

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI ADALETİ SAĞLAMADA ULUSLARARASI CEZA
MAHKEMESİNİN ROLÜ VE İŞLEVSELLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ SAN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ KEREM KAYHAN

**YALOVA
AĞUSTOS 2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ULUSLARARASI ADALETİ SAĞLAMADA ULUSLARARASI CEZA
MAHKEMESİNİN ROLÜ VE İŞLEVSELLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ SAN
197211013

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ KEREM KAYHAN

YALOVA
AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Uluslararası Adaleti Sağlamada Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü ve İşlevselliği” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Bariş SAN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyerek bu tezi yazmama vesile olan, akademik anlamda bana her zaman destek veren ve yol gösteren sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Kerem KAYHAN'a teşekkür ederim. Ayrıca her zamanda yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ağustos – 2022

Barış SAN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xv
1. GİRİŞ	
Error! Bookmark not defined.	
2. BİRİNCİ BÖLÜM	5
ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KURULUŞU.....	5
1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN TARİHİ ARKA PLANI	5
1.1. İkinci Dünya Savaşı’ndan Önceki Dönem	5
1.2. İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonraki Dönem	9
1.2.1. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi	
1Error! Bookmark not defined.	
1.2.2. Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi	15
1.2.3. Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri’ne yönelttilen eleştiriler	16
1.2.4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ad hoc mahkemeler	19
1.2.4.1. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi	20
1.2.4.2. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi	30
1.2.4.3. Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri’ne yönelttilen eleştiriler	42
1.2.5. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan diğer mahkemeler	45
2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNE DUYULAN İHTİYACIN SEBEPLERİ	49
2.1. Uluslararası Adaleti Sağlamak	50
2.2. Uluslararası Alanda Caydırıcılığın Sağlanarak Çatışmalara Son Verilmesi	51
2.3. Şahsi Ceza Sorumluluğunu Sağlamak	52
2.4. Ad Hoc Mahkemelerin Sakıncalarını Ortadan Kaldırmak	53

3. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KURULUŞ SÜRECİ	54
3.1. Birleşmiş Milletler'in Hazırlık Çalışmaları	54
3.2. Roma Konferansı ve Roma Statüsü'nün Kabulü	56
3. İKİNCİ BÖLÜM	61
ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN YARGI YETKİSİ.....	61
1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ÖZELLİKLERİ	61
1.1. Daimi Olarak Faaliyet Göstermesi	62
1.2. Bağımsız Olarak Uluslararası Nitelikte Faaliyette Bulunması	63
1.3. Gerçek Kişileri Yargılaması	64
1.4. Ulus Devlet Mahkemelerini Tamamlayıcı Nitelikte Olması	64
1.5. Kurulduğu Tarihten Önce İşlenmiş Suçlara İlişkin Yargılama Yapması	65
2. MAHKEMENİN YAPISI	66
2.1. Mahkeme Başkanlığı	67
2.2. Savcılık	68
2.3. Daireler	70
2.4. Yazı İşleri Müdürlüğü	81
2.5. Taraf Devletler Meclisi	83
3. MAHKEMENİN YARGI YETKİSİ	85
3.1. Tamamlayıcılık İlkesi	85
3.2. Yargı Yetkisinin Kullanılmasının Ön Koşulları	92
3.3. Zaman Bakımından Yetki	94
3.4. Yer Bakımından Yetki	95
3.5. Kişi Bakımından Yetki	97
3.6. Konu (Madde) Bakımından Yetki	104
4. MAHKEMENİN YARGI YETKİSİNE GİREN SUÇLAR	105
4.1. Savaş Suçları	105
4.2. Saldırı Suçu	112
4.3. İnsanlığa Karşı Suçlar	124
4.4. Soykırım	129
5. MAHKEMEYE BAŞVURU YOLLARI	131
5.1. Roma Statüsü'ne Taraf Devletlerin Yetkisi	132
5.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Yetkisi	137
5.3. Mahkeme Savcısının Re'sen Harekete Geçmesi	141

5.4. Roma Statüsü'ne Taraf Olmayan Devletlerin Yetkisi	143
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	147
ULUSLARARASI ADALETİ SAĞLAMADA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ROLÜ VE İŞLEVSELLİĞİ	147
1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNE YÖNELİK TUTUM VE BEKLENTİLER	147
1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mahkemeye Yönelik Tutumu	147
1.2. Avrupa Ülkelerinin Mahkemeye Yönelik Tutumu	160
1.3. Afrika Ülkelerinin Mahkemeye Yönelik Tutumu	163
2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNDE GÖRÜLEN İLK DAVALAR	166
2.1. Kongo Demokratik Cumhuriyeti	166
2.2. Uganda	172
2.3. Sudan (Darfur)	179
2.4. Orta Afrika Cumhuriyeti	199
2.5. Kenya	213
3. İNCELENEN DAVALAR ÜZERİNDEN ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	222
5. SONUÇ	235
KAYNAKLAR	247
ÖZGEÇMİŞ	269

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

SİMGELER

% : Oran birimi

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AfB	: Afrika Birliği
AfBAM	: Afrika Birliği Adalet Mahkemesi
AfBBGK	: Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi
AfBDHBM	: Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi
AfBK	: Afrika Birliği Komisyonu
AfBM	: Afrika Birliği Meclisi
AFDL	: Kongo-Zaire Özgürlüğü İçin Demokratik Güçler İttifakı
a.g.e.	: adı geçen eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AİHHA	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Anlaşması
AİHHK	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu
AİHHM	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AMIS	: Afrika Birliği Sudan Misiyonu
AP	: Avrupa Parlamentosu
ASPA	: Amerikan Personelini/Hizmetinde Çalışanlarını Koruma Kanunu
BDM	: Bağımsız Denetim Mekanizması
BIA	: İkili Muafiyet Anlaşması
Bkz./bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CEDAD	: Demokratik Başarıları Savunma Olağanüstü Komitesi
CIPEV	: Seçim Sonrası Şiddete İlişkin Uluslararası Soruşturma Komisyonu
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
ET	: Erişim Tarihi
EYUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
FACA	: Orta Afrika Silahlı Kuvvetleri
FAR	: Ruanda Ordusu
FDLR	: Ruanda'nın Kurtuluşu İçin Demokratik Güçler
FNI	: Ulusal Entegrasyoncu Cephe
FPLC	: Kongo'nun Kurtuluşu için Yurtsever Güçler
FRPI	: Ituri Vatansever Direniş Gücü
HSM	: Kutsal Ruh Hareketi
IRMCT	: Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması

JEM	: Adalet ve Eşitlik Hareketi
JNA	: Yugoslavya Halk Ordusu
KANU	: Kenya Afrika Ulusal Birliği
KDC	: Kongo Demokratik Cumhuriyeti
km ²	: kilometrekare
LRA	: Tanrı'nın Direnişi Ordusu
LÖM	: Lübnan Özel Mahkemesi
m.	: madde
MC	: Milletler Cemiyeti
MCGK	: Milletler Cemiyeti Genel Kurulu
MDAD	: Milletlerarası Daimi Adalet Divanı
MLC	: Kongo Kurtuluş Hareketi
MÖ	: Milattan Önce
MRND	: Ulusal Devrimci Demokrasi Hareketi
MTB	: Mağdurlar ve Tanıklar Birimi
NARC	: Ulusal Gökkuşığı Koalisyonu
No.	: Numara
NRA	: Ulusal Direniş Ordusu
NUACM	: Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi
OAC	: Orta Afrika Cumhuriyeti
OCRB	: Eşkiyalığın Bastırılması Merkez Ofisi
ODM	: Turuncu Demokrasi Hareketi
PNU	: Ulusal Birlik Partisi
PARMEHUTU	: Hutu Kurtuluş Hareketi Partisi
RPF	: Ruanda Yurtsever Cephesi
RSCSL	: Sierra Leone Rezidüel Özel Mahkemesi
RTLM	: Bin Tepenin Ücretsiz Radyo ve Televizyonu
RUCM	: Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
RUF	: Devrimci Birleşik Cephe
s.	: sayfa
S	: Sayı
SA	: Taarruz Bölüğü
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SLM/A	: Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu
SLÖM	: Sierra Leone Özel Mahkemesi
SPLM/A	: Sudan Halkı Özgürlük Hareketi/Ordusu
SS	: Koruma Timi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SU	: Suçların Unsurları
TDM	: Taraf Devletler Meclisi
TUACM	: Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UDK	: Usul ve Delil Kuralları
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
UKÖ	: Uluslararası Kızılhaç Örgütü
UPC	: Kongo Vatanseverler Birliği
UPC	: Uganda Halk Kongresi
UPDA	: Uganda Halkının Demokratik Ordusu

UPDF : Uganda Ordusu
URF : Birleşik Direniş Cephesi
v.b. : ve benzeri
v.s. : ve sair
YİM : Yazı İşleri Müdürlüğü
YSFC : Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

ULUSLARARASI ADALETİ SAĞLAMADA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ROLÜ VE İŞLEVSELLİĞİ

ÖZET

Tarih boyunca yaşanmış olan ağır insan hakları ihlalleri, bugüne kadar milyonlarca insanın ölümüne ve yaralanmasına yol açmıştır. Bu ihlallerin neden olduğu insani trajediler, uluslararası toplumun vicdanında derin izler bıraktığından geçmişte çeşitli zamanlarda mezkur fiilleri işleyenlerin yargılanması fikri gündeme gelmiştir. İnsan haklarını ağır bir şekilde ihlal eden uluslararası suçların faillerini yargılayarak onları hak ettikleri cezalara çarptıracak bir uluslararası mahkemenin kurulması ancak XXI. yüzyılın başında gerçekleşebilmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması amacıyla 1998 yılında İtalya'nın başkenti Roma'da bir konferans düzenlenmiştir. Uzun süren tartışmalardan sonra konferansın son günü yapılan oylamada, 120 devletin lehe oyuyla Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü kabul edilmiştir. Statü'yle birlikte kurulan Mahkeme; savaş suçu, soykırım, saldırı suçu ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası toplumu bir bütün halinde ilgilendiren en ağır suçları yargılama yetkisine sahip olmuştur.

Statü'nün Giriş kısmında Uluslararası Ceza Mahkemesinin, uluslararası adaleti sağlayarak bu yönde sonsuz bir güven tesis etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Uluslararası alanda caydırıcılığın sağlanarak çatışmaların son bulması, uluslararası toplumu ilgilendiren en ağır suçların faillerinin yargılanarak cezalandırılması Mahkemenin gerçekleştirmek istediği esas hedeflerden olmakla birlikte aynı zamanda uluslararası toplumun Mahkemeden beklentileri arasındadır.

Uluslararası adaleti sağlayarak hukukun üstünlüğünü uluslararası alanda tescil etmek için yola çıkan Uluslararası Ceza Mahkemesinin, bugüne kadar gerçekleştirmiş olduğu uygulamalarına bakıldığında durumun kuruluş hedefleriyle örtüşmediği ortaya çıkmaktadır. Mahkeme, özellikle Afrika kıtasıyla sınırlı kalmış ve soruşturmalarının yarısından fazlasını Afrika ülkelerine yöneltmiştir. Bu durum karşısında Afrika ülkeleri, Afrikalı siyasi liderler ve Afrika Birliği gibi sivil toplum örgütleri çok sert tepkiler göstererek Mahkemenin meşruiyetini tartışmaya açmıştır.

Bu çalışmada, uluslararası suçluları yargılayarak uluslararası adaleti sağlaması beklenen Uluslararası Ceza Mahkemesinin bu işlevini yerine getirip getiremediği, hukukun üstünlüğüne dayalı bir uluslararası adalet sisteminin kurulmasına katkıda bulunup bulunamadığı Mahkemenin faaliyetleri bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Mahkemesi, Afrika, Uluslararası suçlar, Roma Statüsü, Afrika Birliği.

THE ROLE AND THE FUNCTIONALITY OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT IN MAINTAINING INTERNATIONAL JUSTICE

ABSTRACT

Human rights violations throughout history led to the grave sufferings including the death and the injury of many people. Those tragedies caused by the violations left deep marks on international community. The idea of prosecuting those who have committed the violations has been challenged various times in the past. The establishment of an international tribunal that would prosecute the perpetrators of international crimes can only be established in the beginning of the XXI. century.

In 1998, a conference was held in Rome to establish the International Criminal Court (ICC). After the long debates, the Statute of Rome was adopted, with 120 states voting in favor at the last day of the conference. The ICC was established with the Statute which has been authorized to prosecute the most serious crimes that concern the international community as a whole, including war crimes, genocide, crimes of aggression and crimes against humanity.

In the Preamble of the Statute, it is stated that the ICC should establish an eternal trust in this direction by ensuring international justice. Ending the conflicts by providing deterrence in the international arena and prosecuting and punishing the perpetrators of the most serious crimes that concern the international community are among the main objectives of the Court, but also among the expectations of the international community from the Court.

Assessing the practices of the ICC, it becomes clear that its current circumstance does not reflect the founding objectives. The Court has limited itself to the African continent and directed more than half of its investigations to African countries. In the face of this situation, African countries, African political leaders and non-governmental organizations such as the African Union reacted very harshly and opened the legitimacy of the Court to discussion.

In this study, whether the ICC, which is expected to provide international justice by prosecuting international criminals, can fulfill this function and whether it contributes to the establishment of an international justice system based on the rule of law is examined in the context of the Court's activities.

Keywords: International Criminal Court, Africa, International crimes, Rome Statute, African Union.

1. GİRİŞ

XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaşla birlikte ağır insancıl hukuk ihlallerinin ve savaş suçlarının faillerinin yargılanması hususunda uluslararası toplumda bir hareketlilik meydana gelmiştir. Zira her iki savaşta da bundan önceki dönemlerdeki savaşlardan daha fazla insan ölmüş, yaralanmış veya sakat kalmıştır. Tüm bu acı ve gözyaşına sebep olan ağır insan hakları ihlallerinin ve savaş suçlarının faillerinin yargılanması amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg (Nüremberg) ve Tokyo (Uzak Doğu) Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri (NUACM, TUACM) kurulmuştur. Her iki mahkemede yargılanan savaş suçluları, çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Uluslararası barış ve güvenliği tesis etmek maksadıyla 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM), yaşanan gelişmelerden ders çıkararak uluslararası niteliği haiz bir mahkeme kurulması için hemen çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla 1950'li yıllarda New York ve Cenevre Komiteleri oluşturulmuş ise de devletlerin olaya temkinli yaklaşması neticesinde uzlaşma sağlanamamış ve ceza yargılaması yapacak uluslararası mahkemenin kurulması başka bir zamana kalmıştır.

Doksanlı yıllarda Avrupa kıtasında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC), dağılma sürecinde ve Afrika kıtasındaki Ruanda'da yaşanan iç olaylar neticesinde yüzbinlerce insanın soykırıma uğrayarak katledilmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi harekete geçmiş ve suçluları yargılamak için *ad hoc* mahkemeler oluşturulmuştur. Bu dönemde kurulan iki mahkeme; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM), her iki ülkede meydana gelen ağır insani trajedilerden sorumlu olanları cezalandırma yoluna gitmiştir.

Tüm bu gelişmeler olurken bir yandan da uluslararası niteliği haiz bir ceza mahkemesinin kurulmasına ilişkin çalışmalar yeniden başlatılmıştır. On yıla yakın süren çalışmalar sonucunda Hazırlık Komitesi tarafından hazırlanan anlaşmanın taslağı, 1998 yılında Roma'da toplanan diplomatik konferansta görüşmeye açılmıştır. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra yapılan oylamada, 120 devletin oyuyla kabul edilen Statü, 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Statü'yle kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM); savaş suçu, soykırım, saldırı suçu ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası topluma büyük acılar yaşatmış olan uluslararası suçları yargılamakla yetkilidir.

Mahkemenin kurulmasıyla birlikte yüzyıllardır savunulan insan haklarının en ağır ihlallerinin yargılanması fikri gerçeğe dönüşmüştür. Statü'nün Giriş kısmında da yazdığı üzere Mahkeme, uluslararası adaleti sağlamak ve bu konuda uluslararası toplumda sonsuz bir güven tesis etmek için çalışacaktır. Mahkeme; uygulamalarıyla geçmişte yaşanan ağır insani bunalımların, katliamların, çatışma ve savaşların tekrar meydana gelmesine engel olacaktır. İnsan haklarını ağır bir şekilde ihlal eden fiilleri işleyenleri yargılayarak onları cezalandıracak, böylece uluslararası alanda adaletin hakim olduğu ve hukukun üstünlüğünü savunan bir düzeni tesis edecektir. Bu sayede Mahkeme, işlenen uluslararası suçlar ve bu suçların faileri karşısında uluslararası toplum için bir nevi sigorta olacaktır.

Mahkemenin kuruluş safhasında en büyük destek; Avrupa, Güney Amerika ve Afrika kıtalarından gelmiştir. Öyle ki Afrika'da bulunan ülkelerin yarısından fazlası, Statü'yü onaylayarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir. Yoksulluğun kol gezdiği ve çatışmaların eksik olmadığı Afrika ülkeleri, içinde bulundukları koşulların da etkisiyle Mahkemeyi bir umut olarak görmüş ve bu sebeple Roma Konferansı'na aktif olarak katılmıştır. Afrika Birliği (AfB) gibi birçok sivil toplum örgütü, Afrika'daki hükümetlere Statü'nün onaylanması yönünde çağrıda bulunmuştur. Nitekim bu çağrıya uyarak Statü'yü onaylayan ilk devlet Senegal olurken Fildişi Sahili ise Mahkemeye başvuran ilk devlet olmuştur.

Mahkeme, fiilen çalışmalarına başladığı 2003 yılından bu yana toplam 17 soruşturma açmış olup bu soruşturmalarda büyük çoğunluğu Afrika ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bu soruşturmalarda; Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir ve Kenya Devlet Başkanı Uhuru Muigai Kenyatta gibi devlet başkanı veya yakını, bakan, örgüt lideri, üst düzey sivil veya askeri yönetici sanık olarak yer almış ve bunların bir kısmı hakkında tutuklama kararları çıkarılmıştır. Mahkemenin ilk soruşturmalarının Afrika'ya yönelik olması ve zaman içinde sayısının giderek artması, bu soruşturmalarda devlet başkanları ile üst düzey sivil ve askeri yetkililerin yargılanması, bazı sanıkların tutuklanmasına hükmedilmesi üzerine Afrika ülkelerinin Mahkemeye olan desteği giderek azalmaya başlamıştır. Mahkemenin kendilerini hedef tahtasına oturttuğunu iddia eden Afrika ülkeleri; yönetimler, halklar ve sivil toplum örgütleri nezdinde Mahkemeyi sert bir biçimde eleştirmiştir. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine Sudan ve Libya aleyhine soruşturma başlatan Mahkemenin, Suriye ve Filistin gibi

ağır insancıl hukuk ihlallerinin yaşandığı yerlerle ilgili olarak soruşturma açmaması, Afrikalılar tarafından endişeyle karşılanmıştır. Onlara göre Mahkeme, Afrika'ya karşı ayrımcılık uygulayan bir kurum haline gelmiştir.

Mahkemenin ilk soruşturmalarının Afrika ülkelerine yönelik olması, bu konuda eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Afrikalı liderler; Mahkemenin sömürgeci bir kurum olduğunu hatta ırkçılık yaptığını iddia etmiş, dünyanın diğer yerlerinde yaşanan insan hakları ihlalleriyle ilgilenmek yerine Mahkemenin Afrika kıtasına yoğunlaştığını ifade etmişlerdir.

Mahkeme; uluslararası toplumun vicdanında derin yaralar açmış olan uluslararası suçları yargılamak ve böylece uluslararası adaleti tesis etmek amacıyla kurulmuş olsa da bugüne kadar başlattığı soruşturmalara ve ön incelemelere bakıldığında %60'ından fazlasının Afrika ülkelerine yönelik olduğu görülmektedir. Mahkemenin açtığı tüm soruşturmalar, kronolojik sıra itibarıyla incelendiğinde ilk 9 tanesinin Afrika ülkeleriyle ilgili olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle Sudan (Darfur) ile başlayan ve Kenya soruşturmasıyla devam eden süreçte devlet başkanları ve yardımcılarının da yargılama sürecine dahil edilmesi, Mahkemeye ilgili birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Uluslararası adaletin sağlanmasında UCM'nin rolü ve işlevselliğini esas alan çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, UCM'nin tarihi arka planı anlatılmıştır. Uluslararası yargılama yapacak bir mahkemenin kurulmasına yönelik İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan NUACM ve TUACM, BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan *ad hoc* nitelikteki EYUCM ve RUCM ile yine BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan diğer uluslararası mahkemeler (Sierra Leone ve Lübnan Özel Mahkemeleri) anlatılmıştır. Bu bölümde son olarak UCM'ye duyulan ihtiyacın sebepleri ile Mahkemenin kuruluş süreci üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, UCM'nin yargı yetkisi ele alınmıştır. Bu amaçla Mahkemenin özellikleri, teşkilat yapısı, yargı yetkisi, yargı yetkisine giren suçlar ve Mahkemeye başvuru yolları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, uluslararası adaleti sağlamada UCM'nin rolü ve işlevselliği anlatılmıştır. Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa ve Afrika ülkelerinin

Mahkemeye yönelik tutumlarından bahsedilmiş; UCM’de görülen ilk davalar (Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Sudan-Darfur, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Uganda) incelenmiş; bu davalar üzerinden Mahkemenin, uluslararası adaletin sağlanmasındaki rolü değerlendirilmiş ve bu rolün nasıl bir etkiye yol açtığı sorusuna cevap aranmıştır.

Sonuç bölümünde ise bu çalışmada tartışılan hususlar kapsamında bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KURULUŞU

1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN TARİHİ ARKA PLANI

1.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan Önceki Dönem

İnsanlardaki güç arzusu, tahakküm kurma ve etrafını hakimiyet altına alma isteği, bir araya gelerek oluşturdukları devletlere de sirayet etmiş ve insanlık tarihi boyunca devletlerin arasında sürtüşmeler eksik olmamıştır. Devletler arasındaki bu sürtüşmeler, kimi zaman diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmuşken kimi zaman da çatışma engellenememiştir. Mağlup devletlerin tebaasını oluşturan insanlar, galip devletlerin sivil ve askeri yöneticileri tarafından zulüm noktasına varan uygulamalara maruz bırakılarak ağır insan hakkı ihlalleri yaşamıştır. Çatışma ve savaş hali, bazen de devletlerin kendi içerisinde cereyan ederek soykırıma varan ölçüde ölümler yaşanmış, işkence ve tecavüz gibi savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlenmiştir. Yüz kızartıcı suçların işlendiği bu vahim hadiseler, insanlık için büyük utanç kaynağı olmuştur.

Savaş suçlarının ulusal düzeyde yargılanıp cezalandırıldığına ilişkin bilinen ilk hadise, MÖ V. yüzyılda Antik Yunan döneminde cereyan etmiştir. Bu dönemde, savaş esirlerine kötü muamelede bulunan askeri ve sivil yöneticilerin yargılanarak cezalandırıldığı görülmüştür.¹ Bu konuda, uluslararası düzeyde yapılan ilk önemli teşebbüs ise 1474 yılında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun Breisach şehri Valisi Peter Von Hagenbach'ın yargılanmasıdır. Vali Hagenbach'ı yargılamak için kurulan bu *ad hoc* (özel yetkili, geçici nitelikli) mahkeme, imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen 28 ayrı ırka mensup hakimden oluştuğu için uluslararası bir mahkeme niteliğini haizdi. Şehir halkına kötü davranmakla suçlanan Vali Hagenbach, yapılan yargılama sonucunda Tanrı'ya ve insana ait kanunlara karşı gelmekten suçlu bulunarak ölüm cezasına çarptırılmıştır.²

¹ İlbeği, Hamza; Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Görevine Giren Suçlar, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2004, s.13.

² Güneysu, Gökhan; “Uluslararası Ceza Hukuku Tarihi Açısından Peter Von Hagenbach'ın Yargılanmasının Önemi ve Anlamı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl:2019, C 25, S:2, s.842.

Savaş suçlularının cezasız kalmamasını sağlamak amacıyla bu dönemde atılan önemli adımlardan biri de Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün (UKÖ) kurucusu Gustave Moynier'in 1872 yılında hazırladığı uluslararası ceza mahkemesi anlaşmasına ilişkin tasarıdır. Moynier, bu tasarıyla 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı davrananları yargılamak amacıyla uluslararası düzeyde yargılama yapan bir ceza mahkemesi kurulmasını önermiştir. O dönemin şartları için ileri düzeyde olan ve çok ses getiren bu fikir, dönemin hukukçuları arasında tartışılmış fakat netice itibariyle pek taraftar bulmamıştır.³ Soruşturma komisyonlarının kurulması, uluslararası örgütlerin yargılama sürecine dahil edilmesi, hakimlerin seçimi, tanıkların dinlenilmesi, cezaların infazı gibi pek çok konuda hukukçular arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktığından yeterli ilgiyi görmeyen Moynier'in bu tasarısı hayata geçirilememiştir.⁴

Geçen yüzyılın başlarına gelindiğinde ise bu konudaki gelişmeler, I ve II. Lahey (La Haye) Barış Konferansları ile devam etmiştir. Rus Çarı II. Nicholas'ın talebi üzerine 26 devletin katılımıyla 1899 yılında toplanan I. Lahey Konferansı'nda, Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne İlişkin Lahey Sözleşmeleri imzalanmıştır. Konferansın görüşmeleri devam ederken bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına yönelik görüşler dile getirilmişse de bu yönde olumlu bir girişimde bulunulmamıştır. Sadece, konferansa katılan 26 devlet tarafından bir Daimi Hakemlik Divanı kurulmuştur. Fakat bu Divan, yargılama yetkisini haiz bir mahkeme olmaktan çok uzaktır. Zira Divanın harekete geçebilmesi, ihtilaf konusu olayın tarafı olan devletlerin, Divanın yetkisini tanıması koşuluna bağlanmıştır.⁵

II. Lahey Konferansı ise 1907 tarihinde 44 devletin ve 356 temsilcinin katılımıyla toplanmıştır. Konferansın sonunda 13 sözleşme, 2 beyanname, 4 temenni ve 1 tavsiye imza altına alınmışsa da bu belgelerin hiçbirisi, ceza yargılaması yapacak bir uluslararası mahkemeyi teşekkül ettirememiştir.⁶

³ İlbeği; a.g.t., s.13.

⁴ Önok, R. Murat; Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.25-26.

⁵ Beyazıt, Özgür; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargı Yetkisi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2008, s.19-20.

⁶ Önok; Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, s.28.

I ve II. Lahey Konferansı sonunda imzalanan sözleşmelerle savaş esnasında şehirleri keyfi olarak yok etmek, savaşta tutsaklarına zarar verici davranışlarda bulunmak gibi bazı fiiller savaş suçu olarak kabul edilmiştir.⁷

Lahey Sözleşmeleri de dahil olmak üzere bugüne kadar uluslararası sorunlara çözüm bulmak amacıyla imzalanan anlaşmaların gerçek anlamda tatbiki amacıyla I. Dünya Savaşı, bu alanda önemli bir dönüm noktası olmuş ve savaştan sonra, I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan itilaf devletleri tarafından bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun görevi, savaş sırasında ittifak devletleri tarafından işlenen savaş suçlarının tespit edilmesini ve bu suçların faillerinin yakalanarak cezalandırılmasını sağlamaktır. Komisyon üyelerinin çoğunluğu, savaş suçlarını işleyen faillerin kurulacak uluslararası niteliği haiz bir ceza mahkemesinde yargılanmasını savunurken Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) mensup üyeler, buna karşı çıkmıştır.⁸ Yaşanan bu görüş ayrılığı üzerine komisyon, I. Dünya Savaşı'nda mağlup ittifak devletleri tarafından işlenen savaş suçu fiillerini ve bu fiillerde sorumluluğu bulunan failleri tespit ettikten sonra, bunları bir rapor halinde itilaf devletlerine sunmuştur. Bu raporun sunulmasından 9 ay sonra, itilaf devletleriyle Almanya arasında 28 Haziran 1919 tarihinde Versay (Versailles) Barış Anlaşması imzalanmıştır.⁹

İtilaf devletleri, Almanya ile imzalamış oldukları Versay Barış Anlaşması'na, savaş suçu işleyen Alman sivil ve askeri makamlarının yargılanmasına ilişkin hükümler koymuştur.¹⁰ Yine bu anlaşmada, savaşın başlamasından sorumlu tutulan Alman İmparatoru II. Wilhelm'in, kurulacak bir *ad hoc* mahkemede yargılanmasına ilişkin özel hüküm bulunmaktadır. Kurulacak bu *ad hoc* mahkeme, itilaf devletlerine (ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya) mensup hakimlerden oluşacağından uluslararası bir yargılama yapacaktı.¹¹ Fakat savaştan sonra Hollanda'ya sığınan II. Wilhelm, itilaf devletlerinin talebine rağmen Hollanda Hükümeti tarafından çeşitli bahanelerle iade edilmediğinden yargılaması gerçekleştirilememiştir. İkinci Wilhelm haricinde kalan savaş

⁷ Beyazıt; a.g.t., s.19.

⁸ Avcı, Gökmen; Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012, s.13.

⁹ Beyazıt; a.g.t., s.21-22.

¹⁰ Bkz. Versay Barış Anlaşması m. 228, m. 229, <https://antlasmalar.com/wp-content/uploads/2017/07/versay.pdf>, ET: 07.01.2021.

¹¹ Bkz. Versay Barış Anlaşması m. 227, <https://antlasmalar.com/wp-content/uploads/2017/07/versay.pdf>, ET: 07.01.2021.

suçlularının yargılanması ise ABD'nin muhalefetiyle karşılaşmış, ABD Senatosu tarafından bu fikre sıcak bakılmaması üzerine itilaf devletlerinin bu teşebbüsü akim kalmıştır.¹²

1920 yılının başlarında itilaf devletleri, 896 savaş suçu şüphelisinin yer aldığı bir listeyi Alman yetkililere vererek Versay Barış Anlaşması uyarınca bu kişilerin kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Şüphelilerin yer aldığı liste, ülkede tepkiyle karşılanınca bu sefer Almanya, savaş suçlularının kendi ulusal mahkemelerinde yargılanmasına izin verilmesi gerektiğini itilaf devletlerine bildirmiştir. İtilaf devletleri, mevcut durumu değerlendirdikten sonra Almanya'nın teklifini kabul etmiş ve derhal kovuşturulmak üzere 45 kişilik bir liste göndermiştir. Almanya, listede yer alan şüphelilerden 12 tanesini yargılamış, bunlardan 6'sını ise 2 aydan 4 yıla kadar değişen sürelerde hapis cezasına mahkum etmiştir. Leipzig yargılamaları olarak anılan bu ceza soruşturmalarından memnun kalmayan itilaf devletleri, duruşmaları izleyen gözlemcilerini protesto amacıyla geri çekmiştir. Leipzig yargılamalarının başarısızlığı, II. Dünya Savaşı sonrası tartışmalarda erken bir değişim için itici güç olmuştur.¹³

Leipzig yargılamaları, XX. yüzyılın başlangıcında insanlığa büyük acılar yaşatan I. Dünya Savaşı'nın acılarının bir nebze de olsa dindirilmesinden ziyade, Almanya'yı yatıştırmaya yöneliktir. Zira yargılanacak sivil ve askeri personele ilişkin listeye Almanya'da muhalefet edilince, bu olayın meydana getirebileceği kaos ortamının Avrupa kıtasının geneline sirayet edebileceği endişesinden olsa gerek itilaf devletleri, Almanya'nın yargılamaları sınırlı sayıda tutarak yapmasına izin vermiştir. Hayal kırıklığına yol açan bu durum, diğer devletlerce de tasvip edilmediğinden uluslararası yargılama yapacak bir ceza mahkemesi kurulması fikri, maalesef II. Dünya Savaşı'ndan sonraya kalmıştır.

Rusya, Fransa ve İngiltere'nin girişimleriyle 24 Mayıs 1915 tarihinde yayımlanan bir bildiride, sözde Ermeni soykırımı adı altında birtakım iddialar uydurularak sorumluluğu bulunan Osmanlı sivil ve askeri yöneticilerinin cezalandırılması talep edilmiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sonunda, mağlup devletler arasında yerini alan Osmanlı Devleti ile galip itilaf devletleri arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr

¹² Domaç, Bilal; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s.6-7.

¹³ Rutledge, Kristina D.; "Stumbling Toward Justice: Crime and Punishment Within International Criminal Law", Environmental Law Reporter, Yıl:2004, s.10616.

(Sevres) Anlaşması'nda, Ermenilerin 1915 yılında Osmanlı Devleti sınırları içinde zorunlu göçe tabi tutulmaları sözde soykırım olarak nitelendirilerek sorumluluğu tespit edilecek Osmanlı devlet adamlarının yargılanması hüküm altına alınmıştır. Böylece itilaf devletleri, Almanya'ya yapamadıklarını Osmanlı Devleti'ne yapmak istemiş fakat Osmanlı Mebusan Meclisi (Meclis-i Mebusan) kapalı olduğundan, bu anlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girememiştir.¹⁴

I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Barış Anlaşması'nın 14. maddesine istinaden bir uluslararası adalet mahkemesi kurulması önerilmişse de bu düşünce, pratikte hayata geçirilememiştir. Zira Milletler Cemiyeti Genel Kurulu (MCGK), bu tür yargılamaların her devletin kendi içinde ulusal ölçekte yapılması gerektiğini savunarak eğer bu yönde bir ihtiyaç hasıl olursa Milletlerarası Daimi Adalet Divanı (MDAD) bünyesinde bir ceza dairesi kurulabileceğini belirtmiştir.¹⁵

1934 yılında, Yugoslavya Kralı I. Alexander ile Fransız Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun Marsilya'da bir suikaste kurban gitmesi üzerine uluslararası bir mahkeme kurulmasına yönelik teşebbüsler, Fransa'nın da gayretiyle hız kazanmıştır. Nitekim 1937 yılında Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) tarafından Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Anlaşma ve bu anlaşmaya ilaveten Uluslararası Tedhiş Suçlarını Cezalandırmakla Görevli Uluslararası Ceza Divanı Kurulmasına Dair Anlaşma imzalanmıştır. Araya II. Dünya Savaşı'nın girmesi nedeniyle bu anlaşmalar yeterli ilgiyi görmemiş, sadece Hindistan tarafından imzalanan bu anlaşmayla birtakım suçların uluslararası düzeyde yargılamasının yapılarak cezalandırılması fikri, bir başka bahara kalmıştır.¹⁶

1.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonraki Dönem

I. Dünya Savaşı'nın bitmesinin üzerinden henüz yirmi yıl geçmişken dünya, yeni bir savaşa daha karşılaşmıştır. İlkinden daha kanlı geçen II. Dünya Savaşı ile başta Avrupa olmak üzere savaşın geçtiği diğer yerler, büyük bir yıkıma uğramış ve birçok

¹⁴ Güngör, Gülnur; Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devlet Egemenliği İle İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2016, s.12.

¹⁵ Civelek, Jale; "Cenevre Hukuku Açısından Barışa İnsanlığa Karşı Suçlar ve Savaş Suçları: Bosna-Hersek'e Uygulanması", Argumentum, Yıl:1993, S:31, s.538.

¹⁶ İlbeği; a.g.t., s.15-16.

şehir harabeye dönmüştür. Milyonlarca insanın öldüğü, bir o kadarının ise sakat kaldığı bu savaşta, milyonlarca insan da yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşleyen Nazi Almanya'sı ve İtalya'nın Avrupa'daki, Japonya'nın ise Güneydoğu Asya'daki yayılmacı politikaları olmuştur. Bu üç devlet, bir araya gelerek mihver devletler grubunu oluşturmuş ve II. Dünya Savaşı'nda birlikte hareket etmiştir.

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Adolf Hitler, muhalefet partilerinin faaliyetlerini yasaklamış, ülkede yaşayan bazı dini ve etnik gruplar ile zihinsel ve bedensel engelli insanlara karşı baskıcı politikalar izlemiştir. 1935 yılında çıkarmış olduğu Nürnberg yasalarıyla Yahudilerin birçok hakkını ellerinden almış, onları adeta toplumdan tecrit etmiştir. Bu yasalar uyarınca Yahudilerin Alman vatandaşı olma hakları ellerinden alınmış ve kendi dinlerinden olmayanlarla evlenmeleri dahi yasaklanmıştır. İlerleyen zamanlarda ise hem Almanya içinden hem de Polonya gibi işgal edilen ülkeler ile Almanya'nın müttefiki olan İtalya, Romanya ve Macaristan'dan pek çok insan, Yahudilerle birlikte toplama kamplarında zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Savaş boyunca sayısı milyonları aşan Yahudi, Roman, savaş esiri ve engelli insan, Hitler Almanya'sı tarafından sistematik bir şekilde holokosta¹⁷ uğramıştır.¹⁸

Mihver devletlerin Asya-Pasifik kolunu oluşturan Japonya da bulunduğu bölgede benzer politikalar uygulamış, başta Çin olmak üzere hem Güneydoğu Asya ülkelerinde hem de Pasifik Okyanusu'nda bulunan ada devletlerinde işgal hareketlerine girişerek hakimiyet alanını genişletmeye çalışmıştır. Böylece Almanya'nın ardından Japonya da

¹⁷ Holokost, kökeni İbraniceye dayanan aolah sözcüğünün Yunancadaki karşılığı olan “holokauston (katı yakıt)” kelimesinden türetilmiştir. İngilizcede, “yakılarak Tanrı'ya sunulan kurban” anlamına gelen holokost, terim olarak Naziler tarafından özellikle Yahudilere karşı girişilen sistematik katliamları ifade etmek için kullanılmıştır. Toplama kamplarındaki gayriinsani muameleleri anlatmak için bu sözcüğün kullanılmasının nedeni, Nazilerin Yahudileri ve diğer etnik unsurları fırınlarda yakarak ortadan kaldırmalarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ötemiz, Abdulhamit Agah; Hollywood ve Simülasyon: Din ve Tarih Aksında Yahudi Sürgün, Göç ve Holokostun İnşası, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2019, s.27-28.

¹⁸ Faaliyetleri yasaklanan muhalefet partilerinin liderleri, öldürülmüş veya Münih civarındaki Dachau gibi toplama kamplarına sürülmüştür. Yahudileri hedef alan kanunlar çıkartılarak ev ve işyerlerine el konulmuştur. Yahudilerin yanı sıra eşcinseller, Yehova Şahitleri, Ruslar, Polonyalılar, Romanlar ve engellileri ortadan kaldırmak için 3.000 kişilik Nazi ölüm birlikleri oluşturulmuş ve bu birlikler, 2 milyona yakın insanı katletmiştir. Naziler, 1941 ila 1945 arasında 6 toplama kampı (Sobibor, Treblinka, Majdanek, Auschwitz, Belzec ve Chelmo) inşa etmiş ve bu kamplarda, milyonlarca insanı yakarak veya gaz vererek katletmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önder, Orhan; Birleşmiş Milletler Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (United Nations International Criminal Court for Rwanda), Bilge Yayınevi, Ankara, 2006, s.11.

işgal ettiği ülkelerdeki halka karşı kötü muamelede bulunmuş, onları katletmekten geri durmamıştır.

Tüm bu gelişmeler üzerine bir araya gelerek mihver devletlere karşı savaş ilan eden müttefik devletler (ABD, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa), daha savaş devam ederken 30 Ekim 1943 tarihinde yayımlamış oldukları Moskova Deklarasyonu ile savaşı başlatan, halka kötü muamelede bulunan, savaş suçu işleyen Nazi rejimine mensup tüm sivil ve askeri yetkililerin, işledikleri bu fiillerden ötürü cezalandırılacaklarını uluslararası kamuoyuna duyurmuştur.¹⁹

Moskova Deklarasyonu, savaş suçlularının yargılanmasını olağan savaş suçluları ve büyük savaş suçluları olmak üzere iki açıdan ele almıştır. Buna göre olağan savaş suçluları, işkence ve öldürme gibi suçları işleyenlerdir. Bunların, suçu işledikleri ülkelerde (savaştan sonra işgalden kurtarılan) ve bu ülkelerin kanunlarına göre yargılanacağı belirtilmiştir. Büyük savaş suçluları ise işlemiş oldukları fiiller belirli bir coğrafi bölgeyle sınırlandırılmayan, üst düzey sivil ve askeri düşman devlet yöneticileridir. Bunların, savaştan sonra Avrupa ve Uzak Doğu’da kurulacak mahkemelerde yargılanacağı ifade edilmiştir.²⁰ Bu deklarasyonla olağan savaş suçlularının ulusal mahkemelerde, büyük savaş suçlularının ise uluslararası mahkemelerde yargılanacağı tüm dünyaya ilan edilmiştir.

Nitekim müttefik devletler, bu konudaki kararlılıklarını savaşın bitiminde kurdukları uluslararası askeri ceza mahkemeleriyle göstermiş olup bu mahkemelerde, birçok savaş suçlusu yargılanmış ve hüküm giymiştir. Müttefik devletler tarafından savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan ilk mahkeme, NUACM olup Almanya’da kurulan bu mahkemede, savaş suçu işleyen Nazi Almanya’sının üst düzey yetkilileri yargılanmıştır. Müttefikler tarafından kurulan ikinci mahkeme ise TUACM Japonya’nın, Güneydoğu Asya’da işlemiş olduğu savaş suçları kovuşturmayaya tabi tutulmuş, savaş suçlusu Japon sivil ve askeri yetkililer yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Doksanlı yıllara gelindiğinde ise BM bünyesinde mahkemeler kurulmaya başlanmıştır. Bu mahkemelerin önde gelenleri, Yugoslavya’nın dağılması sürecinde meydana gelen iç savaşta yaşanan katliamları soruşturmak için kurulan EYUCM ile Ruanda’da

¹⁹ Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Önok, R. Murat; Uluslararası Ceza Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s.327.

²⁰ İlbeği; a.g.t., s.18-19.

yaşanan soykırım hadisesini soruşturmak için kurulan RUACM'dir. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan başka uluslararası mahkemeler de bulunmaktadır.

1.2.1. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşı'nı başlatarak hem kendi ülkesinde hem de komşu ülkelerde giriştiği katliamlar; başta, savaşa katılan müttefik ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkelerinde tepkiyle karşılanmıştır. Almanya'nın, işgal ettiği ülkelerde yol açtığı maddi ve manevi tahribatın izlerinin silinebilmesi için savaşın sorumlusu olarak hesap vermesi, suç işleyen yöneticilerinin yargılanarak cezalandırılması gerektiği müttefik devletlerce daha savaş devam ederken dillendirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla 1942 yılının Ekim ayında BM'de bir Savaş Suçları Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, II. Dünya Savaşı sırasında işlenen savaş suçlarına ve meydana gelen diğer insan hakkı ihlallerine ilişkin olarak bilgi toplamaya, suçların faillerini ileride kurulacak uluslararası bir mahkemede yargılamak üzere tespit etmeye başlamıştır. Komisyon, 17 devletin katılımıyla toplanmıştır.²¹

Nitekim savaş suçlularının yargılanması amacıyla uluslararası bir mahkeme kurulması yönündeki ilk adım; savaşın bitmesine yakın ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), İngiltere ve Fransa tarafından atılmış olup 8 Ağustos 1945 tarihinde Avrupa Mihver Devletlerinin Büyük Savaş Suçlularının Yargılanması ve Cezalandırılmasına İlişkin Londra Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle Almanya'nın Nürnberg şehrinde bir Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkemenin yetkisi ve Mahkemede uygulanacak usule ilişkin kaideler ise Londra Sözleşmesi'ne ek NUACM Statüsü ile belirlenmiştir.²² Mahkemenin yargılama yetkisini ve çalışma usulünü gösteren Statüsü, 30 maddeden oluşmaktadır.²³

NUACM, işlemiş oldukları suçlar belli bir coğrafi bölgeyle sınırlandırılmayan savaş suçlularını yargılamıştır. Londra Sözleşmesi, her ne kadar savaş suçu işlemiş mihver

²¹ Güngör; a.g.t., s.13-14.

²² Sözleşmeyi imzalayan diğer devletler ise şunlardır: Honduras, Uruguay, Hindistan, Venezuela, Danimarka, Paraguay, Polonya, Belçika, Yugoslavya, Lüksemburg, Çekoslovakya, Yeni Zelanda, Avusturya, Yunanistan, Hollanda, Etiyopya, Panama, Haiti ve Norveç'tir. Bkz. Erdal, Selcen; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Ulus-Devlet Egemenliğine Etkisi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.13-14.

²³ Karakehya, Hakan; *“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk”*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl:2008, C 57, S:2, s.147. NUACM'nin Statüsü'nün metni için bkz. <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>, ET: 15.01.2021.

devlet yetkililerini yargılamaktan bahsetmişse de Mahkemede yargılanan, Nazi Almanyası savaş suçluları olmuştur.²⁴

Londra Sözleşmesi'nin uygulanmasını ve müttefik devletlerin, işgal ettikleri yerlerdeki Alman savaş suçlularını yargılayabilmesini sağlamak için Alman Kontrol Konseyi tarafından 24.01.1946 tarihinde 10 sayılı Kontrol Kanunu kabul edilmiştir.²⁵ Bu Kanun uyarınca NUACM tarafından yargılanan büyük savaş suçlularının dışında kalan diğer savaş suçluları, müttefik devletler tarafından kendi ülkelerinde veya işgal ettikleri yerlerde kurulan askeri mahkemelerde yargılanmıştır.²⁶ Böylece diğer savaş suçlularının failleri, ulusal ölçekli mahkemelerde yargılanmıştır. Nitekim Almanya'yı işgal eden müttefik devletler tarafından, mahalli savaş suçlarını kovuşturmak üzere Almanya'nın belirli şehirlerinde mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemeler de aynen Nürnberg Mahkemesi'nin yaptığı gibi savaş suçlarının yanı sıra barışa ve insanlığa karşı suçları kovuşturmuştur.²⁷

NUACM, müttefik devletler tarafından atanan 4 asil ve 4 yedek hakimden oluşmuştur. İddia makamını ise yine müttefikler tarafından atanan 4 başsavcı temsil etmiştir. Kararlar; oy çokluğuyla alınmış, eşitlik durumunda ise başkanın oyunun bulunduğu tarafa üstünlük tanınmıştır.²⁸

NUACM'de, Nürnberg Statüsü'nün 6. maddesi gereğince insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı işlenen suçlar yargılamaya konu edilmiştir.²⁹ Mahkeme, 1 Eylül

²⁴ Zorlu, Süleyman Emre; *‘‘Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri’’*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl:2016, C 24, S:2, s.119.

²⁵ Koca, Zafer; *İnsanlık Suçunun Önlenmesi ve Mağdurun Korunmasında Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Önemi ve Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 2013, s.58.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal; a.g.t., s.14, dipnot 35.

²⁷ Domaç, Bilal; *Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.3-8. Örneğin Dachau'da kurulan Amerikan askeri mahkemeleri, toplam 1.672 sanığı yargılamış ve bunlardan 1.416'sını cezalandırmıştır. Bkz. Tezcan/Erdem/Önök; *Uluslararası Ceza Hukuku*, s.328, dipnot 1205.

²⁸ Rahimi, Khangul; *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Afganistan*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2017, s.8.

²⁹ NUACM Statüsü'nün 6/1. maddesine göre; bir tecavüz harbinin veya anlaşmalar, garantiler ya da uluslararası anlaşmaların ihlal edilmesi suretiyle meydana gelen bir savaşın yönetimi, hazırlanması, çıkarılması veya devam ettirilmesi ya da evvelki fiillerden herhangi birinin tahakkuku için mükerrer bir plan veya bir komploya iştirak etmek fiilleri barışa karşı suçlardan sayılır. Statü'nün 6/2. maddesine göre; işgal altında bulunan ülkelerde sivil halkın öldürülmesi, bunlara kötü muamele ve davranışta bulunulması, sivil halkın zorla çalıştırılması, sürülmesi, savaş esirleri ve denizdeki kişilerin öldürülmesi veya kamu ve özel kişiler ait malların yağmalanması, şehir ve köylerin sebepsiz yere yakılması, askeri zorunlulukların gerektirmediği yakıp yıkmaya ve yok etme fiilleri savaş suçu olarak tanımlanmıştır. Yine

1939 ila 8 Ağustos 1945 tarihleri arasında Almanya, Almanya'nın işgal ettiği ülkeler, topraklar ile açık denizlerde işlenen NUACM Statüsü'nün 6. maddesinde tanımlanmış suçları yargılamıştır.³⁰

20 Ekim 1945 tarihinde başlayan yargılamalar, 1 Ekim 1946'da sona ermiştir. Mahkemede, Nazi Almanya'sına mensup 22 üst düzey sivil ve askeri yetkili yargılanmıştır. Bunlardan 3'ü beraat etmiş, 12'si idam cezasına çarptırılmış, 3'ü müebbet hapis cezası almış ve 4'ü süreli hapis cezasına mahkum edilmiştir.³¹ Nürnberg Statüsü'nde sanıklara temyiz kanunyoluna başvurma hakkı tanınmadığından Mahkemenin verdiği kararlar, Alman Kontrol Konseyi'nin incelemesinden geçtikten sonra kesinleşmiştir. Kontrol Konseyi, Mahkemenin verdiği cezayı azaltabilir fakat artıramazdı.³²

NUACM'de gerçek kişilerin yanı sıra örgütsel gruplar da yargılanmıştır. Koruma Timi (SS), Alman Genelkurmayı ve Yüksek Komite Heyeti, Taarruz Bölüğü (SA), Reich Kabinesi, Nazi Liderler Grubu ve Gestapo olmak üzere altı farklı grup yargılanmış, bunlardan üçü (Gestapo, Koruma Timi ve Nazi Liderler Grubu) savaş suçundan hüküm giymiştir.³³

NUACM ile dünya tarihinde bir ilk yaşanmış ve suç işlediği iddia edilen üst düzey devlet yetkilileri, uluslararası mahkemede yargılanarak cezalandırılmıştır. Böylelikle devletlerin sorumlu olduğu olaylarda suçu işleyen faillerin de kurulacak uluslararası mahkemede cezalandırılacağı ilk kez bir uluslararası sözleşmeyle (Londra Sözleşmesi) hüküm altına alınmış ve bizzat NUACM eliyle tatbik edilmiştir.

BM Genel Kurulu, 11.12.1946 yılında almış olduğu 95 (I) sayılı Nürnberg Mahkemesi Statüsü tarafından Tanınan Uluslararası Hukuk İlkelerinin Tasdiki kararıyla NUACM

aynı Statü'nün 6/3. maddesine göre; savaştan önce veya savaş sırasında sivil halkın öldürülmesi, esir edilmesi, sürgün edilmesi ve diğer insanlık dışı fiiller veya Mahkemenin yetki alanına giren herhangi bir suçun işlenmesi için ya da bu suçla ilgili olarak siyasi, sosyal ve dini nedenlerle işlenen ve işlendikleri ülkenin iç hukukunda bir kanunun çiğnenmesi sayılan veya sayılmayan davranışlar insanlığa karşı suç olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Odman, Tevfik; '*Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı*', Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 1996, C 45, S:1, s.138-139.

³⁰ Azarkan, Ezeli; Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2003, s.141-142.

³¹ Deniz, Bulut Çağlar; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s.19.

³² Azarkan; a.g.e., s.178, s.190.

³³ Bakla, Gürhan; Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Sudan, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2016, s.4.

(aynı şekilde TUACM) Statüsü'nde ve Mahkemenin yapmış olduğu yargılamalar sırasında kabul ettiği ilkeleri aynen benimsediğini belirterek bu kuralların, BM bünyesindeki Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK)³⁴ tarafından kodifiye edilmesine karar vermiştir. Mezkur ilkeler, UHK tarafından 1950 yılında hazırlanan raporda da aynen tekrar edilmiş ve muhtevaları yönünden daha belirgin hale getirilmiştir. Nürnberg İlkeleri adı verilen bu ilkeler şunlardan ibarettir:

- Uluslararası hukukun suç saydığı bir fiili işleyen herkesin cezai sorumluluğu bulunmaktadır;
- Bu fiilerin, iç hukukta suç olarak kabul edilmemesinin failin uluslararası hukuktan doğan cezai sorumluluğuna herhangi bir etkisi yoktur;
- Failin resmi ünvanı veya görevi, onu ceza sorumluluğundan kurtarmaz;
- Amirin emrini ifa, hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilemez;
- Sanık, adil yargılanma hakkına sahiptir;
- İnsanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı suçlar uluslararası hukuka göre suç sayılan fiillerdir;
- Bu suçların işlenmesinde suç ortaklığı yapılması da bir suçtur.³⁵

1.2.2. Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

II. Dünya Savaşı'nda müttefik devletlerin Asya-Pasifik bölgesindeki kuvvetlerine komutanlık eden Amerikalı General Douglas MacArthur tarafından 19 Ocak 1946 tarihinde yayımlanan özel bir kararnameyle kurulmuştur.³⁶ TUACM, kararnameye ek Statüsü'nün 5. maddesinde belirtildiği üzere Japon askeri ve sivil yetkililerin Güneydoğu

³⁴ UHK, BM Anlaşması'nın 13/1-a bendi uyarınca uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve kanunlaştırılmasını teşvik etmek amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 1947 yılında kurulmuştur. Otuz dört üyesi bulunan Komisyon, bugüne kadar birçok uluslararası sözleşmenin taslağını hazırlamış olup üyeleri, her 5 yılda bir BM Genel Kurulu tarafından seçilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://legal.un.org/ilc/>, ET: 17.01.2021.

³⁵ Bu ilkeler, uluslararası hukukun gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bugün Dünya'da bulunan birçok devlet, bu ilkeleri kanunlaştırarak iç hukukunun bir parçası haline getirmiştir. Bkz. Tezcan/Erdem/Önok; Uluslararası Ceza Hukuku, s.332-333.

³⁶ Qasim, Suhad Othman; Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gazimağusa, 2014, s.23.

Asya’da işlemiş oldukları konvansiyonel savaş suçlarını, barışa karşı suçları ve insanlığa karşı suçları yargılamıştır.³⁷ Mahkemenin yargı yetkisine giren suçları ve çalışma esaslarını belirten Statüsü, 17 maddeden müteşekkildir.³⁸

TUACM, müttefik devletlere mensup 11 asil hakimden oluşmuş, iddia makamında ise Amerikalı 1 savcı ve 10 savcı yardımcısı yer almıştır. Kararlar, oy çokluğuyla alınmakla beraber eşitlik halinde başkanın oyunun bulunduğu taraf, kararı belirlemiştir.³⁹

General MacArthur tarafından seçilen üyelerden oluşan Tokyo Mahkemesi, askeri niteliği ağır basan bir komisyona benzemektedir. Üyeleri tecrübeli hukukçulardan oluşmayan bu Mahkemede bazı üyeler yargılamaya sonradan dahil olmuş, bazıları bir müddet duruşmalara katılmamış, hatta Japonlara esir düşen bir kişi Mahkemeye üye yapılmıştır. Bu durum, Mahkemenin üyelerinin seçiminde titiz davranılmadığını, Nürnberg Mahkemesi’nin aksine özensiz bir heyet teşekkül ettirildiğini bize göstermektedir.⁴⁰

Mahkemeye sunulan iddianamede, 1928 ila 1945 yılları arasında Japonya Hükümeti’nde görev yapmış 28 kişiye birtakım suçlamalar yöneltilmiştir. Bu kişilerin çoğu, Bakanlar Kurulunda vazife almıştır.⁴¹ 3 Mayıs 1946 tarihinde başlayan yargılamalar, 12 Kasım 1948’de sona ermiştir. Toplamda 25 sanık yargılanmış olup bunlardan 7’si idam cezası almış, 16’sı müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Kalan sanıklardan birisi 7 yıl, diğeri ise 20 yıl hapis cezasına mahkum olmuştur.⁴² Sanıkların, Mahkemenin kararlarına karşı temyiz kanun yoluna başvurma hakkı bulunmamaktadır.⁴³

1.2.3. Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri’ne yöneltilen eleştiriler

XX. yüzyılın son büyük savaşında işlenen savaş ve insanlığa karşı suçların faillerini yargılayarak cezalandıran NUACM ve TUACM, bugüne kadar olumlu ve olumsuz

³⁷ Zorlu; a.g.m., s.121.

³⁸ Altun, Oktay; Uluslararası Ceza Divanı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

³⁹ Zorlu; a.g.m., s.120.

⁴⁰ İğdır Akaras, Ashhan; Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi İlişkisi, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2017, s.30-31.

⁴¹ Erdal; a.g.t., s.18.

⁴² Aybay, Rona; Uluslararası Yargı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2013, s.83.

⁴³ Sanıkların, Tokyo ve Nürnberg Mahkemeleri’nden aleyhlerine verilen hükümlere karşı kanun yoluna başvurma imkanı bulunmamaktadır. Şahin, Cumhur; Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü Çerçevesinde İstinaf ve Yargılamanın Yenilenmesi, s.311; Uluslararası Ceza Divanı (Ed. Feridun Yenisey), Arıkan Basım Yayım, İstanbul, 2007.

yönde çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nin yaptığı ve adına “Nürnberg Yargılamaları” denilen adli faaliyetin, uluslararası adaletin zafereini sembolize eden önemli bir olay olduğunu belirten olumlu eleştirilerin yanı sıra galiplerin, mağluplara iradelerini kabul ettirmesinden başka bir şey olmadığını bildiren olumsuz eleştiriler de bulunmaktadır.⁴⁴

II. Dünya Savaşı sonunda müttefik devletler tarafından kurulan NUACM ve TUACM, belirli suçları (savaş suçları, barışa ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar) işleyen failleri yargıladığından *ad hoc* mahkeme niteliğindedir. Zira işlenen suçlar, suçun işlendiği coğrafya ve zaman dilimi sınırlıdır.⁴⁵

Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri, suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı olarak faaliyet yürütmüştür. Zira kovuşturdukları suçlar, Mahkemeleri kuran Statülerinde tanımlanmadan önce işlenmiş olup işlendikleri zaman kanunların suç saymadığı fiiller yönünden yargılamalar yapılarak cezalar verilmiştir. Yani sonradan ihdas edilen suçlar ve cezaları, faillerinin aleyhine olarak geçmişe yürütülmüştür. Sadece savaş suçlarından, 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri'nde bahsedilmekte olup barışa ve insanlığa karşı suçlar, o güne kadar hiçbir uluslararası metinde yer almamıştır.⁴⁶

Yine NUACM ve TUACM, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan olağan dışı mahkemeler olduklarından tabii hakim ilkesine de aykırı olup belirli suçları yargılamak için özel olarak oluşturulmuştur. Bireylerin keyfi olarak yargılanmasının önüne geçmek amacıyla kabul edilen tabii hakim ilkesine, Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nde uyulmamıştır.⁴⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerince kurulan bu mahkemelerde, sadece mihver devletlerin yetkilileri yargılanmıştır. Bu niteliği sebebiyle uluslararası literatürde, NUACM ve TUACM'nin yapmış olduğu yargılamalardan “galiplerin adaleti (victors' justice)” diye bahsedilmektedir.⁴⁸ Müttefik devletlerin sebep olduğu insan hakkı ihlallerine ilişkin olarak yargılama yapılmadığından, bu Mahkemelerin adaleti tek yönü tecelli ettirdiği söylenebilir.

⁴⁴ Tezcan/Erdem/Önok; Uluslararası Ceza Hukuku, s.331.

⁴⁵ Orhan, Zehra Cansu; “Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi ile Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi Üzerine Bir İnceleme”, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Hukuk Bülteni, Yıl: 2016, S:7, s.17.

⁴⁶ Tezcan/Erdem/Önok; Uluslararası Ceza Hukuku, s.333-334.

⁴⁷ Suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ceza muhakemesi hukukundaki uzantısı olan tabii hakim ilkesi; herkesin kanunla önceden kurulmuş bağımsız, tarafsız ve yetkili bir mahkeme önünde yargılanmasını ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal; a.g.t., s.20-21.

⁴⁸ Önok; Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, s.48-49.

Tokyo ve Nürnberg Mahkemeleri'ni oluşturan hakim ve savcılar, galip devletlerin uyruğunda olan kişilerden seçildiğinden bu durum, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda şüpheyi yol açmıştır.⁴⁹

Bir diğer eleştirilen husus olarak Almanya'da işlenmiş birtakım suçlar üzerinde ceza yargılaması yapma yetkisinin, Alman Hükümeti'nin imzalamadığı bir sözleşmeyle elinden alınarak uluslararası bir mahkemeye devredilmesinin Almanya'nın hükümlerlik haklarına aykırılık teşkil ettiği ayrıca ifade edilmiştir.⁵⁰

Tokyo ve Nürnberg Mahkemeleri, eksikliklerine ve haklarındaki eleştirilere rağmen kendilerinden sonra devletler arası çatışmalarda suçluları cezalandıracak uluslararası bir mahkeme kurulmasını ve bu yöndeki kanunlaştırma faaliyetlerini etkilemiştir. Bu yargılamalardan kısa bir süre sonra BM Genel Kurulu, 9 Aralık 1948 tarihinde Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'yi kabul etmiştir.⁵¹

Nürnberg Yargılamaları sırasında uygulanan ilkeler, daha sonradan kodifiye edilmiş ve böylece uluslararası ceza hukuku, büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyle bir yandan şahsi ceza sorumluluğunu esas alan uluslararası suçların muhtevası belirlenirken diğer yandan kabul edilen ilkelerin, devletlerin ulusal mevzuatlarına aktarılması sağlanmıştır. Uluslararası suçları işleyen kişilerin ulusal veya uluslararası mahkemelerde yargılanarak cezalandırılması, uluslararası ceza hukukunun şu andaki en esaslı gayelerinden biri haline gelmiştir.⁵²

Tokyo ve Nürnberg Mahkemeleri, uluslararası ceza adaletinin gelişmesini sağlayarak bu yüzyılın başında Lahey'de UCM'nin kurulmasına vesile olmuştur. Bu mahkemeler sayesinde uluslararası niteliği haiz suçlar; savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı işlenen suçlar şeklinde kategorize edilmiş, bu ayırmada sadece saldırı suçuna yer verilmemiştir. Bu şekilde bazı fiillerin uluslararası suç olarak kabul edilmesi ve bu suçları işleyen faillerin uluslararası vasıftaki bir mahkeme tarafından cezalandırılması, daimi olarak çalışan UCM'nin kurulmasına müspet bir etkide bulunmuştur.⁵³ Ayrıca

⁴⁹ Tezcan/Ertem/Önok; Uluslararası Ceza Hukuku, s.335. Galip devletler; mahkemenin iddia ve yargılama faaliyetiyle yönetim ve emniyetinden sorumlu olarak adaleti tecelli ettirmekle görevliydi. Bkz. Önok; Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, s.49.

⁵⁰ Parlak, Türkan Melis; “*Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri*”, Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, Yıl:2015, S:37, s.50.

⁵¹ Iğdır Akaras; a.g.t., s.27.

⁵² Poyraz, Yasin/Önen, Vehip; “*Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü*”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Yıl:4, S:2019/1, s.191-192.

⁵³ Poyraz/Önen; a.g.m., s.190-191.

Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nin Statüleri, UCM dahil olmak üzere kendilerinden sonra kurulan bütün uluslararası ceza mahkemelerinin statülerine örnek teşkil etmiştir.⁵⁴

1.2.4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ad hoc mahkemeler

Ad hoc kelimesi; bununla, bu amaçla, yalnızca bir olayda, bir defalık vb. anlamlara gelmektedir.⁵⁵ *Ad hoc* mahkeme ise sınırları belirli bir coğrafyada, belirli zaman aralığında meydana gelmiş suç konusu olayları soruşturmak, bu suçlara sebebiyet veren sorumluları tespit edip yargılamalarını yapmak ve onları cezalandırmak amacıyla kurulan, bu amacını gerçekleştirdikten sonra faaliyetine son verilen yargı organını ifade eder. Bu mahkemeler, nitelikleri itibarıyla geçici yetkilidir ve işleri bitinceye kadar yargılama faaliyetlerini özel olarak yürütür.

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra devletler arası çatışmaların meydana gelmesine engel olmak, uluslararası barış ve güvenlik ortamını tesis etmek gibi maksatlarla 26 Haziran 1945 tarihinde ABD'nin San Francisco kentinde düzenlenen konferansta 50 ülke tarafından BM Anlaşması imzalanmış ve aynı adı taşıyan uluslararası örgüt, 24 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir.⁵⁶ BM'nin asli organlarından olan Güvenlik Konseyi, BM Anlaşması'nın Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler başlıklı VII. Bölümü uyarınca çeşitli önlemler almaya yetkilidir. Bu bölümde yer alan 41. maddeye göre; “Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve BM üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir”.⁵⁷ Maddede geçen silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemler ifadesinden hareketle BM Güvenlik Konseyi'nin, çeşitli zamanlarda aldığı kararlar ve yaptığı icraatlarıyla uluslararası barış ortamına zarar veren kimi aktörleri, hukuk önüne çıkartarak cezalandırılmalarını sağladığı görülmüştür. Bu

⁵⁴ Erdal; a.g.t., s.21.

⁵⁵ Yılmaz, Ejder; Hukuk Sözlüğü, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 1996, s.20.

⁵⁶ <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years>, ET: 19.01.2021.

⁵⁷ BM Anlaşması'nın metni için bkz. <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, ET: 19.01.2021.

amaca matuf olmak üzere BM Güvenlik Konseyi eliyle uluslararası ceza hukuku alanında faaliyet gösteren *ad hoc* mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemeler, BM'nin silah kullanmadan çatışmalara müdahale ettiği ve bir nebze de olsa uluslararası adaleti sağlamaya çalıştığı ender örneklerdendir.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde meydana gelen olayları soruşturmak üzere 1993 yılında kurulan EYUCM ile 1994 yılında Ruanda'da yaşanan çatışmaları soruşturmak üzere kurulan RUCM, BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan *ad hoc* mahkemelerdir. Bu iki *ad hoc* mahkeme, çalışmalarıyla 2002 yılında daimi olarak faaliyete geçen UCM'ye giden yolu açmıştır.

1.2.4.1. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

Eski Yugoslavya ülkesinde 1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929 yılında adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiş ve II. Dünya Savaşı'na kadar ayakta kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin işgaline uğrayan ülkede, Josip Broz Tito tarafından 1945 yılında Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya (Eski Makedonya), Karadağ Federe Cumhuriyetleri ile Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinden oluşan YSFC adında yeni bir devlet kurulmuştur. Etnik yapısı bir hayli karışık, çok dinli, birden fazla dilin konuşulduğu, çok kültürlü bir yapıya sahip bu federasyonu oluşturan federe devletler dahi kendi içinde homojen değildir. Örneğin Macarların ağırlıkta olduğu Voyvodina ile Arnavutların yoğun olduğu Kosova, özerk olduktan sonra Sırbistan'a bağlanmıştır. Yine Bosna-Hersek sınırları içinde Sırp ve Hırvat nüfus bulunmaktadır. Tito'nun 1980 yılında ölümüne kadar herhangi bir olumsuzluğun yaşanmadığı ülkede, bu tarihten sonra siyasi sorunlar yaşanmaya başlamıştır.⁵⁸ YSFC; doksanlı yılların başında Slovenya, Hırvatistan, Kuzey Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle dağılma sürecine girmiş, geriye kalan Sırbistan ve Karadağ'ın Yugoslavya Federasyonu adı altında birleşmesiyle 1992 yılında resmen ortadan kalkmıştır.⁵⁹

⁵⁸ Ertuğrul, Ümmühan Elçin; "Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi", Kamu Hukuku Arşivi Dergisi (KHUKA), Yıl: 2007, C 10, S:2, s.128-129.

⁵⁹ Sırbistan ve Karadağ'ın meydana getirdiği Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, 27 Nisan 1992 tarihinde resmen kurulmuş ve YSFC, tarihe karışmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ise 2003 yılında Sırbistan-Karadağ ismini almıştır. Karadağ'ın 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte 1945 yılında kurulmuş YSFC'yi oluşturan tüm federe cumhuriyetler, ayrı birer devlet haline gelmiştir. Bkz. Ertuğrul; a.g.m., s.130.

Devlet başkanı Tito; etnik çeşitlilik arasındaki dengeyi, öldüğü 1980 yılına kadar sağlamayı başarmış, onun ölümünden sonra kolektif devlet başkanlığı sistemine geçilmesiyle birlikte ülkede siyasi çalkantılar baş göstermiştir. İlk hareketlenme, 1987 yılında Miloseviç'in iktidara geldiği Sırbistan'da görülmüş, aşırı milliyetçi olan Miloseviç ile birlikte Sırlar, büyük Sırbistan hayali kurmaya başlamıştır. Bu yönde atılan ilk adım ise 28 Mart 1989'da yapılan anayasa değişikliğiyle Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğinin kaldırılması olmuştur.⁶⁰

Sırların tetiklemiş olduğu milliyetçiliğin etkisiyle birlikte ülkenin ekonomik ve siyasi durumundan hoşnut olmayan federe cumhuriyetler, 1991 yılıyla birlikte Federasyondan ayrılmaya başlamıştır. 1991 yılında Slovenya, Hırvatistan ve Kuzey Makedonya (Eski Makedonya), 1992 yılında ise Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶¹ Sırların kontrolündeki Yugoslavya Halk Ordusu (JNA), federasyondan ayrılan ülkelere müdahale etmiş, böylece etnik bir savaşa dönüşecek kıvılcımın da fitilini ateşlemiştir. Bu esnada Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da isyancı Sırların kurduğu devlet benzeri yapılar, Sırbistan tarafından desteklenmiştir. Yine Bosna-Hersek'te, isyancı Hırvatlar tarafından başka bir devlet benzeri yapı kurulmuştur.⁶²

YSFC'nin dağılma sürecindeki en kanlı çatışmalar, Bosna-Hersek'te yaşanmıştır. Çünkü Bosna-Hersek; 1991 yılının Mart ayında Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç ile Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman arasında masa başında paylaşıldığından, 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte kanlı bir iç savaşa sahne olmuştur.⁶³ 1992 ile savaşı bitiren Dayton Anlaşması'nın imzalandığı 1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te tam bir insanlık dramı yaşanmış, kan ve gözyaşı hiç eksik olmamıştır. Boşnaklarla Sırp ve Hırvatlar arasında yoğun çatışmalar cereyan

⁶⁰ Alpkaya, Gökçen; Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.12-15.

⁶¹ Sole, Sefa; Yugoslavya'nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu, 16.12.2016, <https://www.stratejiktak.com/2016/12/yugoslavyanın-dagilisi-2.html>, ET: 19.01.2021.

⁶² Sırp Demokratik Partisi ismi altında örgütlenen Hırvatistan'daki Krajina Sırları, 1990 yılının Ağustos ayında düzenledikleri referandum neticesinde Knin'de Sırp Özerk Krajina Bölgesini ilan etmiş ve 1991 yılında ise Hırvatistan'dan ayrılarak Sırbistan'a katıldıklarını açıklamışlardır. Hırvatistan, Krajina Sırp Cumhuriyeti'ni ancak 1995 yılında ortadan kaldıracıktır. 17 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek Sırp Meclisi'nin, bağımsız Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Anayasasını kabul ederek kurduğu Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti; 7 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'ten bağımsızlığını ilan etmiş, 12 Ağustos 1992 tarihinde ise ismini Republika Srpska olarak değiştirmiştir. JNA, 1992 yılının Mayıs ayında Bosna-Hersek'ten çekildiğinde yerini Republika Srpska Ordusu almıştır. JNA'nın çekilmesi sonrasında kalan personel ve teçhizat, Republika Srpska Ordusu tarafından devralınmış olup personelin maaşları dahi Sırbistan Hükümeti tarafından ödenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpkaya; a.g.e., s.16-30.

⁶³ Ertuğrul; a.g.m., s.129.

etmiş, büyük devletlerin verdiği destek neticesinde etnik, siyasi ve dini saiklerle kışkırtılan Hristiyan Sırp ve Hırvat ayrılıkçıları, Boşnak Müslümanları katletmiştir.⁶⁴

Bosna-Hersek, savaş boyunca yoğun bombardımana tabi tutulmuş, şehirleri harap edilmiş, başta camiler olmak üzere diğer tarihi ve kültürel varlıkları yakılıp yıkılmıştır. Ağır insan hakları ihlalleri, soykırım ve sistematik işkence olayları yaşanmış, savaş adeta etnik temizliğe dönüşmüştür.⁶⁵

1991 ila 1995 yılları arasında yaklaşık 2 milyona yakın kişi zorla göç ettirilmiş, 250 binin üzerinde insan katledilmiş, 50 bine yakın Boşnak kadın tecavüze uğramıştır. Sırp tarafından onlarca toplama kampı kurulmuş, burada esir tutulan 100 binin üzerinde Boşnak Müslüman sistematik işkenceden geçirilerek kötü muameleye maruz bırakılmıştır.⁶⁶ Sadece Srebrenitsa şehrinde, kısa bir süre içinde 8.000'in üzerinde insan katledilmiştir.⁶⁷ Bosna-Hersek'te Sırp tarafından yapılan etnik soykırımı ispatlarca-sına savaştan sonra, 407 tane toplu mezar bulunmuştur.⁶⁸

Bosna-Hersek'te meydana gelen savaş hali ve sebep olduğu insani trajedi, uluslararası kamuoyunda adından sıkça söz ettirince BM'nin gündemine girmiştir. BM, 8 Ocak 1992 tarihinde almış olduğu 727 sayılı kararla Eski Yugoslavya'daki iç savaşta işlenen suçları araştırmak üzere bir komisyon kurmuştur.⁶⁹ Komisyon, yapmış olduğu çalışma neticesinde bir rapor hazırlayarak BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Raporda, Eski Yugoslavya ülkesinde yaşanan bu iç savaşta ağır insan hakları ihlallerinin meydana geldiği belirtilerek sorumlu olanların yargılanıp cezalandırılması amacıyla uluslararası bir mahkeme kurulması önerilmiştir.⁷⁰

Komisyonun raporu üzerine BM Güvenlik Konseyi, 22 Şubat 1993 tarihinde almış olduğu 808 sayılı kararla 1991 yılından bu yana Eski Yugoslavya'da yaşanan ağır in-

⁶⁴ Alpaya; a.g.e., s.20-32.

⁶⁵ Turhan, Faruk; Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi, Prof.Dr. Seyfullah Edis'e Armağan (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını), Yıl:2000, s.336.

⁶⁶ Turhan; a.g.m., s.337.

⁶⁷ Ertuğrul; a.g.m., s.141.

⁶⁸ <http://www.radikal.com.tr/dunya/bosnadaki-toplu-mezarlar-kayitlara-gecti-999185>, ET: 20.01.2021.

⁶⁹ United Nations Security Council S/RES/727(1992). Kararın metni için bkz. [https://un-docs.org/S/RES/727\(1992\)](https://un-docs.org/S/RES/727(1992)), ET: 20.01.2021.

⁷⁰ Azarkan; a.g.e., s.128.

san hakkı ihlallerinin sorumlularını yargılamak üzere bir uluslararası mahkeme kurulmasını öngörmüş ve BM Genel Sekreterini, bu konuda 60 gün içinde bir rapor hazırlamakla görevlendirmiştir.⁷¹

BM Genel Sekreterinin raporunu sunmasının ardından BM Güvenlik Konseyi, 25 Mayıs 1993 tarihinde almış olduğu 827 sayılı kararla BM Anlaşması'nın VII. Bölümündeki hükümlerine istinaden EYUCM'nin kurulmasına karar vermiştir. Mahkemenin çalışma usul ve esaslarıyla yargı yetkisine giren suçları gösterir 34 maddeden oluşan Statüsü de aynı kararın ekinde yayımlanmıştır.⁷²

EYUCM, 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren Eski Yugoslavya topraklarında işlenen ağır uluslararası insani hukuk ihlallerinin sorumlularını yargılamak amacıyla Hollanda'nın Lahey şehrinde kurulmuştur. EYUCM'nin yargı yetkisi sadece gerçek kişileri kapsamaktadır.⁷³ Nürnberg Mahkemesi'nin aksine EYUCM'nin örgütsel yapıları veya kurumları yargılama yetkisi bulunmamaktadır.

Statü'ye göre EYUCM; 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri (m.2), savaş kanun ve teamüllerinin ihlalleri (m.3), soykırım suçu (m.4) ve insanlığa karşı suçlar (m.5) hakkında cezai yargılama yapma yetkisine sahiptir.

Statü'nün 2. maddesi, Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlallerini düzenlemektedir. Buna göre; “Kasten adam öldürme, biyolojik deneyler dahil insanlık dışı muamele veya işkence, bir savaş esiri veya sivilin adil ve hukuka uygun şekilde yargılanma hakkının kasten ortadan kaldırılması, sivillerin hukuka aykırı olarak sürgün veya nakli ya da hukuka aykırı olarak hapsedilmesi, askeri gereklilik olmadığı halde malların hukuka aykırı ve keyfi olarak büyük çapta tahrip edilmesi ve yağmalanması, sivillerin esir alınması, kasten ağır ızdırap verme veya vücut bütünlüğünün veya sağlığın ağır şekilde ihlali, bir savaş esirini veya sivil düşman bir gücün kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlama” fiillerini kişilere veya mallara karşı işleyerek 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ni ağır bir şekilde ihlal edenler veya ihlalini emredenler cezalandırılır.⁷⁴

⁷¹ United Nations Security Council S/RES/808(1993). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/808\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/808(1993)), ET: 22.01.2021.

⁷² United Nations Security Council S/RES/827(1993). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/827\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/827(1993)), ET: 22.01.2021. EYUCM Statüsü'nün metni için bkz. Turhan; a.g.m., s.357-365.

⁷³ EYUCM Statüsü m.6.

⁷⁴ EYUCM Statüsü m.2.

Statü'nün 3. maddesinde, savaş kanun ve teamüllerinin ihlalleri düzenlenmiştir. Buna göre, “Özel ve kamu mallarının yağmalanması; şehir, köy ve kasabaların kasten tahrip edilmesi veya askeri bir gereklilik olmadıkça yakılıp yıkılması; zehirli silahların veya gereksiz yere ızdırap veren diğer silahların kullanılması; savunmasız kasaba, köy, mesken veya diğer yerleşim yerlerine herhangi bir şekilde saldırılması veya bombalanması; dine, hayır işlerine, eğitim, sanat ve bilime tahsis edilmiş kurumlara, tarihi anıtlar, bilim ve sanat eserlerine elkonulması, tahrip edilmesi veya kasten zarar verilmesi” fiillerini işleyenler cezalandırılır.⁷⁵

Statü'nün 4. maddesinde yer alan soykırım suçu, 1948 tarihli BM Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'ye uygun olarak düzenlenmiş olup bu suçu oluşturan fiiller, Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nde insanlığa karşı suçlar arasında değerlendirilmiştir. Buna göre, “Soykırım suçu; ulusal, dini, etnik veya ırki bir topluluğun kısmen veya tamamen yok edilmesi amacıyla topluluk üyelerinin öldürülmesi, onlara ağır bedeni veya ruhsal zararlar verilmesi, topluluğa ait çocukların zorla bir başka topluluğa nakledilmesi, topluluk içinde doğumları engellemeye yönelik tedbirlerin uygulanması, topluluğun kısmen veya tamamen vücut bütünlüğüne zarar verecek hayat şartlarına kasten tabi tutulması” gibi birtakım fiillerin işlenmesidir.⁷⁶

Statü'nün 5. maddesinde insanlığa karşı suçlar düzenlenmiştir. Buna göre, “İnsanlığa karşı suçlar; uluslararası veya iç çatışmalarda herhangi bir sivil nüfusa karşı öldürme, hapsetme, yok etme, köleleştirme, cinsel saldırı, işkence, sürgün, zulüm (ırki, siyasi veya dini temelli), diğer insanlık dışı eylemler” vb. fiillerin işlenmesidir.⁷⁷

Statü'ye göre şahsi ceza sorumluluğu bulunanlar; Statü'nün 2 ila 5. maddeleri arasında yer alan suçlardan herhangi birini planlayan, emreden, işleyen veya işlenmesini azmettiren ya da başka bir şekilde bu suçların işlenmesinin planlanmasına, hazırlanmasına veya işlenmesine başka bir şekilde iştirak edenlerdir.⁷⁸

Suç işleyen kişilerin devlet başkanı veya hükümet başkanı ya da devlette sorumlu bir makam sahibi olması, ceza sorumluluğunu hafifletmeyeceği gibi onlara verilen cezayı ortadan kaldırmayacaktır.⁷⁹

⁷⁵ EYUCM Statüsü m.3.

⁷⁶ EYUCM Statüsü m.4.

⁷⁷ EYUCM Statüsü m.5.

⁷⁸ EYUCM Statüsü m.7/1.

⁷⁹ EYUCM Statüsü m.7/2.

Suçun bir amirin emri altında bulunan astı tarafından işlenmesi halinde amir; eğer astının böyle bir fiili işleme düşüncesini veya böyle bir fiili işlemiş olduğunu biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa ve fiilin işlenmesini önleyici veya failin cezalandırılması için gerekli ve uygun tedbirleri de almamışsa bu durum onun cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.⁸⁰

Suçun, hükümetin veya yetkili amirin emri üzerine işlenmesi sanığın ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Ancak Mahkemenin tespitine göre hakkaniyet gerektiriyorsa bu durum, cezayı hafifletici sebep olarak dikkate alınabilir.⁸¹ Görüldüğü üzere Statü'nün 7. maddesi uyarınca sanıklar, suçun işlenmesinden doğrudan veya dolayısıyla sorumlu tutulmaktadır.

Statü'ye göre Mahkemenin yer bakımından yargılama yetkisi; eski YSFC'nin (Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Karadağ) topraklarını, karasularını ve hava sahasını içeren ülkesini, zaman bakımından yetkisi ise 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren başlayan zaman dilimini kapsar.⁸²

Statü'ye göre EYUCM ve ulusal mahkemeler, suçluları yargılamak için aynı anda (müşterek) yargılama yetkisine sahiptir. Fakat EYUCM'nin yetkisi, ulusal mahkemelerden önce gelir. Bu üstün yetkisine binaen EYUCM, ulusal mahkeme önünde görülen bir davanın yargılamanın her aşamasında kendisine devrini talep edebilir. Böyle bir durumda ulusal mahkeme, yargılamaya son vererek davaya ilişkin tüm bilgi ve belgeleri EYUCM'ye göndermek zorundadır.⁸³

Aynı fiilden ötürü bir kişiye iki ayrı ceza verilemeyeceğini ifade eden *non bis in idem* ilkesine Statü'de yer verilmiştir. Buna göre bir fiil nedeniyle EYUCM'de yargılanan sanık, aynı fiilden ötürü artık bir devlet mahkemesinde yargı önüne çıkarılamaz. Ancak bir devlet mahkemesine çıkarılan şahsın işlediği fiil o mahkemece adi suç olarak değerlendirilmişse, mahkemedeki yargılama bağımsız, tarafsız olmamışsa veya sanığı uluslararası ceza sorumluluğundan kurtarmak için yapılmışsa ya da o fiilin yargılaması sırasında gereken titizlik gösterilmemişse bu takdirde sanık, EYUCM'de yargılanabilir. Sanığın suçlu bulunması halinde EYUCM tarafından ceza verilirken daha önceden

⁸⁰ EYUCM Statüsü m.7/3.

⁸¹ EYUCM Statüsü m.7/4.

⁸² EYUCM Statüsü m.8.

⁸³ EYUCM Statüsü m.9.

o kişiye aynı fiil için bir devlet mahkemesince verilen cezanın ne oranda infaz edildiği dikkate alınır.⁸⁴

EYUCM'nin teşkilatı; ilk derece yargılaması yapan 3 Dava Dairesi, 1 Temyiz (kanun yolu) Dairesi, Savcılık makamı ve Yazı İşleri Müdürlüğünden (YİM) oluşmaktadır.⁸⁵

Daireler, birden fazla aynı devlet vatandaşı olmayan 16 daimi bağımsız hakim ile 12 ad litem (geçici, dava için) hakimden oluşur.⁸⁶ Dava Daireleri üçer daimi bağımsız hakim ile altışar ad litem hakimden oluşur. Temyiz Dairesi ise 7 daimi hakimden meydana gelmektedir. Daire, her bir temyiz incelemesini 5 üyesiyle karara bağlar.⁸⁷ Mahkemenin daimi hakimleri, kendi aralarından Mahkemeye bir başkan seçer. Mahkemenin başkanı, Temyiz Dairesinin bir üyesidir ve aynı zamanda bu Dairenin de başkanlığını yürütür.⁸⁸ Ayrıca her Dava Dairesi, daimi üyeleri arasından kendine bir başkan seçer.⁸⁹

Ad litem hakimler, BM Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan bir listeden BM Genel Kurulunca seçilir.⁹⁰ Daimi hakimlerin 14'ü, BM Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan bir listeden BM Genel Kurulunca seçilir.⁹¹ Kalan 2 daimi hakim ise Mahkemenin başkanıyla istişare ettikten sonra RUCM başkanı tarafından bu Mahkemenin üyeleri arasından atanır.⁹² Hakimlerin görev süresi 4 yıl olup süresi bitenler yeniden seçilebilir.⁹³

Savcılık makamı, bağımsız bir savcı ve yeteri kadar personelden oluşur. Savcı, Genel Sekreterin önerisi üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından atanır. EYUCM'de iddia

⁸⁴ EYUCM Statüsü m.10.

⁸⁵ EYUCM Statüsü m.11.

⁸⁶ Daha sonradan artan iş yüküyle birlikte Statü'nün 12. maddesinde değişiklik yapılarak daimi olarak çalışan hakimlere ilaveten 12 ad litem hakim, Dava Dairelerinde görevlendirilmiştir. Bkz. EYUCM Statüsü m.12/1, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 22.01.2021.

⁸⁷ EYUCM Statüsü m.12/2-3, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 22.01.2021.

⁸⁸ EYUCM Statüsü m.14/1-2, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 23.01.2021.

⁸⁹ EYUCM Statüsü m.14/7, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 23.01.2021.

⁹⁰ EYUCM Statüsü m.13 ter, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 23.01.2021.

⁹¹ EYUCM Statüsü m.13 bis, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 23.01.2021.

⁹² EYUCM Statüsü m.14/4, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 23.01.2021.

⁹³ EYUCM Statüsü m.13 bis/3, m.13 ter/1-e, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 24.01.2021.

makamı olarak şüpheliler hakkında soruşturma açar ve iddianameleri hazırlar. Savcılık personeli ise savcının önerisi üzerine Genel Sekreter tarafından atanır. Savcının görev süresi 4 yıl olup süresi biten yeniden atanabilir.⁹⁴ Statü’de yer almamakla birlikte savcı, kendisine bir yardımcı atanmasını Genel Sekreterden isteyebilir.⁹⁵

YİM, Mahkemenin işlerinin yürütülmesinden ve idaresinden sorumludur. Genel Sekreter tarafından atanan bir müdür ve yeteri kadar personelden oluşur. Yazı İşleri Müdürünün görev süresi 4 yıl olup süresi biten yeniden atanabilir.⁹⁶

Mahkeme, 2 yıllık bir süre için başkan ve başkan yardımcısını seçer. Süresi biten başkan ve başkan yardımcısı tekrar seçilebilir. Ayrıca başkan, başkan yardımcısı ve Daire başkanlarından oluşan bir Büro kurulmuştur. Büro, Mahkemenin faaliyetleri ve Statü’de yer alan hususlarla ilgili olarak kararlar alır.⁹⁷

EYUCM’de Dava Dairelerinin vermiş olduğu cezalar, hapis cezasıyla sınırlı olup sanıklara verilecek ceza miktarının tayininde, Eski Yugoslavya mahkemelerinin uygulamalarına bakılır. Ceza miktarı belirlenirken ihlalin ağırlığı ve sanığın şahsi durumu da göz önünde bulundurulur. Mahkeme, hapis cezasının yanında suçtan elde edilen gelir ve malların sahiplerine iadesine hükmedebilir. Hapis cezaları, hükümlüleri teslim almak istediğini BM Güvenlik Konseyi’ne bildiren devletlerden oluşan bir listeden, Mahkemece seçilecek bir devlette ve o devletin mevzuatına göre Mahkemenin gözetiminde infaz edilir.⁹⁸

EYUCM’de yargılaması tamamlanıp ilk ceza alan kişi, Bosna’da kurulan Republika Srpska’nın askerlerinden olan ve Srebrenitsa katliamına katılan Drazen Erdemović’tir. 8.000’i aşkın Boşnak Müslümanın öldürüldüğü bu olay, EYUCM tarafından Bosna Savaşı’nda soykırım olarak nitelendirilen tek katliamdır. Erdemović, yaklaşık 70 kişiyi öldürmekle suçlanmış ve insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı 29 Kasım 1996 tarihinde 10 yıl hapse mahkum edilmiştir. Erdemović’in; hükmü temyiz etmesi üzerine

⁹⁴ EYUCM Statüsü m.16.

⁹⁵ EYUCM Usul ve Delil Kuralları m.38, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev49_en.pdf, ET: 24.01.2021.

⁹⁶ EYUCM Statüsü m.17.

⁹⁷ EYUCM Usul ve Delil Kuralları m.18-23. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev49_en.pdf, ET: 24.01.2021.

⁹⁸ EYUCM Statüsü m.24, m.27.

yeniden yapılan yargılamada Mahkemece suçun vasfı, savaş kanun ve teamüllerinin ihlali olarak değiştirilmiş ve cezası 5 yıla indirilmiştir.⁹⁹

Erdemović'in ardından yargılanan Bosnalı Sırp Siyasetçi Dusko Tadić, Almanya tarafından iade edildikten sonra işlediği suçlar nedeniyle EYUCM tarafından 1997 yılında 20 yıl hapisle cezalandırılmıştır.¹⁰⁰

Bosna'da yaşanan savaşın önemli aktörlerinden biri Bosnalı Sırp General Ratko Miladić'tir. Republika Srpska Ordusu'nun üst düzey komutanı olması hasebiyle savaş sırasında Bosna-Hersek'te yaşanan birçok öldürme, tecavüz, bombalama olayında sorumluluğu bulunmaktadır. EYUCM tarafından savaş kanun veya teamüllerinin ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla yargılanan Miladić, 2017 yılında 10 ayrı suçtan dolayı müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁰¹

Bir diğer önemli aktör, Bosna'da yaşayan Sırp'ların lideri Radovan Karadžić'tir. "Bosna Kasabı" lakabıyla tanınan Karadžić, Srebrenitsa soykırımını da dahil olmak üzere Bosna-Hersek'te yaşanan savaşta işlenen birçok suçtan sorumludur. EYUCM tarafından savaş kanun veya teamüllerinin ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları iddiasıyla yargılanan Karadžić, 2016 yılında 10 ayrı suçtan dolayı 40 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁰² Daha sonra temyiz aşamasında Karadžić'in cezası, ömür boyu hapse çevrilmiştir.¹⁰³

Eski Yugoslavya'da yaşanan savaşın en önemli aktörü Sırp asıllı eski Devlet Başkanı Slobodan Milosević'tir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde devlet başkanı olan Milosević, almış olduğu kararlarla iç savaşa giden yolu açmıştır. Özellikle Bosna'da yaşanan savaşta sergilenen vahşetin, gayriinsani durumun, toplu katliamların, Boşnaklara uygulanan soykırımın, kadınlara tecavüz edilmesinin, kurulan toplama kamplarında yapılan zulmün, işkencenin, ağır insan hakkı ihlallerinin yegane planlayıcısı ve destekçisidir. Sivil halka yapılan zulüm noktasında Bosna'da yaşayan Sırp'ları teşvik

⁹⁹ Ertuğrul; a.g.m., s.139-141. Alpkaya; a.g.e., s.36. Ayrıca bkz. <https://www.icty.org/en/press/drazen-erdemovic-sentenced-5-years-imprisonment>, ET: 25.01.2021.

¹⁰⁰ Turhan; a.g.m., s.352-354. Ayrıca bkz. Azarkan; a.g.e., s.43-44.

¹⁰¹ <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711221031103128-mladic-suclu-omurboyuhapis/>, ET: 25.01.2021.

¹⁰² Deniz, Bulut Çağlar; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s.24-25.

¹⁰³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47643059>, ET: 25.01.2021.

ederek onları cesaretlendirmiştir. Kosova’da yaşanan katliamlarda da sorumluluğu bulunmaktadır.

Slobodan Miloseviç; savaş kanun veya teamüllerinin ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla 2001 yılında EYUCM’de yargılanmaya başlamıştır. Soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçlardan dolayı yargılanan ilk devlet başkanı olan ve hakkında 66 ayrı dava açılan Miloseviç, yargılaması devam ederken 2006 yılında tutuklu bulunduğu cezaevinde hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁴

EYUCM’de görülen son dava, Bosna-Hersek’te kurulan Hırvat Devleti’nde görev yapan ve Mostar Köprüsü’nün yıkılması emrini veren General Slobodan Praljak’ın yargılandığı Prliç ve diğerleri davasıdır. Praljak, bu davada 20 yıl hapis cezası almış, 2017 yılında yapılan temyiz duruşmasında intihar etmiştir.¹⁰⁵

Bu davanın ardından EYUCM, 2017 yılı sonu itibariyle 24 yıllık faaliyetine resmen son vermiştir. Elinde kalan bazı işleri ise BM Güvenlik Konseyi tarafından 2010 yılında kurulan Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması’na (IRMCT) devretmiştir. EYUCM; savaş kanun veya teamüllerinin ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları işledikleri iddiasıyla çoğunluğu Sırp olmak üzere Boşnak, Hırvat ve Kosovalı Arnavutları yargılamıştır. Kurulduğu 1993 yılından bu yana 161 kişi hakkında iddianame düzenlemiş, bunlardan 20’si hakkındaki suçlamaları daha sonradan geri çekmiş, 6’sı müebbet olmak üzere 90 kişiyi mahkum etmiş, 19 kişinin ise beraatine karar vermiştir.¹⁰⁶

Eski Yugoslavya’da meydana gelen iç çatışmaların ardından yaşanan soykırım ve gayriinsani muamelelerin faillerini cezalandırmak amacıyla BM Güvenlik Konseyi tarafından *ad hoc* nitelikte kurulan EYUCM, kuruluş biçimi itibariyle eleştirilse de kendisinden bir sene sonra RUCM’nin kurulmasını tetiklemiş, ardından 1998 yılında imzalanan Roma Statüsü’ne istinaden 2002 yılında faaliyete geçen daimi statüdeki UCM’ye giden yolu açmıştır. BM, her ne kadar savaşı önlemede gecikmiş olsa da savaşta işlenen suçları yargılayacak uluslararası mekanizmayı hızlıca kurarak Eski Yu-

¹⁰⁴ Deniz; a.g.t., s.24.

¹⁰⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savas-suclusu-eski-hirvat-general-praljak-oldu/984865>, ET: 26.01.2021.

¹⁰⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/icty-kapaniyor-eski-yugoslavyada-islenen-suclar-cezasiz-kalmadi/994396>, ET: 26.01.2021.

goslavya’da, savaştan sonraki siyasi ortamın şekillenmesine hukuken katkı sağlamıştır. EYUCM; savaş kanun veya teamüllerinin ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla ilk defa bir devlet başkanını yargılamış, uluslararası adaleti sağlamada önemli bir eşiğin aşıldığını tüm dünyaya göstermiştir. Mahkeme, kendisinden sonra uluslararası ceza yargısının gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur.

1.2.4.2. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Eski Yugoslavya’da başlayan iç savaş henüz sonlanmadan bu sefer Afrika ülkelerinden Ruanda’da iç karışıklık baş göstermiştir. Yaşanan bu iç karışıklık nedeniyle ülkede, 1994 yılında tarihin en büyük soykırımlarından biri gerçekleşmiş, 800.000’den fazla insan öldürülmüştür. Ülkede çoğunluğu oluşturan Hutular tarafından azınlığa mensup Tutsilere ve ılımlı Hutulara karşı girişilen bu soykırımda, 100 günlük süre içinde Tutsilerin %50’si, ülke nüfusunun ise yaklaşık %10’u katledilmiştir.¹⁰⁷

Orta Afrika’da bulunan Büyük Göller Bölgesi’ndeki Kivu Gölü’ne kıyısı bulunan bu küçük ülkenin yüzölçümü 26.338 km² olup toprakları; Tanzanya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC), Burundi ve Uganda arasında sıkışmıştır. Nüfusuna oranla yüz ölçümünün küçük ve topraklarının engebeli olması nedeniyle Afrika’nın en yoğun nüfuslu ülkesidir. Ülke, etnik yönden üç gruba ayrılır: Hutular (%85), Tutsiler (%14) ve Twalar (%1).¹⁰⁸

Ruanda, 1962 yılında bağımsızlığını ilan edinceye kadar krallıkla yönetilmiştir.¹⁰⁹ Ruanda Krallığı, XI. yüzyılda Tutsiler tarafından kurulmuş olup Afrika’nın bilinen en eski monarşilerindendir. Tutsilerin yönetimindeki Ruanda Krallığı, zamanla Twalar (Pigmeler) ve Hutuların yaşadığı toprakları da hakimiyeti altına almıştır. Ruanda’nın ilk sakinlerinden olan Twalar, ilkel topluluklardan olduğu için avcılıkla uğraşmış; Hutular, tarım arazilerini ekip biçmiş; Tutsiler ise hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamıştır. Ayrıca Tutsilerin, nüfus olarak azınlıkta olmalarına rağmen ülkenin idaresinde etkili oldukları bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen sömürge yönetimlerine kadar Hutular ve Tutsiler arasında sınırları kesin hatlarla çizilmiş bir ırk anlayışı ve ayrımcılığı

¹⁰⁷ Önder; a.g.e., s.22-23. Deniz; a.g.t., s.27.

¹⁰⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/soykirimdan-yukselise-ruanda/818485>, ET: 26.01.2021.

¹⁰⁹ <https://www.britannica.com/place/Rwanda>, ET: 26.01.2021.

bulunmamaktaydı. Hatta belli şartlar dahilinde Hutuluktan Tutsiliğe veya Tutsilikten Hutuluğa geçiş yapılabilmekteydi.¹¹⁰

Ruanda Krallığı, güçlü bir yönetim sistemine sahip olup kendilerine tabi bölgeleri yöneten Hutular, Tutsi azınlığın yönetimindeki Krallığın emirlerine uymuşlardır. Merkezileşmiş bir otoriteyi andıran bu yönetim yapısı, kendisine itaati bir kültür haline getirmiş ve böylece toplumu oluşturan grupları kolayca kontrolünde tutmuştur. Öyle ki kökenleri oldukça eski olan bu itaat anlayışı çerçevesinde yönetimin kısıktırmalarına uyarak 1994 yılında sokaklara çıkan yüzbinlerce Hutu, yıllarca beraber yaşadığı çoğunluğu Tutsi olan 1 milyona yakın insanı gözünü bile kırpmadan katletmiştir.

Avrupalı devletler, 1885 yılında yapılan Berlin Konferansı ile Afrika kıtasını aralarında bölüşmüş ve Ruanda, Almanya'ya verilmiştir. 1890 yılına gelindiğinde ise İngiltere ile imzalanan Helgoland-Zanzibar Anlaşması çerçevesinde, Almanya'nın Ruanda ve Burundi'yi de kapsayan Doğu Afrika'daki sömürgelerinin resmi sınırları belirlenmiştir. Doğal kaynakları fakir olan, sadece tarım ve hayvancılığın yapıldığı bu ülkeye Almanlar, uzun bir süre yönetici göndermemiştir. Ruanda'yı yönetecek Alman Sömürge Valiliği, 1907 yılında ileride başşehir olacak Kigali'de kurulmuştur. Almanlar, bu dönemde Ruanda Krallığı'nın mevcut yapısına ve işleyişine müdahale etmemiş, Tutsilerin yönetimdeki egemenliği devam etmiştir. Kuzeydeki bir kısım Hutu kabilesinin giriştiği isyan hareketi Almanlar tarafından bastırılmış, böylece Ruanda Krallığı bugünkü Ruanda topraklarının tamamına hakim olmuştur. Almanya, I. Dünya Savaşı'nda mağlup olduktan sonra Afrika'daki sömürgelerini kaybetmiş, Ruanda'nın yönetimi Belçika'ya geçmiştir.¹¹¹

Ruanda, Milletler Cemiyeti'nin (MC) kararıyla 1919 yılında Belçika'nın yönetimine verilmiştir. Belçikalılar, Almanların aksine Ruanda'da işleyen yönetim yapısını tamamen değiştirmiştir. Üst düzey yöneticilerin tamamına yakını Tutsilerden seçmişlerdir. Yüksek öğretim dahil ülkedeki tüm eğitim kurumları, ağırlıklı olarak Tutsi öğrencilerden oluşmuş, Hutular ise sınırlı sayıda olmak üzere eğitim kurumlarına gidebilmiştir. Bu sayede iyi bir eğitim alan Tutsiler, nitelikli işgücünü oluşturarak kolaylıkla

¹¹⁰ O dönemde Ruanda'da hayvancılık yapmak, sosyal hayatta bir ayrıcalık olarak görülmesine rağmen toplumu oluşturan bir gruptan diğerine geçiş yapmak mümkündü. Örneğin bir Hutu, hayvancılıkla uğraşarak Tutsiliğe geçiş yapabilirken bir Tutsi de hayvanlarını kaybettiğinde Hutu olabilmektedir. Düzler, Gamze; Ruanda Soykırımının Ekonomi Politikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020, s.6-8.

¹¹¹ Düzler; a.g.t., s.9-11.

iş bulabilmiş, devlet kademelerinde ve sosyal hayatta söz sahibi olmuştur. Hutular, devlet memurluğuna dahi alınmamıştır.¹¹²

Belçikalılar, XIX. yüzyılda Avrupa'da ırklar konusunda geliştirilen fikirleri Ruanda'da uygulayarak Tutsileri Hutulardan üstün tutmuştur. Belçikalılara göre Tutsiler, Hami ırkından olup beyazlara dolayısıyla kendilerine daha yakındır. Hutular ise Sami soyundan gelen siyah Afrikalılardır. Tutsiler, Hutulara nazaran daha uzun boyludur ve fiziki görünüşleri daha güzeldir. Bu sebeple ülkeyi yönetecek sınıf Tutsiler olmalı, Hutular ise yönetilecek halk kitlesini oluşturmalıdır. Bu anlayış çerçevesinde hareket eden Belçikalılar, Hutular ve Tutsiler arasında ayrımı sertleştirerek ırk boyutuna indirgemıştır. 1933 yılında yapılan nüfus sayımında Ruandalıları; Tutsi, Hutu ve Twa olarak üç etnik kökene ayıran kimlik kartları dağıtılmıştır. Irk ayrımının bu kadar sert bir rejime tabi tutulmasının sonucu olarak o güne kadar mümkün olan Hutuluktan Tutsiliğe veya Tutsilikten Hutuluğa geçiş ortadan kaldırılmıştır. Belçikalılar tarafından üstün tutulan Tutsiler; siyasi ve sosyal yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmiş, bu konuda tekel oluşturmuştur. Ruanda'nın çoğunluğunu oluşturmasına rağmen toplumsal hayattan dışlanan Hutular, zamanla Tutsilere karşı kin duymaya başlamıştır.¹¹³

Diğer Batılı devletler gibi Belçikalıların da bir sömürge politikası olarak uyguladıkları azınlığın çoğunluğa tahakküm etmesi ve toplumun kendi içinde bölünerek yönetilmesi, Hutular ve Tutsiler arasında düşmanlık tohumlarını ekerek Ruanda'da ileride meydana gelecek soykırıma giden yolu açmıştır.

Ülkedeki Hutuların görmüş olduğu muamele, yaşamış olduğu eşitsizlikler BM'nin dikkatini çekmiş ve örgütün de baskısıyla Belçikalılar, 1950 yılından itibaren Hutuların haklarında birtakım iyileştirmelere gitmiştir. Hutular lehine toplumsal hayatta yapılan bu düzenlemelerden hoşnut olmayan Tutsi yöneticiler, Belçika ile karşı karşıya gelmiştir. 1950'li yıllarda sömürge devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamasıyla birlikte Belçikalılar, saf değiştirerek azınlıktaki Tutsiler yerine çoğunluğu oluşturan Hutuları desteklemeye başlamıştır. Böylelikle Hutular ve Tutsiler arasında gerginlik baş göstermiş, iktidarın ve sahip oldukları imtiyazların ellerinden gideceğini anlayan Tutsiler daha da sertleşmiştir.

¹¹² Düzler; a.g.t., s.11-13.

¹¹³ Düzler; a.g.t., s.13-15.

1959 yılında Ruanda'da ilk şiddet olayları yaşanmıştır. Çoğunluğu oluşturan Hutuların Tutsi yönetimine karşı giriştiği ayaklanmada 20.000 kişi ölmüş, binlerce Tutsi de komşu ülkelere sığınmıştır. Şiddet olayları; 1963, 1966 ve 1973 yıllarında da yaşandıktan sonra 1994 yılında soykırıma dönüşerek nihayete ermiştir.¹¹⁴ 1959 yılında kral ölmüş ve kralın ölümünden sonra Ruanda'da ilk siyasi partiler kurulmaya başlamıştır. Bu partilerden aşırı milliyetçi Hutu Kurtuluş Hareketi Partisi (PARMEHUTU), 1960 yılında yapılan seçimleri kazanmıştır. Böylelikle Ruanda tarihinde çoğunluğu oluşturan Hutular ilk defa iktidara gelmiştir. 1962 yılına gelindiğinde ise Ruanda; Belçika'dan resmen bağımsızlığını kazanmış, krallık kaldırılarak yerine cumhuriyet ilan edilmiştir.¹¹⁵

Hutuların iktidarını içine sindiremeyen Tutsiler ile yönetimi ele geçiren Hutular arasında gerginlik tavan yapmış, 1962 ila 1964 yılları arasında birtakım şiddet olayları meydana gelmiştir. 1973 yılına kadar sakin bir dönem geçiren Ruanda, bu yıl yine şiddet olaylarına sahne olmuştur. Hutulu iktidar partisinin uygulamaları, hakları kısıtlanan Tutsileri rahatsız etmiş ve toplumsal kargaşa meydana gelmiştir. Bu kargaşada ordu yönetime elkoymuş ve Genelkurmay Başkanı Habyarimana yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Habyarimana, ülkedeki tüm siyasi partileri kapatırken iktidarda kaldığı 1994 yılına kadar ülkeyi, kendi partisi olan Ulusal Devrimci Demokrasi Hareketi (MRND) yönetmiştir.¹¹⁶

Habyarimana'nın cumhurbaşkanlığı dönemi, 1990 yılına kadar sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. Aynı yılın Ekim ayında Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF), yerleşik bulunduğu Uganda'dan Ruanda topraklarına saldırıya geçmiştir. Uganda'da sürgünde yaşayan Tutsiler tarafından kurulan RPF, dış devletlerin desteğini arkasına alan Habyarimana'ya karşı başarısız olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ruanda içinde yaşayan Tutsilerden destek alan RPF'nin saldırıları, farklı zamanlarda devam etmiş ve RPF, Kuzey Ruanda'da toprak kazanmıştır. Bunu üzerine Ruanda ile RPF arasında 1992 yılında ateşkes ilan edilmiş, 1993 yılında Tanzanya'nın başkenti Aruşa'da barış anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Habyarimana başkanlığında RPF'nin de içinde yer aldığı geniş tabanlı bir hükümetin kurulması, RPF'nin Ruanda Ordusu'na

¹¹⁴ Düzler; a.g.t., s.17.

¹¹⁵ Çoban, Ebru; Modern Devlet ve Irk Söylemi Çerçevesinde Ruanda Soykırımı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.116-118.

¹¹⁶ Çoban; a.g.t., s.121-129.

(FAR) dahil edilmesi, Tutsilerin yeniden devlet memurluğuna dönmesi ve ülkenin belli bir takvim dahilinde seçimlere götürülmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

Aruşa Anlaşması fiilen uygulanmamış olsa da kağıt üzerinde kalması bile Ruanda'daki Hutu Hükümeti'ni ve Hutu çoğunluğunu rahatsız etmiştir. 1990 yılından bu yana devam eden iç savaşın da etkisiyle birbirlerine güvenmeyen Hutular ve Tutsiler silahlanmaya başlamıştır. Bu dönemde FAR tarafından yüklü miktarda silah alınmış, sivillere yönelik silah kullanma programları uygulanmıştır. Tutsiler ile ılımlı Hutuların isimlerini içeren listeler el altından hazırlanmaya başlamıştır. 1993 yılında Hutu Hükümetini destekleyen RTLM (Bin Tepenin Ücretsiz Radyo ve Televizyonu) isimli bir radyo kurulmuş ve Tutsi karşıtı yayınlar yapmaya başlamıştır. Komşu ülke Burundi'nin Hutulu başbakanının öldürülmesi ve RPF'nin ülkenin kuzeyindeki işgal faaliyetleri nedeniyle Ruanda'ya yoğun bir Hutu göçü yaşanmış, bu durum, ülkede var olan siyasi kaosu ve huzursuzluğu daha da artırmıştır. Böyle bir ortamda Devlet Başkanı Habyarimana'nın uçağı, 6 Nisan 1994 tarihinde başkent Kigali'de kim tarafından ateşlendiği belli olmayan bir füzeyle düşürülmüş, uçakta bulunan genelkurmay başkanı, Hutu asıllı Burundi cumhurbaşkanı ve üst düzey devlet yetkilileri ölmüştür.¹¹⁸

Bu olaydan hemen sonra Ruanda, geri dönüşü olmayan bir yola girmiş, ülke, iktidardaki MRND'nin radikal kanadının yönetimine geçmiştir. Başta başbakan olmak üzere ılımlı Hutu siyasetçileri, muhalifler ve Tutsi ileri gelenleri katledilmiştir. Askerler ve polis tarafından ülkenin dört bir yanına kontrol noktaları kurulmuş, daha önceden hazırlanan listeler doğrultusunda çoğunluğu Tutsi olmak üzere ılımlı Hutular öldürülmeye başlanmıştır. Bu sırada RTLM, Tutsiler aleyhine nefret içerikli yayınlarıyla Hutuları tahrik etmiştir. Askerler, polis ve askeri eğitim almış Hutu milisleri, sokağa çıkan öfkeli Hutu kalabalığı Tutsiler ve ılımlı Hutular üzerine yönlendirmiştir. Kiliselerde toplanan savunmasız insanlar, Hutular tarafından acımasızca öldürülmüştür.¹¹⁹ Kilisenin, soykırıma yardım ettiği iddia edilmiştir. Nitekim bu hususta Christian Science Monitor muhabiri Mary Wiltenburg şunu söylemiştir: “Ruanda soykırımında büyük ölçekli katliamların neredeyse tamamı kiliselerde gerçekleşti. Üstelik, kimi durumlarda, kilise liderlerinin de suç ortaklığıyla. Rahiplerin ihaneti herkesçe bilinir hale

¹¹⁷ Çoban; a.g.t., s.138-139.

¹¹⁸ Çoban; a.g.t., s.141-146.

¹¹⁹ Çoban; a.g.t., s.146-150.

geldiğinde, bu çok yoğun bir Hristiyan nüfusu barındıran ülkede nice insan inancını kaybetti.’’¹²⁰

Olayların başladığı 6 Nisan 1994 tarihinden itibaren geçen 100 günlük süre içinde, çoğunluğu Tutsi olmak üzere aralarında ılımlı Hutuların da bulunduğu 800.000’i aşkın insan, Hutular tarafından soykırıma tabi tutulmuştur. İşlenen bu vahşet, RPF’nin 4 Temmuz 1994 tarihinde başkent Kigali’yi ele geçirmesiyle sona ermiştir. RPF, 19 Temmuz 1994 tarihinde Hutuların da yer aldığı yeni bir hükümetin kurulduğunu duyurmuştur.¹²¹

Hutular bu katliamı balta, pala, bıçak, satır gibi kesici ve delici aletlerle gerçekleştirmiştir. Nitekim bu aletlerin çoğunun yerli ya da yabancı tüccarlar vasıtasıyla Çin’den ithal edildiği, sadece 1994 yılının Şubat ayında ithal edilen bu tür aletlerin sayısının 1993 yılının tamamında ithal edilenlerden fazla olduğu sonradan tespit edilmiştir. Tüm bunlar soykırımın önceden planlandığını, bunun için hazırlık yapıldığını ve olayları başlatacak fitilin ateşlenmesinin beklendiğini bize göstermektedir.¹²²

Eski Yugoslavya’da devam eden savaşı müteakiben Ruanda’da yaşananlar, BM’yi de harekete geçirmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 17 Mayıs 1994 tarihinde almış olduğu 918 sayılı kararıyla Genel Sekreterden, Ruanda’da yaşanan uluslararası insancıl hukukun¹²³ ciddi ihlallerinin soruşturulmasıyla ilgili olarak mümkün olan en kısa süre içinde bir rapor hazırlamasını istemiştir.¹²⁴ Bunun üzerine Genel Sekreter, 31 Mayıs 1994 tarihinde raporunu hazırlayarak BM Güvenlik Konseyi’ne sunmuştur. Raporda, Ruanda Hükümeti’nin kontrol altında tuttuğu yerleşim yerlerinde katliamlar yapıldığı,

¹²⁰ Çelik, Cemil; ‘‘Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda’’, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi (KHUKA),Yıl: 2006, C 9, S:1, s.34.

¹²¹ Önok; Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, s.82. Deniz; a.g.t., s.49-50.

¹²² Çelik; a.g.m., s.35. Düzler; a.g.t., s.37.

¹²³ Cenevre Hukuku olarak da bilinen uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalarda yer almayan insanları silahlı çatışmaların menfi etkilerinden korumak amacıyla oluşturulmuş bir uluslararası kamu hukuku disiplinidir. Silahlı çatışma hukukunun bir parçası olarak uluslararası insancıl hukuk; hastalanma, esir edilme veya fiziki yaralanma neticesinde silahlı bir çatışmanın dışında kalanların, silahlı çatışmanın içinde çatışan pozisyonunda bulunmayanların, sivillerin veya yardım örgütlerinin personellerinin korunmasını amaç edinir. Uluslararası insancıl hukukun en temel metinleri; 1864 tarihli I. Cenevre Sözleşmesi, 1949 tarihli II. Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli I ve II No.lu Ek Protokollerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başak, Cengiz; Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.9-21. 2005 yılında ise III No.lu Ek Protokol imzalanmıştır. Bkz. s.106.

¹²⁴ United Nations Security Council S/RES/918(1994). Yine aynı kararda, Ruanda’da devam eden şiddetin ve çok sayıda sivilin öldürülmesinin kınandığı, Ruanda’daki çatışmanın bölgedeki barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu ve taraflarca derhal durdurulması gerektiği ifade edilmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/918\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/918(1994)), ET: 31.01.2021.

bu katliamlarda 500 bine yakın kişinin öldürüldüğü ve 1,5 milyon civarında insanın yer değiştirmek zorunda bırakıldığı belirtilmiştir.¹²⁵

Yine BM Güvenlik Konseyi, 1 Temmuz 1994 tarihinde almış olduğu 935 sayılı kararıyla Genel Sekreterden, Ruanda'daki olaylarla ilgili olarak gelen bilgileri incelemek ve analiz etmek üzere tarafsız bir uzmanlar komisyon kurmasını istemiştir.¹²⁶ Komisyonun, Ruanda'da işlenen vahşetin sorumlularının cezalandırılması amacıyla uluslararası mahkeme kurulmasını içeren raporunu sunmasının ardından BM Güvenlik Konseyi, 8 Kasım 1994 tarihinde almış olduğu 955 sayılı kararıyla BM Anlaşması'nın VII. Bölümündeki hükümlere dayanarak RUCM'nin kurulmasına karar vermiştir. Mahkemenin çalışma usul ve esaslarını gösteren 32 maddelik Statüsü de aynı kararın ekinde yayımlanmıştır.¹²⁷ Tanzanya'nın Aruşa şehrinde kurulan RUCM, 26 Haziran 1995 tarihinde resmen faaliyetine başlamıştır.¹²⁸

RUCM, 1 Ocak 1994 ila 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda'da işlenen soykırım ve diğer ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin sorumluları ile Ruanda vatandaşlarının sorumlu olduğu komşu ülkelerde işlenen soykırım ve diğer benzeri ihlallerin kovuşturulması amacıyla kurulmuştur.¹²⁹ EYUCM'de olduğu gibi RUCM de yalnızca gerçek kişileri yargılamak amacıyla kurulduğundan örgüt veya kurumları yargılama yetkisi bulunmamaktadır.¹³⁰

Statü'ye göre Mahkeme; 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin ve 8 Haziran 1977 tarihli 2 No'lu Ek Protokol'ün ihlali (m.4), soykırım suçu (m.2) ve insanlığa karşı suçlar (m.3) hakkında cezai yargılama yapma yetkisine sahiptir. Statü'de soykırım suçu, 1948 tarihli BM Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'ye uygun olarak düzenlenmiştir. Buna göre “Soykırım suçu; ulusal, ırki, dini veya etnik bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi amacıyla grup üyelerinin öldürülmesi, onlara ruhsal ya da bedensel zarar verilmesi, grubun kısmen veya tamamen tasarlanmış koşullarda kasten fiziki olarak yok olmaya

¹²⁵ Demirel, Naim; “*Birleşmiş Milletler Güvenli Bölge Uygulaması*”, FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Yıl: 2016, S:8, s.126.

¹²⁶ United Nations Security Council S/RES/935(1994). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/935\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/935(1994)), ET: 02.02.2021.

¹²⁷ United Nations Security Council S/RES/955(1994). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/955\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/955(1994)), ET: 02.02.2021. RUCM Statüsü'nün metni için bkz. Önder; a.g.e., s.89-100.

¹²⁸ Erdal; a.g.t., s.33.

¹²⁹ RUCM Statüsü m.1.

¹³⁰ RUCM Statüsü m.5.

zorlanması, grup içinde doğumları engellemek amacıyla zorla önlemler alınması ve çocukların bir gruptan diğerine zorla nakledilmesi’’dir.¹³¹

Statü’nün 3. maddesinde tanımlanan ‘‘İnsanlığa karşı suçlar; öldürme, hapsetme, köleleştirme, cinsel saldırı, işkence, sürgün, imha, zulüm (ırki, politik veya dini temelli) ve diğer insanlık dışı fiiller’’dir.

Statü’nün 4. maddesi ‘‘Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesindeki suçlar ile bu Sözleşmelerin 2 No’lu Ek Protokolü’nün ihlal edilmesini’’ düzenlemektedir. Bu metinlerde, uluslararası olmayan çatışmalarda tarafların uyması gereken kurallar düzenlendiğinden amacı itibariyle RUCM, devletler arasında yaşanan savaşın sorumlularını cezalandırmak amacıyla kurulan EYUCM’den ayrılmaktadır.¹³² Statü’nün bu maddesi uyarınca ‘‘Rehin alma, toplu cezalandırma, yağma, şiddet (Özellikle işkence, kötürüm bırakma veya fiziki bir ceza verilmesi gibi vahşice davranarak öldürme şeklinde kişilerin akli veya fiziki ve yaşamlarına karşı) ve kişi onuruna karşı nefret uyandıran fiiller (Özellikle aşağılama, küçük düşürme, cinsel saldırı, fuhuşa zorlama ve çirkin saldırılar gibi), terörizm fiilleri’’ni işleyen failler cezalandırılacaktır.

Statü’ye göre bireysel ceza sorumluluğu bulunanlar; suçu işleyen, planlayan, emreden, kışkırtan veya başka bir şekilde yardım ve suç ortaklığı yapanlardır.¹³³ EYUCM’de olduğu gibi RUCM’de de suç işleyen sanıklar, bu suçlardan doğrudan ya da dolayısıyla sorumlu tutulmaktadır.

Suç işleyen kişilerin cumhurbaşkanı veya başbakan ya da devlet görevlisi olması, ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı gibi onlara verilecek cezayı hafifletmeyecektir.¹³⁴

Suçun, bir amirin emri altında bulunan astı tarafından işlenmesi halinde amir, işlenen suçu biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa astının işlemiş olduğu suçlardan, suç konusu fiillerin işlenmesini önlemek ya da bu fiilleri işleyen failleri cezalandırmak için gerekli

¹³¹ RUCM Statüsü m.2.

¹³² Işık, Alper; ‘‘Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukunda Hastanelerin, Tıbbi Personelin ve Tedavi Görenlerin Korunması’’, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2017, C 23, S:1, s.170-172.

¹³³ RUCM Statüsü m.6/1.

¹³⁴ RUCM Statüsü m.6/2.

ve uygun tedbirleri almamışsa veya soruşturma ve yargılama için olayı adli makamlara iletmemişse cezai sorumluluk taşıyacaktır.¹³⁵

Ancak suçun hükümetin veya yetkili amirin emri üzerine işlenmesi halinde bu husus, failin ceza sorumluluğunun tespitinde mahkemece hafifletici sebep olarak dikkate alınabilir.¹³⁶

RUCM'nin yer bakımından yargılama yetkisi; Ruanda'nın tüm kara ve hava sahasını, Ruanda vatandaşları tarafından işlenmiş uluslararası insancıl hukukun ağır ihlalleriyle ilgili olarak komşu ülkelerin bölgelerini, zaman bakımından yargılama yetkisi ise 1 Ocak 1994 ila 31 Aralık 1994 tarihleri arasında işlenen suçları kapsar.¹³⁷

Statü'ye göre RUCM ve ulusal mahkemeler, suçluları yargılamak için eş zamanlı (yarışan) yargılama yetkisine sahiptir. Fakat RUCM'nin yetkisi, ulusal mahkemelerden önce gelir. Bu üstün yetkisine binaen RUCM, ulusal mahkeme önünde görülen bir davanın, yargılamanın her aşamasında ertelenmesini isteyerek kendisine bilgi verilmesini isteyebilir. Böyle bir durumda ulusal mahkeme, kendi yapmış olduğu yargılamayı erteleyerek davayla ilişkin tüm bilgi ve belgeleri RUCM'ye göndermek zorundadır.¹³⁸

Aynı fiilden ötürü bir kişiye iki ayrı ceza verilemeyeceğini ifade eden *non bis in idem* ilkesine Statü'de yer verilmiştir. Bir suç nedeniyle RUCM'de yargılanan sanık, aynı suçtan ötürü artık bir devlet mahkemesinde yargı önüne çıkarılamaz. Ancak bir devlet mahkemesi önüne çıkarılan şahsın işlediği fiil, o mahkemece adi suç olarak değerlendirilmişse veya yargılamaya gereken ihtimam gösterilmemişse ya da yargılamanın tarafsızlığından şüphe duyuluyorsa veya sanığı uluslararası ceza sorumluluğundan kurtarmak için yapıldığı ortaya çıkmışsa bu takdirde sanık, sonradan RUCM'de yargılanabilir.¹³⁹

RUCM'nin teşkilatı; ilk derece yargılaması yapan 3 Dava Dairesi, 1 Temyiz (kanun yolu) Dairesi, Savcılık makamı ve YİM'den oluşmaktadır.¹⁴⁰ Daireler, birden fazla aynı devletin vatandaşı olmayan 16 daimi bağımsız hakimden ve 9 ad litem (geçici,

¹³⁵ RUCM Statüsü m.6/3.

¹³⁶ RUCM Statüsü m.6/4.

¹³⁷ RUCM Statüsü m.7.

¹³⁸ RUCM Statüsü m.8.

¹³⁹ RUCM Statüsü m.9.

¹⁴⁰ RUCM Statüsü m.10.

dava için) hakimden oluşur.¹⁴¹ Dava Daireleri, üçer hakimden oluşur. Temyiz Dairesi ise 7 daimi hakimden meydana gelmektedir. Daire, her bir temyiz incelemesini 5 üyesiyle karara bağlar.¹⁴²

Mahkemenin daimi hakimleri, kendi aralarından Mahkemeye bir başkan seçer. Mahkemenin başkanı, aynı zamanda Dava Dairelerinden birinin üyesidir.¹⁴³ Ayrıca her Dava Dairesi, daimi üyeleri arasından kendine bir başkan seçer.¹⁴⁴ EYUCM'nin Lahay'de bulunan Temyiz Dairesi, aynı zamanda RUCM'nin temyiz dosyalarına da baktığından Mahkemenin ayrı bir Temyiz Dairesi bulunmamaktadır.¹⁴⁵

Ad litem hakimler, BM Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan bir listeden BM Genel Kurulunca seçilir.¹⁴⁶ Daimi hakimlerin 11'i, BM Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan bir listeden BM Genel Kurulunca seçilir.¹⁴⁷ Mahkemenin kalan 5 daimi hakimi ise Temyiz Dairesinde görev yapar.¹⁴⁸ Hakimlerin görev süresi 4 yıl olup süresi bitenler yeniden seçilebilir.¹⁴⁹

Mahkeme, 2 yıllık bir süre için başkan ve başkan yardımcısını seçer. Ayrıca başkan, başkan yardımcısı ve Daire başkanlarından oluşan bir Büro kurulmuştur. Büro; Mahkemenin iç düzeni, faaliyetleri ve Statü'de yer alan hususlarla ilgili olarak çeşitli kararlar alır.¹⁵⁰

Savcılık makamı; bir bağımsız savcı, savcı yardımcısı ve yeteri kadar personelden oluşur. Savcı, Genel Sekreterin önerisi üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından atanır.

¹⁴¹ Daha sonradan Statü'nün 11. maddesinde değişiklik yapılarak daimi olarak çalışan hakimlere ilaveten 9 ad litem hakim, Dava Dairelerinde görevlendirilmiştir. Bkz. RUCM Statüsü m.11/1, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 03.02.2021.

¹⁴² RUCM Statüsü m.11/2-3, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 03.02.2021.

¹⁴³ RUCM Statüsü m.13/1-2, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 04.02.2021.

¹⁴⁴ RUCM Statüsü m.13/7, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 04.02.2021.

¹⁴⁵ Önder; a.g.e., s.41.

¹⁴⁶ RUCM Statüsü m.12 ter, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 05.02.2021.

¹⁴⁷ RUCM Statüsü m.12 bis, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 05.02.2021.

¹⁴⁸ Çelik; a.g.m., s.37. Mahkeme başkanı, tüm daimi hakimlerle istişare ettikten sonra 2 daimi hakimi EYUCM Temyiz Dairesine üye olarak atar. Bkz. RUCM Statüsü m.13/3, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 05.02.2021.

¹⁴⁹ RUCM Statüsü m.12 bis/3, m.12 ter/1-e, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 05.02.2021.

¹⁵⁰ RUCM Usul ve Delil Kuralları m.18-23; <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>, ET: 05.02.2021.

Mahkeme bünyesinde iddia makamı olarak şüpheliler hakkında soruşturma yapar ve iddianameleri hazırlar. Başlangıçta EYUCM ve RUCM savcısı aynı kişiyken 2003 yılından itibaren BM Güvenlik Konseyi tarafından RUCM için ayrı bir savcı atanmaya başlanmıştır. Savcı yardımcısı ve Savcılık personeli ise savcının önerisi üzerine Genel Sekreter tarafından atanır. Savcının görev süresi 4 yıl olup süresi biten yeniden atanabilir.¹⁵¹

YİM, Mahkemenin işlerinin yürütülmesinden ve idaresinden sorumludur. Genel Sekreter tarafından atanan bir müdür ve yeteri kadar personelden oluşur. Müdürün görev süresi 4 yıl olup süresi biten yeniden atanabilir.¹⁵²

Dava Dairelerinin vermiş olduğu cezalar, hapis cezasıyla sınırlı olup ceza miktarlarının tayininde, Ruanda ulusal mahkemelerinin uygulamalarına bakılacaktır. Hapis cezasına ilave olarak suçtan elde edilen gelirin ve malın zorla alımı dahil sahibine iadesine karar verilebilir. Cezalar, Ruanda veya BM Güvenlik Konseyi tarafından belirlenen listeden Mahkemece seçilecek ve mahkumu kabul etmeye istekli devletlerden birinde, o devletin mevzuatına göre Mahkemenin gözetiminde infaz edilecektir.¹⁵³

Savcı, ilk iddianamesini 1995 yılı Kasım ayında hazırlamış ve 1997 yılı itibariyle RUCM’de duruşmalara başlanmıştır. Ruanda’nın eski Başbakanı Jean Kambanda, yargılandığı davada soykırım suçu işlediğini ikrar etmiş ve 4 Eylül 1998 tarihinde müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu itirafıyla Jean Kambanda, tarihte uluslararası bir mahkemenin soykırım suçundan ceza verdiği ilk kişi olmuştur.¹⁵⁴

Yine RUCM’de yargılanan şahıslardan birisi Jean Paul Akayesu’dur. Soykırım sırasında Taba isimli yerleşim yerinin belediye başkanı olan Akayesu; insanlığa karşı suçlar, soykırım, işkence ve cinsel saldırı gibi 9 ayrı suçtan dolayı 2 Eylül 1998 tarihinde ömür boyu hapse mahkum edilmiştir. Akayesu, uluslararası bir mahkemenin cinsel saldırı fiilinden dolayı ceza verdiği ilk kişidir ve cinsel saldırı, tarihte ilk kez uluslararası bir mahkeme tarafından soykırım suçu olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ RUCM Statüsü m.15, <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>, ET: 05.02.2021. Önder; a.g.e., s.42-43.

¹⁵² RUCM Statüsü m.16, https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 05.02.2021.

¹⁵³ RUCM Statüsü m.23, m.26.

¹⁵⁴ Çelik; a.g.m., s.40. Önder; a.g.e., s.78.

¹⁵⁵ <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/50/Akayesu/>, ET: 05.02.2021. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/rwanda-the-first-conviction-for-genocide>, ET: 05.02.2021. RUCM’de görülen ilk dava, Akayesu’nun yargılandığı davadır. RUCM’nin Akayesu hakkındaki kararı, kadınlara

RUCM’de yargılanan önemli isimlerden birisi de soykırım esnasında Ruanda Genelkurmay Başkanı olan Augustin Bizimungu’dur. Soykırım emrini verdiği iddia edilen General Bizimungu, RUCM tarafından soykırımı planlamaktan ve insanlığa karşı suçları işlemekten 2011 yılında 30 yıl hapisle cezalandırılmıştır.¹⁵⁶

Ruanda Devlet Başkanı Habyarima’nın uçak kazasında ölmesinden sonra ülkedeki en üst düzey askeri yetkili olan Albay Theoneste Bagosora; başbakanın, bakanların, muhalif siyasi partilerin liderlerinin, Anayasa Mahkemesi başkanının, BM Barış Gücü’nde görevli Belçikalı askerlerin ve Tutsi azınlığa mensup birçok insanın öldürülmesinden sorumlu tutulmuştur. RUCM tarafından 2008 yılında soykırım suçu ve insanlığa karşı suçlar kapsamında ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁵⁷

Ruanda eski bakanlarından olan Pauline Nyiramasuhuko, soykırım ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla 24 Haziran 2011 tarihinde ömür boyu hapse mahkum edilmiştir. Nyiramasuhuko, uluslararası bir mahkeme tarafından soykırım suçundan cezalandırılan ilk kadındır.¹⁵⁸

RUCM’de görülen son duruşma, Nyiramasuhuko’nun yargılandığı davanın temyizine ilişkin olup 2015 yılı sonu itibariyle RUCM, 21 yıllık faaliyetine son vererek kapanmıştır. Soykırımla bağlantısı olan birçok siyasetçi, iş adamı, sivil yönetici (belediye başkanı, vali), din adamı, medya çalışanı ve askeri yetkili yargılanmıştır. RUCM; çalıştığı süre boyunca toplam 93 kişiyi yargılamış, bunlardan 62’sini çeşitli sürelerde değişen hapis cezasına mahkum etmiş, 14 kişiyi beraat ettirmiş, 10 kişinin dosyasını ulusal mahkemelere devretmiş ve 2 kişi aleyhindeki suçlamaları geri çekmiştir. Firari

yönelik verilen en önemli karar olarak nitelendirilmektedir. Bu davada sanık, cinsel saldırıyı ihtiva eden soykırım suçundan yargılanmış olup ırza geçme fiili de ilk defa insanlığa karşı suç sayılmıştır. Akayesu, RUCM’nin Güney Afrikalı tek kadın hakimi olan Navanethem Pillay’ın gayretleri sonucunda işlediği suçlardan hüküm giymiştir. Bkz. Booth, Cherie; Uluslararası Ceza Divanı’ndan Beklenenler ve Muhtemel Sorunlar: Yugoslavya ve Ruanda’dan Çıkarılan Dersler (Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği Nürnberg’ten Lahey’e (Ed. Philippe Sands), Alfa Kitap, İstanbul, 2016, s.133-134. Akayesu davasında RUCM; ırza geçme ve cinsel şiddet fiillerinin sadece Tutsi kadınlara karşı işlendiğini, bunun sonucunda Tutsi kadınların ve ailelerinin yok olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre cinsel şiddet, hususiyetle Tutsi kadınlarını hedefe koyan, hem onların hem de bütün Tutsi ırkının ortadan kaldırılmasına imkan veren sürecin bir parçasıydı. Tutsi kadınlara karşı Taba’da işlenen cinsel saldırı fiilleri, aynı zamanda onları öldürme kastını da içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksar, Yusuf; Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.693-694.

¹⁵⁶ <https://www.dunyabulteni.net/afrika/soykirim-komutanina-30-yil-hapis-h160133.html>, ET: 07.02.2021.

¹⁵⁷ <https://m.bianet.org/bianet/dunya/111435-ruanda-da-soykirimdan-uc-subaya-muebbet-hapis-cezasi>, ET: 07.02.2021.

¹⁵⁸ <https://ijrcenter.org/international-criminal-law/ictt/case-summaries/nyiramasuhuko/>, ET: 07.02.2021. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110624_rwanda, ET: 07.02.2021.

olan 3 kişi hakkındaki dosyayı ise BM Güvenlik Konseyi tarafından 2010 yılında kurulan IRMCT'ye devretmiştir.¹⁵⁹

1.2.4.3. Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'ne yöneltilen eleştiriler

Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, UCM'nin kurulma sürecinde çok önemli bir vazifeyi üstlenmekle birlikte uluslararası hukuk, ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukuku açısından birtakım eleştirilere uğramıştır. Bu eleştiriler; Mahkemelerin kuruluş aşaması, yapmış olduğu yargılama faaliyeti ve verdiği kararlara kadar her düzeyde olmuştur.¹⁶⁰

EYUCM ve RUCM'nin BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla kurulması; bazı ülkelerde kararsızlığa yol açmış ve bu husus, uluslararası literatürde de eleştirilmiştir.¹⁶¹ Bilindiğı üzere bu mahkemelerin hukuki temelini; BM Anlaşması'nın Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler başlıklı VII. Bölümü'ndeki (39-51. maddeler arası) hükümlere istinaden BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 827 ve 955 sayılı kararlar oluşturmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin bu bölüm çerçevesinde hareket edebilmesi için öncelikle 39. maddeye göre barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırının vuku bulunduğunu tespit etmesi; ardından barışın yeniden tesis edilmesi için tavsiyelerde bulunması veya 41. madde uyarınca askeri güç kullanılmasını içermeyen tedbirler (iktisadi, diplomatik vb.) alması, bu tedbirlerin yetersiz kalacağına kanaat getirdiğı durumlarda ise 42. maddeye göre askeri güç kullanılmasına izin vermesi gerekir. Fakat bu hükümlerden anlaşılacağı üzere BM Anlaşması'nın VII. Bölümü'nde, BM Güvenlik Konseyi'ne cezai yargılama yapacak bir uluslararası mahkeme kurabilmesi yönünde yetki verilmemiştir.¹⁶² Bu nedenle BM Anlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca karar alma yetkisi bulunmayan BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına yönelik aldığı kararla kabul edilen Statü'nün, BM'ye üye hiçbir devleti bağlamaması gerekir.¹⁶³ UHK ve AGİT tarafından hazırlanan raporda, bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasının ve

¹⁵⁹ <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>, ET: 08.02.2021.

¹⁶⁰ Bozkurt, M. Uğur; "Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:2010, C 6, S:11, s.80-81.

¹⁶¹ Turhan; a.g.m., s.338.

¹⁶² Önok; a.g.e., s.64-65. Aynı doğrultuda bkz. Önder; a.g.e., s.29-30.

¹⁶³ Bkz. Odman; a.g.m., s.147.

onun çalışma yöntemini gösteren statüsünün oluşturulmasının yolunun ancak bir uluslararası anlaşmayla mümkün olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁴

Bernhard Graefrath; BM Anlaşması'nın BM Güvenlik Konseyi'ne silahlı bir çatışmayı engellemesi için yargı yetkisi vermediğini, barışın yeniden kurulması maksadı dışında BM Anlaşması'nın 41 ve 42. maddelerine istinaden BM Güvenlik Konseyi'nin önlemler alamayacağını açıkladıktan sonra bu minvalde örneğin BM Güvenlik Konseyi'nin, bir ülkede yaşayan insanları topyekün savaşa göndermeyeceğini, şahıslar aleyhine cezai yargılama faaliyetinde bulunamayacağını ve bu şahısları teslim edemeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁵

Thomas Trautwein, Karin Oellers-Frahm gibi yazarlar ise Eski Yugoslavya ülkesinde işlenen savaş suçları, insanlığa karşı suçlar nedeniyle dünya barışının bozulduğunu ve barışın yeniden tesis edilmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin bir uluslararası cezai yargı organı kurabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁶

EYUCM Statüsü'nün 3. maddesinde, savaş kanun ve teamüllerinin ihlalleri suçunu oluşturan fiiller 5 bent halinde sayılmıştır. Fakat mezkur suç oluşturan eylemlerin, burada sayılanlarla sınırlı olmadığına maddede ayrıca belirtilmesi, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesinin açık bir ihlalini teşkil eder. Zira Statü, hangi fiillerin savaş kanun ve teamüllerinin ihlali sayılacağı hususunda EYUCM'ye geniş bir takdir yetkisi vermiştir.¹⁶⁷ Bu şekilde hukuken sınırları tam olarak belirlenmemiş bir takdir yetkisinin kötüye kullanılması ise her zaman mümkündür.

Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri'nin Statüleri'nde, bir kişinin aynı fiilden ötürü bir kez yargılanacağını ifade eden *non bis in idem* ilkesine yer verilmiş ise de bu

¹⁶⁴ Buna karşılık BM'ye üye devletlerin bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması yönünde anlaşmaya varmalarının uzun müddet alacağı, böyle bir anlaşmanın sadece onu imzalayan devletleri bağlayacağı ve Eski Yugoslavya ülkesinde kurulan yeni devletlerin bu anlaşmayı onaylamayacağı varsayımından hareketle Mahkemenin, uluslararası bir anlaşmayla kurulması düşüncesinden vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Nitekim BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan raporda da aynı görüşe yer verilmiştir. Fakat her ne olursa olsun bir uluslararası ceza mahkemesinin ancak uluslararası anlaşmayla kurulması gerekmektedir. Devletlerin hükümlerlik haklarından olan yargı yetkisinin, bu şekilde elinden alınması mümkün değildir. Bu hakkın devredilebilmesi için o devletin anayasasında açık bir hüküm bulunması gerektiği, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın yargı yetkisiyle ilgili çıkan uyuşmazlıklar dolayısıyla uluslararası hukuk tarafından kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Odman; a.g.m., s.145-146.

¹⁶⁵ Turhan; a.g.m., s.339.

¹⁶⁶ Trautwein, Thomas; "Das Internationale Jugoslawien-Tribunal und das Völkerrecht", ZRP, Yıl: 1995, s.87. Oellers- Frahm, Karin; "Das Statut des Internationalen Strafgerichtshofs zur Verfolgung von Kriegsverbrechen im ehemaligen Jugoslawien", ZaöRV, Yıl:1994, C 54, s.418.

¹⁶⁷ Bozkurt; a.g.m., s.83.

ilkenin, tam olarak uygulanmadığına ilişkin eleştiriler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre yargı yetkisine giren bir suçtan dolayı uluslararası mahkemece yargılanan bir şahıs, aynı fiilden ötürü bir daha ulusal mahkemede yargılanamaz. Fakat bunun istisnası olarak ulusal mahkemede yargılanan kişinin işlediği fiilin, aynı zamanda bir uluslararası suç teşkil etmesi durumunda Statü uyarınca o kişinin, mezkur suçtan dolayı uluslararası mahkemede yargılanması gündeme gelecektir. Burada yer alan istisnanın, *non bis in idem* ilkesine aykırılık teşkil ettiği ileri sürülmüştür.¹⁶⁸ EYUCM ve RUCM, suç konusu fiiller işlendikten sonra kuruldukları için tabii hakim ilkesine aykırıdır.¹⁶⁹

Eski Yugoslavya Mahkemesi'nin tarafsız ve adil bir yargılama yapmadığına ilişkin eleştiriler de yapılmıştır. Sırbistan eski Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in mahkemede yargılanmasına karşın Hırvatistan eski Devlet Başkanı Franjo Tudjman hakkında herhangi bir soruşturma açılmaması buna örnek olarak gösterilmektedir. Yine aynı şekilde mahkemenin masraflarının BM bütçesinden karşılanacağına ilişkin Statü'nün 32. maddesinin ihlal edilerek 1994 ve 1995 yıllarında ABD'den nakit para ve ekipman desteği sağlandığı, ayrıca bazı vakıflardan bağış kabul edildiği belirtilerek bu şekilde ayni ve nakdi yardım yapılan bir mahkemenin adalet dağıtamayacağı özellikle vurgulanmıştır.¹⁷⁰

Fakat uluslararası literatürde; EYUCM ve RUCM'nin, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulan Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nden farklı olarak savaşın galiplerince değil BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulduğu ve bu nedenle uluslararası toplumun bir bütün halinde destek verdiği mahkemeler olduğu için Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'ne nazaran daha sağlam hukuki temellerinin bulunduğu da ifade edilmektedir.¹⁷¹

Ayrıca Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, uluslararası ceza hukukunun içeriğini daha da genişletmiştir. Yeni uluslararası anlaşmalar yürürlüğe konularak bu alanda daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmış, suç tiplerinin sayısında bir artış yaşanmıştır. Örneğin insanlığa karşı suçların işlenebilmesi için artık silahlı bir çatışmanın

¹⁶⁸ Şen, Ersan; Uluslararası Ceza Mahkemesi, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2009, s.26.

¹⁶⁹ Bozkurt; a.g.m., s.82.

¹⁷⁰ Ertuğrul; a.g.m., s.146.

¹⁷¹ Nitekim Tokyo ve Nürnberg Mahkemelerinin, galiplerin adaletini (victors' justice) tesis etmek amacıyla kurulduklarına yönelik eleştiriler yapılmıştır. Eser, Albin; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri (Çev. Faruk Turhan), s.8-9; Uluslararası Ceza Divanı (Ed. Feridun Yenisey), Arıkan Basım Yayım, İstanbul, 2007.

varlığı aranmayacaktır. Nitekim RUCM’de gerçekleşen bazı yargılamalarda, ordu mensubu olmayan siviller için de uluslararası ceza hukuku uygulanmıştır.¹⁷² EYUCM ve RUCM; belli bir durum, zaman ve coğrafya ile sınırlanmış olarak yargı yetkisini kullandıklarından bire bir emsali olmasalar da UCM’nin kuruluş safhasında önemli rol oynamıştır. Yine bu mahkemeler, insanlığa karşı suçlar ile cinsiyete dayalı suçların yasallaştırılmasında önemli bir yere sahiptir.¹⁷³

1.2.5. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan diğer mahkemeler

BM Güvenlik Konseyi, ilerleyen yıllarda EYUCM ve RUCM haricinde de mahkemeler kurmuştur. Böylece devletlerin yargı sisteminin yetersizliği sebebiyle ulusal düzeyde çözilemeyen sorunlar, BM Güvenlik Konseyi’nin kararı doğrultusunda ilgili devletlerin de katılımıyla kurulan mahkemeler eliyle uluslararası hale dönüştürülerek çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Sierra Leone Özel Mahkemesi (SLÖM) ve Lübnan Özel Mahkemesi (LÖM) bu şekilde kurularak Mahkemenin getireceği mali ve teknik külfet, ilgili devletlerle paylaşılmıştır. Bu kısımda önce SLÖM, daha sonra ise LÖM’den genel hatlarıyla bahsedilecektir.

Sierra Leone’de, 1991 ila 2002 yılları arasında bir iç savaş yaşanmıştır. Sierra Leone Devleti ile Devrimci Birleşik Cephe (RUF) ve diğer militan gruplar arasında yaşanan çatışmalarda 50.000’i aşkın kişi ölmüş, 2 milyondan fazla insan ise Liberya başta olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır. İç savaş boyunca harabeye dönen ülkede, binlerce insanın sakat kaldığı ve tecavüze uğradığı ağır insani trajediler meydana gelmiştir.¹⁷⁴

İç savaşın sorumlularının cezalandırılması amacıyla Sierra Leone, 2000 yılında BM’ye başvurmuştur.¹⁷⁵ BM Güvenlik Konseyi, 14 Ağustos 2000 tarihinde almış olduğu 1315 sayılı kararla Sierra Leone’deki çatışmalara sebebiyet veren üst düzey sorumluların yargılanmasına karar vermiştir.¹⁷⁶ Bu karar doğrultusunda BM ile Sierra Leone

¹⁷² Poyraz/Önen; a.g.m., 193-194.

¹⁷³ Alibaba, Arzu; “*Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2000, C 49, S:1, s.191.

¹⁷⁴ Rudy, Ludju Kalembo; Devlet Başkanlarının Cezai Sorumluluğu: Charles Taylor Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s.28-32.

¹⁷⁵ Rudy; a.g.t., s.27.

¹⁷⁶ United Nations Security Council S/RES/1315(2000). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1315\(2000\)](https://undocs.org/S/RES/1315(2000)), ET: 08.01.2021.

arasında 16 Ocak 2002 tarihinde imzalanan anlaşma ile SLÖM ve bu anlaşmanın ekinde Mahkemenin Statüsü yayımlanmıştır.¹⁷⁷ Anlaşma, 2002 yılının Mart ayında Sierra Leone Meclisince de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. SLÖM, 1 Temmuz 2002 tarihinde Sierra Leone'nin başkenti Freetown'da resmen faaliyetine başlamıştır.¹⁷⁸

SLÖM, Sierra Leone topraklarında 30 Kasım 1996 tarihinden itibaren işlenen uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin ve Sierra Leone hukukunun ihlallerinin yöneticiler de dahil olmak üzere en ağır sorumluluğunu taşıyan kişileri yargılamakla yetkilidir.¹⁷⁹ Fakat SLÖM, BM Anlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde kurulmamıştır.

Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar şunlardır: 2. madde insanlığa karşı suçlar (öldürme, hapsedme, işkence, cinsel saldırı vb.), 3. madde 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin ve 8 Haziran 1977 tarihli 2 No'lu Ek Protokol'ün ağır ihlalleri (yağmalama, terörizm, toplu cezalandırmalar, rehin alma vs.), 4. madde uluslararası insancıl hukukun diğer ağır ihlalleri (sivil halka saldırı, 15 yaşından küçük çocukları askere alma vs.) ve 5. madde Sierra Leone hukukuna göre suç sayılan bazı fiiller (kız çocuklarına karşı kötü muamele, mallara kasten zarar verilmesi gibi).¹⁸⁰

SLÖM'ün teşkilatı; Daireler, Savcılık makamı, YİM ve Savunma Ofisinden oluşmaktadır. İlk derece yargılamalarını yapan 2 Dava Dairesi ve 1 Temyiz Dairesi bulunmaktadır.¹⁸¹ Mahkemede görev yapacak hakimlerin sayısı 8'den az 11'den çok olamaz. Dava Dairesinde görev yapacak 3 hakimden 2'sini Genel Sekreter, 1'ini ise Sierra Leone Hükümeti atayacaktır. Temyiz Dairesinde görev alacak 5 hakimden 3'ünü Genel Sekreter, 2'sini ise Sierra Leone Hükümeti atayacaktır.¹⁸² Mahkemeye atanacak hakimlerin Sierra Leone vatandaşı veya yabancı olması hususunda Statü'de herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

¹⁷⁷ Rudy, a.g.t., s.27-28. Shaw, Malcolm N., Uluslararası Hukuk (Çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek), Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018, s.294. Anlaşmanın metni için bkz. <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>, ET: 09.02.2021.

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.rscsl.org/Documents/AnRpt11.pdf>, ET: 09.02.2021.

¹⁷⁹ SLÖM Statüsü m.1, <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>, ET: 09.02.2021.

¹⁸⁰ Rudy; a.g.t., s.39-42.

¹⁸¹ Rudy; a.g.t., s.35-37.

¹⁸² SLÖM Statüsü m.12, <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>, ET: 10.02.2021.

Savcı, Genel Sekreter tarafından 3 yıllık bir süre için atanır. Görev süresi biten savcının yeniden atanması mümkündür. Savcıya yardımcı olmak üzere Sierra Leone Hükümeti tarafından 1 savcı yardımcısı atanır. Ayrıca savcılık makamında, Sierra Leoneli ve yabancılardan oluşan alanında uzman personel görev yapmaktadır.¹⁸³

YİM, Mahkemenin yönetiminden sorumlu olup Genel Sekreter tarafından 3 yıllığına atanan bir müdüre sahiptir. Müdür, görev süresi bittiğinde yeniden atanabilir.¹⁸⁴

Savunma Ofisi, Statü’de yer almamasına rağmen 2003 yılında YİM içinde kurulmuştur. Şüpheli, sanık ve mahkumların haklarını korumakla görevli bir birimdir.¹⁸⁵

SLÖM, Sierra Leone’nin ulusal mahkemelerine göre öncelik hakkına sahiptir fakat diğer devletlerin mahkemelerine karşı böyle bir önceliği bulunmamaktadır.¹⁸⁶ SLÖM, Liberya eski Devlet Başkanı Charles Taylor’u işlediği suçlardan dolayı 50 yıl hapis cezasına çarptırdıktan sonra 2013 yılı sonunda kapanmış ve kalan işlerini Sierra Leone Rezidüel Özel Mahkemesi’ne (RSCSL) devretmiştir.¹⁸⁷

BM Güvenlik Konseyi’nin kararıyla kurulan bir diğer mahkeme, LÖM’dür. Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri’nin 14 Şubat 2005 tarihinde Beyrut’ta düzenlenen bir bombalı saldırıda yaşamını yitirmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, olayın aydınlatılması için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir.¹⁸⁸ Yine aynı yıl içinde Lübnan Hükümeti, BM’ye başvurarak suikastin sorumlularının cezalandırılması amacıyla uluslararası nitelikte bir mahkeme kurulmasını talep etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 15 Aralık 2005 tarihli 1644 sayılı kararıyla olayın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu vurgulayarak BM Anlaşması’nın VII. Bölümü uyarınca, Lübnan Hükümeti’nin uluslararası nitelikte bir mahkeme kurulması teklifini kabul etmiştir.¹⁸⁹

¹⁸³ SLÖM Statüsü m.15/3-4, <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>, ET: 10.02.2021

¹⁸⁴ SLÖM Statüsü m.16, <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>, ET: 10.02.2021

¹⁸⁵ Rudy; a.g.t., s.38.

¹⁸⁶ Terzioğlu, Süleyman Sırrı; “*Uluslararası Hukuk Açısından Kosova Uzman Daireleri*”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 2018, C 76, S:1, s.160-161.

¹⁸⁷ <https://www.dw.com/tr/taylor-50-y%C4%B1l-hapis/a-15986982>, ET: 10.02.2021. RSCSL, BM ile Sierra Leone Hükümeti arasında 11 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan bir anlaşma uyarınca kurulmuş olup SLÖM’ün kalan işlerine bakmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.rscsl.org/>, ET: 10.02.2021.

¹⁸⁸ United Nations Security Council S/RES/1595(2005). Kararın metni için bkz.

[https://undocs.org/S/RES/1595\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1595(2005)), ET: 10.02.2021.

¹⁸⁹ United Nations Security Council S/RES/1644(2005). Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1644\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1644(2005)), ET: 10.02.2021.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1644 sayılı kararı doğrultusunda uluslararası nitelikte bir mahkeme kurulması için Lübnan Hükümeti, 23 Ocak 2007 tarihinde BM ile bir anlaşma imzalamıştır. Fakat bu anlaşma, Lübnan Meclisince onaylanmadığından yürürlüğe girmemiştir.¹⁹⁰ Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, 30 Mayıs 2007 tarihinde toplanarak 1757 sayılı kararı almıştır. Kararda, Hariri'yi katleden faillerin bulunarak adalet önünde hesap vermesi amacıyla BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak LÖM'ün kurulduğu ifade edilmiş, kararın ekinde Mahkemeyi kuran Anlaşma ile Mahkemenin Statüsü yayımlanmıştır.¹⁹¹ LÖM Statüsü, 10 Haziran 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olup Mahkeme, 1 Mart 2009'da Hollanda'nın Lahey şehrinde faaliyetine başlamıştır.¹⁹²

LÖM, Refik Hariri'nin öldürüldüğü 14 Şubat 2005 tarihli saldırının faillerini yargılamakla yetkilidir. Buna ilaveten 2004 yılı Ekim ayından 12 Aralık 2005 tarihine kadar geçen süre içinde Lübnan'da meydana gelen terör saldırıları, ceza hukuku ilkeleri çerçevesinde Hariri'nin öldürüldüğü olayla bağlantılı ve benzer özellikler göstermesi halinde LÖM'ün yargılama yetkisine dahildir.¹⁹³ Mahkeme, yargılayacağı sanıkları Lübnan ulusal ceza mevzuatı uyarınca cezalandıracaktır. LÖM'ün, Lübnan ulusal mahkemelerine karşı üstünlüğü ve öncelik hakkı bulunmaktadır.¹⁹⁴

LÖM'ün teşkilat yapısı; Daireler, Savcılık makamı, YİM ve Savunma Ofisinden oluşur. Yargılama faaliyetini yürütecek olan Daireler; 1 yabancı hakimin bulunacağı Ön Duruşma Hakimliği, 1'i Lübnanlı 2'si yabancı olmak üzere 3 hakimin görev yapacağı Yargılama Dairesi ve 2'si Lübnanlı 3'ü yabancı olan toplam 5 hakimin görev yapacağı Temyiz Dairesinden oluşur. Hakimler, Genel Sekreter tarafından ceza hukuku ve uluslararası hukuk alanlarında uzman ve hakimlik deneyimine sahip kişiler arasından atanır. Hakimlerin görev süresi 3 yıl olup bu süre, uzatılabilir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ <https://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl>, ET: 11.02.2021.

¹⁹¹ United Nations Security Council S/RES/1757(2007). Kararda; Anlaşmanın, 19/1. maddesi uyarınca Lübnan Hükümeti'nce gerekli bildirimde bulunulmadıkça 10 Haziran 2007 tarihinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1757\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1757(2007)), ET: 11.02.2021. Bkz. Aybay; a.g.e., s.91, dipnot 99.

¹⁹² Terzioğlu; a.g.m., s.163. LÖM'ün Statüsü'nün metni için bkz. <https://www.stl-tsl.org/en/documents/legal-documents/statute-of-the-tribunal>, ET: 12.02.2021.

¹⁹³ Çağırın, Mehmet Emin, "Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi", Ortadoğu Analiz Dergisi, Yıl: 2011, C 3, S:25, s.64.

¹⁹⁴ LÖM Statüsü m.2, m.4, <https://www.stl-tsl.org/en/documents/legal-documents/statute-of-the-tribunal>, ET: 12.02.2021.

¹⁹⁵ Çağırın; a.g.m., s.65.

Savcı, Genel Sekreter tarafından 3 yıllığına atanır ve Mahkemenin soruşturma işlemlerini yürütür. Süresi biten savcı, yeniden atanabilir. Soruşturmalarda görev almak üzere Lübnan Hükümeti tarafından bir savcı yardımcısı atanır. Savcılık personeli, Lübnan ve diğer ülkelerin vatandaşlarından oluşmaktadır.¹⁹⁶

YİM, LÖM'ün idari olarak yönetimi ve işleyişinden sorumludur. Genel Sekreter tarafından 3 yıllığına atanan bir müdür tarafından idare edilir. Görev süresi biten müdür yeniden atanabilir.¹⁹⁷

Savunma Ofisi ise sanıkların haklarını korumak, onlara hukuki yardımda bulunmak, duruşmalara katılmak, delil toplamak gibi çeşitli görevleri icra eder. Ofis başkanı, Genel Sekreter tarafından atanır.¹⁹⁸

LÖM, firari olan Hizbullah üyesi 4 sanığı 2 Şubat 2012 tarihinde gıyaben yargılamaya başlamış olup yargılamaların uzaması nedeniyle Mahkemenin görev süresi, Genel Sekreter Antonio Guterres tarafından 23 Aralık 2017'de 3 yıl daha uzatılmıştır. Sanıklardan Selim Cemil Ayyaş, 18 Ağustos 2020 tarihinde yapılan karar duruşmasında ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış, diğer sanıklar ise tüm suçlamalardan beraat etmiştir.¹⁹⁹

2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNE DUYULAN İHTİYACIN SEBEPLERİ

İnsanlık tarihi boyunca var olan çatışma ve savaşlar; özellikle XX. yüzyılda tavan yapmış, milyonlarca insanın ölmesine, sakat kalmasına, başka ülkelerde mülteci olarak yaşamasına sebep olmuştur. İnsan hakları ağır şekilde ihlal edilmiş, büyük insani trajediler yaşanmıştır. Bu acılara sebep olanları cezalandırarak mağdurların üzerindeki yükü kısmen de olsa hafifletebilmek amacıyla uluslararası toplum tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu konudaki ilk deneme, I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan devletler üzerinde başarısızlıkla sonuçlansa da nihayet ikinci deneme, son büyük

¹⁹⁶ LÖM Statüsü m.11, <https://www.stl-tsl.org/en/documents/legal-documents/statute-of-the-tribunal>, ET: 12.02.2021. Ayrıca bkz. Terzioğlu; a.g.m., s.164.

¹⁹⁷ LÖM Statüsü m.12, <https://www.stl-tsl.org/en/documents/legal-documents/statute-of-the-tribunal>, ET: 12.02.2021.

¹⁹⁸ Oral, Elif; "Lübnan Özel Mahkemesi", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2008, S:2008/2, s.90.

¹⁹⁹ <https://tr.euronews.com/2020/12/11/bm-lubnan-mahkemesi-hariri-suikast-failini-5-kez-omur-boyu-hapse-mahkum-etti>, E: 12.02.2021. Ayrıca bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53815585>, ET: 12.02.2021.

savaştan (II. Dünya Savaşı) sonra başarıyla tatbik edilmiştir. Savaşa sebep olan mağlup devletlerin sivil ve askeri yöneticileri, Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nde yargılanmıştır.

İnsan haklarını ihlal edenlerin cezalandırılmasına yönelik girişimler, ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 1991 ila 1995 yılları arasında Avrupa kıtasındaki Eski Yugoslavya'da ve 1994 yılında Afrika'daki Ruanda'da yaşanan olaylarda sorumluluğu olanların yargılanması amacıyla Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler; nitelikleri gereği belirli bir zaman aralığında, belirli bir yerde işlenmiş belirli suçları yargılamakla yetkili olduklarından, uluslararası alanda etkileri sınırlı olmuştur. Uluslararası adaleti sağlayarak dünyadaki mevcut barış ortamını devam ettirmek, ancak çatışmalara sebebiyet verenleri hızlı ve etkin şekilde yargılayan, daimi surette çalışan bir uluslararası mahkemenin kurulmasıyla mümkündür. UCM'ye duyulan ihtiyacın sebeplerini kısaca şöyle açıklayabiliriz:

2.1. Uluslararası Adaleti Sağlamak

UCM'nin kurulmasının en temel sebebi, uluslararası adaletin²⁰⁰ sağlanmasıdır. Ülkelerin kendi içinde veya birbirleriyle çatıştığı, şiddet olaylarının tırmandığı, kaostan zirve yaptığı hallerde sorumluların yargı önünde hesap vermesi, uluslararası toplumda barışın ve huzurun temini açısından elzemdir. Bu da daimi olarak faaliyette bulunacak, gayesi sadece adalet dağıtmak olan bağımsız ve tarafsız bir uluslararası ceza mekanizmasının kurulmasıyla mümkündür.

Geçen yüzyıl da dahil olmak üzere dünya tarihi boyunca, uluslararası insancıl hukuku ihlal eden pek az sayıda fail yargılanıp cezalandırılmıştır. Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nde, sadece mağlup devletlerin yöneticileri yargılanmıştır. RUCM'nin sanıklarından bazıları ise halen firari durumdadır. *Ad hoc* mahkemeler kurulmadan önce de

²⁰⁰ Uluslararası adalet; tüm dünyada insan hak ve hürriyetlerini korumak için yapılmış düzenlemeler ve bunların pratikleriyle ülkelerin hak ve çıkarlarını muhafaza altına alan bir uluslararası normlar sistemidir. Uluslararası adaletin sağlanabilmesi için uluslararası toplum, gerçek kişiler ve uluslararası hukukun objelerinden olan UCM'nin aynı çıkarlar etrafında birleşmesi gerekir. Uluslararası adaletin unsurları ise devlet iradesi, insan hakları, ahde vefa, iyiniyet, meşruluk, eşitlik, kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğüdür. Uluslararası adaletin; cezalandırıcı adalet, düzeltici adalet ve dağıtıcı adalet olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan cezalandırıcı adalet, kurallara uymayanların cezalandırılmasını; düzeltici adalet ise suçlunun, mağdurların zararını gidermesini ifade eder. Cezalandırıcı adalet, sadece suçluların faillerini cezalandırırken düzeltici adalet ise hem suçluları cezalandırır hem de suçtan dolayı zarar görenlerin zararlarını tazmin ettirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dost, Süleyman; Temel Kavramlar, Metinler ve Kararlar Bağlamında Uluslararası Hukukta Adalet, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s.53-91.

uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğu kabul edildiğinden, uluslararası suçları cezalandıracak daimi bir mahkeme kurulmamıştı. Devletler ise kanunlarındaki boşluklardan, adalet sistemlerinin yetersiz oluşundan veya istemediklerinden, bu tür suçların faillerini ulusal mahkemelerinde hiç ya da gerektiği gibi yargılamamıştır. Bu da uluslararası suçların faillerinin cezasız kalmasına, suç işlenen devletlerin ve işlenen suçların sirayet ettiği komşu ülkelerin bitmek bilmeyen bir kaosa sürüklenmesine yol açmıştır.

Uluslararası suçların sorumlularını yargılayıp ceza almalarını sağlayan, sorumluların alacağı cezaların infazını denetleyen, hızlı ve etkin şekilde çalışan bir uluslararası ceza mahkemesinin varlığı, uluslararası adaleti sağlamanın yegane yoludur. UCM; daimi olarak çalışacağından buna uygun düzenlenen teşkilatı sayesinde failler, yurt dışına kaçamadan bulunur, deliller muhafaza altına alınır, failler ve şeriklerince delillerin karartılmasına engel olunur. Soruşturma süreci kısa zamanda sonuçlandırılıp yargılama aşamasına geçilir. Böylece uluslararası alanda, hak ihlallerinin ve barışın bozulmasının önüne geçilmiş olur.

2.2. Uluslararası Alanda Caydırıcılığın Sağlanarak Çatışmalara Son Verilmesi

XX. yüzyıl da dahil olmak üzere bugüne kadar dünya üzerinde meydana gelen çatışmalar ve savaşlarda işlenen ağır insan hakları ihlalleri ile savaş suçları, çoğunlukla cezasız kalmıştır. Yaptıklarının yanına kar kaldığını gören bazı devletler, zamanla daha da ileri giderek soykırıma varan ölçüde katliamlar yapmış ve uluslararası insancıl hukuku ayaklar altına almıştır.

Geçen yüzyılın ikinci yarısında kurulan *ad hoc* mahkemeler de bu gidişe bir son vermemiştir. Değişik zamanlarda dünyanın farklı yerlerinde soykırım, katliam veya insanî göçün yaşandığı trajediler, birbiri ardına yaşanmaya başlamıştır. Bu mahkemeler, dünyanın belli bölgelerindeki belli zamanda işlenen suçları yargılamak için kurulduklarından, bu durumdan cesaret alan birtakım kişiler, ceza almayacaklarını bildikleri için savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları işlemeye devam etmiştir. Onları suç işlemeye teşvik eden diğer hususlar ise bazı devletlerin, işlenen suçlarla ilgili olarak ulusal mevzuatının yetersizliği ve suçluları yargılamadaki isteksizliğidir.

Oysaki insan haklarını koruma gayesiyle ortaya çıkan ve sürekli olarak çalışacak bir uluslararası ceza mahkemesinin varlığı, insanlık suçu işleyenleri veya ileride işlemeyi

düşünenleri caydırabilecek etkiye sahiptir. UCM, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası suçları işleyenlerin peşini bırakmayacak, makam ve mevkileri ne olursa olsun onları yakalayıp cezalandıracaktır. Yargılanma hususunda devlet ve hükümet başkanlarına bile dokunulmazlık tanınmadığından, en alt kademedeki personel dahi suç işleyen üstlerinin başına gelenlerden veya gelebilecek olanlardan korkacak ve suç işlemekten vazgeçecektir. UCM’de yargılanma korkusu, suçların muhtemel faillerini işlemeyi kastettikleri fiillerden caydıracaktır. Böylece, devletlerin hem kendi içlerindeki hem de aralarındaki çatışmalar ve bu çatışmaları körükleyen fay hatları ortadan kalkacaktır.

2.3. Şahsi Ceza Sorumluluğunu Sağlamak

Uluslararası suçların faileri aslında gerçek kişilerdir. Suçu işleyen kişiler, genellikle bir devletin görevlileri ya da o devlet tarafından desteklenen grupların üyeleridir. Bundan, suçların görev gereği işlendiği yönünde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Zira kişiyi suç işlemeye götüren, kendisine verilen görevi değil suç işleme kastı yani saikidir. Kişi, kendisine verilen görevi icra ederken söz konusu suçu işlemek zorunda değildir. Eğer suçu işlerse devlet aygıtından bağımsız olarak şahsi ceza sorumluluğuna gidilmesi gerekir.

UCM ve onun öncülü olan *ad hoc* mahkemeler kurulmadan önce, uluslararası suçları işleyenlerin şahsi ceza sorumluluğuna gidilememektedir. MC döneminde kurulan MDAD²⁰¹ ve BM bünyesinde varlığını sürdüren Uluslararası Adalet Divanı (UAD)²⁰², devletler arasında vuku bulan ihtilafları yargılama yaparak çözme yetkisine sahiptir. Bu durumda savaş suçu işleyenlerin, insanları katledenlerin, onlara gayriinsani mua-

²⁰¹ MDAD, Milletler Cemiyeti Anlaşması’nın 14. maddesine uygun olarak 1921 yılında kurulmuştur. Divanın Statüsü’nün yer aldığı Protokol, 16 Aralık 1920’de üye devletlerin imzasına sunulmuş olup bu işlemlerin tamamlanmasının ardından 1921 yılının Eylül ayında yürürlüğe girmiştir. Divanın kuruluş amacı, I. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan uluslararası meselelerin çözülmesi ve bu sayede uluslararası hukukun gelişmesinin sağlanmasıdır. Statü, bir kez 1929 yılında değişikliğe uğramıştır. Hollanda’nın Lahey şehrindeki Barış Sarayı’nda 15 Şubat 1922’de faaliyetine başlayan Divan, 18 Nisan 1946 tarihine kadar varlığını devam ettirmiştir. Divan; 1922 ila 1940 yılları arasında 40 davaya bakmış, 27 tane de mütalaa vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksar, Yusuf; Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II-, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.374-377.

²⁰² UAD, BM Anlaşması’nın 7. maddesi uyarınca kurulan örgütün başlıca organlarından. Örgütün başlıca yargı organıdır. Divan, sadece Statüsü’ne taraf devletler arasında çıkabilecek hukuki uyuşmazlıklara bakmakla yetkilidir. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından seçilen değişik ülkelere mensup 15 hakimden oluşur. Divanın merkezi Hollanda’nın Lahey şehrinde. Bkz. <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/141-uluslararasi-adalet-divani-statuesue>, ET: 15.02.2021.

melede bulunanların cezasız kalmaması ve uluslararası çatışmasızlık ortamının oluşturulabilmesi için bu suçları işleyenlerin yargılanıp cezalandırılacağı, uluslararası ceza adaletini yerine getirecek bir mahkemenin kurulması gerekir. Böylece, görevlerinden veya rütbelerinden ötürü ulusal yargı mercilerinde korunan ya da yargılamalarına gereken önem verilmeyen uluslararası suçların faillerinin üzerindeki dokunulmazlık zırhı kalkmış ve kendilerinden sonra benzer suçları işlemek isteyenler, bu heveslerinden vazgeçmek zorunda kalmış olur.

2.4. Ad Hoc Mahkemelerin Sakıncalarını Ortadan Kaldırmak

Ad hoc mahkemeler, belirli zamanlarda kurulmuş ve olağanüstü yetkiyle donatılmış özel mahkemelerdir. Belli bir zaman dilimi içinde belli bir toprak parçasında işlenen uluslararası suçların faillerini yargılamak amacıyla kurulmuş ve yargılamalar bittikten sonra kapatılmıştır. Bu mahkemelerin en tipik örnekleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri ile doksanlı yıllarda kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri'dir. Bu mahkemelerin yargılama yetkisi, yer ve zaman açısından sınırlandırılmış olup belli bir müddet sonra aynı veya başka ülkelerde, benzer mahiyette işlenen ya da işlenebilecek olan suçları yargılama yetkisi bulunmamaktadır. Nitekim dünyanın başka yerlerinde meydana gelen katliam ve soykırımlar cezasız kalabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Nürnberg ve Tokyo yargılamalarında sadece, mağlup devletlerin yöneticileri yargılanmış, buna karşın galip devletlerin yöneticilerinin işlemiş oldukları suçlar ne kadar gaddarca olursa olsun soruşturma konusu dahi yapılmamıştır. Bu mahkemeler, onları kuranların amacına hizmet ettikleri ve galiplerin adaletini sağlamaktan öte bir fayda sağlamadıkları yönünde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.

Ad hoc mahkemeler, suç işlendikten sonra kurulduğu için tabii hakim ilkesine aykırıdır. Herkesin, suçun işlendiği esnada var olan mahkemelerde yargılanmasını ifade eden bu ilkeye, suç işlendikten sonra kurulan *ad hoc* mahkemelerde uyulmamış, yani bu mahkemelerin kurulabilmesi için suçun işlenmesi beklenmiştir. Yine bu mahkemeler, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesine de aykırıdır. Suçun işlendiği esnada fiilinin ve yaptırımının kanunda yazılı olmasını ifade eden bu ilke, fiilleri işledikten sonra suç sayan ve yaptırımını uygulayan *ad hoc* mahkemelerde göz ardı edilmiştir. Zira hiç kimse, işlendiği zaman suç sayılmayan bir fiilden ötürü cezalandırılmaz. *Ad hoc* mahkemelerin daha kuruluşunda hukukun genel ilkelerinden uzaklaşılması, orada yapılan

yargılamalar hakkında uluslararası toplumda bazı şüphelerin doğmasına yol açmıştır. Bu durum, *ad hoc* mahkemelerin hukuki güvenlik ilkesinden yoksun olduğu şeklinde ifade edilerek eleştirilmiştir. Yargılamanın süjelerinden olan şüpheli ve sanıkların da hakları korunmalı, mahkemenin kurucularının adaletinin gerçekleştirilmesinden ziyade, maddi gerçeğin ortaya çıkmasına çalışılmalıdır.

Ad hoc mahkemeler, münferit bazı olayların gerçekleşmesi üzerine kurulduklarından bu hususta ortak bir irade oluştuktan sonra faaliyete geçebilmiştir. Bu da bazen yıllar almış, geçen zaman içinde delillerin kaybolması, şüphelilerin kaçması, tanıkların sindirilmesi gibi bazı hadiselerle sebebiyet vermiştir. Aralarında üst düzey yöneticilerin de bulunduğu şüpheliler, adaletten kaçmak için her şeyi yapmıştır. *Ad hoc* mahkemelerin geçici süreliğine kurulması; mali, teknik, fiziki altyapı ve insan kaynağı açısından sorun olmuştur. Mahkemelerin faal oldukları sürelerin uzaması, pahalı bir yargılama icra edilmesine yol açmıştır. Emek, para ve zaman israfına yol açan bu durum ancak daimi bir teşkilatı olan uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasıyla ortadan kalkabilecektir. Sürekli olarak faaliyet icra edecek bir uluslararası ceza mahkemesi olaylara hızlı bir şekilde müdahale ederek yargılamalara başlayabilecektir.²⁰³

3. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KURULUŞ SÜRECİ

3.1. Birleşmiş Milletler'in Hazırlık Çalışmaları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen Nürnberg ve Tokyo yargılamalarının ardından BM eliyle uluslararası alanda, insan hak ve hürriyetlerinin korunmasına dair mevzuat çalışmaları hız kazanmıştır. Bu kodifikasyon sürecinde, Nürnberg yargılama ilkelerinden hareketle bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasına yönelik girişimler de olmuştur. İlk olarak BM Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1948 tarihinde Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme²⁰⁴ kabul edilmiştir. Bu Sözleşmenin 6. maddesine göre; “Soykırım fiilini veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimseler, suçun işlendiği ülkedeki devletin yetkili bir mahkemesi veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan sözleşmecî devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza

²⁰³ Koca; a.g.t., s..45.

²⁰⁴ Sözleşmenin metni için bkz. <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, ET.17.02.2021.

mahkemesi tarafından yargılanır.” Sözleşme, 1951 yılında yürürlüğe girmesine rağmen maddede bahsi geçen soykırım suçunu yargılayacak bir uluslararası ceza mahkemesi sistemini kuramamıştır.

İkinci olarak 12 Ağustos 1949 tarihinde “Cenevre Sözleşmeleri (Savaş Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Durumlarının İyileştirilmesi Sözleşmesi, Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta ve Yaralılarının Durumlarının İyileştirilmesi Sözleşmesi, Savaş Esirlerinin Tabi Olacağı Muamele Hakkında Sözleşme, Savaş Halinde Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme)”²⁰⁵ BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerin ihlali, ilerleyen yıllarda kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri’nin Statüleri’nde yaptırıma bağlanmıştır.

Her iki sözleşmenin kabulünden sonra BM, daimi surette çalışacak bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması yönünde çalışma yapmak üzere UHK’yi²⁰⁶ görevlendirmiştir. UHK’nin oluşturduğu Cenevre Komitesi 1951 yılında, New York Komitesi ise 1953 yılında uluslararası ceza mahkemesine ilişkin anlaşma taslağını hazırlayıp BM Genel Kuruluna göndermiştir. Komitelerin hazırladığı taslaklar, devletler arasında çıkan görüş ayrılıkları sebebiyle bir sözleşme metni haline getirilememiştir. 1954 yılına gelindiğinde ise BM, bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına yönelik tüm çalışmaları ertelemiştir. Bunun, o dönemde saldırı suçunun tanımının yapılamamasından ve UHK’nin, İnsanlığın Barış ve Güvenliği Aleyhindeki Suçlar Hakkındaki Sözleşme tasarısını bir türlü hazırlayamamasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.²⁰⁷ Egemenlik yetkisinin bir tezahürünü oluşturan yargılama yetkisini devretmek istemeyen ulus devletler, uluslararası ceza mahkemesinin kurulamamasından doğan boşluğu aralarında yapmış oldukları ikili anlaşmalar (suçluların iadesi, cezaların infazı, adli yardım vs.) ile çözmeye çalışmıştır.

Sürekli olarak faaliyette bulunacak bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması düşüncesi, 1989 yılında Trinidad ve Tobago’nun uyuşturucu kaçakçılarının yargılanmasına ilişkin BM Genel Kuruluna yapmış olduğu teklifle yeniden gündeme gelmiştir. BM Genel Kurulu, yasadışı uyuşturucu ticareti yapanların yargılanacağı bir uluslararası

²⁰⁵ 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri’nin metinleri için bkz. Batur Yamaner, Melike/Öktem, A. Emre/Kurtdarcan, Bleda R./Uzun, Mehmet C.; 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

²⁰⁶ UHK hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. s.15, dipnot 34.

²⁰⁷ Alibaba; a.g.m., s.187-188.

ceza mahkemesinin kurulabilirliğine ilişkin çalışma yapmak üzere UHK'yi görevlendirmiştir. UHK, bu çalışmasını yasa dışı uyuşturucu ticaretiyle sınırlamamış; terörizm suçları, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçunu da içine alacak şekilde genişletmiştir. UHK, konu hakkındaki raporunu ve UCM Statü taslağını tamamlayarak 1994 yılında BM Genel Kuruluna göndermiştir. UHK'nin yapmış olduğu çalışmalarda; UCM'nin, gerçek kişilerin işlemiş olduğu uluslararası nitelikteki suçların kovuşturulması amacıyla uluslararası anlaşmayla kurulması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır.²⁰⁸

BM Genel Kurulu, UHK'nin raporunu ve Statü taslağını inceledikten sonra ortaya çıkan anlaşmazlık konularını tetkik etmek üzere Ad Hoc Komite'yi kurmuştur. Ad Hoc Komite, iki kez toplandıktan sonra hazırladığı raporunu 1995 yılında BM Genel Kuruluna iletmıştır. Bunu takiben BM Genel Kurulu, Statü taslağına nihai şeklini vermek ve düzenlenecek bir uluslararası diplomatik konferansta görüşülmek üzere Hazırlık Komitesini kurmuştur. Hazırlık Komitesi, 1995 ila 1998 yılları arasında 6 defa toplandıktan sonra UCM Statü taslağına son şeklini vermiş ve 14 Nisan 1998 tarihinde konu hakkındaki raporunu BM Genel Kuruluna sunmuştur. Hazırlık Komitesinin hazırladığı Statü taslağı, UHK'nin 1994 yılında hazırlamış olduğu taslaktan içeriği itibariyle farklı olup 116 maddeden oluşmaktaydı. UCM'nin Statüsü'ne ilişkin taslak metni, 15 Haziran 1998 tarihinde başlayan Roma Konferansı'nda müzakereye açılmıştır.²⁰⁹

3.2. Roma Konferansı ve Roma Statüsü'nün Kabulü

Mahkemenin kuruluşunu görüşmek üzere 15 Haziran 1998 tarihinde BM tarafından Roma'da, "UCM'nin Kurulmasına İlişkin Tam Yetkili Temsilcilerden Oluşan Diplomatik Konferans" düzenlenmiştir. Toplantıya 160 devlet, 33 uluslararası örgüt ve 236 sivil toplum kuruluşu katılmıştır.²¹⁰

Hazırlık Komitesince hazırlanarak BM Genel Kuruluna teslim edilen 116 maddelik Statü taslağı, onaylanmak üzere konferansa katılan devletlerin görüş ve önerisine sunulmuştur. Roma Statüsü'nün taslağı, bölümler halinde müzakere edilmiş olup üzerinde anlaşılabilen hususlarda, temsilciler arasında resmi olmayan görüşmeler de

²⁰⁸ Karakehya; a.g.m., s.139-140.

²⁰⁹ Erdal; a.g.t., s.41-42.

²¹⁰ Bakla; a.g.t., s.17.

gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere katılma hakkı bulunmayan sivil toplum kuruluşları, dolaylı yollardan lobi faaliyetlerinde bulunarak sürecin ilerlemesine katkı sağlamış, BM Genel Sekreteri de konferansa katılan devlet temsilcileriyle ikna amaçlı görüşmeler yapmıştır.

Statü taslağının birçok hükmü belirsizlikler içerdiğinden belli konularda devletler arasında derin görüş ayrılıkları oluşmuştur. Roma Statüsü'nde UCM'nin yargı yetkisine giren suçlar; savaş suçları, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçu olarak kabul edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan devletler, hangi fiillerin saldırı suçuna sebep olacağının Konsey tarafından belirlenmesi gerektiğini savunmuş, karşıt görüşteki devletler ise BM Güvenlik Konseyi'nin yanlış karar verebileceğini iddia ederek buna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine UCM'nin saldırı suçuna ilişkin yargı yetkisini, Roma Statüsü yürürlüğe girdikten 7 yıl sonra ve suçun Statü'de tanımlanması halinde kullanabileceği kararlaştırılmıştır.²¹¹ Nitekim 2010 yılında Uganda'nın başkenti Kampala'da düzenlenen Gözden Geçirme Konferansı'nda alınan kararla Roma Statüsü değiştirilerek saldırı suçunun tanımı yapılmıştır.²¹²

Öte yandan işkence, terör, uyuşturucu ticareti, korsanlık gibi bazı suçlara Roma Statüsü'nde yer verilmemiştir. Türkiye'nin aralarında olduğu bazı devletler, terör suçunun Statü'de insanlığa karşı işlenen suçlar başlığı altında yer almasını önermiş fakat bu öneri de kabul edilmemiştir.²¹³

Yine Hindistan'ın nükleer silahların kullanılmasının savaş suçlarına dahil edilmesine yönelik teklifi, nükleer güce sahip ülkelerce kabul edilmemiştir.²¹⁴

UCM'nin yargı yetkisinin hangi durumlarda doğacağı hususunda, konferansa katılan devletler arasında yoğun tartışmalar çıkmıştır. ABD'nin başını çektiği birçok devlet, yargı yetkisinin kullanılabilmesi için topraklarında suçun işlendiği devletin ve sanığın vatandaşı olduğu devletin Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmesini şart koşmuştur. Buna karşıt olarak ise Mahkemenin yargılayacağı suçların uluslararası nitelikte olması

²¹¹ Alibaba; a.g.m., s.192.

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kul, Muhammet Celal; Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Teca-vüz (Saldırı) Suçu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.87-92.

²¹³ Uygun, Sevim; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s.28.

²¹⁴ Uygun; a.g.t., s.29.

hasebiyle evrensellik ilkesinden²¹⁵ hareketle UCM'nin, suçu işleyen failleri her halükarda yargılayabileceği önerilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi, BM Güvenlik Konseyi'nin dava açılmasını istediği durumlar haricinde yani savcı ve Roma Statüsü'ne taraf devletlerden birinin dava açılmasını istediği hallerde, suçun işlendiği devletin veya suçlunun vatandaşı olduğu devletin ya Statü'ye taraf olması ya da yargılama için onay vermesi şartına bağlanmıştır.²¹⁶

Kimin UCM'de dava açmaya yetkili olacağı konusu da devletler arasında ihtilaf konusu olmuştur. ABD, Çin gibi devletler; Mahkemenin, BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde olmasını istediğinden UCM'de, Konsey'in dava açması gerektiğini savunmuştur. Almanya'nın başını çektiği Aynı Düşüncedeki Ülkeler (Like-Minded States) Grubu ise bağımsız ve tarafsız bir UCM istediğinden savcının ve Roma Statüsü'ne taraf devletlerin, Mahkemede dava açması gerektiğini savunmuştur. Nitekim her iki öneri de kabul edilerek Statü'de yerini almıştır.

Müzakerelere katılan devletler, Statü hakkında farklı düşüncelere sahip olduklarından aralarında siyasi veya bölgesel olarak gruplaşmalar meydana gelmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin oluşturduğu grup, Arap ülkelerinin oluşturduğu grup, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin oluşturduğu grup, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin oluşturduğu grup ve Statü'nün maddeleri hakkında aynı düşüncedeki ülkelerin oluşturduğu grup bunlardan bazılarıdır. Bunların içindeki en önemlisi; Almanya ve Kanada'nın başını çektiği, 40'ı aşkın ülkenin oluşturduğu Aynı Düşüncedeki Ülkeler Grubu'dur. Bu gruba mensup ülkeler, Statü görüşmelerinin ilerlemesinde, maddelerin müzakere edilmesinde büyük çaba göstermiştir.²¹⁷

Roma Konferansı'nın görüşmeleri tamamlandıktan sonra 17 Temmuz 1998 tarihinde Roma Statüsü'nün oylamasına geçilmiştir. 120 devletin kabul, 7 devletin (ABD, Çin, Libya, Katar, Irak, Yemen, İsrail) ret ve 21 devletin çekimser (Türkiye dahil) oyuyla Roma Statüsü kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. 31 Aralık 2000 tarihine kadar imzaya açık kalan Roma Statüsü, aralarında ABD'nin de olduğu 139 devlet tarafından

²¹⁵ Evrensellik ilkesi; insanlığın ortak mirasına ve uluslararası toplumun bütününe karşı işlenen suçların cezasız kalmaması için bir devletin, suçu işleyen veya suçun işlendiği kimselerin tabiiyetini dikkate almaksızın bu suçu yargılamada kendini yetkili kılmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, Burak; “*Ceza Hukuku’nda Evrensellik İlkesi*”, Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2020, C 2, S:1, s.53-54.

²¹⁶ Uygun; a.g.t., s.29-30.

²¹⁷ Kul; a.g.e., s.15.

imzalanmıştır. Daha sonradan ABD’de iktidara gelen Bush Hükümeti, 6 Mayıs 2002 tarihinde Roma Statüsü’nden çekildiklerini açıklamıştır.²¹⁸

Roma Statüsü²¹⁹; imzalayan devletler tarafından onaylanmaya, kabule veya tasdik edilmeye tabidir. Devletler; onay, kabul veya tasdike ilişkin belgeleri BM Genel Sekreterine teslim eder.²²⁰ Statü, 60. devlet tarafından onaylanması, kabul veya tasdik edilmesinden sonra buna ilişkin belgenin Genel Sekretere verilmesini takip eden 60 günden sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girer.²²¹ Altmışıncı devlet, Statü’yü onayladıktan sonra buna ilişkin katılım belgesini 11 Nisan 2002 tarihinde Genel Sekretere teslim etmiş, bu tarihi takip eden 60 günden sonraki ayın ilk günü olan 1 Temmuz 2002 tarihinde Roma Statüsü resmen yürürlüğe girmiştir.²²²

UCM, Hollanda’nın Lahey şehrinde kurulmuş olup 11 Mart 2003 tarihinde hakimleri, aynı yılın Nisan ayında da savcısı görevine başlamıştır. Statü’yü onaylayan ilk devlet Senegal’dir.²²³ Günümüzde 123 devlet, Roma Statüsü’nü onaylamıştır.

Roma Statüsü’nün 21.maddesinde, UCM’de uygulanacak hukuk kaynakları arasında gösterilen Suçların Unsurları (SU) ile Usul ve Delil Kuralları (UDK), Statü’nün görüşmeleri esnasında taslak metin halinde olmadığından konferansa katılan devletlerin onayına sunulamamıştır. Roma Statüsü’nün kabul edilmesinden sonra harekete geçen Hazırlık Komitesi, bu yöndeki çalışmalarını 30 Haziran 2000 tarihinde tamamlamış ve taslak halindeki bu iki metne son şeklini vermiştir. Hazırlık Komitesince hazırlanan SU ile UDK, Taraf Devletler Meclisince (TDM) 9 Eylül 2002’de tarihinde kabul edilmiş ve Roma Statüsü’ne ek iki ayrı metin olarak yürürlüğe girmiştir.²²⁴

UCM’nin kurulması dünya tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira tarihte ilk kez soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçların faillerinin yargılanacağı, daimi olarak çalışacak bir uluslararası ceza mahkemesi nihayet XXI. yüzyılın başında faaliyete

²¹⁸ Aksar, Yusuf; ‘‘Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’’, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2003, C 52, S:2, s.125-126. Ayrıca bkz. Beyazıt; a.g.t., s.43-44.

²¹⁹ Roma Statüsü, Suçların Unsurları ile Usul ve Delil Kurallarının metinleri için bkz. Özkol, Hivren/Arslan, Gülay/Aydın, Devrim; Uluslararası Ceza Mahkemesi Temel Belgeler Derlemesi, Kapasite Geliştirme Derneği, Ankara, 2006.

²²⁰ Roma Statüsü m.125.

²²¹ Roma Statüsü m.126.

²²² Ulusoy, Orçun; Uluslararası Ceza Mahkemesi (Ed. Utku Kılınç), s.18, Etki Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 2008.

²²³ Bakla; a.g.t., s.19-20.

²²⁴ Karakehya; a.g.m., s.148-152.

geçebilmiştir. Mahkemenin kurulmasıyla birlikte uluslararası suçların faillerinin cezasız kalmayacağı tüm dünyaya ilan edilmiştir. Daha önceden Mahkemenin kurulmasına yönelik olarak yapılan birçok teşebbüs, uluslararası konjonktürün müsait olmaması ve devletlerin egemenlik haklarından taviz vermemesi nedeniyle başarıya ulaşamamış, bundan doğan boşluk ise *ad hoc* mahkemeler eliyle kapatılmaya çalışılmıştır. *Ad hoc* mahkemelerin yetersizliğinin anlaşılmasıyla birlikte hız kazanan çalışmalar, Roma Statüsü'nün kabulüyle nihayete ermiş ve UCM faaliyete geçmiştir.

3. İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN YARGI YETKİSİ

1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ÖZELLİKLERİ

17 Temmuz 1998 tarihinde kabul edilen Roma Statüsü'nün 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmesiyle resmi olarak faaliyete geçen UCM, bugüne kadar insanlık tarihinde ağır trajedilere yol açmış uluslararası suçların (savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve saldırı suçu) cezalandırılması açısından uluslararası toplum için bir mihenk taşı olmuştur. Devletler arasındaki anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmesi, çatışmalarda işlenen suçların ağır insan hakkı ihlallerine yol açması ve bu durumun uluslararası düzeni bozma tehlikesi karşısında bir uluslararası ceza mahkemesinin varlığı, suç işleyenler ve onları teşvik edenler açısından caydırıcı etkiye sahip bir baskı unsuru olacaktır. Uluslararası kamuoyunun beklentisi ise UCM'nin; şeffaf, adil ve tarafsız bir şekilde yapacağı yargılamalarla uluslararası adaleti sağlayarak devletler arasında güven ve çatışmasızlık ortamının meydana getirilmesine katkıda bulunmasıdır.

UCM'nin kuruluş manifestosu:

- Bütün insanların ortak bağlarla birleştiği, ortak bir miras dahilinde bir araya geldiği ve bu birlikteliğin her an dağılabileceği;
- Bu yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, hayal bile edilemeyen kötülüklerin kurbanı olduğu;
- Bu tür ağır suçların uluslararası barış, güvenlik ve esenliği tehdit ettiği;
- Uluslararası toplumu yakından ilgilendiren bu tür ağır suçların cezasız kalmaması için etkin düzeyde kovuşturulmasının güvence altına alınması gerektiği;
- Bu suçların cezasız bırakılmaması ve önlenmesi konusunda kararlı olunması
- Uluslararası suçların sorumluları üzerinde yargı yetkisinin kullanılmasının her devletin görevi olduğunun hatırlanması;
- BM Anlaşması'nda yer alan ilkeler çerçevesinde, tüm devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı, güç ve tehdit kullanmaktan kaçınmaları gerektiğinin tekrar teyit edilmesi;

- Bu bağlamda Statü'nün, devletlere, başka bir devletin iç işlerine veya silahlı çatışmalarına karışma hakkı vermediğinin vurgulanması;
- Mevcut ve gelecek nesillerin iyiliği için uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçlar üzerinde BM sistemiyle ilişki içinde, bağımsız ve daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması konusunda kararlı olunması;
- Bu Statü'ye göre kurulacak olan Mahkemenin, devletlerin ulusal yargı yetkisinin tamamlayıcısı olduğunun vurgulanması;
- Uluslararası adaletin uygulanacağına ilişkin sonsuz güveni sağlama konusunda emin olunması; şeklinde Mahkemeyi kuran Roma Statüsü'nün Giriş kısmında ifade edilmiştir.²²⁵

UCM, uluslararası alanda bugüne kadar kurulmuş yargı organlarından biraz farklı olup bu yönüyle kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri kısaca şöyle anlatabiliriz:

1.1. Daimi Olarak Faaliyet Göstermesi

UCM, uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçları (savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve saldırı suçu) işleyen kişiler üzerinde yargılama yetkisini haizdir ve uluslararası alanda daimi olarak faaliyette bulunan bir yargı kuruluşudur.

Roma Statüsü'nde, görev süresine ve yerine ilişkin olarak sınırlayıcı bir hüküm bulunmadığından UCM, kendisinden önce kurulmuş *ad hoc* mahkemelerden bu yönüyle ayrılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra müttefik devletlerce kurulan Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri, doksanlı yıllardan sonra BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri *ad hoc* mahkemelerin en tipik örneklerindendir. *Ad hoc* mahkemeler, dünyanın belirli bölgelerinde belirli zaman içinde meydana gelen olaylara özgü olarak kurulduklarından, bu olaylarla sınırlı yargılama faaliyetleri biter bitmez onları kuran irade tarafından tasfiye edilmiştir. Oysa UCM; Statü'den de anlaşılacağı üzere herhangi bir kişi, yer ve zaman kısıtlamasına bağlı kalmaksızın faaliyetlerini icra edecektir.

²²⁵ Roma Statüsü Giriş.

1.2. Bağımsız Olarak Uluslararası Nitelikte Faaliyette Bulunması

UCM, uluslararası bir anlaşma (Roma Statüsü) ile kurulmuş olup herhangi bir ulusal ya da uluslararası kuruma tabi değildir. Mahkeme; bağımsız, tarafsız, adil ve etkin bir şekilde uluslararası düzeyde yargılama faaliyetinde bulunmak üzere kurulduğundan hiçbir ulusal veya uluslararası kuruluştan emir ya da talimat almaz. BM bünyesinde kurulmadığı için örgütün, UCM üzerinde vesayet yetkisi dahi bulunmamaktadır.

UCM, uluslararası alanda tüzel kişiliğe sahip olarak faaliyet gösterir. Bu yönüyle devletler ve uluslararası örgütlerle anlaşmalar²²⁶ yapabilir. Mahkeme; Statü'den doğan yetkilerini, taraf devletler ve Statü'ye taraf olmayan fakat yetkisini kabul ettiğini bildiren devletler nezdinde serbestçe kullanabilir.

Roma Konferansı'ndaki görüşmeler sırasında ABD'nin başını çektiği bazı devletler;²²⁷ UCM'nin, BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde olması gerektiğini savunmuş, buna karşın birçok devlet ise Konsey'in kontrolündeki bir UCM'nin her türlü siyasi baskıya açık olacağını, faaliyetlerini bağımsız ve tarafsız olarak sürdüremeyeceğini ileri sürerek bu öneriye karşı çıkmıştır. Nitekim bu öneri kabul görmemiş, sadece belli şartlarla UCM'de soruşturmanın veya davanın açılmasının ertelenmesi kabul edilmiştir. Roma Statüsü'nün 16. maddesine göre; BM Güvenlik Konseyi'nin BM Sözleşmesi'nin VII. Bölümüne dayanarak karar alması halinde, UCM'den talepte bulunmasından itibaren on iki ay süreyle Statü'ye dayanarak hiçbir soruşturma veya dava açılmayacağı ya da açılmış bir soruşturmaya devam edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Buradaki erteleme yetkisi; BM Anlaşması'nın 39. maddesi uyarınca barışın tehdit edildiğinin, bozulduğunun veya bir saldırı fiilinin gerçekleştirildiğinin BM Güvenlik Konseyi tarafından tespit edilmesi şartına bağlandığından her durumda kullanılacak bir yetki değildir. BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması amacına yönelik olarak Statü'de kendisine tanınmış olan erteleme

²²⁶ Örneğin, UCM ile ev sahibi devlet sıfatıyla Hollanda arasında 7 Haziran 2007 tarihinde Genel Merkez Anlaşması (Headquarters Agreement between the International Criminal Court and the Host State, ICC-BD/04-01-2008) imzalanmış ve 1 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma; ev sahibi devlette, Mahkemenin kurulması ve düzgün işleyişinden doğan konuları düzenlemektedir. Bu anlaşma, uzun vadede Mahkemenin istikrar ve bağımsızlığını sağlar, sorunsuz ve verimli çalışmasını kolaylaştırır. Anlaşmanın metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/99A82721-ED93-4088-B84D-7B8ADA4DD062/280775/ICCBD040108ENG1.pdf>, ET: 27.02.2021.

²²⁷ BM Güvenlik Konseyi'nin üyeleri; P-5 isimli bir grup oluşturarak Konsey'in, Statü'de güçlü bir şekilde yer alması için çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.3-20.

hakkını kullanır ve buradan, UCM önündeki her işin Konsey’ce siyasi baskıya maruz bırakılacağı şeklinde bir anlam çıkartılamaz.²²⁸

1.3. Gerçek Kişileri Yargılaması

UCM; uluslararası toplumu ilgilendiren, Roma Statüsü’nde tanımlanmış suçları işleyen gerçek kişileri yargılama yetkisine sahiptir. Suçlular, her ne kadar bir devletin himayesinde bu suçları işleseler de Mahkeme, devletleri veya diğer tüzel kişileri yargılama yetkisine sahip değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve UAD gibi uluslararası mahkemeler, devletleri yargılama konusu yaparken UCM ise yalnızca Statü’de belirtilen suçları işleyen gerçek kişi failleri yargılamaktadır. Gerçek kişilerin yargılanması, devletlerin uluslararası hukuktan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Gerçek kişiler, Statü’de tanımlanmış suçları çoğunlukla bir devlet görevini ifa ederken veya resmi bir makamda iken işlediğinden bu durum, onların yargılanmasına engel teşkil etmez. Suçluların; devlet veya hükümet başkanı olması, üst düzey askeri veya sivil görevlerde bulunması, seçilmiş bir temsilci veya devlet memuru olması onların cezai sorumluluktan muaf tutulacakları anlamına gelmez. Statü uyarınca tüm suçlular, sahip oldukları ünvanlarına bakılmaksızın eşit bir şekilde yargılanır. Suçluların bulundukları resmi pozisyon, onların cezalarından indirim gerekçesi yapılamaz.

1.4. Ulus Devlet Mahkemelerini Tamamlayıcı Nitelikte Olması

UCM’nin yetkisi, devletlerin ulusal yargılama yetkisini tamamlayıcı mahiyette olup bu husus, Statü’nün hem Giriş kısmında²²⁹ hem de 1. maddesinde²³⁰ ayrı ayrı belirtilmiştir. Yani Statü’de yer alan suçlar yönünden yargılama yetkisi, öncelikle ulus devletlerin mahkemelerine aittir. UCM’nin yetkisi ise ikincil niteliktedir. Belli şartlar dahilinde bu yetkinin kullanılmadığı görüldüğünde, UCM’nin yargılama yetkisi gündeme gelecektir. Statü’nün 17. maddesine göre devletler, soruşturma veya kovuşturma

²²⁸ Aksar; “*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*”, s.130-131.

²²⁹ Roma Statüsü’nün Giriş kısmının 7. paragrafı şu şekildedir: “Bu Statü altında kurulacak olan UCM’nin, ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcısı olduğunu vurgulayarak.”

²³⁰ Roma Statüsü’nün 1. maddesine göre; “UCM, bu Statü ile kurulmuştur. Mahkeme, daimi bir kurumdur ve bu Statü’de sözü edilen uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçları işleyen kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve ulusal ceza yargı yetkisini tamamlayıcıdır.”

konusu olay hakkında isteksiz davranırsa, soruşturma veya kovuşturma yapmaya imkanları bulunmazsa ya da güçleri yetmezse bu durumda UCM olaya müdahil olarak yargılama yapma yetkisini devralır ve yargılamayı kendisi yapar.

UCM'nin yetkisinin ulusal ceza mahkemelerinin yargı yetkisini tamamlayıcı olmasının nedeni; devletlerin, egemenlik haklarından vazgeçmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca devletler, hüküm sürdükleri topraklarda adli ve mali konularda kendileri karar almıştır. Devletler; bağımsızlıklarının bir sonucu olarak egemen oldukları coğrafyalarda para basmış, vergi toplamış ve yargılama yapmıştır. Yargılama faaliyeti neticesinde ise toplumda kurallara uymayanlara yaptırım uygulamış ve onları cezalandırmıştır. Devletler, sahip oldukları bu yetkilerini hiçbir kimse, makam veya merciyle paylaşmamış ve buna rıza da göstermemiştir. Tamamlayıcılık ilkesinin kabulüyle devletlerin hükümlerlik hakkının bir uzantısı olan ulusal yargılama yetkisi ve UCM'nin yargılama yetkisi arasında bir denge kurulmuştur.

1.5. Kurulduğu Tarihten Önce İşlenmiş Suçlara İlişkin Yargılama Yapmaması

Roma Statüsü, 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş ve UCM de resmen bu tarihte kurulmuştur. UCM, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren işlenen suçları (insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, soykırım, saldırı suçu) yargılamaya yetkilidir. Mahkemenin, bu tarihten önce işlenen suçları yargılamaya konu etme yetkisi bulunmamaktadır. Böylece; Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi, geçmişe değil ileriye yönelik olarak kabul edilmiştir. Mahkeme, yürürlük tarihinden sonra Statü'ye taraf olan devletler açısından yargı yetkisini, devletlerin taraf oldukları tarihten itibaren kullanır. Aksi düşüncede olan devletler, Mahkemeye yapacakları bir bildirimle Mahkemenin yetkisini 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren kabul edebilir. Bu durumda o devletler açısından, Statü'ye taraf olmadan önce işlenen suçlar yönünden UCM'de yargılama yapılabilir.²³¹

Statü'nün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenmiş bir fiil nedeniyle hiç kimsenin cezai sorumluluğu doğmaz. UCM'de, hakkında takibat yürütülen bir kişinin cezasının kesinleşmesinden evvel davaya uygulanacak veya uygulanan hukukta

²³¹ Roma Statüsü m.11.

bir değişiklik olması halinde şüphelinin, sanığın ya da mahkum olanın lehine olan hukuk uygulanır.²³²

2. MAHKEMENİN YAPISI

UCM, Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçları işleyerek uluslararası insancıl hukuku en ağır şekilde ihlal eden failleri yargılamak amacıyla kurulmuş olup BM'nin teşkilatı içinde yer almamaktadır.²³³ Ulusal veya uluslararası hiçbir makam, merci ya da örgütten talimat almayan Mahkeme, bağımsız ve tarafsız olarak hukukun üstünlüğü temelinde faaliyetlerini yürütmektedir.

Kendisine bağılı bir kolluk birimi olmayan Mahkeme, uluslararası ceza hukuku alanında maddi gerçeğı ortaya çıkarmak için yapacağı soruşturma ve kovuşturmalarda; şüphelilerin yakalanması, mağdur veya tanıkların dinlenmesi gibi konularda devletlerin ve uluslararası örgütlerin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Statü uyarınca taraf devletler, Mahkemeye tam bir iş birliğı yapmak zorundayken diğeri uluslararası kuruluşların bu husustaki yardımları da önem arz etmektedir.²³⁴ Nitekim Statü'nün 86. maddesi "Taraf devletler, bu Statü'deki hükümlere uygun olarak Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların soruşturulmasında ve yargılanmasında Mahkeme ile tam bir iş birliğı yapar." hükmünü içermekte olup devam eden maddelerde bu iş birliğinin nasıl yapılacağı açıklanmıştır.

Günümüz itibariyle 123 ülke, UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne taraftır. Bunların 33'ü Afrika, 19'u Asya-Pasifik, 18'i Doğı Avrupa, 28'i Latin Amerika ve Karayip, 25'i Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletidir.²³⁵ Uluslararası ceza hukuku alanında boşluğu dolduracak olan Mahkemenin merkezi, Hollanda'nın Lahey şehrindeyir. Mahkemenin çeşitli ülkelerde 7 ofisi; Kampala (Uganda), Bangui (Orta Afrika Cumhuriyeti), Abidjan (Fildişi Sahili), Tiflis (Gürcistan), Bamako (Mali), Kinşasa ve Bunia (KDC) ile New York'ta BM için bir irtibat bürosu bulunmaktadır. Mahkemede, yaklaşık 100 ülkeden 900'ü aşkın personel görev yapmaktadır. Mahkemeye ayrılan bütçe, 154.855.000 avrodur.²³⁶ TDM'ce hazırlanan bütçe, taraf devletlerin yapmış olduğı

²³² Roma Statüsü m.24.

²³³ Jescheck, Hans-Heinrich; "Ulusal, Avrupa ve Uluslararası Ceza Hukukunda Yeni Gelişmeler" (Çev.: Zeynel T. Kangal), Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2006, C III, S:1, s.27.

²³⁴ Avcı, s.85.

²³⁵ Bkz. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, ET: 07.03.2021.

²³⁶ <https://www.icc-cpi.int/about>, ET: 07.03.2021.

katkılar ve BM tarafından sağlanan fonlardan oluşmaktadır. Bunlara ilaveten Mahkeme, TDM’ce kabul edilecek kriterlere uygun olarak hükümetlerden, uluslararası örgütlerden, gerçek kişilerden, şirketlerden ve diğer kuruluşlardan gönüllü katkı alabilir ve bunları kullanabilir.²³⁷

Mahkemenin resmi dilleri; Arapça, Fransızca, Rusça, Çince, İngilizce ve İspanyolca’dır. Mahkemenin verdiği hükümler ve elindeki işlerle ilgili esaslı konulara çözüm getiren diğer kararlar, resmi dillerde yayımlanır. Bu dillerden İngilizce ve Fransızca, çalışma dili olarak kullanılır. Diğer dillerden hangilerinin çalışma dili olarak kullanılabileceği, UDK tarafından belirlenir.²³⁸

UCM, Kara Avrupası hukuk sistemiyle Anglo-Sakson (Common Law-Müşterek Hukuk) hukuk sisteminin özelliklerini bünyesinde barındırır.²³⁹ Mahkemenin teşkilatı:

- Başkanlık;
- Savcılık;
- Temyiz (Kanun yolu) Bölümü, Yargılama Bölümü ve Ön Yargılama Bölümü;
- YİM’den oluşur.²⁴⁰ TDM, Mahkemenin önemli bir organı olmasına rağmen Statü’nün 112. maddesinde ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir.

2.1. Mahkeme Başkanlığı

UCM’nin bir başkanı ve iki de başkan yardımcısı bulunmaktadır. Başkan, birinci ve ikinci başkan yardımcısıyla birlikte Mahkemenin Başkanlığını oluşturur. Başkan, birinci ve ikinci başkan yardımcısı; Mahkemeyi oluşturan 18 hakimin mutlak çoğunluğuyla²⁴¹ ve 3 yıllık bir süre için seçilir. Bu sürenin bitiminden önce de çeşitli sebeplerle görevleri sona erebilir. Süresi biten başkan, birinci ve ikinci başkan yardımcısının yeniden seçilmesi mümkündür.²⁴²

²³⁷ Roma Statüsü m.115, m.116.

²³⁸ Roma Statüsü m.50, UDK m.41.

²³⁹ Beyazıt; a.g.t., s.61.

²⁴⁰ Roma Statüsü m.34.

²⁴¹ Mutlak (basit, salt) çoğunluk, bir tarafta toplanan oyların verilen tüm oyların yarısından fazla olması durumudur. Örneğin 10 kişilik bir toplantıda 6 kişinin oyu, mutlak çoğunluğu oluşturur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz; a.g.e., s.172.

²⁴² Roma Statüsü m.38/1.

Birinci başkan yardımcısı, başkan hazır olmadığında veya başkanlık ehliyetini kaybettiğinde başkana vekalet eder. İkinci başkan yardımcısı ise başkan veya birinci başkan yardımcısının yokluğunda veya ehliyetini kaybettiğinde başkana vekalet eder.²⁴³

Başkanlığın; yönetim, yargılama ve dış ilişkiler olmak üzere üç ana sorumluluk sahası vardır. Başkanlık, Savcılık makamı dışında Mahkemenin yönetiminden ve düzgün bir şekilde işleyişinden sorumludur. Bunun yanında Statü’de öngörülen diğer görevleri yerine getirir. Mahkemenin uluslararası kamuoyunda tanıtımına yönelik faaliyetlerde bulunur. Mahkemeyi temsil eder, devletlerle ve uluslararası örgütlerle anlaşmalar²⁴⁴ imzalayabilir. Başkanlık, tüm bu görevlerini yerine getirirken iş birliğini gerektiren konularda, Savcılıkla birlikte hareket ederek koordinasyonu sağlar.²⁴⁵

2.2. Savcılık

Savcılık makamı, Mahkemenin ayrı bir organı olarak bağımsız şekilde hareket eder. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlarla ilgili olarak önüne gelen ihbarları araştırır, her türlü bilgiyi değerlendirir, soruşturmayı başlatır ve yürütür. Savcılık makamının hiçbir mensubu, ulusal veya uluslararası bir kaynaktan talimat beklemeyi ve bu şekilde verilecek talimata göre hareket etmez.²⁴⁶ Görüldüğü üzere burada, Mahkemeden ayrı olarak Savcılık makamının, kendi içinde bağımsız olduğuna ve tarafsız hareket edeceğine özellikle vurgu yapılmıştır.

Statü uyarınca Mahkemenin savcısı; taraf devletin veya BM Güvenlik Konseyi’nin başvurusu üzerine ya da re’sen veyahut taraf olmayan bir devletin yapacağı bildirim neticesinde harekete geçer. Savcı, Statü’nün 53. maddesine istinaden yapacağı ön inceleme sonucunda; soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verebilir, makul temeller var ise söz konusu durumla ilgili olarak bir iddianame hazırlar ve

²⁴³ Roma Statüsü m.38/2.

²⁴⁴ Bu kapsamda 04.10.2004 tarihinde yürürlüğe giren ‘‘UCM ile BM arasında Müzakere Edilen İlişki Anlaşması’’nı (Negotiated Relationship Agreement between the International Criminal Court and the United Nations, ICC-ASP/3/Res.1) örnek verebiliriz. Anlaşma ile BM Sözleşmesi ve Roma Statüsü hükümlerine göre BM ve Mahkemenin ilişkide bulunacağı şartlar düzenlenmiştir. Anlaşmanın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/916FC6A2-7846-4177-A5EA-5AA9B6D1E96C/0/ICC-ASP3Res1_English.pdf, ET: 08.03.2021.

²⁴⁵ Roma Statüsü m.38/3,4. Ayrıca bkz. <https://www.icc-cpi.int/about/presidency>, ET: 08.03.2021.

²⁴⁶ Roma Statüsü m.42/1.

onaylanmak üzere Ön Yargılama Dairesine gönderir. İddianame, Ön Yargılama Dairesince kabul edilirse ilgililer hakkında dava açılmış olur ve Mahkeme Başkanlığının oluşturacağı bir Yargılama Dairesinde, sanıkların yargılanmasına başlanır.

Savcı, re'sen veya taraf olmayan bir devletin yapacağı bildirim üzerine harekete geçtiği hallerde, Statü'nün 15. maddesi uyarınca soruşturmanın derinleştirilmesi için Ön Yargılama Dairesine başvurarak soruşturma yetkisi talebinde bulunur. Ön Yargılama Dairesince talebi kabul edilirse olayı soruşturmaya başlar.

Savcılık makamının başkanlığını savcı yapar. Savcı; Savcılığın, çalışanlarının, tesislerinin ve kaynaklarının idaresinde tam yetkiye sahiptir. Statü'ye göre, savcının yapması gereken görevlerin herhangi birini yapmaya yetkili bir veya birden fazla savcı yardımcısı bulunur. Savcı, Savcılık makamının iş ve işlemlerini yapmak üzere gerekli vasıflara sahip yeteri kadar personeli atar. Savcı ve savcı yardımcılarının yüksek ahlak sahibi, ceza davalarında geniş bir deneyiminin ve uzmanlığının olması gerekir. Savcı ile savcı yardımcıları, farklı devletlerin vatandaşları olmak zorundadır. Mahkemenin çalışma dillerinden en az birini çok iyi bilmeli ve akıcı olarak konuşmalıdır.²⁴⁷

Savcı, TDM'nin mutlak çoğunluğunun gizli oyuyla seçilir. Savcı yardımcıları da savcı tarafından belirlenecek bir listeden aynı yolla seçilir. Bu listede savcı, her bir savcı yardımcılığı pozisyonu için 3 aday gösterir. Seçilmeleri sırasında daha kısa bir süre öngörülmediği takdirde savcı ve savcı yardımcıları, 9 yıllık bir süre için seçilir ve görev sürelerinin bitiminde yeniden seçilemez.²⁴⁸

Savcı ve savcı yardımcıları, görevleriyle bağdaşmayacak ve bağımsızlıkları hakkındaki güveni etkileyebilecek herhangi bir faaliyette bulunamaz. Görevlerini icra ederken profesyonel olarak başka bir meslekle uğraşamaz. Tarafsızlıklarına ilişkin olarak herhangi bir nedenle haklı şüphe duyulabilecek hiçbir işte yer alamaz. Mahkemenin bakmakta olduğu bir davaya veya hakkında tahkikat ya da soruşturma yürütülen şahısla ilgili ulusal düzeydeki bir davaya, daha önceden herhangi bir sıfatla katılmışsa Mahkemede açılan bir davada savcılık yapamaz.²⁴⁹

Savcı veya savcı yardımcıları, bir davadan çekilmeyi gerektirecek sebeplerin varlığı halinde yazılı olarak Mahkeme Başkanlığına başvurur. Başkanlık, bu yöndeki talebi

²⁴⁷ Roma Statüsü m.42/2,3; m.44/1.

²⁴⁸ Roma Statüsü m.42/4.

²⁴⁹ Roma Statüsü m.42/5,7.

gizli olarak inceleyip savcı veya savcı yardımcılarının, bir davada görev almaktan mazur görölmelerine karar verebilir. Başkanlığın bu yönde alacağı kararın gerekçeleri, ilgili savcı veya savcı yardımcılarının rızası olmadan açıklanamaz.²⁵⁰

Savcının veya bir savcı yardımcısının, savcılık yapma ehliyetini kaybedip kaybetmediğine Temyiz Dairesi karar verir. Hakkında tahkikat veya soruşturma yürütülen bir sanık ya da şüpheli, savcı veya savcı yardımcılarının savcılık yapma ehliyetini kaybettiğini iddia ederek onların her zaman çekilmesini talep edebilir. Şüpheli veya sanığın bu talebine ilişkin olarak savcı veya savcı yardımcıları, görüşlerini bildirebilir.²⁵¹

Savcı; cinsel veya cinsiyete dayalı ya da çocuklara yönelik şiddet gibi özel konularda, bu konuları kapsayan ancak bu konularla sınırlı olmamak üzere hukuki tecrübesi olan danışmanlar atayabilir.²⁵²

Statü'ye aykırı olmadıkça savcı; devletlerin, uluslararası örgütlerin veya şahısların iş birliği yapmalarını sağlamak için zorunlu olabilecek düzenlemeler veya anlaşmalar yapabilir.²⁵³

Roma Konferansı'nda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri, Savcılık makamı olmuştur. Müzakereler esnasında ABD'nin başını çektiği bir kısım devlet, yapılacak soruşturmaların BM Güvenlik Konseyi tarafından belirlenmesini ve Savcılığın bir nevi, Konsey'in denetiminde çalışmasını önermiştir. Bu öneri; diğer müzakereci devletler tarafından desteklenmemiş, Savcılığın bugünkü haliyle bağımsız ve tarafsız olarak faaliyette bulunması sağlanmıştır. Böylece Savcılık, BM Güvenlik Konseyi'nin bir yardımcı birimi olmaktan kurtarılacak devletlerle ve uluslararası örgütlerle iş birliği içinde soruşturma işlemlerini yürüten bir yapıya kavuşturulmuştur.

2.3. Daireler

Mahkeme, hakimlerin seçilmesinden sonra mümkün olan en kısa süre içinde, Statü'nün 34/1-b bendinde öngörülen Bölümler (Temyiz Bölümü, Yargılama Bölümü ve Ön Yargılama Bölümü) şeklinde kendisini örgütler. Temyiz Bölümü, başkan ve 4 hakimden; Ön Yargılama Bölümü en az 6 hakimden; Yargılama Bölümü de en az 6

²⁵⁰ Roma Statüsü m.42/6, UDK m.33.

²⁵¹ Roma Statüsü m.42/8.

²⁵² Roma Statüsü m.42/9.

²⁵³ Roma Statüsü m.54/3-d.

hakimden oluşacaktır. Hakimlerin ilgili Bölümlere atanması, her Bölümün yerine getireceği görevlerin yapısına ve Mahkemeye seçilen hakimlerin tecrübe ve niteliklerine göre her Bölümde ceza hukuku, ceza usul hukuku ve uluslararası hukuk alanlarında deneyim sahibi hukukçular uygun oranda bulunacak şekilde yapılır. Yargılama ve Ön Yargılama Bölümlerinde ağırlıklı olarak ceza davalarında tecrübe sahibi hakimler görev yapar.²⁵⁴

Mahkemenin yargısal görevleri, her bir Bölümde Daireler tarafından yerine getirilir. Temyiz Dairesi, Temyiz Bölümünün bütün hakimlerinden (başkan ve 4 hakim) oluşur. Yargılama Dairesinin görevleri, Yargılama Bölümünün 3 hakimi tarafından yerine getirilir. Ön Yargılama Dairesinin görevleri, Ön Yargılama Bölümünün 3 hakimi veya Statü ile UDK'nin öngördüğü durumlarda 1 hakim tarafından yürütülür. Mahkemenin artan iş yüküne paralel olarak aynı anda birden fazla Yargılama ve Ön Yargılama Dairesi kurulabilir.²⁵⁵

Yargılama ve Ön Yargılama Bölümlerine atanan hakimler, 3 yıl süreyle ve ilgili Bölümde duruşması başlamış olan herhangi bir dava tamamlanana kadar görev yapar. Temyiz Bölümüne atanan hakimler ise seçildikleri süre boyunca görev yapar.²⁵⁶

Temyiz Bölümüne atanan hakimler, sadece o Bölümde görev yapar. Ancak bu maddedeki hiçbir hüküm, Mahkemenin iş yükünün etkili bir şekilde yönetiminin bu şekilde bir atamayı gerektirdiğinin Başkanlık tarafından düşünüldüğü hallerde ve bir davanın ön yargılama aşamasına katılmış bir hakimin hiçbir şekilde aynı davayla ilgili olarak Yargılama Dairesinde görev yapmaması koşuluyla Yargılama Bölümünden Ön Yargılama Bölümüne veya tersine (Ön Yargılama Bölümünden Yargılama Bölümüne) geçici hakim atamalarına engel teşkil etmez.²⁵⁷ Böylelikle Başkanlık, Mahkemenin artan iş yükünü karşılamak amacıyla Ön Yargılama ve Yargılama Bölümlerinin hakimleri arasında rotasyon uygulayabilecektir.

Mahkeme, toplam 18 hakimden oluşmaktadır. Başkanlık, sebeplerini göstermek koşuluyla hakim sayısının artırılmasını isteyebilir. YİM, teklifi derhal taraf devletlere bildirir. Böyle bir teklif, 112. maddeye göre toplanacak olan TDM toplantısında ele alınır. Teklif, TDM'nin toplantısında, üye sayısının 2/3'nün oyuyla onaylanırsa kabul edilmiş

²⁵⁴ Roma Statüsü m.39/1.

²⁵⁵ Roma Statüsü m.39/2, UDK m.7.

²⁵⁶ Roma Statüsü m.39/3.

²⁵⁷ Roma Statüsü m.39/4.

sayırlı ve TDM tarafından kararlaştırılan bir tarihte yürürlüğe girer. İlave hakimlerin seçimi, TDM'nin bir sonraki toplantısında yapılır.²⁵⁸

Hakimler; yüksek ahlaki değerlere, tarafsız ve bütüncül karakterlere ve kendi devletlerindeki en yüksek yargı mercilerine atanarlarda aranan niteliklere sahip olan kişiler arasından seçilir. Mahkemeye seçilecek hakim adayları; ceza ve ceza usul hukukunda uzman veya ceza davalarında hakim, savcı, avukat olarak ya da benzer kapasitede gerek duyulan tecrübeye sahip olmalıdır veya uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları gibi alanlarda uzman ve Mahkemenin yargısal göreviyle ilgili bir meslekte yoğun tecrübe sahibi olmalıdır. Mahkemeye seçilecek hakimlerin, Mahkemenin çalışma dillerinden en az birini çok iyi derecede bilmesi ve akıcı olarak konuşması gerekir.²⁵⁹

Mahkeme hakimlerinin seçiminde Statü'ye taraf olan her devlet, kendi vatandaşı olması zorunlu olmayan ancak taraf devletlerden birinin vatandaşı olan bir kişiyi aday olarak gösterir.²⁶⁰ Bu aday gösterme, hakim adayının 36. maddenin 3. fıkrasındaki niteliklere haiz olduğunu gösterir ayrıntılı bir bildirimle yapılacaktır. Adaylar, iki listede toplanır: Ceza ve ceza usul hukukunda uzman veya ceza davalarında hakim, savcı, avukat olarak ya da benzer kapasitede gerek duyulan tecrübeye sahip adaylar A listesinde; uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları gibi alanlarda uzman ve Mahkemenin yargısal göreviyle ilgili bir meslekte yoğun tecrübe sahibi adaylar B listesinde toplanır. Her iki listeye de uygun vasıflara sahip adaylar, kendilerinin tercih edecekleri listede yer alabilir. Mahkemenin ilk seçimlerinde A listesinden en az 9, B listesinden en az 5 hakim seçilir. Sonraki seçimler ise her iki listede gösterilen adayların nispi oranları gözetilerek yapılır.²⁶¹

Hakimlerin seçimi, 112. maddeye uygun olarak bir araya gelen TDM'nin toplantısında gizli oyla gerçekleştirilir. Adaylar arasından en yüksek oyu alan ve oylamada hazır bulunarak oy kullanan devletlerin 2/3 çoğunluğunun oyunu elde eden 18 kişi, hakim seçilir. Bir aday, en yüksek oyu alsa dahi TDM'nin oylamada hazır bulunan üyelerinin

²⁵⁸ Roma Statüsü m.36/1,2.

²⁵⁹ Roma Statüsü m.36/3.

²⁶⁰ Roma Statüsü m.36/4.

²⁶¹ Roma Statüsü m.36/5.

2/3'nün oyunu alamaz ise seçilemez ve oylama yeniden yapılır. Ölüm, istifa gibi herhangi bir nedenle hakim sayısında azalma olması halinde boşalan kadrolar için aynı usulle seçim yapılır.²⁶²

Mahkemede, aynı devletin vatandaşı iki hakim görev yapamaz. Mahkemeye seçilen üyenin birden fazla devlet vatandaşlığı varsa o kişi, medeni ve siyasi haklarını kullandığı devletin vatandaşı sayılır.²⁶³

Hakimlerin seçimi sırasında TDM; kadın ve erkek hakimlerin adil bir oranda temsilini, dünyadaki başlıca hukuk sistemlerinin temsilini ve devletlerin eşit coğrafi temsilini göz önünde tutar. Ayrıca kadın ve çocuklara karşı şiddet içeren fakat bununla sınırlı olmayan bazı özellikli konular üzerinde hukuk deneyimi olan hakimlere duyulan ihtiyacı da gözetir.²⁶⁴

Mahkemeye seçilen hakimlerin toplam görev süresi 9 yıl olup süresi bitenler yeniden seçilemez. İlk seçimde kura çekilmek suretiyle seçilen hakimlerin 1/3'ü 3 yıl, 1/3'ü 6 yıl ve kalan 1/3'ü 9 yıl süreyle görev yapmak üzere tayin edilir. Böylece hakimlerin görev süreleri kademelendirilerek aynı anda tüm hakimlerin görevinin sona ermesinin ve Mahkemenin işlevsiz hale gelmesinin önüne geçilmiştir. Üç yıl süreyle seçilen bir hakim, tam dönem görev yapmak üzere yeniden seçilebilir. Hakimler, tam zamanlı çalışmak üzere seçilir ve görev sürelerinin başlamasından itibaren hizmete hazır olur.²⁶⁵

Statü'nün 9. maddesine bağlı olmaksızın 39.maddeye göre Yargılama veya Temyiz Dairelerine atanan bir hakim, o Dairede başlamış olan bir yargılama veya temyiz duruşmasını tamamlamak üzere görevini devam ettirir.²⁶⁶

Hakimler, görevlerini yerine getirirken bağımsızdır. Yargısal faaliyetlerine müdahale niteliği taşıyan veya bağımsızlıklarına duyulan güveni zedeleyecek olan hiçbir faaliyette bulunamaz. Mahkemenin bulunduğu yerde tam zamanlı görev yapmak üzere seçilen hakimler, profesyonel olarak başka bir meslek icra edemez. Bu konuda ortaya

²⁶² Roma Statüsü m.36/6, m.37. Ayrıca bkz. Güller, Nimet/Zafer, Hamide; Uluslararası Ceza Mahkemesi El Kitabı, Gustav-Stresemann-Institut (GSI) e.V., Bonn, 2006, s.25.

²⁶³ Roma Statüsü m.36/7.

²⁶⁴ Roma Statüsü m.36/8.

²⁶⁵ Roma Statüsü m.35/1, m. 36/9. Bkz. Güller/Zafer; a.g.e., s.24.

²⁶⁶ Roma Statüsü m.36/10.

çıkacak sorunlar, hakimlerin salt (mutlak) çoğunluğuyla karara bağlanır. Kararın verileceği oylamaya, sorunun bizzat kendisini ilgilendiren hakim katılamaz.²⁶⁷

Hakimler, gerekçesi ne olursa olsun tarafsızlıklarından makul bir şüphenin duyulabileceği davalarda yer alamaz. Bir hakim, şayet Mahkemenin bakmakta olduğu bir davaya bakmış veya hakkında soruşturma yürütülen şüphelinin ya da dava açılan sanığın ulusal düzeyde yer aldığı bir davayla daha önceden herhangi bir sıfatla ilgilenmiş ise artık Mahkemedeki o davada hakimlik yapamaz. Savcı, hakkında soruşturma yürütülen şüpheli veya dava açılmış olan sanık bu maddeye göre bir hakimin davadan çekilmesini talep edebilir. Bu konuda ortaya çıkan sorunlar, hakimlerin mutlak çoğunluğuyla karara bağlanır. Tartışmaya konu olan hakim, kendi görüşlerini de Mahkemeye sunabilir ancak kararın alınacağı oylamaya katılamaz.²⁶⁸

UCM'yi oluşturan Dairelerin işlevlerini kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Ön Yargılama Dairesi, Müşterek Hukuk (Common Law) sisteminden esinlenilerek oluşturulan kurumlardan biridir. Ön Yargılama Dairesi, öncelikli olarak davanın kabul edilebilirlik koşullarını içerip içermediğini inceler. Kovuşturma aşamasına geçilmeden önce Mahkemece yapılması gereken işlemler ve alınması gerekli ara kararlar bulunmaktadır. Bu tür faaliyetler, Ön Yargılama Dairesi tarafından yerine getirilir.²⁶⁹ İş yükü gerektirdiği takdirde aynı anda birden fazla Ön Yargılama Dairesi kurulabilir.²⁷⁰

Savcı, bir soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğuna karar verirse elindeki tüm bilgi ve belgeleri Ön Yargılama Dairesine sunarak soruşturma yetkisi talebinde bulunur. Ön Yargılama Dairesi, savcının sunmuş olduğu delilleri inceledikten sonra kararını verir. Ön Yargılama Dairesi, kararını verirken soruşturmanın derinleştirilmesi için makul veriler bulunup bulunmadığına ve söz konusu durumun Mahkemenin yargı yetkisine girip girmediğine bakar. Buna göre savcının soruşturma yetkisi talebini ret veya kabul eder.²⁷¹

İddianamenin kabulünden önce bir davanın kabul edilebilirliğine veya Mahkemenin yargı yetkisine yönelik itirazlar, Ön Yargılama Dairesi tarafından incelenir.²⁷²

²⁶⁷ Roma Statüsü m.40.

²⁶⁸ Roma Statüsü m.41.

²⁶⁹ Avcı; a.g.t., s.87-88.

²⁷⁰ Roma Statüsü m.39/2-c.

²⁷¹ Roma Statüsü m.15.

²⁷² Roma Statüsü m.19/6.

Ön Yargılama Dairesi, yargılama başlamadan önce savcının talebi üzerine bir soruşturma için gerekli olabilecek emir ve müzekkereleri çıkartır. Statü'nün 58. maddesine göre tutuklama veya yakalama müzekkeresinin çıkartıldığı durumlarda, delillerin kuvvetini ve ilgili tarafların haklarını değerlendirerek özellikle mağdurların yüksek menfaatleri için suç ve cezanın kabullenilmesi amacıyla koruyucu önlemleri almak üzere 93. maddenin 1-k bendine uygun olarak devletlerden iş birliği yapmalarını talep eder.²⁷³ Burada, işlenen suçla bağlantılı olduğu yönünde şüphe bulunan eşya, birtakım malvarlığı değerleri ve suç aletleri üzerinde Ön Yargılama Dairesinin vermiş olduğu tedbir kararlarının taraf devletlerle işbirliği yapılarak uygulanması amaçlanmıştır.

Gerekli hallerde mağdurların ve tanıkların korunmasını, onların gizli tutulmasını, delillerin saklanmasını, yakalama emri üzerine Mahkemeye getirilmiş şahısların güvenliğinin ve ulusal güvenlik bilgilerinin korunmasını sağlar.²⁷⁴

Tutuklanan veya yakalama emri üzerine getirilmiş bir kişinin talebi üzerine 56. maddede²⁷⁵ yer alan önlemler dahil olmak üzere gerekli emirleri çıkarır, bu kişilerin savunmasını hazırlamasına yardımcı olmak maksadıyla 9. Bölüm çerçevesinde gerekli iş birliğinin yapılmasını sağlar.²⁷⁶

Taraf bir devletin Statü'nün 9. Bölümüne göre iş birliğinin kesinleşmediği durumlarda, o devletin 9. Bölüm çerçevesinde iş birliği taleplerine cevap verebilecek herhangi bir otoritesinin kalmadığına veya yargı sisteminin böyle bir iş birliğini yürütebilecek bir öğeye sahip olmadığına karar verirse savcayı, mümkün olduğu ölçüde ilgili devletin

²⁷³ Roma Statüsü m.57/e; Roma Statüsü'nün Diğer İş birliği Şekilleri başlıklı 93. maddesinin 1-k bendi şu şekildedir: "1. Taraf devletler, bu bölümün hükümlerine ve ulusal mevzuatlarındaki işlemlere uygun şekilde soruşturma ve yargılamalarla ilgili olarak aşağıdaki yardımları sağlamada Mahkemenin taleplerine uyar: k) Üçüncü tarafların iyi niyetle kazanmış oldukları haklarına hâle getirmeksizin kazancın, eşyanın, mal varlıklarının ve suç aletlerinin sonradan el konulabilmesi için tanımlanması, bulunması ve dondurulması."

²⁷⁴ Roma Statüsü m.57/3-c.

²⁷⁵ Ön Yargılama Dairesi; soruşturmada izleyeceği yöntemlere ilişkin olarak savcıya tavsiyede bulunur veya talimat verir, duruşmanın tutanak tutulmak suretiyle kayda alınmasını emreder, soruşturmaya destek amacıyla bir uzman atar, delillerin toplanması ve korunması ile şüphelilerin sorgulanmasına yönelik olarak talimat vermek için üyelerinden birisini görevlendirir, celp marifetiyle Mahkeme huzuruna gelen ya da tutuklanan bir kişiye avukat atar, henüz tutuklanmamış veya Mahkemeye çıkarılmamış ya da avukatı belirlenmemiş bir kişiye duruşmada hazır bulunması veya kendisini temsil etmesi için bir başka avukatı yetkili kılar, delillerin toplanması ve korunması için gerekebilecek diğer önlemleri alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roma Statüsü m.56.

²⁷⁶ Roma Statüsü m.57/3-b.

görüşlerini de dikkate alarak o taraf devletin ülkesinde, soruşturmaya yönelik işlemler yapması hususunda yetkili kılar.²⁷⁷

Savcı, yetki talebi kabul edilen soruşturmayı tamamladıktan sonra kovuşturma evresine geçilmesi için makul temel bulunduğu sonucuna varırsa hazırlamış olduğu iddianameyi onaylanmak üzere Ön Yargılama Dairesine gönderir. Tutuklanan veya yakalanan şüphelinin Mahkemeye teslim edilmesinden ya da kendi isteğiyle gelmesinden sonra Ön Yargılama Dairesi, makul bir süre içinde savcının iddianamesinin kabul edilebilirliğini incelemek üzere bir duruşma yapar. Ön Yargılama Dairesi, duruşmada ortaya konulanlar temelinde şüphelinin isnat edilen suçları işlediğine dair somut gerekçeler oluşturmaya yeterli delil bulunup bulunmadığını karara bağlar. Daire, yeterli delil bulunduğu kanaat getirirse iddianameyi kabul eder ve ilgili kişiyi yargılanmak üzere Mahkeme Başkanlığının oluşturacağı bir Yargılama Dairesine gönderir.²⁷⁸ Savcının hazırlamış olduğu iddianamenin Ön Yargılama Dairesi tarafından kabul edilmesiyle kovuşturma evresine geçilmiş olur.

Yargılama Dairesi, Anglo-Sakson hukuk sisteminden izler taşısa da ağırlıklı olarak Kara Avrupası hukuk sisteminin özelliklerini gösterir. Davada maddi gerçeğin ortaya çıkmasına pek karışmayan hakimin, taraflardan daha fazla delil ileri sürmesini talep edebilmesi, Yargılama Dairesinin Kara Avrupası hukuk sistemine benzeyen yönünü göstermektedir. Savcının veya sanık avukatının, kendi tanıklarını sorguladıktan sonra karşı tarafın aynı tanığı sorguya çekebilmesi, Yargılama Dairesinin Anglo-Sakson hukuk sistemine benzeyen en belirgin özelliğidir.²⁷⁹

İddianamenin Ön Yargılama Dairesince kabul edilmesinin ardından iddianameye konu olan şüpheli, sanık sıfatını alır. Sanığın yargılanabilmesi için Başkanlık tarafından Yargılama Dairesi oluşturulur. Yargılama Dairesi; adil, tarafsız ve bağımsız olarak mümkün olan en kısa süre içinde yargılamayı gerçekleştirir ve hükmünü açıklar. Statü'nün 39/2-c bendi uyarınca iş yükünün gerektirdiği durumlarda aynı anda birden fazla Yargılama Dairesi kurulabilir.

Yargılama Dairesi; yargılamayı adil ve süratli bir şekilde yürütmek, sanığın haklarına saygı göstermek, tanık ve mağdurların korunmasını gözetmek için gereken tedbirleri

²⁷⁷ Roma Statüsü m.57/3-d.

²⁷⁸ Roma Statüsü m.61.

²⁷⁹ Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.3-21, 3-22.

alır. Statü’ye göre yargılamayı yapmakla görevlendirilmesi üzerine davanın havale edildiği Yargılama Dairesi; taraflara danışarak yargılama işlemlerinde kullanacağı usulü belirler, yargılama sırasında kullanılacak dil veya dilleri tespit eder, Statü’nün diğer hükümlerine tabi olmak kaydıyla yargılamaya hazırlanmak için yargılamanın başlamasından yeterli bir süre önce, o güne kadar açıklanmamış bilgi ve belgelerin açıklanmasını sağlar.²⁸⁰

Yargılama başlamadan önce veya yargılama devam ederken gerektiği takdirde 61. maddenin 11. fıkrasına²⁸¹ göre Ön Yargılama Dairesinin yapabileceği bütün işleri yürütür; devletlerden, Statü hükümleri uyarınca gerekirse yardım alarak tanıkların hazır bulundurulmasını ve ifade vermelerinin sağlanmasını, belgelerin veya diğer delillerin toplanarak ibrazını talep eder; yargılamadan önce toplanmış veya yargılama sırasında taraflarca sunulmuş olan delillere ek olarak yeni delil gösterilmesini emreder; gizli bilgilerin korunmasını sağlar; sanığın, tanığın ve mağdurların korunmasını sağlar ve konuyla ilgili her türlü hususta karar verir.²⁸²

İddianamenin kabulünden sonra bir davanın kabul edilebilirliğine veya Mahkemenin yargı yetkisine yönelik itirazlar, Yargılama Dairesi tarafından incelenir.²⁸³

Yargılama Dairesi, duruşmaları herkese açık olarak yapar. Fakat 68. maddedeki²⁸⁴ sebeplerle veya delil niteliğindeki gizli ya da hassas bilgilerin korunması için bazı yargılama işlemlerinin gizli duruşmada yapılmasını gerektiren özel koşullar bulunduğu dair bir karar verebilir. Duruşmalarda tutanak tutulmasını ve tutanakların YİM’de muhafaza edilmesini sağlar.²⁸⁵

²⁸⁰ Roma Statüsü m.64/2,3.

²⁸¹ Statü’nün 61. maddesinin 11. fıkrasına göre “İddianame, bu maddeye göre kabul edildikten sonra Mahkeme Başkanlığı bir Yargılama Dairesi oluşturur ve bu maddenin 8. fıkrası ile 64. maddenin 4. fıkrası çerçevesinde, müteakip yargı işlemlerinin yürütülmesinden ve Ön Yargılama Dairesince bu işlemlere uygulanabilecek her türlü işlemde bu Yargılama Dairesi sorumlu olur.”

²⁸² Roma Statüsü m.64/6.

²⁸³ Roma Statüsü m.19/6.

²⁸⁴ Mahkeme; tanıkları, mağdurları ve sanıkları korumak için duruşmaları gizli olarak yapabilir veya delillerin elektronik ya da başka özel araçlarla sunulmasına izin verebilir. Bir devlet, hizmetindeki şahısların veya ajanların korunması ya da gizli veya hassas bilgilerin açığa çıkmaması amacıyla gerekli önlemlerin alınmasını Mahkemeden isteyebilir. Mağdurların şahsi çıkarlarının etkilendiği hallerde Mahkeme, mağdur görüşlerinin uygun bir zamanda ve sanığın haklarına, yargılamanın adil ve tarafsız bir şekilde yapılmasına hâle getirmeyecek bir şekilde sunulmasına izin verebilir. Mağdurlar ve Tanıklar Birimi, 43. maddenin 6. fıkrasında belirtildiği üzere koruyucu önlemler, güvenlik düzenlemeleri, danışmanlık ve yardım konularında savcıya ve Mahkemeye yerinde tavsiyelerde bulunabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Statü m.68.

²⁸⁵ Roma Statüsü m.64/7,10.

Yargılama Dairesi, dosyadaki delilleri ve davanın geldiği aşamayı dikkate alarak kararını verir. Kararı verirken iddianamedeki suçları ve vakaları genişletemez. Daire; kuracağı hükmü, sadece yargılama sırasında sunulan ve Mahkeme önünde tartışılan delillere dayandırabilir. Hakimler; oy birliğiyle karar vermeye çalışacaktır, oy birliğinin sağlanamadığı takdirde ise salt çoğunlukla karar verir. Böyle bir durumda çoğunluğun ve azınlığın görüşleri kararda birlikte yer alır. Karar, gerekçesiyle birlikte yazılı olarak verilir. Karar veya kararın özeti, aleni bir duruşmada açıklanır.²⁸⁶

Yargılama Dairesi, yargılama sonucunda sanığın beraatine veya mahkumiyetine hükmeder. Yargılama Dairesinin vermiş olduğu cezalar, azami 30 yılı geçmemek üzere belirli süreli hapis cezası veya suçun ağırlığının ve sanığın şahsi durumunun elvermesi halinde müebbet hapis cezasıdır. Hapis cezasına ek olarak Daire; UDK’de öngörülen koşullara göre adli para cezası ile üçüncü şahısların iyi niyetli olarak kazanmış oldukları haklara zarar vermeksizin suçtan doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen mallar, varlıklar ve gelirlere elkoyma kararı verebilir.²⁸⁷ Ayrıca Yargılama Dairesi; sanığın, mağdurların uğramış olduğu zararları (tazminat, iade veya tedavi içeren uygun yollarla) karşılamasına hükmedebilir.²⁸⁸

Hapis cezaları, mahkum olmuş kişileri kabul etmek istediğini Mahkemeye bildirmiş devletlerin yer aldığı listeden, Mahkemece seçilen bir devlette infaz edilir.²⁸⁹ Eğer herhangi bir devlet seçilmemişse hapis cezası, Hollanda ile imzalanan Genel Merkez Anlaşması’na istinaden ev sahibi devlet olan Hollanda tarafından sağlanan bir cezaevinde infaz edilir. Böyle bir durumda hapis cezasının infazından doğan masraflar, Mahkeme tarafından karşılanır.²⁹⁰

²⁸⁶ Roma Statüsü m.74.

²⁸⁷ Roma Statüsü m.77.

²⁸⁸ Roma Statüsü m.75.

²⁸⁹ Bir devlet, mahkum olmuş kişileri kabul etmeye gönüllü olduğunu bildirirken Statü’ye uygun ve Mahkeme tarafından onaylanacak koşullar koyabilir. Cezanın infazı için seçilen devlet, Mahkemeye bu seçimi kabul edip etmediğini derhal bildirir. Bkz. Statü m. 103/1. Mahkeme; hükmün infaz edileceği devleti belirlerken taraf devletlerin hapis cezalarının infazı için sorumluluğu eşit bir şekilde paylaşması gerektiği ilkesini, hükümlülere yapılacak muamele için genel ölçüde kabul görmüş uluslararası anlaşma standartlarının uygulanışını, hükümlünün görüşünü, hükümlünün uyruğunu, infazı gerçekleştirecek devletin yetkilendirilmesinde uygun olabileceği biçimde suçun veya hükümlünün ya da hükmün etkin uygulanmasına ilişkin diğer etkenleri dikkate alır. Bkz. Statü m.103/3.

²⁹⁰ Roma Statüsü m.103/4. UCM ile Hollanda arasında imzalanan Genel Merkez Anlaşması için bkz. s.63, dipnot 226..

Mahkeme, hükümlünün başka bir devletin cezaevine nakline her zaman karar verebilir. Hükümlü, hapis cezasının infaz edildiği devletten naklini Mahkemeden her zaman talep edebilir.²⁹¹

Statü'nün 103/1-b maddesi uyarınca bir devletin belirtmiş olduğu koşullar saklı kalmak kaydıyla hapis cezası, taraf devletler açısından bağlayıcıdır ve hiçbir şekilde değiştirilemez.²⁹² Hapis cezasının infazı, Mahkemenin denetimine tabidir ve infaz, hükümlülere yönelik genel ölçüde kabul görmüş uluslararası anlaşmalarla tutarlı olmalıdır.²⁹³

Hapis cezasının infazını gerçekleştiren devlet, Mahkeme tarafından hükme bağlanan cezanın tamamlanmasından önce hükümlüyü tahliye edemez. Cezanın indirilmesine karar verme hakkı, Mahkemeye aittir ve bu hak, hükümlü dinlendikten sonra kullanılır. Hükümlü, hapis cezasının 2/3'ünü çektikten veya ömür boyu hapis cezasının 25 yılını yattıktan sonra Mahkeme, cezada indirim yapıp yapılamayacağına karar verir. Bu müddetler dolmadan cezada indirim yapılamaz.²⁹⁴

Cezanın infazını müteakiben infazı gerçekleştiren devlet, vatandaşı olmayan hükümlünün kendi ülkesinde kalmasına izin vermediği takdirde hükümlü, görüşü alındıktan sonra kendisini kabul etmekle yükümlü olan veya kendisini almak isteyen başka bir devlete nakledilebilir. Böyle bir durumda nakilden doğan masraflar, şayet hiçbir devlet tarafından ödenmezse Mahkeme tarafından ödenir.²⁹⁵

²⁹¹ Roma Statüsü m.104.

²⁹² Mahkeme, temyiz ve düzeltme için yapılan başvurularda tek başına karar verme hakkına sahiptir. Cezanın infaz edildiği devlet, hükümlünün bu türden bir başvuruda bulunmasına engel olamaz. Bkz. Statü m.105.

²⁹³ Mahkumiyete ilişkin koşullar, cezanın infaz edildiği devletin kanunlarıyla belirlenmiş ve hükümlüler yönelik muameleyle ilişkin genel kabul görmüş uluslararası anlaşmalarla tutarlı olmalıdır. Hükümlünün Mahkemeye haberleşmesi engellenemez ve bu haberleşme gizlidir. Bkz. Statü m.106.

²⁹⁴ Mahkeme; hükümlünün soruşturma ve kovuşturma esnasında devamlı iş birliği içinde bulunması, başka davalardaki kararların ve talimatların yerine getirilmesinde gönüllü olarak yardımcı olması, hususiyetle mağdurların yararına olabilecek para cezası, müsadere veya tazminat talimatlarına konu mal varlığı değerlerinin tespitine yardım etmesi, UDK'de belirtildiği şekilde cezada indirimi haklı çıkarmak diğer unsurların bulunması halinde cezayı indirebilir. Mahkeme, cezada indirim yapılmasını uygun bulmazsa belirli aralıklarla bu konuyu tekrar inceler. Bkz. Statü m.110.

²⁹⁵ Roma Statüsü m.107/1,2.

Statü'nün tarafı olan devletler, iyi niyetli üçüncü kişilerin haklarına hâlel getirmeksizin Mahkeme tarafından hüküm altına alınan para cezasına veya müsadereye ilişkin kararları yerine getirmek zorundadır. Kararların infaz edilmesi üzerine elde edilen gelir veya her türlü mal varlığı değerleri, Mahkemeye nakledilir.²⁹⁶

Temyiz Dairesi, Yargılama Dairesinin vermiş olduğu hükmün kanun yolu (temyiz) incelemesini yapar. Savcı veya mahkum olan sanık; usul hatası, maddi hata veya hukuki hata olduğunda ya da yargılama sürecini veya kararın doğruluğunu etkileyecek bir sebebin varlığı halinde temyize başvurabilir. Yine UDK'ye uygun olarak savcı veya sanık, suç ile ceza arasında orantısızlık bulunduğu gerekçesiyle kararı temyiz edebilir.²⁹⁷

UDK'ye uygun olarak taraflardan her birisi; yargı yetkisi veya davanın kabul edilebilirliğine yönelik kararı²⁹⁸, soruşturulan şüphelinin veya yargılanan sanığın serbest bırakılması ya da böyle bir talebin reddine ilişkin kararı, Ön Yargılama Dairesinin 56. maddenin 3. fıkrası uyarınca re'sen aldığı kararları, yargılamanın adil ve hızlı bir şekilde yapılmasını veya yargılamanın sonucunu önemli ölçüde etkileyebilecek olan bir karar ya da Dava veya Ön Yargılama Dairesinin, Temyiz Dairesinin yargılamayı önemli ölçüde ilerleteceği düşüncesiyle almış oldukları kararları temyiz edebilir.²⁹⁹

Mağdurların, sanığın veya Yargılama Dairesinin 75. maddeye³⁰⁰ göre almış olduğu bir kararın hakları olumsuz etkilenmiş iyi niyetli mal iktisap etmiş olanların temsilcileri, UDK'de öngörüldüğü şekilde tazminat kararlarına karşı temyiz yoluna gidebilir.³⁰¹

Temyiz Dairesi, temyize konu işlemlerin kararın veya cezanın güvenilirliğini ve doğruluğunu etkileyecek durumda olduğu ya da temyiz edilen karar veya cezanın somut olarak maddi, hukuki ya da usul hatasından kaynaklandığı kanaatine varırsa kararı

²⁹⁶ Roma Statüsü m.109/1,3.

²⁹⁷ Roma Statüsü m.81.

²⁹⁸ Bir davanın kabul edilebilirliğine veya Mahkemenin yargı yetkisine yönelik yapılan itirazlara ilişkin olarak iddianamenin kabulünden önce Ön Yargılama Dairesi, iddianamenin kabulünden sonra ise Yargılama Dairesi tarafından verilen kararlara karşı Temyiz Dairesine başvurulabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Statü'nün 19/6.maddesi.

²⁹⁹ Roma Statüsü m.82/1.

³⁰⁰ Yargılama Dairesi; mağdurların zararlarının tazminat, iade veya tedavi dahil olmak üzere karşılanması konusunda ilkeleri belirler. Bu kapsamda Daire, talep üzerine veya re'sen zararın, kaybın ya da yaralanmanın kapsamını belirler ve hangi prensipler dahilinde hareket ettiğini açıklar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Statü m.75.

³⁰¹ Roma Statüsü m.82/4.

veya cezayı kaldırır ya da düzeltir veya başka bir Yargılama Dairesinde yeniden yargılama yapılması kararı verir. Karar, sadece sanık veya sanık adına savcı tarafından temyiz edilirse sanığın aleyhine olarak kararda düzeltme yapılamaz.³⁰² Yani böyle bir durumda sanığın almış olduğu cezadan daha ağırına veya ilave yaptırımlara hükmedilemez.

Temyiz Dairesi; mahkumiyete ilişkin bir cezanın temyiz incelemesinde, işlenen suça göre verilen cezanın orantısız olduğuna kanaat getirirse cezayı değiştirebilir.³⁰³

Temyiz Dairesi, kararlarını oy çokluğuyla ve gerekçeli olarak verir. Oy birliğinin sağlanamadığı durumlarda temyiz kararı, azınlık ve çoğunlukta kalan üyelerin görüşlerini içerir şekilde verilir. Kararın verildiği duruşma herkese açık olarak yapılır.³⁰⁴

Yargılama sırasında bulunmayan ve bulunmama durumu temyize başvuran taraftan kaynaklanmayan veya yargılama sırasında değişik bir karar alınmasına yol açabileceği ispatlanmış yeterli derecede önemli olan yeni delillerin elde edilmesi; yargılama sırasında karara esas teşkil eden delillerin yanlış, sahte ya da değiştirilmiş olduğunun sonradan fark edilmesi; kararı veren hakimlerden bir veya birkaçının, görevlerinden uzaklaştırılmalarını gerektirecek düzeyde ciddi bir yanlışlık yapması ya da görevini ihmal etmiş olması koşullarından birinin gerçekleşmesi halinde mahkum olan sanık veya ölümü halinde eşi, çocukları, anne ve babası ya da sanığın ölümü sırasında hayatta olan ve sanığın talebini yerine getirmek amacıyla sanıktan açıkça yazılı talimat almış kişi veya bu kişi adına savcı, nihai kararın veya cezanın düzeltilmesi amacıyla Temyiz Dairesine başvurabilir.³⁰⁵

Temyiz Dairesi, asılsız bulduğu başvuruları reddeder. Temyiz Dairesi, başvuruyu incelemeye değer bulursa duruma göre tarafları dinledikten ve kararın gözden geçirilmesi gerekip gerekmediği sonucuna vardıktan sonra; kararı veren Yargılama Dairesini tekrar toplayabilir, yeni bir Yargılama Dairesi oluşturabilir veya davayı bizzat kendisi karara bağlayabilir.³⁰⁶

2.4. Yazı İşleri Müdürlüğü

³⁰² Roma Statüsü m.83/2.

³⁰³ Roma Statüsü m.83/3.

³⁰⁴ Roma Statüsü m.83/4.

³⁰⁵ Roma Statüsü m.84/1.

³⁰⁶ Roma Statüsü m.84.

YİM; savcının Statü’de belirtilen yetkilerine müdahale oluşturmaksızın, Mahkemenin yönetim ve hizmetlerinin yargısal olmayan yönlerinden sorumludur. Bir müdür tarafından yönetilir ve müdürün, yardımcısı bulunmaktadır. Mahkemenin başlıca yönetim yetkilisi olarak müdür, yetkilerini Mahkeme başkanının gözetiminde kullanır. Müdür ve müdür yardımcısı, yüksek ahlak ve uzmanlığa sahip olmalıdır. Her ikisi de Mahkemenin çalışma dillerinden en az birini çok iyi bilmeli ve akıcı olarak konuşabilmelidir.³⁰⁷

Müdür, TDM’nin tavsiyeleri de dikkate alınarak hakimler tarafından salt çoğunlukla ve gizli oyla seçilir. Gerek duyulursa ve müdürün tavsiye etmesi halinde, müdür yardımcısı da aynı usulle hakimler tarafından seçilir. Müdürün görev süresi 5 yıldır. Süresi biten bir daha seçilebilir ve tam zamanlı olarak görev yapar. Müdür yardımcısı da 5 yıl veya hakimlerin salt çoğunlukla belirleyebileceği daha kısa bir süre için görev yapar ve ihtiyaç duyulduğu şekilde görev yapmak kaydıyla seçilebilecektir.³⁰⁸

Mahkemenin yargılama faaliyetini etkili ve hızlı bir şekilde yerine getirmesi amacıyla oluşturulan YİM, bu hususta Dairelere ve Savcılık makamına yardımcı olmaktadır. YİM, esas itibarıyla 3 hizmet alanından sorumludur: Yönetim hizmetleri, yargısal hizmetler, mağdurlar ve avukatlar için hizmetler.³⁰⁹

Yönetim hizmetleri alanında, Mahkemenin insan kaynakları ve iletişim³¹⁰ gibi faaliyetlerini icra eder.

Yargısal hizmetler alanında; Gözaltı Merkezinin yönetimi, Mahkemenin evrak ve kayıt işlemleri³¹¹, Mağdurlar ve Tanıklar Biriminin (MTB) çalışmaları gibi Mahkemenin yargısal işlevlerine verilen destek faaliyetlerini yürütür.

Mağdurlar ve avukatlar için hizmetler alanında ise mağdurlara ve savunmayı oluşturan taraflara (şüpheli veya sanıklar) hukuksal yardımda bulunur, mağdurlar ve savunmayı oluşturan tarafların temsilcileri için bünyesinde ofisler açar.

³⁰⁷ Roma Statüsü m.43/1,2,3.

³⁰⁸ Roma Statüsü m.43/4,5.

³⁰⁹ Avcı; a.g.t., s.92.

³¹⁰ Müdür, Savcılık makamının Statü çerçevesinde bilgi elde etme ve bu amaçla iletişim kanalları kurma yetkisine hâlâ getirmeksizin Mahkemenin iletişim kanalı olarak hizmet görür. Bkz. UDK m. 13/1.

³¹¹ Mahkemede görülmekte olan davaların tüm bilgilerini içerir bir veri tabanı kurar. Bu bilgiler, Mahkemenin çalışma dillerinde kamuya açık olacaktır. Ayrıca Mahkemenin diğer tutanaklarının muhafaza edilmesinden de sorumludur. Ayrıntılı bilgi için bkz. UDK m.15.

Mağdurların ve savunmayı oluşturan tarafların yararlanabileceği bir avukat listesi oluşturur. Bünyesinde uzmanlar (adli tıp, balistik, finans, psikoloji vb. alanlarda) istihdam eder. Mahkemenin tanıtımını yapmak ve davalarla ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla basın bültenleri hazırlar.³¹²

YİM'in görevlerinin yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulan niteliklere sahip personel, müdür tarafından atanır.³¹³ Müdür; Başkanlık, savcı ve Mahkemenin merkezinin bulunduğu Hollanda Devleti ile istişare halinde Mahkemenin iç güvenliğinden sorumludur.³¹⁴

YİM bünyesinde bir MTB kurulmuştur. Bu birim, Savcılık makamına danışarak tanıklar, Mahkemede ifade veren mağdurlar veya tanık ifadelerinde belirtilenler nedeniyle risk altında bulunan diğer kişiler için önlemler alır, gerekli güvenlik düzenlemelerini yapar, onlara danışmanlık hizmeti verir ve diğer yardımlarda bulunur. Birim, cinsel şiddet suçlarından kaynaklanan travma da dahil olmak üzere travma konusunda uzman personel³¹⁵ istihdam eder.³¹⁶

2.5. Taraf Devletler Meclisi

TDM, Statü'nün 112. maddesinde düzenlenmiştir. Meclis, bir taraftan Mahkemenin idari denetimini yaparken diğer taraftan da Mahkemenin yasama organı olarak çalışır.³¹⁷

TDM'de, Statü'ye taraf devletlerin birer temsilcisi bulunmaktadır. Statü'yü imzalamış olmasına rağmen henüz taraf olmayan devletler ile sadece Roma Konferansı Nihai Senedi'ni imzalayan devletler, Mecliste gözlemci bulundurabilecektir.³¹⁸

³¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/about/registry>, ET: 13.03.2021

³¹³ Roma Statüsü m.44/1.

³¹⁴ UDK m.13/2.

³¹⁵ MTB; tanık koruma ve güvenliği, lojistik yönetim, ceza yargılaması işlemlerinde psikoloji, cinsiyet ve kültürel çeşitlilik, engelli kişiler, sağlık bakımı, sosyal çalışma ve danışma, insancıl hukuk ve ceza hukuku alanları dahil olmak üzere hukuki ve idari hususlar, çocuklar (özellikle travmaya uğramış olanlar), yaşlılar (özellikle silahlı çatışmalar ve sürgün travması bağlamında) ve tercüme alanlarında uzmanlıkları olan kişileri istihdam eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. UDK m.19.

³¹⁶ Roma Statüsü m.43/6.

³¹⁷ <https://www.icc-cpi.int/asp>, ET: 13.03.2021.

³¹⁸ Roma Statüsü m.112/1.

TDM'nin görevleri şunlardır:³¹⁹

- a) Hazırlık Komisyonunun önerilerini incelemek ve bunlardan uygun bulduklarını kabul etmek;
- b) Mahkemenin yönetimiyle ilgili olarak Başkanlığa, savcıya ve YİM'e idari görüş vermek;
- c) Büronun faaliyetlerini ve raporlarını incelemek, buna göre uygun göreceği adımları atmak;
- d) Mahkemenin bütçesini inceleyip karar vermek;
- e) Statü'nün 36. maddesine göre Mahkemenin hakim sayısının değiştirilip değiştirilmeyeceği konusunda karar vermek;
- f) Statü'nün 87. maddesinin 5 ve 7. fıkralarına göre devletlerin Mahkemeye iş birliği yapmaması sorununu incelemek;
- g) Statü³²⁰ ile UDK'ye uygun diğer görevleri yapmak.

TDM'nin görevlerini yerine getirirken kendisine yardım etmek için bünyesinde bir Büro kurulmuştur. Büro; bir başkan, iki başkan yardımcısı ve Meclis tarafından 3 yıllığına seçilen 18 üyeden oluşmaktadır. Temsilcilerin seçiminde eşit coğrafi dağılım ile dünyadaki başlıca hukuk sistemlerinin eşit olarak temsil edilmesi hususlarına özellikle dikkat edilir. Büro, yılda en az bir kere olmak üzere gerekli olduğu sıklıkta toplanır.³²¹ Mahkeme başkanı, savcı, yazı işleri müdürü veya temsilcileri uygun görüldüğü takdirde Meclis ve Büro toplantılarına katılabilir.³²²

TDM, New York'taki BM merkezinde veya Mahkemenin Lahey'deki merkezinde yılda bir defa toplanır ve koşullar gerektirdiğinde özel oturumlar düzenler. Statü'de aksi kararlaştırılmadıkça özel oturumlar, Büro tarafından re'sen veya taraf devletlerin

³¹⁹ Roma Statüsü m. 112/2.

³²⁰ Örneğin; Statü'nün uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin olarak iki veya daha fazla taraf devlet arasında çıkan bir anlaşmazlık, görüşmelerin başlamasından itibaren 3 ay içinde çözüme kavuşturulmazsa söz konusu anlaşmazlık, TDM'ye götürülür. Meclis, söz konusu anlaşmazlığı kendisi çözmeye çalışabilir veya UAD'ye başvurmak dahil olmak üzere anlaşmazlığı çözüme konusunda başka tavsiyelerde bulunabilir. Bkz. Roma Statüsü m. 119/2.

³²¹ Roma Statüsü m. 112/3.

³²² Roma Statüsü m. 112/5.

1/3'ünün talebi üzerine düzenlenir.³²³ Meclisin resmi ve çalışma dilleri, Mahkemenin ve BM Genel Kurulunun dilleriyle aynıdır.³²⁴

TDM; gerektiğinde etkinliğin ve tasarrufun güçlendirilmesi amacıyla teftiş, Mahkemenin soruşturulması ve değerlendirilmesi için bağımsız bir denetim mekanizması dahil olmak üzere yardımcı birimler kurabilir.³²⁵ Bu amaçla Meclis, 2009 yılında Bağımsız Denetim Mekanizması (BDM) kurulmasına³²⁶ karar vermiştir. BDM, Mahkemenin bağımsız denetimini yapmak üzere 2017 yılında faaliyetine başlamış olup hazırlamış olduğu raporları, Meclis başkanına sunar.³²⁷

TDM'nin toplantılarında her taraf devletin tek oyu vardır. Meclis ve Büroda, kararların oy birliğiyle alınması için her türlü çaba gösterilir. Oy birliğinin sağlanamadığı durumlarda Statü'de aksi belirtilmedikçe taraf devletlerin mutlak çoğunluğu oylama için yeterli sayıyı oluşturuyorsa temel konular üzerindeki kararların, oy kullanmak için hazır bulunanların 2/3'ü tarafından kabul edilmesi gerekir. Usule ilişkin kararlar ise oy kullanmak için hazır bulunanların basit çoğunluğuyla alınır.³²⁸ Meclis, kendi usul kurallarını tespit eder.³²⁹

Taraf devletlerden biri, iki yıldan fazla süreyle Mahkemenin masraflarını karşılamak amacıyla öngörülen katkı paylarını ödemez ise Meclisin ve Büronun oylamalarına katılamaz. Ancak Meclis; katkı paylarının ödenmemesinin, söz konusu taraf devletin kontrolü dışındaki nedenlerden kaynaklandığı konusunda ikna olursa söz konusu taraf devletin oylamaya katılmasına izin verebilir.³³⁰

3. MAHKEMENİN YARGI YETKİSİ

3.1. Tamamlayıcılık İlkesi

³²³ Roma Statüsü m.112/6.

³²⁴ Arapça, Rusça, İngilizce, Fransızca, Çince ve İspanyolca TDM'nin resmi ve çalışma dilleridir. Bkz. Roma Statüsü m.112/10.

³²⁵ Roma Statüsü m.112/4.

³²⁶ TDM'nin 26 Kasım 2009 tarihli toplantısında BDM kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://asp.icc-cpi.int/fr/press-releases/press-releases-2009/assembly-of-states-parties-concludes-its-eighth-session>, ET: 14.03.2021.

³²⁷ Tombul, Didem; "Roma Statüsü'nün 20. Yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi", Ceza Hukuku Dergisi, Yıl:2018, S:4, s.134.

³²⁸ Roma Statüsü m.112/7.

³²⁹ Roma Statüsü m.112/9.

³³⁰ Roma Statüsü m.112/8.

UCM'nin yargı yetkisi, ulusal mahkemelere göre feri niteliktedir ve onları tamamlayıcı bir etkiye sahiptir. Statü'de yer alan suçların³³¹ yargılmasını yapmada öncelik, ulusal mahkemelerindir. Nitekim Statü'nün Giriş kısmının 6. paragrafında “Uluslararası suçların sorumluları üzerinde yargı yetkisinin kullanılmasının her devletin görevi olduğu” belirtilmiştir.

Ulusal mahkemeler, Statü'nün 5. maddesinde yer verilen böyle bir suçun (soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu) soruşturmasına veya kovuşturmasına başlamışsa artık UCM, bu suçlarla ilgili olarak Statü'nün 17. maddesinde yer verilen istisnai durumlar haricinde yargılama yapamaz.³³²

UCM'nin aksine Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, uluslararası suçları yargılamak için ulusal mahkemelerle aynı anda (müşterek) yetkiye sahiptir. Fakat EYUCM ve RUCM'nin yetkisi, ulusal mahkemelerden önce gelir. Bu üstün yetkilerine binaen her iki *ad hoc* mahkeme, ulusal mahkeme önünde görülen bir davanın yargılamanın her aşamasında kendilerine devrini talep edebilir. Böyle bir durumda ulusal mahkeme, yargılamaya son vererek davaya ilişkin tüm bilgi ve belgeleri EYUCM ve RUCM'ye göndermek zorundadır.³³³ Yani ulusal mahkemelerin kararları, EYUCM ve RUCM'yi bağlamaz. Yargı yetkilerine giren bir suçun işlendiği durumda yargılamayı hangi mahkemenin yapacağına EYUCM ve RUCM karar verir.³³⁴

Tamamlayıcılık ilkesinin Statü'de bir tanımı yapılmamıştır. Bu ilkedan Statü'nün Giriş kısmı ile 1. maddesinde bahsedilmiş, 17. maddede ise tamamlayıcılık ilkesinin hangi hallerde uygulanacağı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Statü'nün Giriş kısmının 10. paragrafında “Bu Statü altında kurulan UCM'nin ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcısı olduğu” ifade edilmiştir. Yine Statü'nün 1. maddesinde “Mahkeme, daimi bir kurumdur ve bu Statü'de sözü edilen, uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçları işleyen kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve ulusal ceza yargı yetkisini tamamlayıcıdır.” denilerek tamamlayıcılık ilkesine yer verilmiştir. Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere uluslararası suçların yargılanması noktasında asıl yetki ulusal

³³¹ Statü'nün Giriş kısmının 3. paragrafında bu tür ağır suçların dünyadaki barış, güvenlik ve esenliği tehdit ettiğinin tüm taraf devletlerce kabul edildiği belirtilmiştir.

³³² Sönmez, Uğur; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s.20.

³³³ EYUCM Statüsü m.9, RUCM Statüsü m.8.

³³⁴ Erdal; a.g.t., s.193-194.

mahkemelerindir. UCM'nin bu konudaki yetkisi, ulusal mahkemeleri tamamlayıcı niteliktedir.

Tamamlayıcılık ilkesini açıklayan ve bu ilkenin uygulanmasında çeşitli kriterler getiren en temel hüküm, Statü'nün 17. maddesidir.³³⁵ UCM'nin, ulusal mahkemelerin önüne geçerek uluslararası suçları yargılama yetkisinin doğacağı tamamlayıcılık ilkesinin söz konusu olduğu haller, maddede 3 fıkra halinde açıklanmıştır. Burada, tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde hangi durumlarda yargı yetkisinin bulunduğunu tespit etmek amacıyla UCM'ye takdir yetkisi verilmiştir.

Statü'nün 17. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Giriş bölümünün 10. paragrafı ile 1. maddeye istinaden Mahkeme, aşağıdaki davaları kabul edilemez bulacaktır:

- a) Soruşturma veya kovuşturma yapmaya isteksiz davrandığı ya da gerçekten muktedir olmadığı haller dışında, yargı yetkisi bulunan devlet tarafından dava konusu olayın soruşturulması veya kovuşturulması halinde;
- b) Yargılama konusunda isteksiz veya yargılamaya gerçekten imkanı bulunmadığı haller dışında, yargı yetkisine sahip devletin, olayı soruşturduktan sonra ilgili şahsı yargılamaya gerek olmadığına karar vermesi halinde;
- c) İlgili şahsın, şikayet konusu olaydan dolayı daha önceden yargılanmış ve Mahkeme tarafından 20. maddenin 3. fıkrası uyarınca şahsın yargılanmasına izin verilmemiş olması halinde;
- d) Dava konusunun, Mahkeme tarafından başkaca işlem gerektirecek derecede ağır bulunmaması halinde.”

Statü'nün 17. maddesinin 1-a bendi uyarınca 5. maddede yer alan uluslararası suçları yargılama yetkisine sahip bir devlet tarafından söz konusu suçlar hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılıyorsa; yine aynı maddenin 1-b bendi uyarınca yargı yetkisine sahip olan devlet, söz konusu uluslararası suçların işlendiği iddia edilen olayı soruşturduktan sonra şüpheli veya şüpheliler hakkında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar vermişse artık o suçlarla ilgili olarak Mahkemenin yargılama yetkisi bulunmamaktadır. Mahkeme, yargılama yapılması talep edilen böyle bir olayla ilgili olarak önüne gelen başvuruyu kabul edilemez bulacaktır.

³³⁵ Gökdemir, Muratcan; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Soruşturma Usulü, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 207.

Fakat devletler, soruşturma veya kovuşturma başlatmak için isteksiz davranırsa veya bu konuda gerçekten muktedir olamıyorsa tamamlayıcılık ilkesine istinaden Mahkeme, söz konusu olayla ilgili olarak yargılama yetkisini kullanır ve derhal cezai takibat başlatır. Devletlerin; Statü’de bahsi geçen uluslararası suçları yargılamadaki umursamazlığı, acziyeti ve yetersizliği Mahkemenin ulusal mahkemelerin önüne geçerek bu konudaki yargı yetkisini üzerine almasına ve yargılamayı bizzat yapmasına neden olur.

Maddede bahsi geçen uluslararası suçları yargılama yetkisine sahip devlet ibaresinden sadece Statü’ye taraf olan devletler anlaşılmalıdır. Statü’ye taraf olmayan devletlerin de uluslararası suçları yargılama yetkisi bulunmaktadır. Devletler; kendi iç hukuklarında mülkilik (ülkesellik), vatandaşlık (uyruklu), koruma ve evrensellik ilkelerine yer vererek uluslararası suçları yargılamada yetkili hale gelir.³³⁶

Statü’nün 17. maddesinin 1-c bendine göre söz konusu uluslararası suçları işlediği iddia edilen sanıklar, daha önceden ulusal mahkemelerde yargılanmışsa bu sanıklar aynı fiillerinden ötürü Mahkeme tarafından yargılanamaz. Nitekim aynı konuya 20. maddede değinilerek *ne bis in idem* ilkesi uyarınca, bir kişinin aynı fiilden ötürü bir kez yargılanacağı ve önceki yargılamanın ister ulusal mahkemede ister Mahkemede yapılmış olsun, sonradan yapılacak yargılamayı engelleyeceği ifade edilmiştir. Ancak ulusal mahkemelerin yapmış olduğu daha önceki yargılamalar, uluslararası suçları işleyen sanıkları koruma amacıyla yapılmışsa veya uluslararası hukuk tarafından tanınan usul kurallarına göre bağımsız ve tarafsız bir şekilde yapılmamışsa ya da ilgili sanıkları yargı önüne götürme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yapılmışsa Mahkemenin söz konusu sanıkları yargılama yetkisi vardır.³³⁷ Böyle bir durumda ise *ne bis in idem* ilkesi uygulanamayacaktır.

³³⁶ Gökdemir; a.g.t., s.209. Mülkilik (ülkesellik) ilkesine göre bir suç, hangi devletin ülkesinde işlenmişse ülkesinde suç işlenen o devletin, suçu yargılama yetkisi bulunmaktadır. Vatandaşlık (uyruklu) ilkesine göre bir suç; devletin ülkesi dışında, vatandaşı tarafından işlenirse veya vatandaşına karşı işlenirse o devletin, işlenen suçu yargılama yetkisi bulunmaktadır. Koruma ilkesine göre bir suç, devletin ülkesi dışında kendi menfaatleri aleyhine işlenirse o devletin, aleyhine işlenen suçu yargılama yetkisi bulunmaktadır. Evrensellik ilkesine göre ise herhangi bir devlet, uluslararası toplumu ilgilendiren belirli suçları kim tarafından ve nerede işlendiğine bakmaksızın yargılama yetkisine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, M. Yasin; “*Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl:2007, S:73, s.241. Yine bkz. Mert, Harun; “*Ceza Kanununun Yer Bakımından Uygulanmasında Esas Alınan İlkeler*”, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Hukuk Bülteni, Yıl: 2017, S:12, s.2-3.

³³⁷ Roma Statüsü m.17/1-c, m.20.

Ulusal mahkemeler önünde yapılan yargılamadaki suçla konu fiil ve bu fiili işleyen sanık ile Mahkemeye yapılan başvurudaki suç konusu fiil ve bu fiilin sanığı aynı ise Mahkeme, kendisine yapılan böyle bir başvuruyu kabul edilemez bulacaktır. Ulusal mahkemeler önündeki yargılamanın, Statü'nün 17. maddesi uyarınca Mahkemenin bu konudaki yargı yetkisine engel olabilmesi için mezkur yargılamanın, aynı sanığın aynı suçla konu fiilini içermesi gerekir. Fakat Mahkemeye yapılan başvuru, aynı sanığın işlediği bir başka suçla ilişkin ise ulusal mahkemeler önünde yapılan yargılama, Mahkemenin bu konuda yargı yetkisini kullanmasına engel olamaz.³³⁸

Statü'nün 17.maddesinin 1-d bendine göre Mahkeme, önüne gelen bir durumda yargı yetkisine giren suç konusu fiilleri tespit eder ve bunları yetkisi dahilindeki suçlarla irtibatlandırır. Mahkeme, eğer bu fiilleri soruşturmaya veya kovuşturmaya yeterli ağırlıkta bulmazsa davayı kabul edilemez bulacaktır.³³⁹

Özetleyecek olursak, yargı yetkisine sahip devlet tarafından yargılama faaliyetine başlanmışsa; yargılamaya gerek olmadığına karar verilmişse; dava, Mahkeme tarafından işlem yapılmayı gerektirecek ağırlıkta görülmezse ve failin daha önceden yargılandığı tespit edilmiş ise Mahkeme, davayı kabul edilemez bulacaktır.

Yargı yetkisine sahip devletlerin adli mercilerince Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçların soruşturma veya kovuşturması yapılırken ya da bu tür suçların soruşturmasına başlandıktan sonra kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi halinde, ulusal yargı mercilerinde var olan isteksizlik halinin Mahkeme tarafından tespit edilebilmesi amacıyla Statü'nün 17. maddesinin 2. fıkrasında çeşitli kriterlere yer verilmiştir. Burada yer alan kriterler dışında, ulusal yargı mercilerinin isteksizliğinin tespiti mümkün değildir. Maddeye göre “Belli bir davada, yargılama konusundaki isteksizlik durumunu tespit etmek amacıyla Mahkeme, uluslararası hukuk tarafından tanınmış ilkelere dayanarak aşağıdaki hususların bir veya birkaçının olayda mevcut olup olmadığını dikkate alır:

a) İlgili şahsın, Mahkemenin yargı yetkisine giren 5. maddede bahsi geçen suçlardan doğan sorumluluğunu gizlemek amacıyla işlemler yapılması veya yapılmakta olması veya ulusal bir karar alınması;

³³⁸ Kul; a.g.e., s. 33.

³³⁹ Gökdemir; a.g.t., s.230.

b) İlgili şahsı yargı önüne getirme amacıyla bağdaşmayacak şekilde yasal işlemlerde makul olmayan gecikme olması;

c) Yasal işlemlerin bağımsız ve tarafsız bir şekilde yerine getirilmemiş veya getirilmemekte olması ve bu işlemlerin ilgili şahsı adalet önüne getirme niyetiyle bağdaşmayacak şekilde yürütülmesi.”

Statü’nün 5. maddesinde yer alan uluslararası suçları işleyen kişiler, yargı yetkisine sahip devlet tarafından soruşturmaya veya kovuşturmaya tabi tutulurken o devlet tarafından desteklenip himaye altına alınabilir. Statü’nün 17. maddesinin 2-a bendinde ifade edilen bu çeşit bir isteksizlik halinde yargı yetkisine sahip devlet, uluslararası suçların faillerini adalet önüne çıkarıp hesap vermelerini sağlama amacıyla bağdaşmayacak şekilde onları güvenli bir yerde tutar. Yargılama işlemlerinin, uluslararası suçların faillerinin ceza almasına yol açmayacak şekilde yürütülmesini sağlar.³⁴⁰ Bu amaçla yargı yetkisine sahip devlet, yargılama faaliyeti esnasında, uluslararası suçların faillerinin işlemiş oldukları suçlardan ötürü cezai sorumluluklarının ortaya çıkmasını engelleyecek her türlü işlemi yapar ve bu yönde kararlar alır. Suçların işlendiğine yönelik deliller varsa bu delilleri ya görmezden gelir ya da ortadan kaldırır. Bu şekilde ulusal mahkemelerce hukuka aykırı olarak yapılan veya yapılmakta olan göstermelik bir yargılamayla uluslararası suçlar örtbas edilerek faillerin ceza almasının önüne geçilmiş olur.

17. maddenin 2-b bendinde ifade edilen isteksizlik halinde ise yargı yetkisini haiz devlet, uluslararası suçların faillerini yargılama makamlarının önüne çıkarmakta ağır davranarak bu yönde bir gecikmeye sebep olmaktadır. Eğer failler, soruşturma veya kovuşturma mercilerinin önüne çıkarılmışsa bu sefer, yargılama süreçleri uzamakta ve makul süre içinde yargılamalar tamamlanmamaktadır. Bunun neticesinde ise yargı yetkisini haiz devlet, uluslararası suçlarda adaletin tecelli etmesine engel olmaktadır.

17. maddenin 2-c bendindeki isteksizlik halinde yargı yetkisini haiz devlet, uluslararası suçların failleriyle ilgili olarak soruşturma veya kovuşturma yürütürken bağımsız ve tarafsız değildir. Ulusal, dini, etnik, kültürel vs. çeşitli sebeplerin etkisinde kalarak uluslararası suçların failleri hakkında yargılama amacıyla bağdaşmayacak şekilde hareket eder ve onların uluslararası suçlardan doğan sorumluluğunu perdelemiş olur.

³⁴⁰ Gökdemir; a.g.t., s. 218-219.

Ulusal yargılama makamları tarafından Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçların soruşturulması veya kovuşturulması yapılırken ya da bu tür suçların soruşturmasına başlandıktan sonra kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi halinde yargı yetkisini haiz devlette var olan yetersizlik halinin tespit edilmesi amacıyla Mahkeme, ulusal yargı sisteminin kısmen veya tamamen çökmesi ya da işlemez hale gelmesine bağlı olarak ilgili devletin sanığı veya gerekli delil ve ifadeleri elde etmesinin ya da başka bir şekilde yasal işlemleri yürütmesinin mümkün olup olmadığını inceler.³⁴¹

Görüldüğü üzere Statü'nün 17. maddesinin 3. bendinde, belli bir davada yargı yetkisine sahip devletin yetersizliğinin Mahkeme tarafından nasıl tespit edileceği yer almaktadır. Buna göre yargı yetkisine sahip devlet, mali açıdan kuvvetli olmadığından adliye teşkilatında yeterli sayıda personele (hakim, savcı dahil olmak üzere), fiziki ve teknik imkanlara (bina, araç gereç, teknolojik donanım vs.) sahip olmayabilir. Öte yandan ilgili devlette yaşanan çatışmalar veya o devletin bir bölümünün işgale uğraması nedeniyle mağdurların ve tanıkların ifadeleri alınamamış, can güvenlikleri sağlanamamış olabilir. Sanıklar, yargı yetkisine sahip devletin değil de çatışmalara katılan ayrılıkçı güçlerin elinde tutuluyor olabilir. Soruşturma veya kovuşturma işlemleri esnasında sanıklar, bir avukatın hukuki desteğinden veya kendilerini savunma imkanından mahrum edilmiş olabilir.³⁴² Mahkeme, yargı yetkisine sahip devletin ülkesindeki adli sistemin kısmen veya tamamen işlevsiz halde bulunduğunu, bu sebeple Statü'nün 5. maddesinde yer alan uluslararası suçları soruşturmada veya kovuşturmada acziyete düştüğünü tespit ederse tamamlayıcılık ilkesinden hareketle mezkur suçların yargılanmasına yönelik faaliyetleri bizzat kendisi yerine getirir.

Statü, Mahkemenin yargı yetkisini tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde düzenleyerek devletlerin egemenlik hakkından doğan yargılama yetkisiyle Mahkemenin yargılama yetkisi arasında bir denge kurmuştur. Bu sayede; uluslararası toplumu ilgilendiren en ağır suçları yargılamak amacıyla kurulan UCM, faaliyetlerini icra ederken ulus devletlerin yargılama yetkisine müdahalede bulunmamış, ulusal mercilerin isteksiz veya yetersiz olduklarının ortaya çıkması halinde yargı yetkisini kullanmış olur.

Tamamlayıcılık ilkesiyle birlikte Mahkeme, uluslararası suçların yargılanmasında nihai başvuru makamı haline gelmiştir. Tamamlayıcılık ilkesinin kabulüyle uluslararası

³⁴¹ Roma Statüsü m.17/3.

³⁴² Gökdemir; a.g.t., s. 225.

suçların yargılanması konusunda, devletlerin var olan çekinceleri ortadan kaldırılmış ve belki de daha çok devletin Statü'ye taraf olması amaçlanmıştır. Halen 123 devletin Statü'ye taraf olduğu düşünüldüğünde, Mahkemenin yargı yetkisinin ulus devletlerin yargı yetkisini tamamlayıcı nitelikte olmasının doğru bir düzenleme olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tamamlayıcılık ilkesi, Mahkeme tarafından ilk kez Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) ile ilgili olarak görülen davada uygulanmıştır. OAC'de, 2001 yılında meydana gelen başarısız bir darbe girişiminden sonra başlayan çatışmalarla birlikte ülke, kaosa sürüklenmiştir. Bu süreçte meydana gelen olaylarda işlenen suçlardan sorumlu tutulan eski devlet başkanı ve yardımcısı, OAC ulusal mahkemesinde yargılanmaya başlamıştır. Fakat 2004 yılı Aralık ayında OAC Hükümeti, söz konusu olayları araştıran ulusal mahkemenin, eski devlet başkanı ve yardımcısını yargılamada yetersiz kalabileceğini belirterek Mahkemeden, ülkedeki duruma ilişkin bir soruşturma başlatmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Mahkeme, tamamlayıcılık ilkesinden hareketle hemen soruşturma başlatmamış ve OAC'de devam eden yargı sürecini izlemeye almıştır. OAC Yüksek Ceza Mahkemesi, ülkede 1 Temmuz 2002'den bu yana işlenen ve Roma Statüsü'nde bahsi geçen suçları yargılama yetkisinin UCM'ye ait olduğuna 11 Nisan 2006 tarihinde karar vererek mahalli mahkemenin bu yöndeki kararını onamıştır. Bu kararla birlikte OAC'nin, ülkede yaşanan olaylarda sorumluluğu bulunanlar hakkında soruşturma veya kovuşturma yapmaya gerçekten muktedir olmadığı tespit edildiğinden, konuyla ilgili olarak UCM savcısı harekete geçmiş ve bir soruşturma başlatmıştır. Savcı, soruşturma sonucunda hazırlamış olduğu iddianameyi 2007 yılı Mayıs ayında Ön Yargılama Dairesine göndermiştir.³⁴³

3.2. Yargı Yetkisinin Kullanılmasının Ön Koşulları

Statü'nün 12. maddesi, UCM'nin yargı yetkisini kullanabilmesi için gerekli olan ön koşulları düzenlemektedir. Buna göre bir devlet, Statü'ye taraf olmakla Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçlar açısından Mahkemenin yargı yetkisini otomatik olarak kabul etmiş sayılır. Statü'ye taraf devletlerin, Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini kabul

³⁴³ Çınar, M. Fatih; "Uluslararası Ceza Divanı, Olaylar ve Gelişmeler", Askeri Adalet Dergisi, Yıl: 2008, S:128, s.12-13.

ettiğine dair haricen bir bildirimde bulunmasına gerek yoktur.³⁴⁴ Statü'ye çekince konulamayacağından³⁴⁵ taraf devletlerin, Mahkemenin yargı yetkisini kısmen veya tamamen kabul etmeme durumu, söz konusu değildir.

Statü, bu kurala savaş suçları açısından bir istisna getirmiştir. Statü'nün 124. maddesine göre "12. maddenin 1. fıkrasına bakılmaksızın bir devlet bu Statü'ye taraf olurken Statü'nün kendisi bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren 7 yıllık bir süreyle bir suçun kendi uyrukları tarafından veya kendi ülkesinde işlendiği ileri sürüldüğü zaman savaş suçlarına ilişkin olarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmediğini ilan edebilir. Bu maddeye göre yapılan bildirim, her zaman geri çekilebilir..." Bu madde uyarınca bir devlet, Statü'yü kabul ettiğini beyan ederken savaş suçları yönünden Statü'nün kendisine 7 yıl boyunca uygulanmamasını isteyebilir.

Statü'nün 5. maddesinde bahsi geçen suçlar; taraf devletlerden birinin topraklarında, uçak veya gemisinde işlenmişse Mahkemenin yargı yetkisi doğmaktadır. Ülkesellik (mülkilik) ilkesi gereğince suçun işlendiği toprakların, deniz veya hava aracının sahibi olan taraf devletin var olan yargı yetkisi; uluslararası suçlarda, yargı yetkisini kabul ettiği Mahkemeye geçmektedir.³⁴⁶ Mahkemenin suç konusu fiille ilgili olarak yargı-lama yapabilmesi için taraf devletin ülkesinde, deniz veya hava aracında suç işleyen kimsenin vatandaş veya yabancı olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Uluslararası suçun faili yabancı bir kişi bile olsa Mahkeme, yargı yetkisini kullanabilecektir.

Statü'nün 5. maddesindeki suçları işleyen kişi, taraf devletin vatandaşı ise Mahkemenin yargı yetkisi doğmaktadır. Uyrukluk ilkesi gereğince taraf devletin suçu işleyen vatandaşına karşı var olan yargılama yetkisi, uluslararası suçlar açısından zorunlu yargı yetkisini kabul ettiği Mahkemeye geçmektedir.³⁴⁷

Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçlar; taraf olmayan bir devletin ülkesinde, uçak veya gemisinde ya da o devletin vatandaşı tarafından işlenmişse taraf olmayan devlet, YİM'e vereceği yazılı bir bildirgeyle söz konusu suçların işlendiği olayla ilgili olarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Yargı yetkisini kabul eden taraf olmayan

³⁴⁴ Roma Statüsü m. 12/1.

³⁴⁵ Roma Statüsü m. 120.

³⁴⁶ Roma Statüsü m. 12/2-a.

³⁴⁷ Roma Statüsü m. 12/2-b.

devlet, Mahkemeye iş birliği yapmak zorundadır.³⁴⁸ Bu halde Mahkemenin yargı yetkisi, taraf olmayan devletin bildirdiği olayla sınırlı olup hangi suçların işlendiğinin belirlenmesi Mahkemenin takdirindedir.

BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi, Statü'nün 5. maddesinde geçen suçların işlendiği iddiasıyla Mahkemeye yaptığı başvurularda, 12. maddede belirtilen yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin ön koşullarla bağlı değildir. Suç, bir taraf devletin ülkesinde veya onun vatandaşları tarafından işlenmiş olmasa bile BM Güvenlik Konseyi, o suça ilişkin olarak Mahkemeye başvurabilir. Konsey, suçun hangi ülkede ve kim tarafından işlendiğini, yani uyrukluk veya mülkîlik ilkesini dikkate almaksızın Mahkemeye başvurabilir.

3.3. Zaman Bakımından Yetki

UCM, Statü'nün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden bu yana işlenen Statü'nün 5. maddesinde sayılan suçları yargılamaya yetkilidir. Mahkemenin, bu tarihten önce işlenen suçları yargılama yetkisi bulunmamaktadır. Böylece Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi, geçmişe değil ileriye yönelik olarak kabul edilmiştir.³⁴⁹ Öte yandan Mahkeme, sürekli olarak faaliyette bulunmak üzere kurulduğundan ileriye yönelik olarak kabul edilen yargı yetkisinin sona ereceği bir tarih yoktur.³⁵⁰

BM Güvenlik Konseyi, 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenmiş suçlar yönünden Statü'nün 13/1-b bendi uyarınca Mahkemeye başvuru yapamaz. Yine Statü'ye taraf olmayan bir devlet, 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenmiş suçlar yönünden Statü'nün 12/3. maddesine istinaden YİM'e bildirimde bulunarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edemez.³⁵¹

Mahkeme, Statü yürürlüğe girdikten sonra taraf olan devletler açısından yargı yetkisini, devletlerin Statü'ye taraf olduğu tarihten itibaren kullanır. Aksi düşüncede olan devletler ise YİM'e yapacakları bildirimle Mahkemenin yargı yetkisini, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren kabul edebilir. Böyle bir durumda o devletler açısından,

³⁴⁸ Roma Statüsü m. 12/3.

³⁴⁹ Roma Statüsü m. 11/1.

³⁵⁰ Roma Statüsü m.1.

³⁵¹ Statü, 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenmiş suçların yargılanamaması sebebiyle eleştirilmektedir. Oysaki sadece birkaç devlet, zaman bakımından böyle bir yetkiye sahip Mahkemeyi kabul etmeye hazırды. Bu konu, öne sürülmesi zor bir teklif olduğundan Statü'nün taslağı hazırlanırken ciddi olarak düşünülmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schabas, William A., Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş (Çev.: Gülay Arslan), Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.92.

Statü'ye taraf olmadan önce işlenen suçlar yönünden Mahkemede yargılama yapılabilir.³⁵²

Statü'nün 11. maddesiyle bağlantılı bir diğer hüküm de 24. maddedir. Bu maddeye göre “Hiç kimse, bu Statü'nün yürürlüğe girmesinden önce işlemiş olduğu bir fiilden dolayı cezai açıdan sorumlu tutulamaz.” Bu hükümler birlikte ele alındığında Statü'nün, ceza hukukunun temel ilkelerinden olan suçların ve cezaların geriye yürümezliği ilkesi ile tabii hakim ilkesine uygun olarak düzenlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Statü'nün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden önce işlenen suçlar, Mahkemenin yargı yetkisinin dışında bırakılmıştır. Öte yandan Mahkemenin faaliyete geçmesiyle suça konu fiiller işlendikten sonra yargılama yapmak üzere olağanüstü mahkemelerin kurulmasının önüne geçilmiştir.

Statü'nün yargı yetkisine giren suçlarda zamanaşımı mümkün değildir.³⁵³ Böylece suç konusu fiilleri işleyen sanıkların, zamanaşımı savunmasında bulunarak cezasız kalmasının önüne geçilmiştir. Bu hüküm, uluslararası suçları cezalandırarak uluslararası adaleti sağlamayı hedefleyen Mahkemenin kuruluş amacına da son derece uygundur.

3.4. Yer Bakımından Yetki

Statü, Mahkemenin yer bakımından yetkisini düzenlerken mülkilik (ülkesellik) ve uyrukluk (şahsilik) ilkelerini esas almıştır. Mülkilik ilkesi uyarınca Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçların taraf devletin ülkesinde, deniz veya hava araçlarında işlenmesi halinde failin, taraf devletin vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın Mahkemenin yargı yetkisi bulunmaktadır. Burada, suçu işleyen failin, taraf olmayan bir devletin veya Statü'ye taraf diğer bir devletin vatandaşı olması Mahkemenin yargı yetkisini ortadan kaldırmaz.³⁵⁴ Örneğin Statü'ye taraf olmayan Çin'in bir vatandaşının, Statü'ye taraf olan Moğolistan'da Statü'de yer alan suçlardan birini işlemesi halinde, suç işleyen Çin vatandaşının Mahkemede yargılanması söz konusu olacaktır.

Uyrukluk (şahsilik) ilkesi uyarınca taraf devletin vatandaşı, Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçları Statü'ye taraf olmayan bir devlette işlediği takdirde Mahkemenin yargılama yetkisi bulunmaktadır. Yalnız burada taraf olmayan devlet, Statü'yle hukuken

³⁵² Roma Statüsü m.11/2.

³⁵³ Roma Statüsü m.29.

³⁵⁴ Roma Statüsü m.12/2-a.

bağlı olmadığından taraf devlet vatandaşının işlediği suç nedeniyle yargılanması hususunda Mahkemeye iş birliği yapmak zorunda değildir.³⁵⁵ Örneğin Statü'ye taraf olan Kanada'nın bir vatandaşının, Statü'ye taraf olmayan Pakistan'da Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu işlemesi halinde, suç işleyen Kanadalı kişi Mahkemede yargılanabilecektir.

Statü'ye taraf olmayan bir devlet; Statü'de yer alan suçların ülkesinde, uçak veya gemilerinde işlenmesi halinde bu durumu, YİM'e bildirerek Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Burada Mahkeme, Statü'ye taraf olmayan devletçe *ad hoc* olarak yetkilendirileceğinden, taraf olmayan devletin bildirdiği olayda işlenen suçlarla sınırlı bir şekilde yargılama yetkisini kullanacaktır. Faillerin; taraf bir devletin veya taraf olmayan başka bir devletin vatandaşı olması, Mahkemenin *ad hoc* olarak tanınan yargı yetkisini ortadan kaldırmaz. Mahkemenin yargı yetkisini *ad hoc* olarak kabul eden Statü'ye taraf olmayan devlet, Statü'nün 9. Bölümüne istinaden herhangi bir erteleme veya istisna olmaksızın Mahkemeye tam bir iş birliğine gidecektir.³⁵⁶

Nitekim Statü'ye taraf olmayan Ukrayna, ilk kez 17 Nisan 2014'te Mahkemeye bildirimde bulunarak 21 Kasım 2013 ila 22 Şubat 2014 tarihleri arasında başkent Kiev ve ülkenin diğer bölgelerinde işlenen uluslararası suçlar hakkında Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir. Ukrayna, 8 Eylül 2015 tarihinde Mahkemeye ikinci kez bildirimde bulunup 20 Şubat 2014'ten başlayan ve bitiş tarihi belirsiz olan süre içinde Kırım ve Doğu Ukrayna'da meydana gelen olaylarda işlenen uluslararası suçların soruşturulması için Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir. Bildirimler üzerine harekete geçen savcı, Ukrayna'daki durumla ilgili ön inceleme başlatmış ve ön incelemenin sonucunda, Ukrayna'daki durumla ilgili olarak soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğuna kanaat getirmiştir. Artık bu aşamadan sonra savcı, soruşturma başlatabilmek için Ön Yargılama Dairesinden izin talebinde bulunacaktır.³⁵⁷

BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi'nin, Statü'nün 5. maddesinde yer alan bir ya da birkaç suçun işlenmiş gözükteği bir durumu Mahkemeye bildirmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisi, tüm dünyayı

³⁵⁵ Roma Statüsü m.12/2-b. Ayrıca bkz. Sönmez; a.g.t., s.28.

³⁵⁶ Roma Statüsü m.12/3.

³⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roma Statüsü'ne Taraf Olmayan Devletlerin Yetkisi, s.143-145.

kapsamaktadır. Mülkilik ve uyrukluk ilkelerini temel alan Mahkemenin yargı yetkisine burada bir istisna getirilerek suçun, taraf bir devletin ülkesinde veya o devletin vatandaşı tarafından işlenmesi koşulu aranmamaktadır. BM Güvenlik Konseyi, Statü’de yer alan suça konu fiilin, nerede ve kim tarafından işlendiğiyle bağlı kalmaksızın yapacağı bir bildirimle Mahkemenin yargı yetkisini harekete geçirebilecektir.³⁵⁸ Nitekim BM Güvenlik Konseyi’nin başvurusu üzerine Mahkeme, Statü’ye taraf olmayan Libya ve Sudan’da yaşanan olaylar hakkında soruşturma başlatmıştır.³⁵⁹

3.5. Kişi Bakımından Yetki

Roma Statüsü, şahsi ceza sorumluluğunu esas almıştır. Bu nedenle UCM, yargı yetkisine giren suçları işleyen gerçek kişileri³⁶⁰ yargılayabilir. Bu açıdan Statü, devletler yerine kişileri sorumlu tuttuğundan uluslararası suçların faileri, Mahkemede yapılan yargılamalar neticesinde suçlu bulunursa Statü’de öngörülen çeşitli cezalara (hapis ve para cezası) çarptırılır.³⁶¹ Nitekim Statü’nün 1. maddesinde “‘UCM’nin uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçları işleyen kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu” açıklandıktan sonra bu husus, 25. maddede daha açık bir şekilde tekrarlanarak “‘Mahkemenin; sadece gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç işleyen kişinin, bu Statü uyarınca şahsen sorumlu olduğu ve cezalandırılabilirliği” ifade edilmiştir.³⁶²

Mahkemenin, kamu hukuku (devletler gibi) veya özel hukuk (şirketler vb.) tüzel kişilerini yargılama yetkisi bulunmamaktadır.³⁶³ Fransa, Roma Konferansı’nda tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabul edilmesini teklif etmişse de bu teklif diğer devletlerce reddedilmiştir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme³⁶⁴, 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak kabul ettiğinden Statü, ceza sorumluluğunun başlayacağı yaş yönünden bu Sözleşmeye koşut

³⁵⁸ Roma Statüsü m. 13/1-b.

³⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. BM Güvenlik Konseyi’nin Yetkisi, s.137-140.

³⁶⁰ NUACM, gerçek kişilerin yanında örgütsel grupları da yargılamıştır. Bu gruplardan Gestapo, Korumaya Timi (SS) ve Nazi Liderler Grubu mahkum edilmiştir. UCM ise EYUCM ve RUCM’de olduğu gibi sadece gerçek kişileri yargılamaktadır.

³⁶¹ Aslan; a.g.m., s.243.

³⁶² Roma Statüsü m.1, m.25/1,2.

³⁶³ Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu; Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Mağdur Hakları El Kitabı, Ece Matbaası, Ankara, 2010, s.17.

³⁶⁴ BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, BM Genel Kurulunun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı kararıyla kabul edilerek onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme, onay ve katılma sürecinin tamamlanma-

bir düzenleme getirmiştir. Statü'nün 26. maddesine göre “Suçun işlendiği tarihte 18 yaşın altında olan hiç kimse hakkında Mahkemenin yargı yetkisi yoktur.” Böylece 18 yaşını doldurmamış kişilerin, uluslararası suçlar yönünden cezai sorumluluğunun bulunmadığı hüküm altına alınmıştır. Statü'nün böyle bir düzenlemeyi kabul etmesinde hümanist düşüncelerin yanı sıra ilgili Sözleşmenin, çocukların erken yaşta silah altına alınmasını ve silahlı çatışmalarda kullanılmasını yasaklayan hükümlerinin etkili olduğu söylenebilir.³⁶⁵

Şahsi ceza sorumluluğunun esasları, Statü'nün 25/3. maddesinde ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu işleyen şahısların, hangi hallerde cezai sorumluluk taşıyacağı ve şahsen cezalandırılabilceği maddede ayrı ayrı açıklanmıştır. Buna göre;

Tek başına veya başka bir şahısla birlikte ya da onun vasıtasıyla suç işlenmesi halinde suç işleyen kişinin cezai sorumluluğu doğar. Bu halde, birlikte suç işlenen veya o suçun işlenmesinde araç olarak kullanılan kimsenin ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı dikkate alınmaz.³⁶⁶ Burada, tek başına (doğrudan fail) veya birlikte (müşterek fail) suç işleyenler ile bir suçun işlenmesinde başka bir şahsı (örneğin kusur yeteneği olmayan birisini) araç olarak kullananların (dolayısıyla fail) cezai sorumluluğunun bulunduğu belirtilmiştir.

Gerçekleşen veya teşebbüs edilen böyle bir suçun işlenmesini emreden, teşvik eden veya o suçun işlenmesine ikna eden (azmettiren) kişinin ceza sorumluluğu bulunmaktadır.³⁶⁷ Burada, suça iştirakin manevi şekillerinden bahsedilmiştir.

Böyle bir suçun işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardımda bulunanın, suçu işlemeye kışkırtanın veya o suçun gerçekleşmesi için gerekli araçları temin etme dahil olmak üzere suçun işlenmesine veya işlenmesine teşebbüs edilmesine yardımcı olanın

sını müteakiben 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 4058 sayılı Kanun'la onaylamıştır. Bu Sözleşmeye ek olarak Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol çıkarılmış ve bu Protokol, Türkiye tarafından imzalanarak 18 Mart 2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Sözleşmeye göre, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır. Ayrıca taraf devletler, Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa; renk, ırk, cinsiyet, etnik köken ve diğer statüler nedeniyle herhangi ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurt, Sevil Hale; “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Yıl:2016, S:36, s.106-110.

³⁶⁵ Aslan; a.g.m., s.244.

³⁶⁶ Roma Statüsü m. 25/3-a.

³⁶⁷ Roma Statüsü m. 25/3-b.

ceza sorumluluğu bulunmaktadır.³⁶⁸ Burada, suça iştirakin manevi (yardımda bulunma, kışkırtma) şekilleri ile maddi bir şeklinden (gerekli araçları temin ederek yardımcı olma) söz edilmiştir. Suçun işlenmesi için gerekli araçları sağlayarak yardım ve yataklık edenler; gerçekleşen o suçtan, suça iştirak eden sıfatıyla sorumlu olup cezalandırılır.

Ortak bir amaçla hareket eden bir grup kişi tarafından böyle bir suçun işlenmesi veya işlenmesine teşebbüs edilmesine herhangi bir şekilde katkıda bulunanın cezai sorumluluğu bulunmaktadır. Fakat bu katkının kasten ve fiilin veya amacın Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçun işlenmesini içerdiği durumda, grubun suç faaliyetini ya da amacını daha da ilerletmek için yapılması veyahut grubun suç işleme kastının bilincinde olarak yapılmış olması gerekir.³⁶⁹ Burada, suçun işlenmesine herhangi bir şekilde katkıda bulunanın meydana gelen suçtan, suça iştirak eden sıfatıyla ceza sorumluluğunun bulunduğu ifade edilmiştir.

Soykırım suçuyla doğrudan veya dolaylı olarak diğerlerini soykırıma kışkırtanın cezai sorumluluğu bulunmaktadır.³⁷⁰ Burada, soykırım suçu açısından manevi bir iştirak şekli düzenlenmiştir.

Maddi adımlar atıp, suçun icrasını başlatacak hareketleri yaparak böyle bir suçu işlemeye teşebbüs etmesi fakat suçun, failin kastından bağımsız sebeplerle gerçekleşmesi halinde o suçu işlemeye teşebbüs edenin cezai sorumluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte suçun işlenmesinden vazgeçen veya suçun tamamlanmasını önleyen bir kişinin, suçtan tamamen ve kendi isteğiyle vazgeçmesi halinde söz konusu suça teşebbüsten dolayı cezai sorumluluğu bulunmamaktadır.³⁷¹

Şahsi ceza sorumluluğuna ilişkin Statü’de bulunan hiçbir hüküm, devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluğunu etkilemez.³⁷² Şöyle ki failler, işlemiş oldukları uluslararası suçlardan dolayı Mahkeme tarafından Statü’de yer alan çeşitli cezalara mahkum edilir. Fakat faillere verilen bu cezalar, devletlerin hukuki sorumlulu-

³⁶⁸ Roma Statüsü m. 25/3-c.

³⁶⁹ Roma Statüsü m. 25/3-d.

³⁷⁰ Roma Statüsü m. 25/3-e.

³⁷¹ Roma Statüsü m. 25/3-f.

³⁷² Roma Statüsü m. 25/4.

ğunu ortadan kaldırmaz. İşlenen bu suçlar, hukuka aykırı olduğundan haksız fiil niteliğindedir ve devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan tazminat sorumluluğuna yol açar.

Statü, resmi görev ayrımı yapmadan herkese eşit bir şekilde uygulanır. Özellikle cumhurbaşkanı veya başbakan, bakan veya milletvekili, seçilmiş bir temsilci veya hükümet memuru, hiçbir şekilde bu Statü uyarınca cezai sorumluluktan muaf tutulamaz ya da resmi ünvan, cezanın indirilmesi için bir sebep teşkil etmez.³⁷³ Böylece en alt düzeyde görev yapanlardan en üst düzeyde görev yapan sivil (bakan, vali, diplomat vs.) ve askeri yöneticilere (genelkurmay başkanı, ordu komutanı vs.) kadar hiç kimse, Mahkeme karşısında herhangi bir ayrıcalığa sahip değildir.

Ulusal veya uluslararası hukuk çatısı altında olsun ya da olmasın bir şahsın resmi ünvanıyla bağlantılı olan bağışıklık veya usul kuralları, Mahkemenin böyle bir şahıs üzerinde yargı yetkisini kullanmasına engel teşkil etmez.³⁷⁴ Ulusal veya uluslararası hukuktan dolayı devlet veya hükümet başkanlarına, bakanlara, milletvekillerine, diplomatlara tanınmış olan dokunulmazlık ve muafiyetler, Statü’de bahsi geçen suçlar yönünden ilgili şahısların ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Statü, komutanların ve diğer üstlerin sorumluluklarını Statü’nün 28. maddesinde iki ayrı bent halinde düzenlemiştir. Mahkemenin yargı yetkisine giren Statü’deki suçlardan kaynaklanan cezai sorumluluğa ek olarak askeri ve sivil üstlerin, bu madde uyarınca sorumluluğunun bulunduğu ifade edilmiştir. Statü’nün 28. maddesinin 1-a bendine göre bir komutan veya komutan gibi etkin şekilde faaliyette bulunan bir şahsın fiili olarak yönetimi ve denetimi altındaki silahlı kuvvetlerin, o şahsın bunlar üzerinde yeterli kontrolü sağlayamaması neticesinde Mahkemenin yargı yetkisine giren suçları işlemesi halinde ve; komutan veya komutan gibi etkin şekilde faaliyette bulunan şahsın, silahlı kuvvetlerin bu tür suçları işlemekte veya işlemek üzere olduğu konusunda hal ve şartlara göre bilgisinin olduğu veya olmasının gerektiği hallerde; suç işlenmesini önlemek veya durdurmak için gerekli ve makul önlemleri almaması halinde; soruşturma ya da yargılama için olayı ilgili makamlara iletmemesi hallerinde cezai sorumluluğu bulunmaktadır.³⁷⁵

³⁷³ Roma Statüsü m. 27/1.

³⁷⁴ Roma Statüsü m. 27/2.

³⁷⁵ Roma Statüsü m. 28/1-a.

28. maddenin 1-b bendine göre bu maddenin (a) bendinde tanımlanmayan ast-üst ilişkileri çerçevesinde bir üstün, kendi yetkisi ve denetimi altındaki astların işlediği ve Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan dolayı ve astlarını gerektiği gibi kontrol edemediği durumların neticesi olarak; astların böyle bir suçu işlediği veya işlemek üzere olduğu yolundaki açık bilgileri bildiği veya bilerek görmezden geldiği hallerde, kendi etkin sorumluluğu ve denetimi altında olan faaliyetlerle ilgili suçlarda suçun işlenmesini önlemek veya durdurmak için gerekli ve makul önlemleri almaması ya da soruşturma ve yargılama için olayı ilgili makamlara iletmemesi hallerinde cezai sorumluluğu vardır.³⁷⁶ Burada kastedilen üstler, askeri bir karargah subayı olmayan diğer komutanlar veya üst düzey sivil idareci ya da politikacıdır.³⁷⁷

Bir şahsın, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçun maddi unsurlarını kasten ve bilerek işlemesi halinde ceza sorumluluğu vardır ve bu şahıs cezalandırılabilir. Yani Statü’de bahsi geçen suçların manevi unsuru kasttır.³⁷⁸ Bir şahsın, suça yönelik harekette bulunmayı istemesi ve hareketinin o neticeye yol açacağını amaçlaması veya hareketinin olağan etkisiyle neticenin gerçekleşeceğini farkında olması halinde kastı var sayılır.³⁷⁹ Bu maddenin amacına uygun olarak “bilmek”, hareketin olağan neticesi olarak bir durumun varlığının veya olayların olağan seyrine göre bir netice doğuracağını farkında olunması demektir. “Bilmek” ve “bilerek” kavramları buna göre yorumlanır.³⁸⁰

Statü’de şahsi ceza sorumluluğunu kaldıran sebepler, 31. maddenin 1. fıkrasında 4 bent halinde gösterilmiştir. Statü’de yer alan cezai sorumluluk dışında bırakılmaya ilişkin diğer esaslara ek olarak fiili işlediği sırada aşağıda belirtilen durumların varlığı halinde, bir şahsın ceza sorumluluğu yoktur. Buna göre şahsın; işlediği suça konu fiilin mahiyetini ve kanuna aykırılığını idrak yeteneğini veya o fiilin hukukun gereklerine uygun olup olmadığını kontrol yeteneğini ortadan kaldıracak bir akıl hastalığı veya kusurunun olması halinde, ceza sorumluluğu yoktur.³⁸¹ Zihinsel hastalık veya engellilik hali, suç işleyen şahsın ceza sorumluluğunu ortadan kaldırır.

³⁷⁶ Roma Statüsü m. 28/1-b.

³⁷⁷ Aslan; a.g.m., s.245.

³⁷⁸ Roma Statüsü m. 30/1.

³⁷⁹ Roma Statüsü m. 30/2.

³⁸⁰ Roma Statüsü m.30/3.

³⁸¹ Roma Statüsü m.31/1-a.

Şahsın, neticesinde Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu oluşturan fiili işlemeye yol açacağını bilerek veya riskini göz ardı ederek sarhoşluk veya uyuşturucu maddenin etkisi altına kendi isteğiyle girme halleri dışında, işlediği fiilin yapısını ve kanuna aykırılığını takdir yeteneğini veya fiilin kanunun gereklerine uygun olup olmadığını fark etme yeteneğini ortadan kaldıracak şekilde sarhoş olması veya başka bir maddenin etkisinde olması halinde ceza sorumluluğu bulunmamaktadır.³⁸² İsteği dışında vücuduna giren alkol, uyuşturucu, zehir, ilaç vb. herhangi bir maddenin zehirleyici etkisiyle suç işleyen şahsın ceza sorumluluğu yoktur.

Şahsın, kendisine ve başka bir şahsa veya eşyaya karşı yönelmiş bir tehlikeyle orantılı bir biçimde, yakın ve kanuna aykırı bir kuvvet kullanımına karşı kendisini veya başkasını ya da savaş suçlarında hayati öneme sahip eşyayı veya askeri bir görevin yerine getirilmesinde önemli olan bir eşyayı savunmak için makul hareket etmesi halinde ceza sorumluluğu yoktur. Askeri kuvvetler tarafından gerçekleştirilen savunma amaçlı bir harekate katılma, bu bent uyarınca cezai sorumluluğu kaldırmak için başlı başına bir sebep oluşturmaz.³⁸³ Meşru müdafaa (savunma) halinde şahsın ceza sorumluluğu bulunmamaktadır.

Kendisine veya başka bir şahsa karşı yakın ölüm veya sürekli ya da yakın fiziksel zarar tehdidi kaynaklı bir baskı neticesinde, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu oluşturduğu iddia edilen fiilin meydana gelmesi ve önlenmesi gereken zarardan daha fazlasına yol açmayı kastetmemiş olmak koşuluyla bu tehdidi önlemek için şahsın, yeteri kadar ve makul ölçüde davranması halinde ceza sorumluluğu yoktur. Böyle bir tehdit, başka kimseler tarafından yapılmış veya o şahsın kontrolü dışındaki koşul tarafından gerçekleşmiş olabilir.³⁸⁴ Zorunluluk halinde şahsın ceza sorumluluğu yoktur.

Mahkeme, önüne gelen bir davada, Statü’de öngörülen ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran sebeplerin uygulanabilir olup olmadığına karar verir.³⁸⁵ Yargılama sırasında Mahkeme, Statü’nün 31/1. maddesinde bahsedilen cezai sorumluluğu kaldıran ve 21. maddede belirtilen uygulanacak hukuktan kaynaklananlar dışındaki esasları dikkate

³⁸² Roma Statüsü m.31/1-b.

³⁸³ Roma Statüsü m.31/1-c.

³⁸⁴ Roma Statüsü m.31/1-d.

³⁸⁵ Roma Statüsü m.31/2.

alabilir.³⁸⁶ Görüldüğü üzere ceza sorumluluğunu kaldıran sebepler, bu maddede yazılanlarla sınırlı olmayıp bu konuda davalarda uygulanacak hukuktan³⁸⁷ kaynaklananlar (Statü'nün diğer hükümleri de dahil olmak üzere), Mahkemece dikkate alınabilecektir.

İşlenen fiilde hata, ancak suçun manevi unsurunu ortadan kaldırdığında cezai sorumluluğa yol açmaz.³⁸⁸ Fiilde hata halinde fail, fiilin icrası sırasında suçun kanuni tanımındaki maddi unsurları bilmemekte ve bu hususta yanılgıya düşmektedir. Fiilin işlenmesinde maddi bir hataya düşülmesi, hal ve koşullara göre yapılacak değerlendirme neticesinde o fiili işleyen şahsın kastını ortadan kaldıracak vasıftaysa herhangi bir ceza sorumluluğuna sebebiyet vermez. Örneğin düşman birliğinin karargahı sanılarak bir hastanenin bombalanması, fiilde hata olarak değerlendirilirse emri veren komutan, kasten hareket etmemesi koşuluyla savaş suçları yönünden cezalandırılmayabilir.

Belli bir fiilin, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç olup olmadığı konusundaki kural hatası, cezai sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Ancak kuralda hata, suçun varlığı için manevi unsuru ortadan kaldırdığında veya Statü'nün 33. maddesinde yer verilen koşulda ceza sorumluluğunu kaldırabilir.³⁸⁹ Kuralda hata halinde fail, işlediği fiilin suç olduğunu bilmemekte ve bu hususta kaçınılmaz bir yanılgıya düşmektedir.

Üst makamların emirleri doğrultusunda hareket ederek Statü'de bahsi geçen suçları işleyen daha alt kademedeki asker veya sivil şahısların (astların), işlemiş olduğu bu suçlardan dolayı cezai sorumlulukları Statü'nün 33. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre “1. Mahkemenin yargı yetkisine bir suçun, hükümet veya askeri ya da sivil bir üst makam emrine uyan bir şahıs tarafından işlenmiş olması, aşağıdaki haller dışında şahsı ceza sorumluluğundan kurtarmaz:

- a) Şahsın, hükümet veya söz konusu üst makamın emirlerine uyması yasal bir zorunluluk ise;
- b) Şahsın, emrin kanunsuz olduğunu bilmemesi halinde;

³⁸⁶ Roma Statüsü m.31/3.

³⁸⁷ Davalarda uygulanacak hukuk kapsamında Mahkeme; öncelikle Statü'yü, Suçların Unsurlarını, Usul ve Delil Kurallarını uygular. İkinci olarak; uygun olduğu takdirde, geçerli anlaşmaları ve uluslararası silahlı çatışma prensipleri dahil uluslararası hukukun ilke ve kurallarını uygular. Statü'yle uluslararası hukuk ve uluslararası kabul görmüş norm ve standartlara uygun olmaları halinde, suç üzerinde olağan yargı yetkisi bulunan devletin ulusal mevzuatı dahil olmak üzere dünyadaki mevcut hukuk sistemlerinin ulusal yasalarından kaynak alınan temel hukuk prensiplerini uygular. Mahkeme, geçmiş kararlarında yorumlanmış hukuk ilke ve kurallarını uygulayabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roma Statüsü m.21.

³⁸⁸ Roma Statüsü m.32/1.

³⁸⁹ Roma Statüsü m.32/2.

c) Emrin açıkça kanunsuz olmaması halinde.

2. Bu maddenin amaçları bakımından soykırım veya insanlığa karşı suç işlenmesine yönelik emirler açıkça kanunsuzdur.”

Astların; Statü’de yer alan suçları işlerken üst makamların emirlerini yerine getirdiklerine yönelik savunmaları NUACM, EYUCM ve RUCM gibi daha önceki uluslararası mahkemeler tarafından ceza sorumluluğunu kaldıran geçerli bir sebep olarak kabul edilmemişken Mahkeme, istisnai olarak yukarıda belirtilen üç koşulun bir arada bulunması halinde bu yöndeki bir savunmayı geçerli kabul etmektedir.³⁹⁰ Fakat soykırım veya insanlığa karşı suçlar, her halükarda kanunsuz olarak kabul edildiğinden üstlerin emirlerini yerine getiren alt kademedeki şahıslar, işlemiş oldukları bu suçlardan dolayı Statü uyarınca cezalandırılır.

3.6. Konu (Madde) Bakımından Yetki

Mahkemenin konu bakımından hangi suçları yargılayacağı Statü’nün 5. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; “Mahkemenin yargı yetkisi, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlarla sınırlıdır. Mahkeme, bu Statü’ye uygun olarak aşağıdaki suçlar hakkında yargı yetkisine sahiptir:

- a) Soykırım suçu;
- b) İnsanlığa karşı suçlar;
- c) Savaş suçları;
- d) Saldırı suçu.”

Bu maddede sayılanlar haricinde, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç yoktur. Statü, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren ciddi suçların yargılanmasını hedeflemiştir ve bunların hangi suçlar olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu suçlar, Nürnberg yargılamalarının getirdiği tecrübeyle çoktan belirlenmiş durumdadır. Nürnberg mirası olarak gösterilen soykırım, savaş suçları, saldırı suçu ve insanlığa karşı suçları dar anlamda uluslararası suçlar olarak nitelendirebiliriz.³⁹¹ Zira Statü’de, uluslararası suçların tamamına yer verilmemiştir.

³⁹⁰ Aslan; a.g.m., s.248.

³⁹¹ Gökdemir; a.g.t., s.175-179.

Mahkemenin yargı yetkisine giren bu suçlar; uluslararası anlaşmalar hukuku, uluslararası örf ve adet hukuku, uluslararası hukukun emredici kuralları (*jus cogens*) ve insan hakları hukukun birleşiminden doğan ve geçtiğimiz yüzyıl boyunca gelişen uluslararası ceza hukuku ilkelerinin birer yansımasıdır.³⁹²

Roma Konferansı'nda, Statü'nün taslağı görüşülürken uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm, korsanlık gibi suçların Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmesi yönünde bazı öneriler gündeme gelmiştir. Fakat bu öneriler, karışık görüşteki devletler tarafından çeşitli gerekçelerle kabul edilmemiştir.

Statü'nün; 6. maddesinde soykırım, 7. maddesinde insanlığa karşı suçlar, 8. maddesinde savaş suçları ve 2010 yılında Kampala'da yapılan Gözden Geçirme Konferansı'nda alınan kararlar neticesinde Statü'de yapılan değişikliklerle 8 bis, 15 bis ve 15 ter maddelerinde saldırı suçu düzenlenmiştir.

4. MAHKEMENİN YARGI YETKİSİNE GİREN SUÇLAR

4.1. Savaş Suçları

Savaş suçları, silahlı çatışmaları düzenleyen uluslararası insancıl hukuktan doğan gelenekler ve anlaşmalar hukukunun ciddi ihlallerinden oluşmaktadır. Savaş hukuku kuralları; savaşanlara, savaş esirlerine, sivillere, hasta ve yaralılara nasıl davranılacağını, yasaklanmış savaş uygulamalarını ve silahlı çatışmalar sırasındaki temel insan haklarını düzenler.³⁹³ Böylece kişilerin yaşam ve mülkiyet hakları güvence altına alınır. Bu güvenceden sivil yerleşim alanları, hastaneler, askeri bina ve tesisler de yararlanır.

Savaş suçlarının uluslararası hukuk alanında kanunlaştırılması faaliyeti, XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu alandaki ilk düzenleme, 1864 yılında 16 Avrupa devleti tarafından imzalanan “Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi”dir.” Bu Sözleşmede; hasta ve yaralıların tedavisi, binalar ve yolların korunması, sağlık personelinin fark edilmelerini sağlamak için çeşitli işaretler taşıması düzenlenmiştir.³⁹⁴

³⁹² Erdal; a.g.t., s.53.

³⁹³ Savaş hukuku kavramı, yerini önce silahlı çatışmalar hukukuna daha sonra da uluslararası insancıl hukuk kavramına bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Shaw; a.g.e., s.309, s.853.

³⁹⁴ Işık; a.g.m., s.162.

Daha sonradan Lahey’de, 1899’da toplanan Konferans ile I. Lahey Sözleşmeleri³⁹⁵ ve 1907 yılında toplanan Konferans ile II. Lahey Sözleşmeleri³⁹⁶ imzalanarak savaş suçları alanında büyük bir kanunlaştırma çalışması yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra galip devletlerce kurulan Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri’nin Statüleri’nde savaş suçlarına yer verilmiş ve yapılan yargılamalar neticesinde suçlu bulunanlar cezalandırılmıştır. Bu yargılamaların bitmesiyle birlikte uluslararası kamuoyunda, savaş hukuku alanında daha geniş bir düzenleme ihtiyacı hissedilmiş ve daha önceden yapılan anlaşmalar gözden geçirilerek 1949 yılında Cenevre Sözleşmeleri kabul edilmiştir.

Cenevre’de, 1949 yılında imzalanan 4 adet sözleşmeye; 1977 yılında I ve II. Protokoller, 2005 yılında ise III. Protokol eklenmiştir.³⁹⁷ Cenevre Sözleşmeleri, Lahey Sözleşmeleri’yle birlikte savaş hukukun temel metinlerinden sayılır. Lahey Sözleşmeleri, askerleri koruyan (yasak savaş yöntemleri vs.) hükümler içerirken Cenevre Sözleşmeleri ise savaşın mağduru olmuş sivilleri korur. Burada sivil kavramına, savaşmayan veya savaşın dışında kalmış askerler (savaş esirleri, hasta ve yaralı askerler vb.) girmektedir.³⁹⁸

³⁹⁵ 1899 yılındaki I. Lahey Konferansı’nda müzakere edilerek imzalanan I. Lahey Sözleşmeleri şunlardır: Kara Savaşlarına İlişkin Hukuk ile Örf ve Adet Kurallarına İlişkin II Sayılı Lahey Sözleşmesi, 1864 Tarihli Cenevre Sözleşmesi’nin Deniz Savaşlarında Uygulanmasına İlişkin III Sayılı Lahey Sözleşmesi, Devletler Arasındaki Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesine İlişkin Lahey Sözleşmesi, Mancınık Gibi Aletlerle veya Balondan 400 Kg Ağırlığındaki Güllelerin Atılmasının Yasaklanması Sözleşmesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sav, Özden; Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015, s.53-54.

³⁹⁶ 1907 yılında toplanan II. Lahey Konferansı’nda imzalanan II. Lahey Sözleşmeleri şunlardır: Kara Savaşında Uyulacak Kurallara Dair IV Sayılı Lahey Sözleşmesi, Kara Savaşında Tarafsızların Hak ve Ödevlerine İlişkin V Sayılı Lahey Sözleşmesi, Çatışmanın Başlangıcında Ticaret Gemilerinin Statüsü hakkında VI Sayılı Lahey Sözleşmesi, Ticaret Gemilerinin Savaş Gemisi Durumuna Sokulmasına İlişkin VII Sayılı Lahey Sözleşmesi, Kendiliğinden Temas Eden Denizaltı Mayınlarının Dökülmesine İlişkin VIII Sayılı Lahey Sözleşmesi, Savaş Sırasında Denizden Bombalama Konusunda IX Sayılı Lahey Sözleşmesi, Deniz Savaşı Kurallarına İlişkin X Sayılı Lahey Sözleşmesi, Deniz Savaşında Gemilere Elkonulması ve Zoralımı hakkındaki XI Sayılı Lahey Sözleşmesi, Deniz Savaşında Tarafsız Devletlerin Hak ve Ödevlerine ilişkin XIII Sayılı Lahey Sözleşmesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sav; a.g.e., s.55.

³⁹⁷ 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri şunlardan oluşmaktadır: Savaş Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi; Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi; Savaş Esirlerine Yapılacak Muamele İle İlgili Cenevre Sözleşmesi; Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmesi. Cenevre Sözleşmeleri’nin Eki Protokolleri ise şunlardır: Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin 1 No.lu Ek Protokol, Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin 2 No.lu Ek Protokol, İlave Bir Ayırt Edici Ambleme İlişkin 3 No.lu Ek Protokol. Sözleşmelerin ve ekindeki Protokollerin metinleri için bkz. Yamaner/Öktem/Kurt-darcan/Uzun; a.g.e., s.1-283.

³⁹⁸ Güller/Zafer; a.g.e., s.87-88.

Savaş suçları, Statü'nün 8. maddesinde düzenlenmiştir. Statü'de düzenlenen savaş suçu ayrımları şunlardır:

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri (m.8/2-a); uluslararası hukukun mevcut sistemi içerisinde uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir kanun ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri (m.8/2-b); uluslararası nitelik taşımayan bir silahlı çatışmada 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin ciddi ihlalleri (m.8/2-c); mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası karakterde olmayan ancak silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri (m.8/2-e).

Buna göre 8. maddenin 1 ve 2. bentleri şu şekildedir:

“1. Bir plan veya politikanın ya da bu tarz suçların geniş çapta işlenmesinin bir parçası olmak üzere Mahkemenin savaş suçları üzerinde yargı yetkisi vardır.

2. Bu Statü'nün amacına uygun olarak “savaş suçları” şu anlamlara gelir:

a) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır (çok ciddi şekilde) ihlalleri, başka bir deyişle Cenevre Sözleşmeleri hükümlerine göre korunan kişi ve mallardan herhangi birine karşı aşağıdaki fiiller:

i) Kasten öldürme;

ii) Biyolojik deneyler dahil işkence veya insanlık dışı muamele;

iii) Vücuda veya sağlığına kasten büyük ızdırap verme veya ciddi yaralamaya sebep olma;

iv) Askeri gereklilik olmadan kanun dışı ve keyfi olarak mülkiyetin yaygın yok edilmesi veya sahiplenilmesi;

v) Bir savaş esirinin veya koruma altındaki bir diğer şahsın, düşman devlet silahlı kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlanması;

vi) Bir savaş esirinin veya koruma altındaki bir diğer şahsın, kasten adil ve olağan yargılanma hakkından yoksun bırakılması;

vii) Hukuka aykırı sürgün veya nakletme ya da hukuka aykırı alıkoyma;

viii) Rehin alma.

Statü'ye göre savaş suçları, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlallerinden başka ihlalleri de içerebilir. Nitekim Statü'nün 8/2-b bendinde; uluslararası silahlı çatışmalarda, savaş kanunlarını ve buna ilişkin örf ve adet hukukunu ciddi şekilde ihlal ederek savaş suçu sayılan fiiller belirtilmiştir. Bu bentte yer alan 26 fiil, özetle şunlardır:³⁹⁹

- i) Sivillere kasten saldırı;
- ii) Sivil hedeflere kasten saldırı;
- iii) BM'nin insani yardıma tahsis edilmiş görevli personeline, araç ve tesislerine saldırı;
- iv) Sağlayacağı askeri avantajlara kıyasla sivillerin, sivil nesnelerin ve çevrenin aşırı zarara uğrayacağı geniş çapta bir saldırı;
- v) Savunmasız yerleşim yerlerinin veya binaların bombalanması ya da bu yerlere bir araçla saldırılması;
- vi) Silahsız olarak teslim olmuş bir askeri öldürme veya yaralama;
- vii) Teslim bayrağını, BM veya düşman bayraklarını, askeri rütbe ve üniformaları, Cenevre Sözleşmeleri'nin ayırt edici amblemlerini kullanarak ölüme veya yaralanmaya sebebiyet verme;
- viii) İşgalci devletin, işgal ettiği yerlere kendi vatandaşlarını yerleştirmesi veya işgal edilen ülkenin vatandaşlarının ülke içinde veya dışında sürülmesi;
- ix) İbadethanelere, okullara, tarihi eserlere, hastanelere kasten saldırı;
- x) Sivillerin tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutulması;
- xi) Sivil veya askerlerin hunharca öldürülmesi ya da yaralanması;
- xii) Merhamet gösterilmeyeceğinin ilan edilmesi;
- xiii) Zorunlu olmadıkça düşman mülkiyetindeki malların imha edilmesi veya bunlara elkonulması;
- xiv) Düşman tarafın vatandaşlarının mahkemelerdeki haklarının ortadan kaldırıldığı-
nın, askıya alındığının veya kabul edilemez bulunduğu ilan edilmesi;

³⁹⁹ Roma Statüsü m.8/2-b) i-xxvi.

xv) Düşman tarafın uyruğundaki şahısları, savaşın başlamasından evvel savaşı tarafa hizmet etmiş olsalar bile tabiiyetinde olduğu devletlere karşı savaş hareketlerinde yer almaya zorlama;

xvi) Bir şehri veya yeri yağmalama;

xvii) Zehir veya zehirli silah kullanma;

xviii) Boğucu, zehirli veya diğer gazları kullanma;

xix) İnsan vücuduna kolayca giren veya vücutta parçalanan mermi kullanma;

xx) Gereksiz yaralamaya veya ızdıraba yol açan silah, mermi veya savaş yöntemleri kullanma;

xxi) İnsan onuruna aykırı davranışta bulunma;

xxii) Statü'nün 7/2-f bendinde tanımlandığı gibi tecavüz etme, cinsel köleleştirme, fuhuşa veya gebeliğe ya da kısırlaştırmaya zorlama veyahut Cenevre Sözleşmeleri'ni ciddi şekilde ihlal eden diğer cinsel şiddet biçimlerine başvurma;

xxiii) Belli yerleri, askeri kuvvetleri veya mıntıkları askeri operasyonların dışında tutmak için bir sivilin veya diğer korunmuş bir kişinin varlığını kullanma;

xxiv) Cenevre Sözleşmeleri'nin ayırt edici amblemlerini kullanan binalara, malzemeye, sağlık ve ulaşım birimlerine kasten saldırı;

xxv) Cenevre Sözleşmeleri'yle sağlanan yardımların bilerek engellenmesi de dahil olmak üzere hayatları için vazgeçilemeyecek maddelerden yoksun etmek suretiyle sivilin aç bırakılmasının bir savaş yöntemi olarak kullanılması;

xxvi) 15 yaşından küçük çocukların ulusal orduya çağırılması, askere alınması veya çatışmalarda aktif olarak kullanılması.

Statü'nün 8/2-c bendinde; uluslararası nitelik taşımayan bir silahlı çatışmada, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin ciddi ihlallerine sebep olan fiiller, savaş suçu olarak sayılmıştır. Buna göre "...çatışmalarda aktif olarak yer almayan kişilere, silahlarını bırakmış silahlı kuvvetler mensupları dahil hastalık, yaralanma, tutulma veya herhangi bir nedenle çatışma dışı kalmış şahıslara karşı işlenen aşağıdaki fiiller:

- i) Hayat hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence;
- ii) İnsan onuruna hakaret eden, özellikle aşağılayan ve küçük düşüren davranışlar;
- iii) Rehin alma;
- iv) Kanuna dayalı ve gerekliliği genel kabul görmüş hukuki güvencelere sahip olmayan bir mahkeme kararı olmadan cezalandırma ve infaz.” Bu fiilleri işleyenler, Statü uyarınca savaş suçlusu sayılır ve Mahkeme tarafından cezalandırılır.

Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesinin ağır ihlallerini cezalandıran Statü’nün 8/2-c maddesi; gösteriler, münferit ve zaman zaman meydana gelen şiddet hareketleri veya benzer nitelikteki diğer fiiller gibi iç karışıklıklara ve gerginliklere uygulanmaz.⁴⁰⁰

Statü’nün 8. maddesinin 2-c ve 2-d bentleri; bir devletin, ülkesi içinde kamu düzenini tesis etme, bu düzeni sürdürme veya toprak bütünlüğünü hukuki araçlarla koruma sorumluluğuna hâlel getirmez.⁴⁰¹

Mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde, uluslararası nitelikte olmayan ancak silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri, Statü’nün 8/2-e bendinde savaş suçu sayılmıştır. Bu bentte sayılan 12 fiilden 11’i, Statü’nün 8/2-b bendinde sayılan fiillerin (i, iii, ix, x, xi, xii, xiii, xvi, xxii, xiv ve xvii. alt bentleri) aynısıdır. Bu bentte sayılan ve 8/2-b bendinden farklı olan tek fiil ise “viii) Çatışmadan kaynaklanan nedenlerden dolayı, sivilin güvenliği veya askeri nedenler gerektirmedikçe sivilin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi”’dir.

Uluslararası nitelikte olmayan ancak silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun ve teamüllerin diğer ciddi ihlallerini düzenleyen Statü’nün 8/2-e maddesi; gösteriler, münferit ve zaman zaman meydana gelen şiddet hareketleri veya benzer nitelikteki diğer fiiller gibi iç karışıklıklara ve gerginliklere uygulanmaz. Bir devletin ülkesi içinde hükümet güçleri ile örgütlü silahlı gruplar arasında veya bu grupların kendi aralarında meydana gelen uzun süreli silahlı çatışmalarda uygulanır.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Roma Statüsü m.8/2-d.

⁴⁰¹ Roma Statüsü m.8/3.

⁴⁰² Roma Statüsü m.8/2-f.

Savaş suçları; sivilleri, silahlı çatışmaların olumsuz etkilerinden koruyarak yaşama ve mülkiyet hakkı gibi temel insani değerler güvence altına alınmaktadır. Bu sayede, savaş hukuku ve buna ilişkin örf ve adet kurallarını aşar nitelikte sivillerin ve savaş dışı kalmış askerlerin gereksiz yere zarar görmesi; şehirlerin, askeri ve sivil tesislerin tahrip edilmesi önlenmek istenmiştir. Savaş suçları, uluslararası kamuoyunda infiale sebep olduğundan bu alanda barış ve güvenliğin tesisine hizmet eder.

Savaş suçlarının mağduru, çatışan veya çatışmaya dahil olmamış devletlerin vatandaşlarıdır. Bunlar; siviller veya silahını bırakmış ya da hasta, yaralı, kazazede, esir olarak herhangi bir şekilde savaş dışı kalmış askerlerdir.

Savaş suçlarının oluşabilmesi için silahlı çatışma ortamının varlığı gereklidir. Statü'nün 8. maddesinde yer alan fiiller, silahlı çatışma bağlamında ve onunla ilişkilendirilmiş olarak işlenirse savaş suçunu oluşturur.⁴⁰³ Örneğin iki devlet arasında meydana gelen bir savaşta, silahlı çatışma sırasında işlenmeyen bir insan öldürme fiili savaş suçu sayılmaz. Bu fiillerin, uluslararası olmayan nitelikteki (bir devletin kendi topraklarında meydana gelen) silahlı çatışmalarda veya uluslararası nitelikteki (devletler arasında meydana gelen) silahlı çatışmalarda işlenmesi savaş suçuna sebebiyet verir. İç ayaklanmalarda veya gösterilerde işlenen fiiller, savaş suçu olarak kabul edilmez.

Bir devletin diğer bir devleti savaşla tehdit etmesi, silahlı çatışma boyutuna ulaşmadığından bu sırada işlenen fiiller, savaş suçu olarak kabul edilmez. Fakat bir devletin kısmen veya tamamen işgale uğraması, işgal sırasında silahlı çatışmayla bağlantılı olarak işlenen fiillerin savaş suçu olarak değerlendirilmesini zorunlu kılar.⁴⁰⁴

Savaş suçuna konu fiiller, bir plan veya siyaset dahilinde işlenirse ya da geniş çapta işlendiğinde böyle bir uygulamanın parçası olarak görülüyorsa Mahkemenin, savaş suçlarını yargılama yetkisi doğar.⁴⁰⁵ Statü'nün 8. maddesinin 1. fıkrası, diğer uluslararası suçlarda olduğu gibi savaş suçları açısından bir ön koşul getirmemektedir. Maddede, Mahkemenin üzerinde yoğunlaşması gereken savaş suçlarının özellikleri belirtilerek bu tarz suçlarda, soruşturma veya kovuşturma başlatabilmek için Mahkemenin izleyeceği yol gösterilmektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰³ SU m.8 Giriş.

⁴⁰⁴ Güller/Zafer; a.g.e., s.89-90.

⁴⁰⁵ Roma Statüsü m.8/1. Ayrıca bkz. Güller/Zafer; a.g.e., s.90.

⁴⁰⁶ Gökdemir; a.g.t., s.192.

Savaş suçunun manevi unsuru kasttır. Fail, silahlı çatışmanın varlığını oluşturan maddi koşulların farkında olarak Statü'nün 8. maddesinde yer alan fiilleri işlediği takdirde savaş suçunun meydana geleceğini bilmeli ve meydana gelecek neticeyi istemelidir. Failin, silahlı çatışmanın varlığına veya uluslararası ya da uluslararası olmaması özelliğine ilişkin hukuki bir değerlendirmede bulunması gerekli değildir.⁴⁰⁷

Statü'nün 12. maddesi uyarınca bir devlet, Statü'ye taraf olmakla 5. maddede yer alan suçlarla ilgili olarak Statü'nün yargı yetkisini otomatik olarak kabul etmiş olur. Bu kuralın savaş suçları yönünden bir istisnası bulunmaktadır. Statü'nün 124. maddesine göre bir devlet, Statü'ye taraf olurken yapacağı bir bildirimle Statü'yü onayladığı tarihten itibaren 7 yıl boyunca, ülkesinde veya vatandaşları tarafından işlenecek savaş suçları açısından Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmediğini ilan edebilir. Böyle bir bildirimde bulunan devlet açısından Statü'nün savaş suçlarına ilişkin hükümlerinin yürürlüğe girmesi, 7 yıllık bir süre için ertelenir. Fakat bildirimde bulunan devlet, 7 yıllık sürenin bitmesini beklemeden bu beyanından her zaman feragat edebilir. Maddede yer alan erteleme hakkını kullanan devletlerden Fransa, 7 yıllık süre dolmadan bildirimini geri çekmiş; Kolombiya ise 7 yıllık süreyi sonuna kadar kullanmıştır.

4.2. Saldırı Suçu

BM Anlaşması; kuvvet kullanılmasını⁴⁰⁸ yasakladığından bu ve benzeri uluslararası anlaşmalar uyarınca günümüzde uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanılması, saldırı olarak itelendirilmektedir. Nitekim 14 Aralık 1974 tarihli BM Genel Kurulunun 3314 (XXIX) sayılı Saldırının Tanımı kararının 1. maddesine göre bir devletin; başka bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya bağımsızlığına karşı ya da BM Anlaşması'na aykırı herhangi bir şekilde silahlı kuvvet kullanılması saldırı olarak açıklanmıştır. Yani saldırı, silahlı kuvvet kullanma yasağını ihlal eden bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ SU m.8 Giriş.

⁴⁰⁸ BM Anlaşması'nın 2/4. maddesine göre "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı gerek BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar."

⁴⁰⁹ Uygun; a.g.t., s.81. BM Genel Kurulu, 18 Aralık 1967 tarihinde almış olduğu 2330 (XXII) sayılı kararıyla 35 temsilciden oluşan Saldırının Tanımlanması Özel Komitesi'ni kurmuştur. Komite, 1968 ile 1974 yılları arasında toplanarak saldırının tanımına ilişkin bir tasarı hazırlamış ve bu tasarıyı 1974 yılında BM Genel Kuruluna sunmuştur. BM Genel Kurulu, 14 Aralık 1974 tarihinde oy birliğiyle almış

Saldırı, uluslararası örf ve adet hukukuna göre suç olarak kabul edilmekte birlikte açıkça tanımlandığı Roma Statüsü'nden önce "barışa karşı suç" kavramıyla ifade edilmiştir. Nitekim bu suçun failleri, Nürnberg⁴¹⁰ ve Tokyo⁴¹¹ Mahkemeleri'nde barışa karşı suç işlemekten mahkum edilmiştir.⁴¹²

Saldırı suçu, Roma Konferansı'nda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç olarak Statü'de yer almışsa da tanımı konusunda konferansa katılan devletler arasında tam bir görüş birliğine varılamadığından bu meselenin çözümü, daha sonraya bırakılmıştır. Nitekim saldırı suçu Statü'de tanımlanmadan önce yürürlükte olan Statü'nün 5. maddesinin 2. fıkrasına göre "Mahkeme, saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini, 121 ve 123. maddelere uygun bir şekilde suçu tanımlayan ve bu suçla ilgili olarak Mahkemenin hangi durumlarda bu yetkisini kullanacağını ortaya koyan bir hüküm kabul edildikten sonra yerine getirir. Böyle bir hüküm, BM Anlaşması'nın ilgili hükümleriyle uyumlu olmalıdır."

2010 yılında Uganda'nın başkenti Kampala'da düzenlenen Gözden Geçirme Konferansı'nda saldırı suçuyla ilgili olarak Statü'de bazı değişiklikler yapılmıştır. Statü'nün 5. maddesinin 2. fıkrası yürürlükten kaldırılmış, onun yerine "Saldırı suçu" başlıklı 8 bis maddesi, "Yargı yetkisinin saldırı suçu üzerinde kullanılması (Devlet başvurusu, Mahkeme savcısının re'sen harekete geçmesi)" başlıklı 15 bis maddesi ve "Yargı yetkisinin saldırı suçu üzerinde kullanılması (BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu)" başlıklı 15 ter maddesi Statü'ye eklenmiştir.⁴¹³

Saldırı suçu, 2010 yılında yapılan değişikliklerden sonra Statü'nün 8 bis maddesinin 1. fıkrasında tanımlanmıştır. Buna göre "Bu Statü'nün amacı bakımından saldırı suçu,

olduğu 3314 sayılı kararla saldırının tanımını kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, Esat Mahmut; Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 128.

⁴¹⁰ NUACM Statüsü'nün 6(a) maddesine göre "Barışa karşı suç: Bir saldırı savaşı veya uluslararası antlaşmalara, anlaşmalara ya da güvencelere aykırı olmak üzere bir savaşın planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrası ya da bunlardan herhangi birinin gerçekleşmesi için ortak bir plana veya komploya katılma"dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mavuş, Ali; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisine Giren Bir Suç Olarak Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.49.

⁴¹¹ TUACM Statüsü'nün 5(a) maddesine göre "Barışa karşı suç: İlan edilmiş veya ilan edilmemiş bir saldırı savaşı ya da uluslararası antlaşmalara, anlaşmalara veya güvencelere aykırı olmak üzere bir savaşın planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrası ya da bunlardan herhangi birinin gerçekleşmesi için ortak bir plana veya komploya katılma"dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mavuş; a.g.t., s.52.

⁴¹² Kul; a.g.e., s.39-40.

⁴¹³ Mavuş; a.g.t., s.76. Saldırı suçuna ilişkin değişiklikleri de içeren Statü'nün İngilizce metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>, ET: 03.05.2021. Saldırı suçuna ilişkin Statü'nün 8 bis, 15 bis ve 15 ter maddelerinin metinleri için bkz. Mavuş; a.g.t., s.77-79.

bir devletin siyasi veya askeri eylemlerini etkili biçimde kontrol edebilme veya yönetebilme konumunda bulunan bir kimse tarafından karakteri, ağırlığı ve boyutu itibarıyla BM Anlaşması'nı açıkça ihlal eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icra edilmesini ifade eder.”⁴¹⁴

Saldırı suçuna sebep olacak fiiller; Statü'nün 8 bis maddesinin 2. fıkrasında, BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974 tarihli 3314 (XXIX) sayılı kararına uygun olarak 7 bent halinde sayılmıştır. Buna göre “1. fıkranın amacı bakımından saldırı fiili; bir devlet tarafından başka bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Anlaşması'na aykırı olacak başka şekillerde silahlı kuvvet kullanılmasıdır. Aşağıdaki fiillerden her biri, savaş ilan edilmiş olup olmamasına bakılmaksızın BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974 tarih ve 3314 (XXIX) sayılı kararına uygun şekilde bir saldırı fiili olarak nitelendirilecektir.”⁴¹⁵

- a) Bir devletin silahlı kuvvetlerince, diğer bir devletin topraklarına yönelik olarak yapılan istila veya taarruz ya da ne kadar geçici olursa olsun bu tür bir istila veya taarruzdan kaynaklanan herhangi bir askeri işgal ya da kuvvet kullanarak başka bir devletin ülkesinin veya topraklarının bir bölümünün ilhakı;
- b) Bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından başka bir devletin ülkesine karşı yapılan bombardıman veya bir devlet tarafından diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir silah kullanımı;
- c) Bir başka devletin silahlı kuvvetleri tarafından diğer bir devletin limanlarının veya kıyılarının kuşatma altına alınması;
- d) Bir devletin silahlı kuvvetlerince başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine ya da deniz ve hava filolarına saldırılması;
- e) Kabul eden devletle yapılan bir anlaşma uyarınca o devletin ülkesinde bulunan bir devletin silahlı kuvvetlerinin, o anlaşmada belirtilen koşullara aykırı olarak kullanılması veya anlaşmanın sona ermesinden sonra da bu topraklarda bulunmaya devam etmesi;

⁴¹⁴ Emir, Nergiz; “Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Bakımından Saldırı Suçu”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2015, C 1, S:2, s.127.

⁴¹⁵ Mavuş; a.g.t., s.77.

f) Ülkesini başka bir devletin kullanımına tahsis eden bir devletin; ülkesini, o devletin üçüncü bir devlete karşı gerçekleştireceği bir saldırı eyleminde kullanmasına izin vermesi;

g) Bir başka devlete karşı yukarıda belirtilen fiiller düzeyinde silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, düzensiz birliklerin veya paralı askerlerin bir devlet tarafından ya da bir devlet adına gönderilmesi veya o devletin bunlara önemli ölçüde katılması.”

Statü’nün 8 bis maddesinin 1. fıkrasında saldırı suçundan ve bu suçu işleyen bir kim-seden bahsedilirken aynı maddenin 2. fıkrasında, saldırı suçuna konu fiillerden ve bu fiilleri işleyen bir devletten bahsedilmektedir. Bu sebeple Mahkemenin yargı yetkisine giren diğer suçlardan farklı olarak saldırı suçunun bireysel olarak işlenmesi mümkün değildir.⁴¹⁶

Saldırı suçu, tanımından da anlaşılacağı üzere bir liderlik suçudur. Bir devlet tüzel kişiliğinin siyasi veya askeri faaliyetlerini kontrol edebilen veya yönlendirebilen herkes bu suçun faili olabilir.⁴¹⁷ Üst düzey sivil (cumhurbaşkanı, başbakan, savunma bakanı vb.) veya askeri (genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları vb.) yöneticiler, saldırı suçunu işleyebilir. Alt kademedeki askeri personel ise bu suçun faili olamaz.⁴¹⁸ Bir devletin hükümetinde veya askeri kurumlarında görev yapanlara ilave olarak o devleti, başka bir devlete saldırmaya veya o devletle savaşmaya yönlendirecek ölçüde etkili olan kişiler de bu suçun faili olabilir.⁴¹⁹ Bu bağlamda dini liderler ve özel sektör yöneticileri, bu suçun faili olabilir.⁴²⁰

Saldırı suçunun faili; bir saldırı fiilini planlayan, hazırlayan, başlatan veya icra eden kişidir. BM Anlaşması’nın 2/4. maddesinde belirtilen kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması halinde ise saldırı suçu oluşmayacaktır.⁴²¹

Her suçun kendisi için değişken nitelikte özel ve her suç için ortak nitelikte genel olmak üzere iki ayrı mağduru bulunmaktadır. Saldırı suçu, bir devlet tarafından başka bir devlete karşı işlenebileceğinden bu suçun özel mağduru devlettir. Öte yandan bu

⁴¹⁶ Emir; a.g.m., s.128.

⁴¹⁷ Emir; a.g.m., s.128.

⁴¹⁸ Emir; a.g.m., s.129.

⁴¹⁹ Gökdemir; a.g.t., s.194.

⁴²⁰ Mavuş; a.g.t., s.128.

⁴²¹ Gökdemir; a.g.t., s.196.

suç, uluslararası hukuktaki yükümlülöklere aykırılık teşkil ettiğinden tüm devletleri ilgilendirmektedir Devletlerin menfaatlerine halel getiren ve uluslararası toplumun düzenini bozan bu suçun genel mağduru, aslında uluslararası toplumun kendisidir.⁴²²

Saldırı suçu; bir devletin siyasi veya askeri eylemlerini etkin şekilde kontrol eden bir kişi tarafından karakteri, ağırlığı ve boyutu itibariyle BM Anlaşması'nı açıkça ihlal eden, Statü'nün 8 bis/2. fıkrasında saldırı (bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Anlaşması'na aykırı olacak başka şekillerde silahlı kuvvet kullanılması) olarak nitelendirilen fiillerin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icra edilmesi halinde oluşur.

Saldırı suçuna konu fiilin, Mahkemede yargılanabilmesi için BM Anlaşması'nı açıkça ihlal eder nitelikte yani belirli bir ağırlıkta olması gerekir. Küçük çaptaki askeri müdahaleler (iki devletin sınırında meydana gelen silahlı çatışmalar, karşılıklı top atışları vs.), Mahkemece saldırı suçu kapsamında değerlendirilmeyecektir.⁴²³

Statü'nün 8 bis maddesinin 2. fıkrasında sayılan bir saldırı fiili; karakteri, boyutu ve ağırlığı itibariyle BM Anlaşması'nı açıkça ihlal etmediği sürece aynı maddenin 1. fıkrasındaki suçu oluşturmaz. Bu nedenle saldırı fiilinin BM Anlaşması'nı açıkça ihlal etmesi koşulunun gerçekleşmesi için ölçü alınacak fiilin karakteri, boyutu ve ağırlığı kriterlerinin üçünün bir arada bulunması ve böyle bir ihlalin meydana geldiğini doğrulaması gerekir.⁴²⁴

“Karakter” kavramı, bir devleti saldırı fiilinde bulunmaya iten saikleri ifade eder. Örneğin bir devletin topraklarını genişletmek amacıyla başka bir devlete karşı silahlı tarruzda bulunması, saldırı suçunu oluşturur. “Boyut” kavramı, saldırı fiilinin büyüklüğünü ifade eder. Çok sayıda askerin katıldığı, geniş bir coğrafyada icra edilen ve yoğun bir silah kullanımının olduğu saldırı fiili, boyutu itibariyle saldırı suçuna sebebiyet verir. “Ağırlık” kavramı, saldırı fiilinin etki derecesini gösterir. Örneğin nükleer bir silahın kullanılacağı saldırı ile etkisi daha az olan silahların kullanılacağı saldırının neticeleri aynı olmaz.⁴²⁵

⁴²² Yılmaz, a.g.t., s.255-256; Mavuş, a.g.t., s.128-129.

⁴²³ Gökdemir; a.g.t., s.196.

⁴²⁴ Mavuş; a.g.t., s.131.

⁴²⁵ Mavuş; a.g.t., s.131.

Saldırı suçunun manevi unsuru kasttır. Fail, BM Anlaşması'nı açıkça ihlal eden maddi koşulların farkında olarak Statü'nün 8. maddesinde yer alan fiilleri işlediği takdirde saldırı suçunun meydana geleceğini bilmeli ve meydana gelecek neticeyi istemelidir. Failin, BM Anlaşması'nın açıkça ihlal edilmesinin niteliğine ilişkin hukuki bir değerlendirmede bulunması gerekli değildir.⁴²⁶

Mahkeme; saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini, Statü'de buna ilişkin olarak yapılan değişikliklerin 30 taraf devlet tarafından onaylanması veya kabul edilmesinden 1 yıl sonra işlenecek saldırı suçları üzerinde kullanabilecektir.⁴²⁷

Mahkeme, Statü'deki bir değişikliğin kabul edilmesi için gerekli olan oy çoğunluğuyla aynı çoğunlukta taraf devletin, 1 Ocak 2017 tarihinden sonra alacağı karara bağlı olarak saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini bu madde kapsamında kullanmaya başlayacaktır.⁴²⁸

Mahkemenin saldırı suçuna ilişkin olarak yargı yetkisini kullanabilmesi için ilk olarak, Statü'de yapılan değişikliklerin 30 devlet tarafından onaylanması veya kabul edilmesi gerekir. İkinci olarak, 30. devletin onay veya kabulünden 1 yıl sonra ve 1 Ocak 2017 tarihinden önce olmamak üzere TDM'de, taraf devletlerin 2/3 çoğunluğunun oyuyla karar alınması gerekir. TDM tarafından böyle bir karar alındıktan sonra Statü'nün 15 bis/3 ve 15 ter/3. maddeleri uyarınca Mahkeme, saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini kullanmaya başlayacaktır.

Statü'nün 15 bis/4. maddesine göre taraf bir devlet; daha önceden, bir saldırı fiilinden kaynaklanan saldırı suçu üzerinde Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmediğine yönelik olarak yazı işleri müdürüne bir bildirimde bulunmamışsa Mahkeme, 12.

⁴²⁶ SU m.8 bis, <https://www.icc-cpi.int/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>, ET: 06.05.2021.

⁴²⁷ Statü m. 15 bis/2. Statü'nün 8. maddesinde yapılan değişiklikleri onaylayan ilk devlet, Lihtenştayn'dır. Bu maddedeki değişiklikleri onaylayan 30. devlet ise Filistin'dir. Filistin, Statü'nün 8. maddesindeki değişiklikleri onayladığına ilişkin belgeyi 26.06.2016 tarihinde Mahkemeye teslim etmiştir. Mahkeme, 17 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini haizdir. Bkz. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/crime%20of%20aggression/Pages/default.aspx, ET: 07.05.2021. Statü'nün 8. maddesinde yapılan değişiklikleri onaylayan devletlerin güncel listesi için bkz. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XVIII-10-a&chapter=18&clang=en#EndDec, ET: 07.05.2021. Yazarın Notu: Statü'nün 8. maddesinde yapılan değişiklikleri onaylayan devlet sayısı 43'e yükselmiş olup bu değişiklikleri en son onaylayan devlet ise Romanya'dır.

⁴²⁸ Statü m.15 bis/3.

madde⁴²⁹ uyarınca söz konusu taraf devlet tarafından işlenen saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini kullanabilecektir. Böyle bir bildirimin geri alınması her zaman mümkün olup taraf devlet tarafından bu husus, 3 yıl içinde değerlendirilecektir. BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkemeye yapılacak başvurularda, Statü'nün 15 bis/4. maddesi uygulanmayacaktır.

Statü'nün 15 bis/4. maddesinin, 121. maddenin 5. fıkrasıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Statü'nün 121. maddenin 5. fıkrasına göre Mahkeme; Statü'nün 5, 6, 7 ve 8. maddelerinde yapılan değişiklikleri kabul etmeyen taraf devletin uyrukları tarafından veya o taraf devletin ülkesinde işlenen bir suçla ilgili olarak yargı yetkisini kullanamaz. Buna göre taraf devlet, Statü'nün 121. maddesinin 5. fıkrası uyarınca Statü'de yapılan değişiklikleri onaylamazsa veya onaylamasına rağmen 15 bis/4. maddedeki bildirim usulünü yerine getirirse saldırı suçuna ilişkin olarak Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasını engellemiş olur.⁴³⁰

Statü'nün 15 bis/5. maddesine göre Statü'ye taraf olmayan bir devlet bakımından saldırı suçu, söz konusu devletin vatandaşları tarafından veya o devletin toprakları üzerinde işlendiğinde Mahkeme, saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini kullanamayacaktır. BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkemeye yapılacak başvurularda, Statü'nün 15 bis/5. maddesi uygulanmayacaktır.

Statü'nün 8 bis/5. maddesinde, 12. maddede düzenlenmiş olan yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin ön koşullara ilişkin olarak taraf olmayan devletler yönünden bir istisna getirilmiştir. Zira 12. maddenin 2. fıkrasına göre; Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların taraf devletin topraklarında, deniz veya hava araçlarında taraf olmayan bir devletin vatandaşınca işlenmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisi bulunmakta iken 8 bis/5. madde uyarınca saldırı suçunun; taraf devletin ülkesinde, taraf olmayan bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisi bulunmayacaktır.⁴³¹

⁴²⁹ Statü'nün 12. maddesine göre; taraf bir devletin vatandaşı tarafından veya taraf bir devletin topraklarında, deniz ya da hava araçlarında Statü'de bahsi geçen uluslararası suçların işlenmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisi bulunmaktadır.

⁴³⁰ Emir; a.g.m., s.133.

⁴³¹ Emir; a.g.m., s.132.

Mahkeme, saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini 15 bis/1. maddenin hükümlerine bağlı olarak 13. maddenin 1-a ve 1-c bentlerine uygun şekilde kullanır.⁴³² Bu maddenin delaletiyle Statü'nün 13/1-a bendine göre, saldırı suçuna konu bir durumun 14. madde gereğince taraf devlet tarafından Mahkemenin savcısına bildirilmesi halinde Mahkeme, saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini kullanabilecektir.

Taraf devlet, Mahkemenin yargı yetkisine giren bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğünü savcıya bildirip bu suçlarla ilgili soruşturma açılmasını ondan isteyebilir. Böyle bir durumda taraf devlet; bilgi ve belgeler eşliğinde savcıya, olayın ilgili yönlerini anlatmalıdır.⁴³³

Yine 15 bis/1. maddenin delaletiyle Statü'nün 13/1-c bendine istinaden saldırı suçunun işlendiği bir olay hakkında savcının re'sen soruşturma başlatması halinde Mahkeme, saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini kullanabilir.

Savcı, saldırı suçunun işlendiğine yönelik kendisine gelen bilgiler üzerine Statü'nün 8 bis maddesi uyarınca re'sen soruşturma açabilir. Savcı; gelen bilgilerin doğruluğunu araştırır, ciddiyetini tahlil eder. Bu amaçla aynı veya diğer güvenilir kaynaklardan ek bilgi ve belge isteyebilir. Mahkemenin bulunduğu yerde yazılı veya sözlü ifade alabilir.⁴³⁴

Savcı, yaptığı ön inceleme sonucunda saldırı suçuyla ilgili olarak soruşturma açılması için makul temeller olduğuna karar verirse⁴³⁵ öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin, ilgili devletin saldırı fiilini işlediğine dair bir tespitinin bulunup bulunmadığını araştıracaktır. Savcı, ilgili bilgi ve belgeler de dahil olmak üzere Mahkeme önündeki olaya ilişkin olarak Genel Sekreteri bilgilendirecektir.⁴³⁶

⁴³² Roma Statüsü m.15 bis/1.

⁴³³ Roma Statüsü m.14.

⁴³⁴ Roma Statüsü m.13/1-c, m.15/1, 2; UDK m. 46.

⁴³⁵ Statü'nün 15/6. maddesine göre "Savcı, yapacağı ön inceleme sonucunda elde etmiş olduğu bilgilerin soruşturma için makul bir temel oluşturmadığı kanaatine varırsa bu bilgiyi sunanlar, savcı tarafından bilgilendirilir. İlerleyen zaman içinde aynı durumla ilgili olarak yeni vaka ve deliller ortaya çıkarsa savcı, soruşturma açıp açmama hususunu yeniden takdir eder." UDK'nin 49. maddesine göre ise "Savcı, soruşturmaya yer olmadığına dair kararının gerekçesini de ilgililerine bildirmekle yükümlüdür. Öte yandan savcı; kendisine bilgi sağlayanların güvenliğine, mahremiyetine veya soruşturmaların ya da yargılama işlemlerinin bütünlüğüne zarar gelmeyecek şekilde kararı derhal tebliğ eder. Savcı; yapacağı tebligatta, yeni olguların ve delillerin ışığında aynı duruma ilişkin olarak ek bilgi sunulabileceğini bildirir."

⁴³⁶ Roma Statüsü m.15 bis/6.

BM Güvenlik Konseyi'nin; saldırı fiilinin işlendiği yönünde bir tespitin bulunması halinde savcı, saldırı suçuyla ilgili olarak soruşturmaya devam edebilecektir.⁴³⁷ Burada, savcının takdir yetkisi bulunmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin; saldırı fiilinin işlendiği yönünde bir tespitin bulunmasına rağmen savcı, soruşturma başlatmayabilir.

Savcının, BM Genel Sekreterine yaptığı bildirim tarihinden itibaren 6 aylık süre içinde BM Güvenlik Konseyi tarafından ilgili devletin saldırı fiilini işlediğine yönelik bir tespit yapılmamışsa ve yine Konsey'ce 16. maddeye⁴³⁸ göre bir erteleme kararı alınmamışsa savcı, Ön Yargılama Dairesinin 15. maddede belirtilen usule uygun olarak saldırı suçu bakımından soruşturma açılmasına yetki vermesi koşuluyla soruşturmaya devam edebilir.⁴³⁹

Burada öncelikle savcı, topladığı tüm bilgi ve belgeleri Ön Yargılama Dairesine sunarak soruşturmayı başlatmak için yazılı olarak yetkilendirme talebinde bulunur.⁴⁴⁰

Ön Yargılama Dairesi, soruşturma başlatmak için yetkilendirme talebini incelemeyi önce savcıdan ve mağdurlardan ek bilgi ve belge isteyebilir. Daire, gerek görürse incelemeyi duruşmalı olarak yapar.⁴⁴¹

Ön Yargılama Dairesi, savcının talebini ve ekindeki belgeleri inceledikten sonra soruşturmanın derinleştirilmesi için makul veriler olduğuna kanaat getirirse ve dava, Mahkemenin yetki alanına giriyor görünüyorsa davanın kabul edilebilirliği ve yargı yetkisi konularında Mahkemenin sonraki tespitlerine bakmaksızın soruşturmayı başlatma yetkisi verir.⁴⁴²

Soruşturmaya başlatmak için yapmış olduğu yetkilendirme talebinin Ön Yargılama Dairesince reddedilmesi, savcının sonradan aynı durumla ilgili olarak yeni vaka ve delillere dayalı talepte bulunmasına engel teşkil etmez.⁴⁴³

⁴³⁷ Roma Statüsü m.15 bis/7.

⁴³⁸ Statü'nün 16. maddesine göre "BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak aldığı karar dahilinde Mahkemeden talepte bulunmasından itibaren 12 ay süreyle bu Statü'ye dayanarak hiçbir soruşturma veya dava açılmaz ya da açılan bir davaya devam edilemez; talep, aynı koşullar altında Konsey tarafından yenilenebilir."

⁴³⁹ Roma Statüsü m.15 bis/8.

⁴⁴⁰ UDK m. 50/2.

⁴⁴¹ UDK m.50/4.

⁴⁴² Roma Statüsü m.15/4.

⁴⁴³ Roma Statüsü m.15/5.

Savcı, Ön Yargılama Dairesinden yetki aldıktan sonra soruşturmayı başlatır. Kovuşturma aşamasına geçilip geçilmeyeceğine ise Statü'nün 53. maddesi uyarınca yapacağı ön incelemeden sonra karar verir. Buna göre;

Savcı, soruşturmayı tamamladıktan sonra kovuşturma evresine geçilmesi için makul temel bulunduğu sonucuna varırsa hazırlamış olduğu iddianameyi onaylanmak üzere Ön Yargılama Dairesine gönderir. Ön Yargılama Dairesi, iddianame ve buna karşıt olarak sunulan savunmalar temelinde, şüphelinin isnat edilen suçlardan birini işlediğine kanaat getirirse iddianameyi kabul eder ve ilgili kişiyi yargılanmak üzere Mahkeme Başkanlığının oluşturacağı bir Yargılama Dairesine gönderir.⁴⁴⁴

Savcı, başlattığı soruşturma sonucunda 53/2. maddedeki koşullar gerçekleşmediğinden bahisle kovuşturmaya geçilmesinin adaletin tecellisine hizmet etmeyeceğine kanaat getirirse kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verir. Savcı, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararını, gerekçesiyle birlikte Ön Yargılama Dairesine ve taraf devlete bildirir.⁴⁴⁵

Mahkeme dışındaki bir organ tarafından saldırı fiiline yönelik yapılacak bir tespit, bu Statü kapsamında Mahkemenin kendi tespitlerine halel getirmeyecektir.⁴⁴⁶ Yani Mahkeme, siyasi bir organ olan BM Güvenlik Konseyi'nin saldırı fiiline ilişkin yapmış olduğu tespitle bağlı kalmaksızın yargılama faaliyetini yürütecektir. Örneğin BM Güvenlik Konseyi'nin, saldırı fiilinin işlendiği yönündeki tespitine rağmen savcı, soruşturmanın sonucunda kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verebilir veya savcı, BM Güvenlik Konseyi'nin saldırı fiiline ilişkin yapmış olduğu tespitte ileri sürdüğü delillerle bağlı kalmaksızın şüpheliler hakkında tutuklama talebinde bulunabilir.⁴⁴⁷

Statü'nün 15 bis maddesi, 5. maddedeki diğer suçların yargılama koşullarına herhangi bir biçimde halel getirmeyecektir.⁴⁴⁸ Saldırı suçu ile diğer suçların bir arada bulunduğu bir duruma ilişkin olarak başlatılacak soruşturmada, sadece saldırı suçu yönünden Statü'nün 15 bis maddesindeki usul tatbik edilecektir. Örneğin saldırı suçunun işlendiği bir durumla ilgili olarak soruşturma başlatılması amacıyla taraf bir devlet tarafından Mahkemeye başvurulması halinde savcı, saldırı suçunun yanında savaş suçları ve

⁴⁴⁴ Roma Statüsü m.61.

⁴⁴⁵ Roma Statüsü m.53/2.

⁴⁴⁶ Roma Statüsü m.15 bis/9.

⁴⁴⁷ Gökdemir; a.g.t., s.199.

⁴⁴⁸ Roma Statüsü m.15 bis/10.

insanlığa karşı suçların da işlendiğini tespit ederse saldırı suçu yönünden soruşturmayı başlatabilmek için bu suçla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin tespitinin bulunup bulunmadığını araştırarak ve böyle bir tespit bulunması halinde soruşturma başlatacaktır. Savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar yönünden ise savcı, BM Güvenlik Konseyi'nin bu suçların işlendiğine yönelik tespiti bulunup bulunmadığını araştırmadan soruşturmasını başlatabilecektir.

Mahkemenin, saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini kullandığı ikinci durum ise BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusudur ve Statü'nün 15 ter maddesinde “Yargı yetkisinin saldırı suçu üzerinde kullanılması (BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu)” başlığı altında düzenlenmiştir.

Mahkeme, saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini ancak bu yönde Statü'de yapılan değişikliklerin 30 taraf devlet tarafından onaylanması veya kabul edilmesinden 1 yıl sonra işlenecek saldırı suçları üzerinde kullanabilecektir.⁴⁴⁹

Mahkeme, Statü'deki bir değişikliğin kabul edilmesi için gerekli olan oy çoğunluğuyla aynı çoğunlukta taraf devletin, 1 Ocak 2017 tarihinden sonra alacağı karara bağlı olarak saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini bu madde kapsamında kullanmaya başlayacaktır.⁴⁵⁰

Buna göre; BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine Mahkemenin saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini düzenleyen Statü'nün 15 ter maddesi, buna ilişkin olarak Statü'de yapılan değişikliğin 30 taraf devlet tarafından onaylanması veya kabulünden 1 yıl geçtikten sonra ve 1 Ocak 2017 tarihinden önce olmamak üzere taraf devletlerin 2/3 çoğunluğunun oyuyla TDM'de alacağı karar üzerine yürürlüğe girecektir.

Mahkeme; BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine saldırı suçu üzerinde yargı yetkisini, Statü'nün 15 ter maddesinin hükümlerine bağlı olarak 13. maddenin 1-b bendine uygun şekilde kullanabilecektir.⁴⁵¹ Statü'nün 13/1-b bendine göre; BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi, saldırı suçunun işlendiğini savcıya bildirerek Mahkemenin harekete geçmesini sağlayabilir.

⁴⁴⁹ Roma Statüsü m.15 ter/2.

⁴⁵⁰ Roma Statüsü m. 15 ter/3.

⁴⁵¹ Roma Statüsü m. 15 ter/1.

Saldırı suçunun işlendiği olayın soruşturulması hakkındaki BM Güvenlik Konseyi'nin yazılı kararı, Genel Sekreter tarafından Mahkemenin savcısına bildirilir. Olayla ilgili veya ilgisi olabilecek bilgi ve belgeler de kararın ekinde yer alır.⁴⁵²

Mahkeme, BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine Statü'nün 15 ter maddesi uyarınca saldırı suçu üzerinde yargı yetkisi kullanırken 15 bis maddesinde (taraf devlet başvurusu veya savcının re'sen harekete geçmesi üzerine saldırı suçu üzerinde yargı yetkisinin kullanılması) belirtilen ön koşullarla bağlı değildir. Örneğin; savcının, Statü'nün 15 ter maddesi çerçevesinde soruşturma başlatabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin, ilgili devletin saldırı fiilini işlediğine yönelik bir tespitin bulunup bulunmadığını araştırmasına gerek yoktur. Yine savcı, böyle bir soruşturmayı açmak için Ön Yargılama Dairesinden yetki talebinde bulunmayacaktır.

Saldırı suçuna ilişkin Statü'de değişikliklerin yapıldığı 2010 yılındaki Gözden Geçirme Konferansı'nda, BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine Mahkemede yapılan yargılamalara ilişkin olarak bir yorum ilkesi kabul edilmiştir. Buna göre, BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkemeye yapılan başvurular neticesinde, diğer başvuru yollarının aksine (taraf bir devletin başvurusu ve savcının re'sen harekete geçmesi) Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşları da soruşturma veya kovuşturmayaya tabi tutulabilecektir.⁴⁵³

Mahkeme dışındaki bir organ tarafından saldırı fiiliyle ilgili olarak yapılan tespitler, bu Statü kapsamında Mahkemece yapılacak tespitlere, yorumlara veya açıklamalara engel olmaz.⁴⁵⁴ Örneğin BM Güvenlik Konseyi'nin saldırı fiilinin işlendiğini iddia ettiği bir olayda Mahkeme, saldırı suçu dışındaki diğer uluslararası suçların işlendiğini tespit edip bu suçlar yönünden yargılama yapabilir.

Statü'nün 15 ter maddesi, 5. maddedeki diğer suçların yargılama koşullarına herhangi bir biçimde hâlel getirmeyecektir.⁴⁵⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin, saldırı suçunun işlen-

⁴⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. UCM ve BM Arasında Müzakere Edilen İlişki Anlaşması m. 17, https://legal.un.org/ola/media/UN-ICC_Cooperation/UN-ICC%20Relationship%20Agreement.pdf, ET: 14.05.2021.

⁴⁵³ Kul; a.g.e., s.105-106.

⁴⁵⁴ Statü m.15 bis/9.

⁴⁵⁵ Statü m.15 bis/10.

diğine ilişkin Mahkemeye yapmış olduğu başvuru neticesinde savcı tarafından başlatılan bir soruşturmada, örneğin soykırım suçunun işlendiği de tespit edilirse soykırım suçu yönünden Statü'nün 15 ter maddesindeki usul tatbik edilmeyecektir.

4.3. İnsanlığa Karşı Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar, uluslararası hukukta ilk defa NUACM Statüsü'nde tanımlanmıştır. NUACM Statüsü'nde yer alan bu tanım⁴⁵⁶, daha sonradan çeşitli değişikliklerle EYUCM ve RUCM Statüleri'nde ve en son Roma Statüsü'nde yer almıştır.⁴⁵⁷ Ancak Roma Statüsü'nde, insanlığa karşı suçların oluşabilmesi için NUACM ve EYUCM Statüleri'nde kabul edilmiş olan bir savaşla bağlantılı olma koşuluna yer verilmemiştir.⁴⁵⁸

İnsanlığa karşı suçlar, Statü'nün 7/1. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre; “1. Bu Statü'nün amaçları bakımından insanlığa karşı suçlar, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen aşağıdaki fiilleri kapsamaktadır:

- a) Öldürme;
- b) Toplu yok etme;
- c) Köleleştirme;
- d) Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli;
- e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme;
- f) İşkence;

⁴⁵⁶ NUACM Statüsü'nün 6/II-c bendine göre “Mahkemenin yargılama yetkisine giren her bir suçun icrası için veya bu suçla ilgili olarak savaştan önce veya savaş sırasında herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenmiş insan öldürme, imha, köleleştirme, sürgün ve diğer tüm insanlık dışı fiiller veya siyasal, ırksal veya dinsel

sebeplerle yapılan zulümler işlendikleri ülkenin iç hukukuna aykırılık oluştursun veya oluşturmasın insanlığa karşı suç olarak nitelendirilir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek, Murat; “*Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2016, C 9, S: 44, s.511.

⁴⁵⁷ Uygun; a.g.t., s.64.

⁴⁵⁸ Kılıç, Ali Şahin; “*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl:2009, C 58, S:3, s.630.

g) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkta diğer cinsel şiddet şekilleri⁴⁵⁹;

h) 3. fıkra da tanımlandığı şekliyle herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı bu fıkra da atıf yapılan herhangi bir fiille veya Mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm;

i) Kişilerin zorla kaybedilmesi;

j) Apartheid (İrk ayrımcılığı) suçu;

k) Kasten ciddi ızdıraplara veya bedensel ya da zihinsel veyahut fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı fiiller.”

7. maddenin 2. fıkrasında ise ilk fıkra da yer alan kavramlardan ne anlaşılması gerektiği açıklanmıştır. Buna göre;

“Herhangi bir sivil topluluğa karşı yöneltilmiş saldırı”, devlet veya kurumsal bir politikanın uzantısı ya da bu politikanın daha da ileri götürülmesine yönelik olarak 1. fıkra da belirtilen fiillerin, böyle bir sivil topluluğa karşı müteaddit defalar yapılması anlamına gelir.⁴⁶⁰

“Toplu yok etme”, nüfusun bir bölümünü yok etmek amacıyla yiyecek ve ilaca erişimden mahrum bırakmanın yanı sıra hayat koşullarını kasten kötüleştirmeyi de içerir.⁴⁶¹ Fail, devlet veya onun yardım ettiği bir örgütün planı ya da politikası çerçevesinde gerçekleştirilen saldırının bir parçası olarak sivil bir topluluğu kısmen veya tamamen yok etme amacına matuf olmak üzere, bir veya birden fazla kişinin ölümüne sebebiyet vermelidir.⁴⁶² Eğer yok etme fiilleri, soykırım suçunda olduğu gibi belli bir gruba yönelik değilse bu fiilleri işleyen failer, insanlığa karşı suçtan dolayı cezalandırılabilir.

⁴⁵⁹ Buradaki fiillerin, sivil bir topluluğa yönelik devlet veya örgüt politikasının uygulanması olarak anlaşılması gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seymen Çakar, Ayşen; ‘İnsanlığa Karşı Suçlar’, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl: 2012, S:103, s.190.

⁴⁶⁰ Roma Statüsü m.7/2-a.

⁴⁶¹ Roma Statüsü m.7/2-b.

⁴⁶² RUCM; Niyitegeka kararında, öldürmek maksadıyla kalabalık bir Tutsi gruba açılan ateşin yok etme niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Ersan; Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2020, s.99.

“Köleleştirme”; kadın ve çocuklar başta olmak üzere bir kişi üstünde sahiplik hakkına dayalı yetkilerin, insan ticareti dahil kullanılması anlamına gelir.⁴⁶³ Failin; satma, satın alma, kiralama, takas etme veya özgürlüğün benzer biçimde zorla sınırlandırılmasını kabul ettirerek bir veya daha fazla kişinin üzerinde sahiplenme hakkıyla ilgili olarak bir güç uygulaması köleleştirme suçunun unsurlarındandır.⁴⁶⁴

“Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli”, uluslararası hukukta izin verilen gerekçeler olmaksızın bir yerde hukuka uygun olarak ikamet eden insanların zorla yerlerinden edilmeleri veya başka zorlayıcı fiillerle yer değiştirilmeleri anlamına gelir.⁴⁶⁵

“İşkence”,⁴⁶⁶ hukuki yaptırımların doğasına ve buna bağlı olarak kaynaklanan acı ve ızdırap hariç olmak üzere gözaltında olan veya sanığın gözetiminde bulunan bir kişinin, fiziksel veya zihinsel olarak şiddetli acı ve ızdırap çekmesini bilerek sağlama anlamına gelir.⁴⁶⁷ İşkence, 10 Aralık 1984 tarihli “BM İşkence ve Diğer Zalimane Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme”de tanımlanmıştır. Bu sözleşmenin 1. maddesine göre “Sözleşme amaçlarına göre ‘işkence’ terimi; bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için ya da ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası ya da muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca

⁴⁶³ Roma Statüsü m.7/2-c.

⁴⁶⁴ SU m.7 (1)(c)/1. BM tarafından 7 Eylül 1956 tarihinde kabul edilen Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme’nin 7/a bendine göre “Kölelik, 1926 tarihli Kölelik Sözleşmesi’nde tarif edildiği gibi üzerinde mülkiyet hakkına mahsus yetkiler veya bunlardan bazılarının uygulandığı bir şahsın hal veya şartı ve köle, bu durum ya da şartı haiz olan kimsedir.” Yine aynı Sözleşme’nin 7/c bendine göre “Köle ticareti, bir şahsın köle haline getirmek için ele geçirilmesi, iktisabı veya temliki; bir kölenin satmak veya mübadele etmek üzere iktisabı; satılmak veya mübadele edilmek üzere iktisap edilmiş bir şahsın satış veya mübadele suretiyle devri; kullanılan ulaştırma vasıtası ne olursa olsun umumiyetle köle ticareti ve nakli hakkındaki herhangi bir fiili ifade ve ihtiva eder.” Sözleşmenin metni için bkz. <https://hukukbook.com/koleligin-ya-saklanmasina-dair-ek-sozlesme/>, ET: 17.05.2021.

⁴⁶⁵ Roma Statüsü m.7/2-d.

⁴⁶⁶ İşkence suçu, uluslararası teamül hukukunda yasaklanmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi gibi birçok uluslararası sözleşme işkenceyi yasaklamıştır. İşkencenin yasaklanması, uluslararası hukukun emredici kurallarındandır. İşkence fiili, NUACM ve TUACM Statüleri’nde insanlığa karşı suçlar arasında sayılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek; a.g.m., s. 516.

⁴⁶⁷ Roma Statüsü m.7/2-e.

kanuni müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermeyen.”⁴⁶⁸ Bu Sözleşmede işkence suçunun faili, sadece kamu görevlisi veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahıs iken Roma Statüsü, işkence fiilinin faili için böyle bir sınırlama öngörmemiştir. Statü uyarınca kamu görevlisi olmayan herhangi bir şahıs, işkence suçunun faili olabilir.

“Zorla hamile bırakma”, uluslararası hukukun ciddi bir şekilde ihlali veya bir topluluğun etnik bileşimini değiştirme amacıyla bir kadının arzusu olmadan zorla hamile bırakılması anlamına gelir; ancak bu tanım, hiçbir şekilde hamileliğe ilişkin ulusal kanunları etkileyecek şekilde yorumlanamaz.⁴⁶⁹

“Zulüm”;⁴⁷⁰ bir grubun veya topluluğun, kimliğinden dolayı uluslararası hukuka aykırı olarak temel haklardan ağır bir şekilde mahrum bırakılması anlamına gelir.⁴⁷¹ Burada fail; hareketini, 7/1. maddede sayılan herhangi bir fiil veya Mahkemenin yargı yetkisi dahilindeki herhangi bir suçla ilişkili olarak gerçekleştirirse zulüm suçu oluşur.⁴⁷² Bu fiilin içeriği; *ad hoc* mahkemelerin statülerinde, Roma Statüsü’nde, ulusal veya uluslararası hukukun diğer belgelerinde tam olarak belirlenmiş değildir.

“Apartheid (İrk ayrımcılığı) suçu”,⁴⁷³ bir ırkın başka bir ırk grubu veya grupları üzerinde sistematik hakimiyet ve baskı kurmaya yönelik kurumsal bir rejim çerçevesinde ve bu rejimi koruma amacıyla işlediği 1. fıkrada sözü edilen insanlık dışı fiiller anlamına gelir.⁴⁷⁴ İrk ayrımcılığı, 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren “Her Türlü İrk

⁴⁶⁸ Sözleşmenin metni için bkz. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-iskence-ve-diger-zalimane-gayriinsani-veya-kucultucu-muamele-veya-cezaya-karsi-sozlesme.pdf>, ET: 18.05.2021.

⁴⁶⁹ Roma Statüsü m.7/2-f.

⁴⁷⁰ İçtihat hukukunda zulüm suçundan, gerçekte ayrımcılık yapan ve uluslararası teamül hukukunda tanınan temel bir hakkı ihlal eden bir fiil olarak bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schabas; a.g.e., s.68. Dinî sebeplere dayalı zulüm fiili, NUACM Statüsü’nde insanlığa karşı suçlar arasında gösterilmişken TUACM Statüsü’nde insanlığa karşı suçlar arasında yer almamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seymen Çakar; a.g.m., s. 178.

⁴⁷¹ Roma Statüsü m.7/2-g.

⁴⁷² SU m.7 (1)(h)/4.

⁴⁷³ Apartheid; Güney Afrika’nın çoğunluğu oluşturan siyahi halkının, ülkeye sonradan gelen azınlıktaki beyazlar tarafından kurumsallaşmış bir politika çerçevesinde ayrımcılığa tabi tutulması olarak isimlendirilmiştir. Ayrımcılık, zamanla genişlediğinden buna uygun bir yönetim şeklini gerektirmiştir. On yedinci yüzyıldan itibaren başlayan ayrımcılık uygulamalarıyla birlikte apartheid, Güney Afrika’da 1948 yılında Ulusal Parti’nin iktidara gelmesiyle kurumsallaşmış ve 1994’e kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gümüş, İskender; “*Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkileri*”, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2020, C 5, S:10, s.26.

⁴⁷⁴ Roma Statüsü m.7/2-h. Statü, ırk ayrımcılığını bir ırkın başka bir ırk üzerinde baskı ve hakimiyet kurması olarak ele almıştır. Bu bağlamda Statü’nün, ırk ayrımcılığını kavramını biraz dar yorumladığını söylemek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Cansu; Roma Statüsü Bağlamında İnsanlığa Karşı Suçlarda Devlet Politikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.110-111.

Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Sözleşmesi’’nde tanımlanmıştır. Bu sözleşmenin 1. maddesine göre ‘‘Bu Sözleşmede ‘ırk ayrımcılığı’ terimi; siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak amacına veya etkisine yönelik ırk, renk, soy veya ulusal ya da etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama veya tercih anlamındadır.’’⁴⁷⁵

‘‘Kişilerin zorla kaybedilmesi’’, bir devlet veya siyasi bir örgüt tarafından ya da onların yetkisi, desteği ve bilgisi dahilinde; kişilerin gözaltına alınması, tutuklanması veya kaçırılmasını takiben bu kişilerin uzunca bir süre kanun korumasından uzak tutulması amacıyla nerede oldukları ve akıbetleri hakkında bilgi vermeyi reddetme ve bu kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları bilgisini inkar anlamına gelir.⁴⁷⁶

İnsanlığa karşı suçlar, yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak sivil bir topluluğun en temel insan haklarını ihlal ettiğinden aslında tüm insanlığı hedef almaktadır.

Soykırım suçunda suçun mağduru, belli bir grup olmasına rağmen insanlığa karşı suçlarda suçun mağduru, sivil halktır ve bu yönüyle her iki suç birbirinden ayrılır. Yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olmayan herkes, sivil halk sayılabilir. İnsanlığa karşı suçlar; savaş veya barış zamanlarında işlenebildiğinden kimlerin sivil halk sayılacağı, suça konu fiillerin işlendiği hal ve koşullara göre değişkenlik gösterir. Örneğin; bu suçların işlendiği zaman silah bırakmış paramiliter güçler veya terhis olmuş askerler, sivil halktan sayılabilir.⁴⁷⁷

Sivil bir topluluğa karşı yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak Statü’de belirtilen fiillerin işlenmesi, insanlığa karşı suçların maddi unsurunu oluşturur. Saldırının yaygın olması; geniş bir coğrafyada, birden fazla fiilin birden fazla mağdura karşı işlenmesini zorunlu kılar. Yani burada, fiil ve mağdur sayısında bir çokluk söz konusudur. Saldırının sistematik olması ise bir devletin veya onun desteklediği bir örgütün siyasi veya ideolojik amaçları çerçevesinde gerçekleştirilmesini ifade eder. İnsanlığa

⁴⁷⁵ Sözleşmenin metni için bkz. <https://www.ihd.org.tr/her-tirrk-ayrimcilinin-ortadan-kaldirilmasina-k-uluslararasi-slee/>, ET: 19.05.2021.

⁴⁷⁶ Roma Statüsü m.7/2-i.

⁴⁷⁷ Güller/Zafer; a.g.e., s.80-81.

karşı suçlar, özgü (mahsus) suçlardan olmadığından sivil veya asker olan herkes, bu suçların faili olabilir.⁴⁷⁸

İnsanlığa karşı suçların manevi unsuru kasttır. Fail, sivil halka karşı yöneltilmiş olan geniş veya sistematik bir saldırının parçası olduğunun bilincinde olarak fiili işlemelidir. Bu bilinçten yoksun olarak hareket eden failin işlemiş olduğu fiil, insanlığa karşı suç sayılmaz. Failin, saldırının tüm özelliklerini veya devletin ya da onun desteklediği örgütün planının veyahut politikasının tüm ayrıntılarını bilmesine gerek yoktur. Saldırıların askeri nitelikte olması gerekmez.⁴⁷⁹

4.4. Soykırım

Soykırım (Jenosid, genocide) kavramı; ilk defa, Raphael Lemkin tarafından 1944 yılında yazılan bir kitapta⁴⁸⁰ kullanılmıştır. Polonya Yahudisi olan Lemkin; Yunanca’da aile, soy anlamına gelen “*genos*” sözcüğüyle öldürme anlamına gelen “*cide*” sözcüğünü birleştirerek “*genocide*” kavramını oluşturmuştur.⁴⁸¹ Lemkin; Nazilerin, Yahudilere ve Romanlara yapmış olduğu uygulamaları incelemiş ve ulaştığı sonuçları, soykırım adı altında toplamıştır. Lemkin’e göre soykırım, bir ulusun üyelerini öldürerek o ulusu yok etmenin ötesinde belirli bir plan dahilinde çeşitli yöntemler uygulanarak hedef seçilen ulusun temelini esastan ortadan kaldırılmasıdır.⁴⁸²

Soykırım kavramı, II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri’nin Statüleri’nde açıkça yer almamış olup soykırım suçu olarak kabul edilecek fiiller, her iki Statü’de insanlığa karşı suçlar arasında düzenlenmiştir. NUACM’deki yargılamalar sırasında, savcı tarafından hazırlanan iddianamede belirtilmesine rağmen her iki *ad hoc* mahkemenin kararlarında, soykırım kavramına rastlanmamaktadır.⁴⁸³

Soykırım kavramı, BM Genel Kurulunun 11 Aralık 1946 tarihli 96 (I) sayılı kararıyla ilk defa uluslararası niteliği haiz bir metinde yer almıştır.⁴⁸⁴ Bu karar üzerine soykırım

⁴⁷⁸ Seymen Çakar; a.g.m., s.188-189. Ayrıca bkz. Güller/Zafer; a.g.e., s.81-82.

⁴⁷⁹ SU m.7 Giriş.

⁴⁸⁰ Raphael Lemkin’in yazmış olduğu kitabın adı, “Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, ProposalsforRedress” dir.

⁴⁸¹ Duran, Batuhan; Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanununda Düzenlenişi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.3.

⁴⁸² Duran; a.g.t., s.3-4.

⁴⁸³ Beşiri, Arzu; “Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl:2013, S:108, s.181.

⁴⁸⁴ “Bir insanı katletmek, nasıl o insanın yaşama hakkının inkarı ise soykırım da insan grubunun varoluş hakkının inkarıdır. Bu inkar, insanlığın vicdanını sarstığı gibi bu insan gruplarının insanlığa sunduğu

suçuna ilişkin olarak bir sözleşme taslağı hazırlanmıştır. “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”, Genel Kurulun 9 Aralık 1948 tarihli 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁸⁵

Soykırım suçu, Statü’nün 6. maddesinde yer almaktadır. Buna göre “Bu Statü’nün amaçları bakımından ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek.”

Soykırım suçunda etnik, ulusal, ırksal veya dinsel bir grubun yaşama hakkı korunmaktadır. Suça konu fiillerin işlendiği grubu oluşturan üyelerin tamamının korunması söz konusudur. Bu suçun ihdas edilmesiyle birlikte aslında tüm insanlık, korunmak istenmiştir.⁴⁸⁶ Soykırım suçu, uluslararası hukukta kabul edilen en ağır ve en ciddi suçtur.

Soykırım suçunun mağduru; etnik, ulusal, irki veya dini insan gruplarıdır. Statü’de siyasi veya sosyal insan gruplarının korunmasından söz edilmemiştir.⁴⁸⁷ Statü’de, suçun mağduru olan insan gruplarının özelliklerine yer verilmemiş olup uluslararası hu-

kültürel ve diğer katkılara da çok fazla zarar vermektedir. Bu inkar, ayrıca ahlak kanunları ile BM’nin amaç ve ruhuna da ters düşmektedir.

İrksal, dinsel, siyasi ve diğer gruplara karşı kısmen veya tamamen pek çok yapılmış soykırım örnekleri vardır. Soykırım suçunun cezalandırılması uluslararası bir meseledir.....

Genel Kurulun gelecek olağan toplantısına kadar Ekonomik ve Sosyal Konsey’in, sorumluluğu üstlenip gerekli çalışmaları yaparak soykırım suçuyla ilgili taslak anlaşmayı sunmasını rica etmektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Duran, a.g.t., s.5-6.

⁴⁸⁵ Soykırım suçunu düzenleyen Statü’nün 6. maddesi, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme’nin “Soykırım Oluşturan Fiiller” başlıklı 2. maddesinin aynısıdır.

⁴⁸⁶ Bayıllıoğlu, Uğur; Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargılama Yetkisine Giren Suçlar (Soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, saldırı suçu, dar anlamda savaş suçu), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.56.

⁴⁸⁷ Schabas; a.g.e., s.58.

kukta, bu grupların özelliklerini tahlil eden RUCM'nin Akayesu kararına atıf yapılmaktadır. Akayesu kararına göre; ulusal grup, aynı vatandaşlık hukuki bağına sahip insan topluluğudur. Etnik grup, aynı dili konuşan ve aynı kültürel özelliklerle birbirlerine bağlı insan topluluğudur. Irki grup, belli bir coğrafya ile tanımlanan genetik ve fiziksel özelliklere sahip insan topluluğudur. Dini grup ise aynı dini ve mezhebi anlayışa sahip, ibadet şekilleri ortak olan insan topluluğudur.⁴⁸⁸

Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla Statü'de sayılan fiillerden birinin (öldürme, bedensel veya zihinsel zarar verme, yaşam şartlarını kasten değiştirme, doğumları engellemek için tedbir alma, çocukları zorla başka bir gruba gönderme) o grup üyelerine karşı işlenmesi, soykırım suçunun maddi unsurunu oluşturur. Örneğin maddede sayılan gruplardan birine mensup kişilerin; hayatına son verilmesi, kısırlaştırılması, doğum kontrolüne tabi tutulması, organlarına zarar verilmesi, yiyecek veya tıbbi malzemelerden yoksun bırakılması, tecavüze uğraması, işkenceye tabi tutulması, çocukların tehditle veya güç kullanarak bir gruptan diğer gruba transfer edilmesi⁴⁸⁹ soykırım suçunu meydana getirir.

Soykırım suçunun manevi unsuru genel kasttır. Fail, Statü'nün 6. maddesinde yer alan fiilleri işlediği takdirde soykırım suçunun meydana geleceğini bilmeli ve meydana gelecek neticeyi istemelidir. Buna ilaveten fail; ulusal, etnik, dini veya ırki bir grubu tamamen veya kısmen ortadan kaldırma özel kastıyla da hareket etmelidir.⁴⁹⁰ Soykırım suçunu diğer uluslararası suçlardan ayıran en temel özellik, failde bulunan özel kastın varlığıdır.⁴⁹¹ Fail, belli bir insan grubunu yok etme saikiyle hareket ettiğinden soykırım suçu, uluslararası hukukta en vahim suç olarak kabul edilmiştir.

5. MAHKEMEYE BAŞVURU YOLLARI

UCM'nin yargı yetkisini kullanabilmesi için Statü'nün 5. maddesinde yer alan suçların; gerçek kişilerce, Statü'nün yürürlük tarihi olan 1 Temmuz 2002'den bu yana herhangi bir tarihte işlenmesi gerekmektedir. Yine bu suçların; Statü'ye taraf devletlerin

⁴⁸⁸ Uygun; a.g.t., s.52; Değirmenci, Olgun, “*Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl:2007, S:70, s.83.

⁴⁸⁹ SU m.6 (e)/5'e göre bir gruptan diğer gruba zorla nakledilen çocukların 18 yaşından küçük olması gerekir.

⁴⁹⁰ SU m.6 Giriş, m.6 (a)/3, m.6(b)/3, m.6 (c)/3, m.6 (d)/3, m.6 (e)/3.

⁴⁹¹ Akdoğan, Can; Uluslararası Ceza Divanı Statüsünde Savaş Suçları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.138.

topraklarında, deniz veya hava araçlarında işlenmesi ya da suç işleyen kişilerin Statü'ye taraf devletlerden birinin vatandaşı olması gerekir. Bir devlet, Statü'ye taraf olmamakla birlikte UCM'ye yapacağı bir bildirimle kendi ülkesinde veya kendi vatandaşları tarafından işlenen suçla ilgili olarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Fakat tüm bunlar; UCM'nin, görevine giren bir durumla ilgili olarak harekete geçmesi için yeterli olmayıp tıpkı ulusal ceza mahkemelerinde olduğu gibi Mahkemenin de yargı yetkisini kullanabilmesi açısından usule ilişkin birtakım prosedürlerin yerine getirilmesi zorunludur. Statü'nün 13. maddesinde yer alan başvuru yollarından birinin gerçekleşmesi halinde UCM, suça konu olayla ilgili olarak harekete geçer ve yargı yetkisini kullanır. Mahkemeye başvuru yolları şunlardır:

- Statü'ye taraf devletlerden birinin, suçun veya suçların işlendiği durumla ilgili olarak savcıya bildirimde bulunması;
- BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi'nin, bir veya birden fazla suçun işlendiği olayı savcıya bildirmesi;
- UCM savcısının, bir veya birden fazla suçun işlendiği duruma ilişkin olarak re'sen (kendiliğinden) soruşturma başlatmasıdır.

Bunlara ilaveten; Statü'ye taraf olmayan devletlerden biri, UCM'ye yazılı olarak başvurup suçun işlendiği olaya ilişkin olarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Böyle bir durumda, Statü'ye taraf olmayan devletin bildirimi üzerine savcı harekete geçer ve suç konusu olayı soruşturmaya başlar.⁴⁹²

5.1. Roma Statüsü'ne Taraf Devletlerin Yetkisi

Roma Statüsü'ne taraf devletlerden biri; Mahkemenin yargı yetkisine giren bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğünü Mahkemenin savcısına bildirip, bu suçlarla ilgili bir ya da daha fazla kişinin yargılanıp yargılanmayacağı hususunun belirlenmesi amacıyla durumun soruşturulmasını ondan talep edebilir.⁴⁹³ Taraf devlet; başvurusunu mümkün olduğu kadar elindeki delillerle temellendirmeli, suçun işlendiği maddi olayı bilgi ve belgelerle ispatlamalıdır.⁴⁹⁴

⁴⁹² Roma Statüsü m.12/3.

⁴⁹³ Roma Statüsü m.13/1-a, m.14/1.

⁴⁹⁴ Roma Statüsü m.14/2.

Statü'ye taraf devletler, Mahkemenin yargı yetkisini haiz olduğu suçlar kendi topraklarında, deniz veya hava araçlarında işlenmişse ya da suçlanan kişi kendi vatandaşlarıysa durumun soruşturulmasını Mahkemenin savcısından evleviyetle talep eder. Mahkeme, yer yönünden yargı yetkisini tespit ederken bir devletin askeri güçleriyle işgal ettiği toprak parçalarını, ülke kavramının içinde değerlendirebilecektir.⁴⁹⁵

Taraf devletler; Statü'ye taraf olsun veya olmasın diğer devletlerde işlenen ve Mahkemenin yargı yetkisine giren suçları, soruşturması için savcıya bildirebilir. Her iki durumda da suç işleyenlerin, taraf devletlerin uyruğunda olmaması veya Statü'ye taraf ya da taraf olmayan devletlerin vatandaşları olması neticeyi değiştirmez. Zira Statü'de, Mahkemeye başvuru konusunda taraf devletlere herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Böyle bir başvuru, işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili olarak taraf devletlerin elinde ancak kuvvetli deliller varsa mümkün olabilir. Burada önemli olan husus; Statü'ye taraf olmayan devletlerin, taraf devletlerin aksine Mahkemeye iş birliği yapmalarının zorunlu olmamasıdır.⁴⁹⁶

Statü'ye taraf olan devletlerin başka devletlerde işlenen Statü'ye konu suçları UCM önüne götürmesi, devletler arası ilişkiler açısından pratikte pek mümkün görünmemektedir. Hiçbir devlet, özünde kendisini ilgilendirmeyen ve aleyhine bildirimde bulunduğu devletle ilişkilerini bozabilecek bu tür yollara girmeyi tercih etmez. Zaten böyle bir başvurunun uluslararası ilişkiler açısından Statü'ye taraf olan devletlere hiçbir faydası da bulunmamaktadır.

Taraf devletler, savcıya yapacakları başvuruyu yazılı olarak yapar.⁴⁹⁷ Bu yönde yapılacak şifahi açıklamalar, hukuken Mahkemeyi bağlamaz. Taraf devletlerin başvurularında, suça konu olayın gerçekleştiği yer ve zaman dışında yapacakları değerlendirmeler, yine Mahkemeyi bağlamayacaktır. Bir taraf devletin başvurusu üzerine savcı, ön inceleme başlatır. Ön inceleme evresinde savcı, taraf devletlerin kendisine sunmuş olduğu materyalleri, bilgi ve belgeleri inceler, delilleri değerlendirir. Savcı, soruşturma açılıp açılmayacağına veya başlatmış olduğu bir soruşturmanın kovuşturmaya dönüşüp dönüşmeyeceğine Statü'nün 53. maddesi uyarınca yapacağı ön incelemeden sonra karar verir.

⁴⁹⁵ Beyazıt; a.g.t., s.114.

⁴⁹⁶ Beyazıt; a.g.t., s.114.

⁴⁹⁷ UDK m.45, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>, ET: 21.05.2021.

Savcı, kendisine gönderilmiş olan bilgi ve belgeleri değerlendirip ciddiyetle analiz eder. Elindeki argümanları yeterli görmezse devletlerden, BM'nin organlarından, sivil toplum kuruluşlarından veya güvenilir olduğuna inandığı diğer kaynaklardan ek bilgi talep edebilir. Mahkemenin bulunduğu yerde yazılı ya da sözlü ifade alabilir.⁴⁹⁸

Bu ön inceleme faaliyeti neticesinde savcı, Statü çerçevesinde işlem yapılması gerektiğine kanaat getirirse soruşturmayı başlatır. Savcı; bir soruşturmayı başlatırken elindeki bilgilerin Mahkemenin yetkisine giren bir suçun işlenmiş veya işlenmekte olduğu kanaatine makul bir temel oluşturup oluşturmadığını, incelediği olayın Statü'nün 17. maddesine göre Mahkeme önüne getirilmesinin kabul edilir olup olmadığını, suçun ağırlığı ve mağdurların çıkarları da hesaba katıldığında yapacağı soruşturmanın adaletin tecellisine hizmet edeceği yönünde maddi nedenler bulunup bulunmadığını göz önünde bulundurur. Bu ön inceleme neticesinde savcı, soruşturma yapmaya gerek olmadığına dair bir karara varırsa bu durumdan, konuyu kendisine havale eden taraf devletlere veya BM Güvenlik Konseyi'ne derhal yazılı olarak bilgi verecektir.⁴⁹⁹

Şayet savcı, işleme devam etmek için makul bir temel bulunmadığına ve soruşturma yapmaya gerek olmadığına, suçun ağırlığı ve mağdurların çıkarları birlikte düşünüldüğünde adaletin tecelli etmeyeceği yönünde sebepler bulunduğundan bahisle karar verirse bu durumda vereceği kararı, hemen gerekçesiyle birlikte yazılı olarak Ön Yargılama Dairesine bildirir.⁵⁰⁰

Savcı, başlattığı soruşturma sonucunda Statü'nün 58. maddesine göre yakalama emri çıkarmak için yeterli hukuki veya maddi dayanak bulunmadığına; soruşturmaya konu durumun 17. maddeye göre kabul edilemez olduğuna; suçun ağırlığı, mağdurların menfaatleri, şüphelinin hastalığı veya yaşlanması ve iddia olunan suçtaki rolü dahil tüm hal ve şartlar hesaba katıldığında kovuşturmaya geçilmesinin adaletin tecellisine hizmet etmeyeceğine kanaat getirirse kovuşturma için yeterli temel bulunmadığından bahisle kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verir. Savcı, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararını gerekçesiyle birlikte Ön Yargılama Dairesine, Statü'nün 14. maddesine göre olayı mahkemeye intikal ettiren taraf devlete veya Statü'nün 13. maddesine giren olaylarda BM Güvenlik Konseyi'ne bildirir.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ UDK m.104.

⁴⁹⁹ Roma Statüsü m.53/1-a, 1-b, 1- c; UDK m.105/1.

⁵⁰⁰ Roma Statüsü m.53/1 son; UDK m. 105/4, 5.

⁵⁰¹ Roma Statüsü m.53/2; UDK m. 106.

Taraf devlet veya BM Güvenlik Konseyi, kendilerine yapılan bildirimden itibaren 90 gün içinde savcının vermiş olduğu soruşturma veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlar aleyhine gerekçeleriyle birlikte yazılı olarak Ön Yargılama Dairesine itirazda bulunabilir. İtirazı değerlendirmek üzere Ön Yargılama Dairesi; elindeki tüm bilgi ve belgeleri veya özetlerini göndermesini savcıdan, itiraz dilekçelerine ek gerekçeler sunmalarını itirazda bulunanlardan (taraf devlet veya BM Güvenlik Konseyi) isteyebilir.⁵⁰²

Ön Yargılama Dairesi, yapacağı inceleme sonucunda itirazı kabul ederse savcıdan, soruşturmaya veya kovuşturmaya dair kararını kısmen veya tamamen gözden geçirmesini isteyebilir. Bu yönde bir karar, oy çokluğuyla alınır ve gerekçeli olmak zorundadır. Bu durumda savcı, mümkün olan en kısa süre içinde soruşturma veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararını yeniden değerlendirerek nihai kararını verir ve gerekçeleriyle birlikte yazılı olarak Ön Yargılama Dairesine bildirir. Ayrıca bu karar, yeniden inceleme usulüne katılan herkese savcılık tarafından tebliğ edilir.⁵⁰³

Ön Yargılama Dairesinin, itirazı kısmen veya tamamen kabul etmesi üzerine savcı, daha önceden vermiş olduğu soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararını tekrar gözden geçirir. Bu işlemin sonucunda; savcının, Statü'nün 53. maddesinin 1-a (eldeki bilgilerin soruşturma için makul bir temel oluşturulmaması) bendi ve 1-b (olayın 17. madde uyarınca kabul edilemez bulunması) bendi uyarınca vereceği soruşturmaya yer olmadığına dair nihai kararlara veya yine aynı maddenin 2-a (58. maddeye göre bir yakalama emri çıkarmak için yeterli hukuki veya maddi dayanak olmaması) bendi ve 2-b (davanın 17. maddeye göre kabul edilemez olması) bendi uyarınca vereceği kovuşturmaya yer olmadığına dair nihai kararlara karşı artık Ön Yargılama Dairesine itirazda bulunulamaz. Savcı, vereceği nihai kararlarla artık bir soruşturma başlatmayacaktır veya başlatmış olduğu bir soruşturmaya devam etmeyecektir.

Savcının; Statü'nün 53. maddesinin 1-c (suçun ağırlığı ve mağdurların çıkarları hesaba katıldığında soruşturmayı başlatmanın adaletin tecellisine hizmet edeceği yönünde maddi nedenlerin bulunmaması) bendi uyarınca vermiş olduğu soruşturmaya yer olmadığına dair kararı veya 2-c (suçun ağırlığı, mağdurların menfaatleri, şüphelinin hastalığı ya da yaşlanması ve iddia olunan suçtaki rolü dahil tüm hal ve şartlar hesaba

⁵⁰² UDK m.107/1,2.

⁵⁰³ Roma Statüsü m.53/3-a; UDK m.108.

katıldığında kovuşturmanın adaletin tecellisine hizmet etmeyecek olması) bendi uyarınca vermiş olduğu kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı, ilgililere (Ön Yargılama Dairesi, taraf devlet veya BM Güvenlik Konseyi) bildirildikten sonraki 180 gün içinde Ön Yargılama Dairesi tarafından re'sen ele alınarak yeniden incelemeye tabi tutulabilir. Ön Yargılama Dairesi, yeniden inceleme kararını savcıya bildirir ve ona, konu hakkındaki mütalaasını ve diğer bilgileri sunmak üzere süre verir.⁵⁰⁴

Ön Yargılama Dairesince yeniden incelemeye tabi tutulacak olan savcının soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı, taraf devlet veya BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine alınmışsa yeniden inceleme kararı onlara da bildirilir. Taraf devlet veya BM Güvenlik Konseyi, bu konudaki düşüncelerini Ön Yargılama Dairesine bildirebilir.⁵⁰⁵

Yeniden inceleme üzerine Ön Yargılama Dairesi, oy çokluğuyla gerekçeli olarak karar verir. Daire, soruşturmaya veya kovuşturmaya gerek olmadığına dair kararı onaylamazsa savcı, önüne gelen olay hakkında incelemesine veya soruşturmasına devam eder. Ön Yargılama Dairesi, savcının soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararını onaylarsa o konu hakkında başlatılan soruşturma işlemleri nihayete erdirilerek kovuşturma evresine geçilmez ve savcının kararı kesinleşmiş olur. Ön Yargılama Dairesinin vereceği kararlar, yeniden inceleme usulüne katılan herkese (taraf devletler veya BM Güvenlik Konseyi) tebliğ edilir.⁵⁰⁶

Savcı; yeni olaylar, deliller, tanıklar veya bilgiler ortaya çıkması halinde her zaman daha önceden vermiş olduğu soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı gözden geçirebilir veya kaldırabilir.⁵⁰⁷

Burada görüldüğü üzere; taraf devletlerce Statü'de yer alan uluslararası suçları işleyen failler hakkında soruşturma başlatılması amacıyla UCM'ye başvurulması halinde, savcının soruşturma yapmak için Statü'nün 15. maddesine göre Ön Yargılama Dairesinden izin almasına (savcının re'sen harekete geçtiği durumda veya taraf olmayan bir devletin başvurusunda olduğu gibi) gerek yoktur.

⁵⁰⁴ Roma Statüsü m.53/3-b; UDK m.109/1.

⁵⁰⁵ UDK m.109/2.

⁵⁰⁶ UDK m. 110.

⁵⁰⁷ Roma Statüsü m. 53/4.

UCM'ye yapılan ilk taraf devlet başvuruları; Uganda, KDC ve Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) tarafından yapılmıştır.

Uganda Hükümeti; Kuzey Uganda'da devlet kurmak isteyen Joseph Kony'nin lideri olduğu Tanrı'nın Direnişi Ordusu (LRA) ile yaşanan çatışmaları, 16 Aralık 2003 tarihinde UCM'ye taşımıştır. Savcı, Uganda'daki durumla ilgili olarak 29 Temmuz 2004 tarihinde soruşturma başlatmış ve Ön Yargılama Dairesi; Joseph Kony, Dominic Ongwen ve bazı kişiler hakkında çeşitli suçlardan ötürü yakalama kararı çıkarmıştır. Joseph Kony, halen kaçak olup yargılanmasına başlanmamıştır.⁵⁰⁸ 2016 yılında yargılanmasına başlanan Dominic Ongwen ise 4 Şubat 2021 tarihinde yapılan karar duruşmasında, savaş suçları ve insanlığa suçlar kapsamında toplam 61 suçtan hüküm giymiştir.⁵⁰⁹

KDC cumhurbaşkanı; ulusal makamlar ile Thomas Lubanga Dyilo önderliğindeki Kongo Vatanseverler Birliği (UPC) arasında meydana gelen çatışmaların soruşturulmasını, 2004 yılı Nisan ayında UCM'den talep etmiştir. Savcı, KDC'deki durumla ilgili olarak 2004 yılı Haziran ayında soruşturma başlatmış ve soruşturma sonucunda Thomas Lubanga Dyilo, Germain Katanga ve Mathieu Ngudjolo hakkında dava açmıştır.⁵¹⁰

OAC; 2002-2003 yılları arasında meydana gelen çatışmalarda, eski devlet başkanı ve yardımcısının işlemiş olduğu suçların soruşturulması amacıyla 2004 yılı Aralık ayında UCM'ye başvurmuştur. Savcı, OAC'deki durumla ilgili olarak 2007 yılı Mayıs ayında soruşturma başlatmış ve soruşturma sonucunda KDC eski Devlet Başkan Yardımcısı Jean-Pierre Bemba Gombo hakkında dava açılmıştır.⁵¹¹

5.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Yetkisi

BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi, Statü'nün 5. maddesinde yer alan bir ya da birkaç suçun işlendiğini savcıya bildirerek UCM'nin harekete geçmesini sağlayabilir.⁵¹²

⁵⁰⁸ Sönmez; a.g.t., s.48-49.

⁵⁰⁹ <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen>, ET: 23.05.2021; <https://www.haberler.com/dominic-ongwen-14-yasinda-asker-yapilan-ve-uganda-13907895-haberi/>, ET: 23.05.2021.

⁵¹⁰ Erdal; a.g.t., s.71-72.

⁵¹¹ Shaw; a.g.e. s.289.

⁵¹² Roma Statüsü m.13/b.

BM Güvenlik Konseyi; barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırı eylemi olduğunu tespit ederse BM Anlaşması'nın VII. Bölümü (39-51. maddeler) uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için iletişim ve ulaştırma araçlarının kesintiye uğratılması dahil olmak üzere askeri, ekonomik, siyasi, diplomatik veya uygun gördüğü diğer tedbirleri alabilir.⁵¹³

Konsey; 5'i (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa) daimi, 10'u geçici olmak üzere toplam 15 üyeden oluşur. Geçici üyeler, iki yıllık bir dönem için seçilir. Süresi biten geçici üye hemen yeniden seçilemez. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle Statü'de yer alan suçlardan birinin işlendiği durumun UCM önüne götürülmesi için en az 9 üyenin bu yönde olumlu oy kullanması gerekir. Oylama sırasında üye devletler çekimser oy kullanabilir veya oylamaya hiç katılmayabilir. Fakat daimi üyelerden birinin olumsuz oy kullanması halinde, Konsey karar alamaz ve söz konusu olay, Mahkemenin savcısına havale edilemez.⁵¹⁴

Statü'de yer alan suçlardan biri veya birkaçının işlenmiş görüldüğü olayın soruşturulması hakkındaki BM Güvenlik Konseyi'nin yazılı kararı, Genel Sekreter tarafından Mahkemenin savcısına bildirilir. Olayla ilgili veya ilgisi olabilecek bilgi ve belgeler de kararın ekinde yer alır. Mahkeme, bu konuda Statü ile UDK'ye uygun olarak BM Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirmeyi taahhüt eder. Bu bilgilendirme Genel Sekreter aracılığıyla yapılır.⁵¹⁵

BM Güvenlik Konseyi, UCM'ye başvururken Statü'nün 12. maddesindeki yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin ön koşullarla bağlı değildir. Şöyle ki, olay bir taraf devletin toprağında, hava veya deniz aracında meydana gelmiş olmasa ya da Statü'deki suçları işleyen failler taraf devletlerden birinin vatandaşı olmasa bile BM Güvenlik Konseyi, o olaya ilişkin olarak savcıya başvurabilir. Burada; BM Güvenlik Konseyi, dünyanın neresinde ve kim tarafından işlenirse işlensin Statü'de yer alan suçlarla alakalı olarak UCM'ye başvurma konusunda yetkilidir. Nitekim BM Güvenlik Kon-

⁵¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. BM Anlaşması m.39, m.40, m.41, m.42.

⁵¹⁴ BM Anlaşması m.23, m.27.

⁵¹⁵ UCM ve BM Arasında Müzakere Edilen İlişki Anlaşması m. 17. Anlaşmanın metni için bkz. https://legal.un.org/ola/media/UN-ICC_Cooperation/UN-ICC%20Relationship%20Agreement.pdf, ET: 24.05.2021.

seyi'nin talebi üzerine UCM, Sudan ve Libya'da yaşanan olaylarla ilgili olarak soruşturma başlatmıştır. Statü'ye taraf olmayan her iki devletin vatandaşları, sorumlu olduklarının anlaşılması halinde UCM'de yargılanacaktır.

Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesinde, 2003 yılında Arap olmayan isyancıların merkezi Hükümet güçlerine saldırmasıyla başlayan olaylarla ilgili olarak toplanan BM Güvenlik Konseyi, 31 Mart 2005 tarihinde almış olduğu 1593 sayılı karar ile 1 Temmuz 2002'den itibaren Darfur'daki durumu soruşturma açılmak üzere UCM savcısına bildirmiştir. Savcı, 6 Haziran 2005 tarihinde soruşturma başlatmış olup Sudan soruşturması, BM Güvenlik Konseyi'nin taraf olmayan bir devlet hakkında açtığı ve soykırım suçunun gündeme geldiği ilk soruşturmadır.⁵¹⁶

Libya'da, 17 Şubat 2011 tarihinde başlayan gösterilere Muammer Kaddafi Hükümeti'nin sert bir şekilde karşılık vermesi üzerine çıkan olaylara ilişkin olarak toplanan BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011'de almış olduğu 1970 sayılı kararıyla 15 Şubat 2011 tarihinden bu yana Libya'da meydana gelen olayları UCM önüne götürerek savcıdan soruşturma başlatmasını istemiştir. Savcı, BM Güvenlik Konseyi'nin kararı hakkında 2 Mart 2011 tarihinde Mahkeme başkanını bilgilendirmiş ve 3 Mart 2011 tarihinde Libya'daki durumla ilgili olarak soruşturma açmıştır. Ön Yargılama Dairesi; Libya lideri Muammer Kaddafi, Seyfülislam Kaddafi hakkında tutuklama kararı çıkarmıştır. Muammer Kaddafi'nin 22 Kasım 2011'de ölmesi üzerine hakkındaki tutuklama kararı sonuçsuz kalmış, Seyfülislam Kaddafi ise halen kaçak olduğundan yargılanmasına başlanmamıştır.⁵¹⁷

BM Güvenlik Konseyi tarafından Statü'nün 5. maddesinde yer alan suç ya da suçların işlendiği iddiasıyla UCM'ye başvurulması halinde, savcının soruşturma başlatabilmesi için Statü'nün 15. maddesi uyarınca Ön Yargılama Dairesinden izin almasına (savcının re'sen harekete geçtiği halde veya taraf olmayan bir devletin başvurusunda olduğu gibi) gerek yoktur.

Taraf devletlerin UCM'ye başvurusu üzerine; savcının, soruşturma işlemlerine başlaması, makul temel bulunmaması halinde soruşturmaya yer olmadığına karar vermesi veya yeterli temel bulunmadığı gerekçesiyle kovuşturmaya gerek görmemesi, savcının

⁵¹⁶ Tabanlı, Figen; "Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği", Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Yıl: 2017, S:3, s.97-98.

⁵¹⁷ Gökdemir; a.g.t., s.137.

bu kararlarına karşı Ön Yargılama Dairesine itirazda bulunulması, itirazın kabul edilmesi halinde savcının yeniden yapacağı değerlendirme üzerine soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığı hakkında nihai kararını vermesi, belli koşullar altında Ön Yargılama Dairesinin savcının soruşturmaya veya kovuşturmaya yer olmadığı kararını re'sen incelemesi gibi Statü'nün 53. maddesi ve UDK'nin ilgili maddelerinde belirtilen işlemler ve bunların yerine getirilmesinde uygulanacak usul, BM Güvenlik Konseyi'nin Statü'nün 5. maddesinde yer alan suç veya suçların işlendiği durumlarda UCM'ye başvurusu halinde de aynen uygulanır.

Statü'de BM Güvenlik Konseyi'ne, UCM önündeki soruşturmaların veya davaların ertelenmesini talep etme hakkı tanınmıştır. Buna göre; BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak aldığı karar dahilinde Mahkemeden talepte bulunmasının akabinde, 12 ay süreyle Statü'ye dayanarak hiçbir soruşturma veya dava açılmaz ya da açılan bir davaya devam edilemez. Konsey, aynı koşullar altında talebini yenileyebilir.⁵¹⁸

BM Güvenlik Konseyi, bu yöndeki yetkisini ilk kez 12 Temmuz 2002 tarihli 1422 sayılı kararıyla kullanmıştır. Kararda, uluslararası barışı koruma faaliyetleri çerçevesinde BM tarafından icra edilen operasyonlarda görev alan Statü'ye taraf olmayan ülkelerin sivil veya askeri personeline karşı, Statü'de yer alan suçları işledikleri iddiasıyla 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 12 ay boyunca UCM tarafından herhangi bir soruşturma veya kovuşturma yapılmaması istenmiştir. Karar, aynı yıl Mayıs ayında Statü'den çekilen ABD'nin baskısı ve Bosna-Hersek'teki BM Barış Gücü'nün kapsamının genişletilmesini veto edeceği tehdidi üzerine alınmıştır. Böylelikle BM Barış Gücü Operasyonları'ndaki Statü'ye taraf olmayan devletlerin yetkilileri; işleyecekleri muhtemel savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçların faili olmaktan kurtulabilecektir. Bu karar, BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Haziran 2003 tarihli 1487 sayılı kararıyla yenilenmiştir.⁵¹⁹

⁵¹⁸ Roma Statüsü m.16.

⁵¹⁹ Zenginkuzucu, Dikran M., “*Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi*”, Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Yıl:2018, S:19, s.36; Can, Ümit, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Terör Suçları, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 50; Dabanlıoğlu Alanur, Nesrin, “*Roma Statüsüne Göre BM Güvenlik Konseyinin Bir Durumu Uluslararası Ceza Mahkemesine Sevketme ve Soruşturma ile Davaları (Yargılamayı) Erteleme Yetkisi*”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl:2019, C XXIII, S:1-2, s.67-69.

5.3. Mahkeme Savcısının Re'sen Harekete Geçmesi

UCM savcısı; kendisine gelen, Statü'de yer alan suçlardan biri veya birkaçının işlendiği bilgisi üzerine harekete geçip re'sen (*proprio motu*) soruşturma açabilir. Ulusal veya uluslararası sivil toplum kuruluşları, BM'nin organları veya mağdurlar, tanıklar, devletler gibi diğer kaynaklardan gelen bilgiler savcı tarafından bir ön incelemeye tabi tutulur. Savcı; gelen bilgilerin doğruluğunu araştırır, ciddiyetini tahlil eder. Bu amaçla aynı veya diğer güvenilir kaynaklardan ek bilgi ve belge isteyebilir, Mahkemenin mukim olduğu yerde yazılı ya da sözlü ifade alabilir. Savcı, bu şekilde elde ettiği bilgi ve belgelerin gizliliğini koruyacaktır.⁵²⁰

UDK'nın 102. maddesine göre “Bir kişi, bir engelinden veya okuryazar olmamasından dolayı Mahkemeye yazılı bir talepte, başvuruda, gözlemde ya da diğer iletilerde bulunamıyorsa kişi bu talebi, başvuruyu, gözlemi veya iletiyi işitsel, görsel ya da elektronik bir şekilde yapabilir.” Bu hükümden hareketle Statü'de yer alan suçların işlendiği olaylarla ilgili olarak bilgisi olanların savcıya; yazılı, sesli, görsel veya diğer elektronik yollarla başvurabileceği anlaşılmaktadır.⁵²¹

Savcı; yapacağı ön inceleme sonucunda, elde etmiş olduğu bilgilerin soruşturma için makul bir temel oluşturmadığı kanaatine varırsa bu bilgiyi sunanlar, savcı tarafından bilgilendirilir. İlerleyen zaman içinde aynı durumla ilgili olarak yeni vaka ve deliller ortaya çıkarsa savcı, soruşturma açıp açmama hususunu yeniden takdir eder.⁵²²

Savcı, soruşturmaya yer olmadığına dair kararının gerekçesini de ilgililerine bildirmekle yükümlüdür. Öte yandan savcı; kendisine bilgi sağlayanların güvenliğine, mahremiyetine veya soruşturmaların ya da yargılama işlemlerinin bütünlüğüne zarar gelmeyecek şekilde kararı derhal tebliğ eder. Savcı; yapacağı tebligatta, yeni olguların ve delillerin ışığında aynı duruma ilişkin olarak ek bilgi sunulabileceğini bildirir.⁵²³

Savcı; ön inceleme sonucunda, soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğu karar verirse topladığı tüm bilgi ve belgeleri, Ön Yargılama Dairesine sunarak

⁵²⁰ Roma Statüsü m.13/1-c, m.15/1, 2; UDK m.46.

⁵²¹ Gökdemir; a.g.t., s.147-148.

⁵²² Roma Statüsü m.15/6.

⁵²³ UDK m.49.

soruşturma yetkisi talebinde bulunur. Mağdurlar, UDK'ye uygun olarak Ön Yargılama Dairesine açıklama yapabilir.⁵²⁴

Savcı, Statü'nün 15. maddesinin 3. fıkrasına uygun olarak bir soruşturma başlatmak için Ön Yargılama Dairesinden yetki almak istediğinde, bildiği veya MTB'nin gösterdiği mağdurları ya da onların yasal temsilcilerini, soruşturmanın bütünlüğüne veya mağdurların yaşamına bir tehlike oluşturacağına karar vermedikçe bilgilendirecektir. Eğer böyle bir bilgilendirme; soruşturmanın doğruluğuna, etkili yürütülmesine veya mağdurların güvenliğine bir tehlike oluşturmayacaksa savcı, mağdur gruplarına ulaşmak için genel araçlarla ilan yapabilir. Savcı, bu görevleri yaparken gerekli görürse MTB'den yardım alabilir.⁵²⁵

Savcı, soruşturmayı başlatmak üzere istediği yetki talebini yazılı olarak yapar. Mağdurlar, savcının UDK'nin 50/1. maddesine istinaden kendilerine yapacağı bildirimi takip eden 30 gün içinde Ön Yargılama Dairesine yazılı açıklamalar yapabilir.⁵²⁶

Savcı; soruşturma yapmak için Ön Yargılama Dairesine sunacağı yetki talebinde, işlenen veya işlenmekte olan suçları belirtir, suçların işlendiği veya işlenmekte olduğu maddi vakaları anlatır. Bu suçların, Mahkemenin yargı yetkisine girdiğini gerekçeyle birlikte açıklar. Savcı, maddi vakaları anlatırken mümkün olduğunca suçların işlendiği yerleri ülke veya şehir ismi vererek bildirir, suçların işlendiği zamanı veya zaman aralığını gösterir, suçla ilişkilendirilebilecek kişileri ya da kişi gruplarını haber verir.⁵²⁷

Savcı, mümkünse soruşturma için yetki talebinin ekine ilgili olayların kronolojisini; iddia ettiği suçların yeri dahil olmak üzere ilgili bilgileri gösteren haritaları; ilgili kişilerin, yerlerin, kurumların isimlerinin açıklayıcı bir listesini ekler.⁵²⁸

Ön Yargılama Dairesi, soruşturma başlatmak için yetkilendirme talebini incelemeyi önce savcıdan ve mağdurlardan ek bilgi ve belge isteyebilir. Daire, gerek görürse incelemeyi duruşmalı olarak yapar.⁵²⁹

⁵²⁴ Roma Statüsü m.15/3.

⁵²⁵ UDK m.50/1.

⁵²⁶ UDK m.50/2,3; UCM Yönetmeliği m.50/1, <https://www.icc-cpi.int/Publications/Regulations-of-the-Court.pdf>, ET: 26.05.2021.

⁵²⁷ Gökdemir; a.g.t., s.152.

⁵²⁸ UCM Yönetmeliği m. 49/3, <https://www.icc-cpi.int/Publications/Regulations-of-the-Court.pdf>, ET: 26.05.2021.

⁵²⁹ UDK m. 50/4.

İnceleme sonucunda Ön Yargılama Dairesi, kararını oy çokluğuyla verir. Ön Yargılama Dairesi, Statü'nün 15/4. maddesi⁵³⁰ uyarınca soruşturmanın başlamasına izin verip vermeme hakkında savcının talebinin tamamı veya bir kısmına ilişkin kararını gerekçeleriyle birlikte yayımlayacaktır. Daire, beyanda bulunmuş olan mağdurlara kararı tebliğ edecektir.⁵³¹

Soruşturma yetkisi verilmesi talebinin Ön Yargılama Dairesince reddedilmesi, savcının sonradan aynı durumla ilgili olarak yeni vaka ve delillere dayalı bir talepte bulunmasına engel teşkil etmez.⁵³²

Savcı, Ön Yargılama Dairesinden yetki aldıktan sonra soruşturmayı başlatır. Soruşturmanın neticesinde kovuşturma aşamasına geçilip geçilmeyeceğine ise Statü'nün 53. maddesi uyarınca yapacağı ön incelemeden sonra karar verir. Buna göre; savcı, kovuşturma için makul bir temel bulunduğu sonucuna varırsa hazırlamış olduğu iddianameyi onaylanmak üzere Ön Yargılama Dairesine gönderir. Ön Yargılama Dairesi; suçlamalar ve buna karşıt olarak sunulan savunmalar temelinde, şüphelinin isnat edilen suçlardan birini işlediğine kanaat getirirse iddianameyi kabul eder ve ilgili kişiyi yargılanmak üzere Mahkeme Başkanlığının oluşturacağı bir Yargılama Dairesine gönderir.⁵³³

Roma Statüsü'nün görüşmeleri sırasında savcıya soruşturma açma yetkisinin verilmesi konusu üzerinde çokça tartışılmıştır. ABD'nin başını çektiği bir kısım devlet, savcının tek başına inisiyatif olarak soruşturma başlatmasına karşı çıkmıştır. Buna karşın Almanya'nın başını çektiği Aynı Düşüncedeki Devletler Grubu ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin desteğiyle savcıya, UCM'yi harekete geçirebilme yetkisi verilmiştir.⁵³⁴ Fakat savcıya tanınan bu yetki, sınırsız olmayıp Ön Yargılama Dairesinin onayına ihtiyaç duymaktadır. Böylelikle savcının, uluslararası ceza hukukunun bir süjesi olarak kendi başına hareket etmesi ve takdir yetkisini kötüye kullanması engellenmek istenmiştir.

5.4. Roma Statüsü'ne Taraf Olmayan Devletlerin Yetkisi

⁵³⁰ Statü'nün 15/4. maddesine göre “Ön Yargılama Dairesi, savcının talebini ve ekindeki belgeleri inceledikten sonra soruşturmanın derinleştirilmesi için makul veriler olduğuna kanaat getirirse ve dava Mahkemenin yetki alanına giriyor görünüyorsa davanın kabul edilebilirliği ve yargı yetkisi konularında, Mahkemenin sonraki tespitlerine bakmaksızın soruşturmayı başlatma yetkisi verir.”

⁵³¹ UDK m.50/5.

⁵³² Roma Statüsü m.15/5.

⁵³³ Roma Statüsü m.61.

⁵³⁴ Gökdemir; a.g.t., s.146.

Statü'ye taraf olmayan devletlerden biri; Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların ülkesinde veya vatandaşları tarafından işlendiği bir durumu, soruşturma yapılmak üzere UCM'ye havale edebilir.⁵³⁵ Taraf olmayan devlet, YİM'e vereceği bir bildirgeyle söz konusu suçların işlendiği olayla ilgili olarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Kabul eden devlet, Statü hükümlerine göre herhangi bir istisna veya erteleme olmaksızın Mahkemeye iş birliği yapacaktır.⁵³⁶

Burada Mahkemenin yargı yetkisi, Statü'ye taraf olmayan bir devletin bildirdiği olayla sınırlı olacaktır. Yani Mahkeme, Statü'ye taraf olmayan devlet tarafından *ad hoc* olarak yetkilendirilecektir. Mahkemenin savcısı ise taraf olmayan devletin, işlendiğini bildirdiği bir ya da birkaç suçla bağlı kalmaksızın Statü'nün 5. maddesinde yer alan tüm suçlar bakımından Mahkemeye bildirilen olayı soruşturmaya başlayacaktır.⁵³⁷ Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden Statü'ye taraf olmayan devlet, Statü'nün 9. Bölümüne istinaden Mahkemeye iş birliğine gidecek, olayın aydınlatılması ve faille- rin cezalandırılması için Mahkemeye hiçbir zorluk çıkarmayacak, aksine her türlü yar- dımı yapacaktır.

Statü'nün 15. maddesine göre savcının re'sen harekete geçtiği hallerde soruşturma başlatabilmesi için uygulanacak usul, Statü'ye taraf olmayan devletin yapacağı bildi- rim üzerine savcı tarafından yapılacak soruşturmalarda da aynen uygulanır. Statü'ye taraf olmayan bir devletin yapacağı bildirim üzere harekete geçen savcı, ön inceleme neticesinde önüne gelen durumla ilgili olarak soruşturmanın derinleştirilmesi için ma- kul temeller olduğuna kanaat getirirse soruşturmanın başlatılabilmesi için Ön Yargı- lama Dairesinden izin talebinde bulunur. Ön Yargılama Dairesinin vereceği olumlu kararın ardından savcı, Statü'ye taraf olmayan devletin yaptığı bildirime konu olayla ilgili olarak soruşturma başlatır.⁵³⁸ Kovuşturma evresine geçilip geçilmeyeceğine ise Statü'nün 53. maddesi ile UDK'nin ilgili maddeleri uyarınca yapacağı ön incelemeden sonra karar verir. Şayet savcı, soruşturma sonucunda yeterli temel bulunduğuna kanaat getirirse söz konusu durumla ilgili olarak bir iddianame hazırlar ve onaylanmak üzere

⁵³⁵ Avcı; a.g.t., s.108.

⁵³⁶ Roma Statüsü m.12/3.

⁵³⁷ Beyazıt; a.g.t., s.115; UDK m.44/2.

⁵³⁸ Roma Statüsü m.15/3,4.

Ön Yargılama Dairesine gönderir. İddianamenin, Ön Yargılama Dairesince kabul edilmesiyle birlikte ilgili kişiler hakkında dava açılmış olur.

Statü'ye taraf olmayan bir devletin UCM'yi harekete geçirdiği başvuruya, Ukrayna'nın Mahkemeye yapmış olduğu bildirim örneği verebiliriz. Roma Statüsü'ne taraf olmayan Ukrayna, 17 Nisan 2014 tarihinde Mahkemeye bildirimde bulunarak 21 Kasım 2013 ila 22.02.2014 tarihleri arasında başkent Kiev ve ülkenin diğer bölgelerinde düzenlenen "Maidan protestoları" bağlamında işlenen ve Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların soruşturulmasını istemiştir. Ukrayna, 8 Eylül 2015 tarihinde Mahkemeye ikinci kez bildirimde bulunarak 20 Şubat 2014'ten başlayan ve bitiş tarihi belirsiz olan süre içinde Kırım ve Doğu Ukrayna'da meydana gelen olaylarda işlenen Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların soruşturulması işini UCM'ye havale etmiştir. İkinci bildirimle birlikte Mahkeme, 21 Kasım 2013'ten başlayan ve bitiş tarihi belli olmayan süre içinde Ukrayna topraklarında işlenen Statü'nün 5. maddesindeki suçlarla ilgili olarak yargı yetkisini kazanmıştır.⁵³⁹

Savcı, Ukrayna'nın Mahkemeye yapmış olduğu bildirimler üzerine ön inceleme başlatmıştır. Ön inceleme sonucunda savcı, Ukrayna'daki durumla ilgili olarak soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğuna karar vermiştir. Artık bu aşamadan sonra savcı, soruşturma başlatabilmek için Ön Yargılama Dairesinden izin talebinde bulunacaktır.⁵⁴⁰

⁵³⁹ Gökdemir; a.g.t., s.116. Ayrıca bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/victims-info-page.aspx?for=%27ukraine%27>, ET: 28.05.2021.

⁵⁴⁰ <https://www.icc-cpi.int/ukraine>, ET: 28.05.2021.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ADALETİ SAĞLAMADA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ROLÜ VE İŞLEVSELLİĞİ

1. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNE YÖNELİK TUTUM VE BEKLENTİLER

1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mahkemeye Yönelik Tutumu

ABD, Roma Konferansı'ndaki müzakereler esnasında etkin olarak faaliyette bulunmuş ve Statü'nün kendi isteği doğrultusunda çıkması için yoğun bir çaba göstermiştir. Fakat konferansa sunmuş olduğu önerilerinin kabul edilmemesi üzerine ABD, 17 Temmuz 1998 tarihinde yapılan nihai oylamada Statü'nün reddi⁵⁴¹ yönünde oy kullanmıştır. Ret oyu kullanan devletler arasında dünyanın en büyük askeri ve ekonomik gücü olarak göze çarpan ABD'nin, Statü'ye ve Statü'nün kurduğu Mahkemeye karşı göstermiş olduğu bu menfi yaklaşım, uluslararası alanda üzerinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaş suçlularının yargılanması için Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Yine doksanlı yıllarda Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri'nin kurulmasında önemli rol oynayarak bu *ad hoc* mahkemelere mali destek sağlamıştır. UCM'nin kurulmasına giden süreçte önemli katkılarda bulunan ABD, Statü'nün bugünkü haliyle kabul edilmesinde⁵⁴² en büyük pay sahibidir. Öyle ki Clinton yönetimi, BM Genel Kurulu tarafından Statü taslağını oluşturmak için kurulan Hazırlık Komitesinin çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. Fakat tüm bu olumlu faaliyetlerine rağmen ABD, Statü'ye taraf olmayarak UCM'nin karşısında yer almıştır. Bugüne kadar savaş suçlularının yargılanmasına özel bir önem atfeden ABD'nin, UCM'ye karşı takınmış olduğu bu muhalif tutum, büyük bir çelişki olarak nitelendirilmektedir.⁵⁴³

⁵⁴¹ Statü'nün nihai oylamasında ABD'nin haricinde ret oyu veren diğer devletler; Yemen, Irak, Libya, Çin, Katar ve İsrail'dir.

⁵⁴² ABD'nin talep ettiği bazı hususlar Statü'ye eklenmiştir. Savcının yetkilerinin sınırlandırılması, ulusal güvenlikle ilgili nedenlerin bulunması halinde Mahkemeye iş birliği yapılmasının zorunlu olmayışı ve tamamlayıcılık ilkesinin kabulü bunlara örnek olarak verilebilir. Bkz. Alibaba; a.g.m., s.196.

⁵⁴³ Iğdır Akaras; a.g.t., s.103.

ABD, Hazırlık Komitesi tarafından 1994 yılında BM Genel Kuruluna sunulan Statü taslağına olumlu yaklaşmıştır. Bu Statü taslağı, BM Anlaşması'na uygun ve BM Güvenlik Konseyi tarafından 1993 yılında kurulan RUCM'nin daimi hale getirilmiş bir modelini içermektedir. Taslak, tümüyle BM Güvenlik Konseyi'nin denetimine tabi ve onun himayesi altında çalışacak bir uluslararası mahkemeyi teklif etmiştir. Bill Clinton da başkanlığı boyunca yapmış olduğu çeşitli açıklamalarla UCM'nin kurulmasını desteklediğini, BM Güvenlik Konseyi'nin desteğiyle uluslararası hukukun ağır ihlallerini soruşturacak bir mahkemenin kurulmasının uluslararası toplum açısından gerekli olduğunu vurgulamıştır. Roma Konferansı'ndaki müzakerelere de yansıdığı üzere ABD, başından beri BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde bir Mahkeme kurulmasını istemiş ve bu yönde faaliyette bulunmuştur.⁵⁴⁴

ABD'nin bu konu üzerinde ısrarla durmasının temelinde BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olması hasebiyle sahip olduğu veto yetkisine güvenerek Mahkemeyi istediği gibi yönlendirebileceği düşüncesi yatmaktadır. Bu sayede vatandaşlarının, hususiyetle de dünyanın dört bir tarafına yayılmış askerlerinin Mahkeme önünde soruşturulmasını ve kovuşturulmasını engelleyebilecektir.⁵⁴⁵

ABD, yukarıda da bahsi geçtiği üzere Roma Konferansı'nda Statü'nün aleyhinde oy kullanmasına rağmen Devlet Başkanı Bill Clinton, 31 Aralık 2000 tarihinde Statü'yü imzalamış fakat kendisinden sonra iktidara gelecek yönetime, Statü'yü onaylanması için Senatoya göndermemesini salık vermiştir.⁵⁴⁶ Nitekim öyle de olmuş ve Statü, sonraki başkan George W. Bush tarafından hiçbir zaman Senatoya gönderilmemiştir.⁵⁴⁷ Statü'nün yürürlüğe girebilmesi için gerekli olan altmışıncı devlet tarafından onaylanmasının ardından buna ilişkin katılım belgesinin 11 Nisan 2002 tarihinde Genel Sekretere teslim edilmesi üzerine harekete geçen Bush yönetimi, 6 Mayıs 2002 tarihinde Genel Sekretere gönderdiği mektupta, Statü'den çekildiğini resmen bildirmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Iğdır Akaras; a.g.t., s.103-104.

⁵⁴⁵ Bu sebeplere binaen ABD; savcıya re'sen dava açma yetkisi verilmesine itiraz etmiştir. Mahkemenin; soykırım suçuyla ilgili olarak doğrudan yargılama yapmasını, savaş suçu ve insanlığa karşı suçlar söz konusu olduğunda ise şüphelinin tabiiyetinde olduğu devletin iznini alması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Alibaba; a.g.m., s.195-196.

⁵⁴⁶ Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.4-16.

⁵⁴⁷ ABD Anayasası'na göre uluslararası anlaşmaların hukuken geçerlilik kazanabilmesi için Senatonun 2/3 çoğunluğunun oyuyla onaylanması gerekir. Bkz. <https://www.anayasa.gen.tr/andlasma.htm>, ET: 02.06.2021.

⁵⁴⁸ Statü'nün 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmesine sayılı günler kala ABD'nin, Dışişleri Bakan Yardımcısı John Bolton vasıtasıyla Genel Sekretere göndermiş olduğu mektup şu şekildedir: "17

ABD, Statü'ye taraf olabilmek için onay işlemini yerine getirmediğinden uluslararası hukuk açısından Mahkemeyle ilgili olarak herhangi bir sorumluluk altına girmemiştir. Böylelikle uluslararası suçların ulusal yargı mercilerinde yargılanması düşüncesinden taviz vermeyeceğini uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir.⁵⁴⁹

ABD'nin Mahkemeye karşı muhalefedinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunları genel hatlarıyla şu şekilde açıklayabiliriz:

ABD, Statü'ye çekince konulamayacağını ifade eden 120. maddeye karşı çıkmış ve Mahkemenin kurulma gayesiyle ters düşmeyecek bazı çekincelere izin verilmesini talep etmiştir. Mahkemeyle iş birliği yapılması, ABD'ye göre iç hukukta birtakım sıkıntılara yol açacağından bu tür sıkıntıların aşılması için çekince koyma yasağının kaldırılması gerekir. Statü'nün Roma Konferansı'ndaki müzakereleri esnasında ABD tarafından gündeme getirilen bu talep, Mahkemenin faaliyetlerini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle kabul edilmemiştir.⁵⁵⁰

ABD, Mahkemenin zorunlu yargı yetkisinin bulunmasına ve saldırı suçunun Statü'de yer almasına karşı çıkmıştır.⁵⁵¹ ABD'ye göre, saldırı fiilinin tespitinde yegane organ BM Güvenlik Konseyi olduğundan bu suçun işlendiğine ilişkin bir tespiti de Konsey yapmalıdır. Ancak konferansa katılan ülkeler, BM Güvenlik Konseyi'nin politik sebeplerle hatalı kararlar verebileceğini öne sürerek bu fikre karşı çıkmıştır.⁵⁵² Öte yandan ABD, soykırım haricindeki savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar yönünden devletlerin kabul etmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanmasını istemiştir. ABD, esasında uluslararası suçların Mahkemede yargılanmasını kabul etmekle birlikte bu yargılamaların BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla başlatılması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁵³ Hem Mahkemede yapılacak yargılamaların BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanması gerektiğini öne sürmek hem de Konsey'in daimi üyesi olarak sahip

Temmuz 1998 tarihinde kabul edilen UCM Statüsü'yle ilgili olarak ABD'nin söz konusu anlaşmayla ilgili olarak taraf olma niyeti olmadığını bilgilerinize sunarız. Buna göre ABD, 31 Aralık 2000 tarihinde atmış olduğu imzadan dolayı herhangi bir yükümlülük taşımamaktadır. ABD, bu mektupta aleni olarak belirtildiği üzere kendisinin taraf olma niyetinin olmadığını mezkur anlaşmayla ilgili kayıtların tutulduğu listede belirtilmesini talep eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)", s.133. Yine bu meyanda bkz. İlbeği; a.g.t., s.42.

⁵⁴⁹ Töngür, Ali Rıza; Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, s.20.

⁵⁵⁰ Iğdır Akaras; a.g.t., s.107.

⁵⁵¹ Çetin, Müge; "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 2010, C 68, S:3, s.354.

⁵⁵² Alibaba; a.g.m., s.192.

⁵⁵³ Iğdır Akaras; a.g.t., s.106-107.

olduğu veto yetkisini kullanıp istemediği yargılamaların yapılmasını engelleme imkânına sahip olmak, ABD gibi dünyanın gidişatında söz sahibi olan bir devlet açısından açıklanması zor bir durumdur.

Tamamlayıcılık ilkesi, Roma Konferansı'nda ABD'nin teklifi üzerine görüşülmüş ve Statü'ye dahil edilmiştir.⁵⁵⁴ Fakat ABD, Statü'deki diğer hükümlerin tamamlayıcılık ilkesinin etkisini azalttığını öne sürmüştür. Tamamlayıcılık ilkesi uyarınca Mahkemenin Statü'de bahsi geçen suçları yargılama yetkisi, ulusal mahkemelere nazaran tali niteliktedir. Statü, hangi durumlarda yargı yetkisinin bulunduğunu tespit etmek amacıyla Mahkemeye takdir yetkisi vermiştir. ABD'ye göre ise bu durum, tamamlayıcılık ilkesini işlevsiz kılmaktadır.⁵⁵⁵

ABD, savcıya re'sen dava açma yetkisi verilmesine karşı çıkmıştır. Bağımsız olarak çalışmalarını yürütecek olan Mahkemenin savcısı, Ön Yargılama Dairesi'nin vereceği izin üzerine ABD personeli aleyhine soruşturma açabilecektir. ABD'ye göre böyle bir ihtimalin ortadan kaldırılabilmesi için suç işlendiğine yönelik iddiada bulunma ve soruşturma başlatmada BM Güvenlik Konseyi'nin tek yetkili olması gerekir.⁵⁵⁶ Çünkü savcı, siyasi sebeplerle yetkisini kötüye kullanıp soruşturma başlatabilir. BM Güvenlik Konseyi'ne veya başka herhangi kuruluşa karşı hukuken sorumlu olmayan savcıya bu kadar geniş bir yetki verilmesi ve takdir hakkı tanınması, uluslararası alanda birtakım olumsuz sonuçların doğmasına yol açabilir.

ABD, Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarının Mahkemede yargılanmasına da karşı çıkmıştır. Mahkeme, Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşları aleyhine bir soruşturma veya kovuşturma başlatırsa Statü'ye taraf devletler, kendi ülkelerinde bulunan Statü'ye taraf olmayan devletlerin şüpheli vatandaşlarını Mahkemeye teslim etmek zorundadır. ABD'ye göre ise Statü'deki suçların, taraf olmayan devlet vatan-

⁵⁵⁴ Çakmak, Cenap; "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:2007, S:48, s.91.

⁵⁵⁵ İğdir Akaras; a.g.t., s.107. Tamamlayıcılık ilkesi; ulusal mahkemelerin uluslararası suçları işleyen sanıkları kovuşturamadığı veya kovuşturmak istemediği durumlarda, Mahkemenin bu sanıkları kovuşturma yetkisinin bulunduğunu ifade eder. Böyle bir duruma örnek olarak soykırım suçunun kovuşturulması verilebilir. Roma Konferansı'ndaki müzakereler esnasında ittiifakla kabul edilen tamamlayıcılık ilkesi, ulusal mahkemelerin yargı yetkisine en az müdahaleyi gerektirdiğinden Statü'ye alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alibaba; a.g.m., s.198.

⁵⁵⁶ Çakmak; "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)", s.100.

daşlarınca işlendiği iddia edilen bir olayda Mahkeme, ilgili devletin onayını almak koşuluyla o kişileri yargılayabilmelidir.⁵⁵⁷ Örneğin insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma başlatılan bir Amerikan vatandaşı, Statü'ye taraf bir ülkede bulunuyorsa o kişinin, Statü'ye taraf ülkece Mahkemeye teslim edilmesi gerekir. Zira Statü uyarınca taraf devletler, Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında Mahkemeye tam bir iş birliği yapmakla yükümlüdür.

ABD'nin Statü'ye karşı çıkmasının temel sebebi; Mahkemenin, kendisinin daimi üyesi bulunduğu BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolü altında kurulmamış olmasıdır. Zira ABD, sahip olduğu veto yetkisini kullanarak Mahkemeyi istediği gibi yönlendirebilecek iken bu fırsattan mahrum kalmıştır. Öte yandan dünya genelinde düzenlenen barış gücü operasyonlarına en fazla askeri ve sivil personeli gönderen devlet olarak ABD, savcının re'sen harekete geçmesi veya taraf bir devletin başvurusu üzerine vatandaşlarının cezai takibata uğrayabileceğini ve onlar hakkında siyasi sebeplerle Mahkemede davalar açılabilceğini ileri sürmüştür.⁵⁵⁸ ABD, bazı ülkelerin Amerikan vatandaşlarına karşı ön yargılı olabileceğini ve bu ülkelerden Mahkemeye atanacak hakimlerin de ön yargıların etkisiyle vatandaşlarının aleyhine kararlar verebileceğini ifade etmiştir. ABD'ye göre Mahkeme, ulusal güvenliğini tehdit ettiğinden deniz aşırı ülkelere görev yapan Amerikan vatandaşları hakkaniyete aykırı durumlarla karşılaşabilir.⁵⁵⁹

ABD'nin, Mahkemenin karşısında yer almasının kendi içinde birtakım haklı nedenlere dayandığı düşünülebilir. Nitekim ABD'deki UCM'ye muhalif olan görüşlerin dayandıkları esas nokta, Statü'nün kabul edilmesi halinde Amerikan vatandaşlarının yargılanmak üzere Mahkemeye teslim edilmesinin ABD Anayasası'na aykırı olacağı, böylece devletin bağımsızlığının ve egemenliğinin büyük bir yara alacağı düşüncesidir.⁵⁶⁰

Yukarıda bahsedilen ABD'nin Mahkemeye karşı olmasında dayandığı başlıca argümanları, haksız iddialar içermektedir. İlk olarak ABD'nin, Statü'ye çekince koyma

⁵⁵⁷ İğdir Akaras; a.g.t., s.105.

⁵⁵⁸ Aksar; '*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*', s.132.

⁵⁵⁹ Töngür; a.g.t., s.20.

⁵⁶⁰ Bunun yanı sıra Statü'de, Mahkeme ile BM arasında farklı bir ilişki kurulmuştur. BM Anlaşması'na göre uluslararası barış ve güvenliği sağlamakla görevli olan BM Güvenlik Konseyi'dir. Fakat bu anlaşmayı pek de dikkate almayan Statü, denetlenemeyen güce sahip ve yargısal fonksiyonu olan yeni bir mekanizma ortaya çıkarmıştır. Zira Mahkemedeki savcı ve hakimler, Statü uyarınca görevlerini yerine getirirken bağımsız olarak hareket eder ve Mahkemeden başka hiçbir kurum veya kuruluşa hesap vermez. ABD, Statü'nün bu şekilde düzenlenmiş olmasının Mahkemeyi çeşitli siyasi tartışmaların içine çekerek bir kargaşa ortamına yol açacağını ileri sürmektedir. Bkz. İlbeği; a.g.t., s.44.

yasağının kaldırılmasını istemesi daha başlangıçta Mahkemenin işlevsiz hale gelmesine yol açardı. Böylelikle ABD; Statü'deki bir veya birkaç suç yönünden çekince koyabilecek, bu suçlar nerede işlenirse işlensin kendi vatandaşlarını Mahkemenin yargı yetkisinden kurtarabilecekti. Bu ise Mahkemenin kurulma amacına ters düşen bir yaklaşım olduğundan konferansa katılan diğer devletler tarafından kabul görmemiştir.

İkinci olarak ABD'nin, Mahkemenin zorunlu yargı yetkisine sahip olmasını eleştirmesi ve soykırım haricindeki bazı suçlar yönünden devletlerin kabul etmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesini istemesi, Mahkemeyi çalışamaz hale getirdi. Zira BM Güvenlik Konseyi'nin veya taraf devletlerin isteği doğrultusunda soruşturma açıp yargılama yapacak bir Mahkemenin, uluslararası alanda adalet dağıtması beklenemez.

Üçüncü olarak ABD'nin, tamamlayıcılık ilkesinin etkisiz hale geldiğine yönelik itirazları da yerinde değildir. Bu ilke, devletlerin hükümrانlık haklarına duyulan saygının bir ifadesi olarak Statü'ye eklendiğinden ABD'nin bu konudaki iddiaları mesnetsizdir.⁵⁶¹

Dördüncü olarak ABD, savcının bağımsızlığına ve re'sen soruşturma başlatma yetkisine sahip olmasına karşı çıkararak aslında Mahkemenin bağımsızlığını hedef almıştır. Mahkemeyi oluşturan savcı ve hakimler, şayet bağımsız olmazlarsa tarafsız da hareket edemezler. Savcıya tanınan re'sen dava açma yetkisi; uluslararası suçların bağımsız, tarafsız ve hakkaniyete uygun bir şekilde kovuşturulması için elzemdir. Kaldı ki savcının re'sen soruşturma açtığı durumlarda, soruşturmanın derinleştirilmesi için üç hakimden oluşan Ön Yargılama Dairesinden izin alması zorunludur. Yine savcının bu şekilde başlatmış olduğu bir soruşturmada hazırlayacağı iddianamenin, Ön Yargılama Dairesince onaylanması gerekir. İddianame, Ön Yargılama Dairesince kabul edilirse ilgililer hakkında dava açılmış olur ve Mahkeme Başkanlığının oluşturacağı bir Yargılama Dairesinde, sanıkların yargılanmasına başlanır. Yani ABD'nin ileri sürdüğü gibi savcı, keyfi şekilde hareket edemez. Çünkü savcının yapmış olduğu işlemler, nihayetinde hakimlerden oluşan Ön Yargılama Dairesinin denetimine tabidir.

⁵⁶¹ Tamamlayıcılık ilkesi uyarınca ulusal mahkemelerin yargı yetkisinin UCM'ye göre önceliği bulunmaktadır. Amerikan vatandaşlarınca Statü'de yer alan bir suçun işlenmesi halinde, bu suçun soruşturulması ve kovuşturulmasında Mahkemenin yargı yetkisi ikincil niteliktedir.

Beşinci olarak ABD, her zaman daimi üyesi olduğu BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde bir Mahkemeyi savunmuştur. Dikkat edilirse ABD'nin Mahkemeye olan itirazlarının temelinde de hep bu sebep bulunmaktadır.⁵⁶² ABD, özellikle barış gücü operasyonlarında görev alan askerlerinin Mahkemede yargılanabileceği kaygısını taşıdığından BM Güvenlik Konseyi üzerinden Mahkemeyi kontrol etmek istemiştir. Fakat ABD'nin bu konudaki endişesi yersizdir. Zira Mahkemenin bir kişiyi yargılayabilmesi için öncelikle ortada Statü'de bahsi geçen bir suçun, yine Statü'deki koşullar dahilinde işlenmesi gerekir. Oysa barış gücü operasyonlarına katılan askeri personelin, böyle bir düşünceyle hareket ettiğinin ispatı oldukça zordur.⁵⁶³

Mahkeme; uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçları işleyenleri hiçbir şüpheye mahal bırakmadan bağımsız, tarafsız ve adil bir şekilde yargılamak amacıyla kurulmuştur. Bu amaçlarla kurulan Mahkemenin, politik nedenlerle baskı altına girmemesi için herhangi bir devlete veya uluslararası örgüte bağlı olarak çalışmaması gerekir. Bu sebeple Roma Konferansı boyunca üzerinde en çok tartışılan konulardan biri, BM Güvenlik Konseyi ile Mahkeme arasındaki münasebetin nasıl sağlanacağı olmuştur. Bu noktada ABD, Mahkemenin BM Güvenlik Konseyi ile uyum içinde ve onun kontrolünde çalışmasını önermiştir. Fakat konferansa katılan devletlerin çoğunluğu, Mahkemenin veya savcının bağımsızlığının sağlanamaması halinde uluslararası toplumda Mahkemeye güvenin tesis edilemeyeceğini ve bundan uluslararası adaletin zarar göreceğini ileri sürerek bu öneriyi kabul etmemiştir.⁵⁶⁴ Burada ABD, BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolü altındaki UCM'yi istemekle aslında, Konsey'de sahip olduğu veto yetkisi üzerinden Mahkemeyi dilediği gibi yönlendirebileceğinin hesabını yapmıştır.⁵⁶⁵

ABD'nin iddialarının aksine Statü, Mahkemeye ilişkiler noktasında BM Güvenlik Konseyi'ni tamamen devre dışı bırakmamıştır. Statü'nün 13/b bendi uyarınca bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü bir durum, BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne

⁵⁶² Bkz. s.151.

⁵⁶³ BM'nin icra ettiği barış gücü operasyonlarında, ev sahibi devlet ile BM ve asker gönderen devletler arasında anlaşmalar yapılmakta olup bu anlaşmalar uyarınca operasyonlara katılan bir devletin askerinin suç işlemesi halinde yargılama yetkisi, askeri gönderen devlete bırakılmaktadır. Böyle bir durumda suç işleyen Amerikan askerinin yargılanmasında öncelik ABD'nin ulusal mahkemelerine aittir. Eğer ABD, sanıkları yargılamak istemiyor veya onları yargılamaya muktedir olamıyor ise o zaman Mahkemenin yargı yetkisi devreye gireceğinden ABD'nin bu konudaki itirazını anlamak mümkün değildir. Bkz. Alibaba; a.g.m., s.196.

⁵⁶⁴ Aksar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)", s.130.

⁵⁶⁵ Güngör; a.g.t., s.143.

uygun olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkeme önüne götürülebilir. Yine 16. maddeye göre BM Güvenlik Konseyi, BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak aldığı karar dahilinde, Mahkemeden 12 ay süreyle Statü'ye dayanarak hiçbir soruşturma veya dava açmamasını ya da açılan bir davaya devam etmemesini isteyebilir; talep, aynı koşullar altında Konsey tarafından yenilenebilir.⁵⁶⁶

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ABD, Mahkemenin faaliyete geçmesiyle uluslararası alanda eskisi gibi rahat hareket edemeyeceğini görmüştür. Bunda, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılardan sonra Afganistan ve Irak'ı işgal etmek amacıyla bu ülkelere düzenlediği askeri hareketlerin da payı büyüktür. Bu askeri faaliyetlerinden ötürü derin bir korkuya kapılan ABD, Mahkemeyi kendisine tehdit olarak görmüş ve bu konuda çeşitli önlemler alma yoluna gitmiştir.

ABD, 6 Mayıs 2002 tarihinde Statü'den imzasını çektiğini BM'ye bildirdikten sonra Mahkemenin etkinliğini azaltacak veya menfi yönde etkileyecek birtakım faaliyetler içerisine girmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak ABD, BM Barış Gücü Operasyonları'nda görevli vatandaşlarına UCM'de yargı muafiyeti tanınması için BM Güvenlik Konseyi'nin karar almasını sağlamaya çalışmıştır. 2002 yılı Mayıs ayında ABD, Doğu Timor'daki Barış Gücü'nde görev yapan askerlerinin Mahkemenin yargı yetkisinden muaf olmaması halinde BM'yi, Barış Gücü'nden ayrılmakla tehdit etmiş fakat ABD'nin bu isteği gerçekleşmemiştir.⁵⁶⁷

ABD'nin aradığı fırsat, 2002 yılı Haziran ayında ayağına gelmiştir. Bosna-Hersek'te görevli BM Barış Gücü'nün görev süresinin uzatılması için yapılan oylamadan önce ABD, barışı koruma misyonlarında görevli vatandaşlarına Mahkeme karşısında dokunulmazlık tanınmaması halinde BM Barış Gücü Operasyonları'na sağladığı %27 oranındaki mali desteği kesme ve bu operasyonlardan tamamen çekilme tehdidinde bu-

⁵⁶⁶ Koca; a.g.t., s.85.

⁵⁶⁷ Aksar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)", s.133. ABD, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı John Bolton imzalı bir mektubu BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a göndererek Statü'ye taraf olmak istemediğini tüm dünyaya ilan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak; "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)", s.93-94.

lunmuştur. Nitekim sadece tehdit etmekle kalmamış ve 30 Haziran 2002 tarihinde yapılan oylamada, Bosna-Hersek'te görevli BM Barış Gücü'nün görev süresinin uzatılmasını veto etmiştir.⁵⁶⁸

ABD'nin vetosu üzerine BM Güvenlik Konseyi, arayışlara girmiş ve sonunda bir uzlaşma sağlanmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 12 Temmuz 2002 tarihinde almış olduğu 1422 sayılı kararla BM tarafından icra edilen veya yetkilendirilen bir operasyonda, Statü'ye taraf olmayan devletlerin mevcut veya eski yöneticilerini ya da personelinin içeren bir dava ortaya çıkarsa 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren başlayacak 12 aylık bir zaman diliminde Konsey aksine bir karar almadıkça Mahkemenin, Statü'nün 16. maddesine uygun olarak bu kişiler aleyhine herhangi bir soruşturma veya kovuşturma başlatamayacağını ya da devam ettiremeyeceğini belirtmiştir.⁵⁶⁹ Bu kararın süresi, BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 12 Haziran 2003 tarihli ve 1487 sayılı kararla 1 yıl uzatılmıştır.⁵⁷⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin 1422 ve aynı minvaldeki 1487 sayılı kararlarına birçok devlet karşı çıkmış, kararların Mahkemeyi hukuken bağlamayacağını ifade etmiştir. Yine AB ve Avrupa Konseyi de söz konusu BM Güvenlik Konseyi kararlarına tepki göstermiştir. Bu iki karar, ABD'nin Irak'ı işgalinin uluslararası kamuoyunda meydana getirdiği hoşnutsuzluk ve BM Güvenlik Konseyi'nin diğer üyelerinin muhalefet etmesi nedeniyle sonraki yıllarda yenilenmemiştir. Hatta ABD, 19 Mayıs 2004 tarihinde yaptığı bir açıklamayla BM Güvenlik Konseyi'nin 1487 sayılı kararının 1 yıl daha uzatılmasına ilişkin teklifini geri çektiğini bildirmiştir.⁵⁷¹

BM Güvenlik Konseyi'nin, 1422 ve 1487 sayılı kararlar ile barış gücü operasyonlarında görev yapan ABD'nin de dahil olduğu Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarını, Mahkemenin yargı yetkisinden muaf tutması hukuki olmaktan çok siyasedir. Çünkü bu kararlar, BM'nin barışı koruma misyonlarında görev yapan askerlerinin

⁵⁶⁸ Töngür; a.g.t., s.21-22.

⁵⁶⁹ United Nations Security Council S/RES/1422 (2002). Kararın metni için bkz.

[https://undocs.org/S/RES/1422\(2002\)](https://undocs.org/S/RES/1422(2002)), ET: 09.06.2021.

⁵⁷⁰ Bu kararda; BM tarafından icra edilen veya yetkilendirilen bir operasyonda, Statü'ye taraf olmayan devletlerin mevcut veya eski yöneticilerini ya da personelinin içeren bir dava ortaya çıkarsa 1 Temmuz 2003 tarihinden itibaren başlayacak 12 aylık bir zaman diliminde BM Güvenlik Konseyi aksine bir karar almadıkça Mahkemenin, Statü'nün 16. maddesine uygun olarak bu kişiler aleyhine herhangi bir soruşturma veya kovuşturma başlatamayacağı ya da devam ettiremeyeceği belirtilmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1487\(2003\)](https://undocs.org/S/RES/1487(2003)), ET: 09.06.2021.

⁵⁷¹ Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.4-22.

Mahkemenin yargı yetkisinden bağışık tutulmasını isteyen ve bunun kabul edilmemesi halinde operasyonlara vermiş olduğu askeri ve mali desteği keseceğini bildiren ABD'nin tehditkar tavrı üzerine alınmıştır. Uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçların bağımsız, tarafsız, adil ve etkin bir şekilde yargılanmasını sağlayarak uluslararası adaletin tesis edilmesi için kurulan Mahkemenin çalışmaları, BM Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası barış ve güvenliğe tehdit gibi algılanmıştır. Böylece Konsey, BM Anlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde kendisine verilen yetkileri yanlış yorumlayarak 1422 ve 1487 sayılı kararları almıştır. Hangi ülkenin vatandaşı olursa olsun Statü'de bahsi geçen suçları işleyen kişilerin; görevlerine, ünvanlarına ve bulundukları pozisyonlarına bakılmaksızın Mahkemede yargılanması, uluslararası ceza hukukunun bir gereğidir. BM Güvenlik Konseyi'nin dahliyle bazı ülkelerin vatandaşlarının, Statü'deki bir veya birkaç suçu işlemeleri halinde Mahkemede yargılanmalarının önüne geçilmesinin ve bu durumun Statü'nün 16. maddesine dayandırılmasının makul bir izahı bulunmamaktadır. Bu sebeple BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu ve doğrudan Mahkemeyi hedef alan 1422 ve 1487 sayılı kararlar, hukuken tartışmalıdır.

İkinci olarak ABD, 2 Ağustos 2002 tarihinde Amerikan Personelini/Hizmetinde Çalışanlarını Koruma Kanunu'nu (The American Servicemembers' Protection Act-ASPA) yürürlüğe koymuştur.⁵⁷² Bu Kanuna göre ABD'nin federal veya eyaletler düzeyindeki adli ve idari organlarının Mahkemeye iş birliğine gitmesi yasaklanmıştır. Kanun uyarınca ABD Hükümeti'nin hiçbir birimi, Mahkemeye mali yardımda bulunamayacaktır. Ulusal güvenlikle ilgili bilgilerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde Mahkemeye iletilmesi yasaklanmıştır. Mahkeme tarafından veya Mahkemenin talebi üzerine gözaltına alınan, tutuklanan veya hapsedilen ABD ve müttefik ülkelerin vatandaşlarıyla ABD ve müttefiklerine çalışan kişilerin kurtarılması için her türlü tedbiri almak üzere ABD başkanına yetki verilmiştir. Mahkeme karşısında ABD vatandaşlarına muafiyet tanınmadıkça ABD'nin, Barış Gücü Operasyonları'na katılmasına kısıtlama getirilmiştir. Statü'ye taraf ülkelere (bazı müttefikleri hariç olmak üzere) yapılacak askeri yardımlar, Amerikan vatandaşlarını Mahkemenin yargı yetkisinden korumaya yönelik ikili

⁵⁷² ASPA, iki yıllık bir çalışmanın ardından 2 Ağustos 2002 tarihinde ABD Kongresi'nde kabul edilmiştir. UCM'nin kuruluşundan sadece bir ay sonra ABD, güçlü bir yasal tepki vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faulhaber, Lilian V.; American Servicemembers' Protection Act of 2002, Georgetown University Law Center, Yıl:2003, C 40, s.545. ASPA'nın metni için bkz. <https://2001-2009.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/23425.htm>, ET: 09.06.2021.

anlaşma yapılmadığı müddetçe askıya alınmıştır.⁵⁷³ Görüldüğü üzere ABD, çıkarmış olduğu bu kanunla kendi menfaatleri söz konusu olduğunda uluslararası hukuka uymayacağını tüm dünyaya göstermiştir.

Hukukçu akademisyen Prof. Dr. Makau Mutua'ya göre ASPA, UCM'ye yönelik doğrudan bir saldırdır. Mahkemeye karşı kelimenin tam manasıyla savaş ilan eden kanunun ana hükümleri, insan vicdanını şoka uğratmaktadır.⁵⁷⁴ Yine Princeton Üniversitesi akademisyenlerinden Anne-Marie Slaughter'e göre ASPA, Amerikan iki yüzlülüğünün müşahhas bir örneğidir. Zira bu durum, kendini insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün savunucusu ilan eden ABD için ciddi bir sorundur.⁵⁷⁵

Üçüncü olarak ABD, vatandaşlarının Mahkemeye teslim veya iade edilmesinin önüne geçmek için diğer devletlerle ikili muafiyet anlaşmaları (BIA-Bilateral Immunity Agreements) imzalamıştır.⁵⁷⁶ ABD, Statü'nün 98/2. fıkrasına dayanarak imzaladığı bu anlaşmalarla vatandaşlarını Mahkemenin yargı yetkisinden korumaya çalışmaktadır.⁵⁷⁷ İkili muafiyet anlaşmalarına istinaden bir ABD vatandaşı, Statü'de bahsi geçen suçlarla ilgili olarak anlaşmayı imzalamış olan devlet tarafından Mahkemeye teslim edilmeyerek ABD'ye iade edilecektir. Bu anlaşmaları imzalayan devletler arasında Statü'ye taraf olmayan devletler de bulunmaktadır. İkili muafiyet anlaşmasının tarafı olan Statü'yü imzalayan veya onaylayan bir devlet, daha sonradan bu anlaşmadan ayrılırsa teslim etmeme yükümlülüğü sadece ABD'nin vatandaşları lehine olacaktır.⁵⁷⁸

⁵⁷³ ASPA, tutuklanan veya hapsedilen ABD'nin ve müttefiklerinin vatandaşlarıyla ABD veya müttefik bir devlet namına resmi olarak faaliyette bulunan kişilerin kurtarılması için ABD başkanına, askeri operasyonlar da dahil olmak üzere her türlü yola başvurma yetkisi vermiştir. Buna istinaden ABD başkanı, UCM'nin merkezinin bulunduğu Lahey şehri de dahil olmak üzerine dünyanın herhangi bir yerine askeri operasyon düzenlenmesi konusunda emir verebileceğinden mezkur Kanun, uluslararası kamuoyunda daha çok Lahey'i İşgal Kanunu (The Hague Invasion Act) olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak; '*ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)*', s.95-99.

⁵⁷⁴ Mutua, Makau; America and the International Criminal Court, 11 Ocak 2004, <https://archive.global-policy.org/intljustice/icc/2004/0111america.htm>, ET: 09.06.2021.

⁵⁷⁵ Slaughter, Anne-Marie; The Partial Rule of Law: America's opposition to the ICC is self-defeating and hypocritical, 20 Ekim 2004, https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/slaughter/files/prospect1004_0.pdf, ET: 09.06.2004.

⁵⁷⁶ 1 Ocak 2020 tarihi itibarıyla ABD, 94 devletle ikili muafiyet anlaşması (BIA) imzalamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/TIF-2020-Full-website-view.pdf>, ET: 09.06.2021.

⁵⁷⁷ Statü'nün 98/2. fıkrası şu şekildedir: "Mahkeme, teslim etme talebiyle ilgili işlemleri; talepte bulunan devletin, Mahkemeye şahsı göndermesi gereken devletin rızasının arandığı bir konuda uluslararası yükümlülüklerine aykırı davranmasını gerektiriyorsa ve Mahkeme, gönderen devletin şahsı teslim etmeyi kabul etme konusunda iş birliğini elde etmemişse talebini sürdürmez."

⁵⁷⁸ Iğdır Akaras; a.g.t., s.108-109.

ABD'nin, Statü'nün 98/2. maddesine dayandırdığı ve bu sebeple Madde 98 Anlaşmaları olarak da bilinen bu anlaşmalar, hukuken geçersizdir. Artık uluslararası hukukta, uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçlar bakımından evrensel yargı yetkisi ve bireylerin uluslararası cezai sorumluluğu ilkeleri esas hukuk kuralı olmuştur. Bu tür suçları işleyen faillerin, uluslararası cezai sorumluluğuna gidilmesinin bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralı haline geldiği ve faillerin, devletler tarafından yargılanmasının ya da yargılanmayacaksa iade edilmesinin tüm devletler açısından uyulması zorunlu bir yükümlülük olduğu kabul edilmektedir.⁵⁷⁹

ABD'nin; Statü'ye taraf devletlerle imzaladığı Madde 98 Anlaşmaları, Statü'yle kurulan uluslararası suçların cezalandırılmasına yönelik düzeni etkisiz kılacak bir etkiye sahiptir. Taraf devletler, bu anlaşmaları gerekçe göstererek uluslararası suçların faillerini Mahkemeye iade etmeyeceğinden soruşturmaların etkinliği azalacak ve bu tür suçları işleyen failler, cezalandırılmayacaktır. Taraf devletlerin Mahkemeyle iş birliğine zarar verici bu tür girişimlerde bulunması, bütün dünyayı ilgilendiren en ciddi suçların cezasız kalmasına yol açacağından aynı zamanda anlaşmaların iyi niyetle uygulanması ilkesine de aykırılık teşkil eder.⁵⁸⁰

ABD'nin; Madde 98 Anlaşmaları yoluyla kendi vatandaşlarına Statü'nün uygulanmasını engellemeye çalışması, tamamlayıcılık ilkesiyle de çelişmektedir. Bu tür anlaşmalar, Statü'nün getirmiş olduğu uluslararası ceza yargılaması sisteminin ruhuna zarar vermemelidir. Öte yandan Statü, bu anlaşmalar konusunda çok da açık değildir. Böyle durumlarda UAD'ye başvurarak sorunun Viyana Anlaşmalar Hukuku çerçevesinde çözülmesini beklemek gerekebilir. UCM'nin yargı yetkisi, Statü çerçevesinde belirlendiğinden bu anlaşmalardan dolayı çıkabilecek sorunların çözümü konusunda Mahkemenin hüküm vermesi çok da kolay değildir. Mahkeme, Statü'nün 1. maddesi gereğince yargılama yetkisini belirlerken uluslararası anlaşmalardan istifade edemediğinden Statü'nün 98. maddesinin yorumlanmasında, 116. madde uyarınca UAD'ye başvurmak doğru bir yol olacaktır.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Aksar; “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s.135.

⁵⁸⁰ Gökdemir; s.169.

⁵⁸¹ Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.4-20, 4-21. Roma Statüsü'nün 1. maddesinin son fıkrası “Mahkemenin yargı yetkisi ve işlevleri, bu Statü çerçevesinde belirlenir.” hükmünü içermektedir. Yine Statü'nün 119. maddesi şu şekildedir: “1- Mahkemenin yargısal görevleri konusunda ortaya çıkan her türlü anlaşmazlık, Mahkemenin kararıyla çözülür.

Statü'ye taraf devletlerin (örneğin Afganistan) ABD'yle bu anlaşmaları imzalaması, Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 18. maddesine⁵⁸² aykırıdır. Bu maddeye göre herhangi bir anlaşmayı imzalayan devlet, o anlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak zorundadır. Uluslararası suçların cezasız kalmasını sağlamak amacıyla kurulan UCM'nin Statüsü'ne taraf olan devletlerin, ABD'yle bu Statü'nün etkisini azaltacak veya yok edecek ikili muafiyet anlaşmalarını imzalaması uluslararası hukuk açısından ciddi bir sorundur.⁵⁸³

İkili muafiyet anlaşmalarını imzalayan devletler, ABD adına resmi görev yapan vatandaşlarını bile Mahkemeye iade edemez. Aslında Statü'nün 98. maddesi, Statü'nün yürürlüğe girmesinden önce imzalanmış olan uluslararası anlaşmaların Statü'yle çatışmaması için getirilmiştir. Fakat ABD'nin devletlerle imzaladığı bu anlaşmalar, Statü'de bahsi geçen suçları işleyen vatandaşlarının Mahkemeye teslim edilmeyerek cezasız kalmasına yol açacaktır.⁵⁸⁴

ABD'nin Statü'nün 98. maddesine dayandırdığı ve bu sebeple Madde 98 Anlaşmaları olarak da bilinen bu anlaşmalar, tüm Amerikan vatandaşlarını Mahkemenin yargı yetkisinden korumaktadır. Oysaki 98/2. maddeyle amaçlanan, yabancı bir ülkede bulunan barış gücü askerlerini o ülkenin yargı yetkisinden muaf tutan anlaşmaların Statü karşısında etkisiz kalmasını önlemektir. Halbuki ABD, tüm vatandaşlarını Mahkemenin yargı yetkisinden bağışık tutan ikili anlaşmalar imzalayarak 98/2. maddeyi suistimal etmektedir. Birçok devlet, ABD'nin tehdit ve baskıları neticesinde bu anlaşmaları imzalamak zorunda kalmıştır.⁵⁸⁵ ABD'nin bu konuda devletleri tehdit eden yaklaşımda

2- Bu Statü'nün uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin iki veya daha fazla taraf devlet arasındaki bir anlaşmazlık, görüşmelerin başlamasından itibaren üç ay içinde çözüme kavuşturulmazsa TDM'ye götürülür. Meclis, anlaşmazlığı bizzat kendi çözmeye çalışabilir veya UAD'ye, söz konusu Divanın Statüsüne uygun olarak başvurmak dahil olmak üzere anlaşmazlığı çözüme konusunda başka tavsiyelerde bulunabilir.”

⁵⁸² 22 Mayıs 1969 tarihli Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 18. maddesi şu şekildedir: “Bir devlet, aşağıdaki hallerde bir anlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak mecburiyetindedir:

a) Onaya, kabule veya tasvibe bağlı olarak anlaşmayı imzaladığı zaman veya anlaşma teşkil eden belgeleri teati ettiği zaman, anlaşmaya taraf olmamak niyetini açıklığa kavuşturmuş oluncaya kadar; veya
b) Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar veya bu yürürlüğe girmenin gereksiz yere geciktirilmemesi şartıyla anlaşmayla bağlanma rızasını açıkladıktan sonra.” Anlaşmanın metni için bkz. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf>, ET: 10.06.2021.

⁵⁸³ Aksar; “*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*”, s.136.

⁵⁸⁴ Güngör; a.g.t., s.143-144.

⁵⁸⁵ Schabas; a.g.e., s.105.

bulunması, Mahkemenin uluslararası cezai yargılama yapma yetkisinin muhtevasını sınırlama gayesine yönelik yıkım siyasetinden başka bir şey değildir.⁵⁸⁶

ABD'nin Statü'ye attığı imzayı geri çekmesi, ASPA'yı yürürlüğe koyması ve birçok devletle ikili muafiyet anlaşması imzalaması mevcut dünya düzeninde ABD'nin tek taraflı olarak hareket ettiğini göstermektedir. Özellikle ASPA, muhtevası itibariyle ABD'nin, uluslararası ceza yargılama yapma fikrine karşı olduğunun çok açık bir göstergesidir. ABD, böyle davranarak uluslararası suçların cezalandırılmasına yönelik BM'nin öncülüğünde bir sistemin hayata geçirilmesi çalışmalarına engel olmakla kalmamakta aynı zamanda uluslararası cezai yargılama faaliyetini işlevsiz kılmaktadır. ABD'nin UCM aleyhindeki menfi davranışlarının devletlerin çoğunluğunca örnek alınması, uluslararası kargaşa ve adaletsizliğe yol açacaktır. Bu şekilde ulus devletin sınırları belirsiz yetkiye sahip olması ile hukukun üstünlüğü kavramı bir arada bulunamaz.⁵⁸⁷

ABD'nin, Statü'nün imzaya açık olduğu son gün olan 31 Aralık 2002 tarihinde Statü'yü imzaladıktan sonra Statü'nün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002'ye haftalar kala 6 Mayıs 2002 tarihinde imzasını geri çekmesi ve Mahkemeyi etkisiz kılmaya yönelik faaliyetlere girişmesinin hukuki dayanağı bulunmamaktadır. ABD'nin bu yöndeki çalışmaları, uluslararası düzeyde eleştiri konusu yapılmıştır. Mahkemenin kurulması, uluslararası suçların cezasız kalmaması açısından insanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Hal böyleyken ABD gibi bir devletin yapması gereken; Statü'yü onaylayarak diğer devletlere örnek olmak, Mahkemenin çalışmalarına ulusal ve uluslararası boyutta engel olabilecek hususların ortadan kaldırılmasına yardımcı olarak bu alanda uluslararası topluma önderlik etmektir. Zaten uluslararası toplumun ABD'den beklentisi de hep bu yönde olmuştur.

1.2. Avrupa Ülkelerinin Mahkemeye Yönelik Tutumu

Avrupa ülkelerinin tamamına yakını, Statü'yü onaylayarak Mahkemenin yargı yetkisini tanımıştır.⁵⁸⁸ Mahkeme, her ne kadar ABD gibi bir devletin ekonomik ve siyasi

⁵⁸⁶ Köchler, Hans; Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı? (Çev. Funda Keskin-Erdem Denk), Alkım Yayınevi, 2005, s.383.

⁵⁸⁷ Köchler; s.378-379.

⁵⁸⁸ Avrupa ülkelerinin içinde Vatikan, Beyaz Rusya ve Ukrayna halen Statü'yü onaylamamıştır. Hem Avrupa hem de Asya kıtasında toprakları bulunan Rusya, Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan ise Statü'ye taraf değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, ET: 13.06.2021.

desteğinden mahrum kalsa da dünya ekonomisinde önemli bir yer tutan Avrupalı devletlerin Statü'yü kabul etmiş olması, Mahkemenin uluslararası alanda gelişmesi ve etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

Avrupa ülkeleri, bireysel olarak Statü'yü onayladıktan sonra da içinde bulundukları AB gibi siyasi ve iktisadi organizasyonlar üzerinden Mahkemeye olan desteklerini sürdürmüştür. Çünkü AB ile Mahkemenin kuruluş amacı ve hedefi aynıdır. Hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygının yerleşmesi, uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi AB ve üyesi ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple AB, Mahkemenin yargı yetkisine giren uluslararası suçların cezasız kalmaması için kendi içinde de bazı hukuksal düzenlemelere gitmektedir.⁵⁸⁹ AB'nin Mahkemeye karşı göstermiş olduğu bu yakın ilgi, Birliğin sahip olduğu değerlerin bir sonucudur.⁵⁹⁰

AB; 30 Eylül 2002 tarihinde yapmış olduğu açıklamada, ABD'nin önerdiği ikili muafiyet anlaşmalarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Yine Birlik, 27 Temmuz 2004 tarihinde yapmış olduğu bir başka açıklamayla Mahkemenin güçlü bir destekçisi olduğunu, UCM'nin yetkilerini zayıflatmaya yönelik girişimlere karşı çıkacağını ve üye devletlerin, UCM'ye olan taahhütlerine uyması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁹¹

AB'nin yasama organı olan Avrupa Parlamentosu (AP), 17 Haziran 2001 tarihinde almış olduğu kararla Mahkemenin yargı yetkisini tanımaları yönünde AB'ye üye ülkelere ve Birliğe aday olan ülkelere tavsiyede bulunmuştur. Ayrıca Parlamentaoya üye devletlerin; Statü'nün bütünlüğünün korunması için yetkili mercilerde girişimlerde bulunmasını, Mahkemenin tarafsızlığına ve etkinliğine zarar verebilecek Statü'ye ilişkin değişiklik önerilerini kabul etmemelerini istemiştir.⁵⁹²

AB'nin bir diğer organı olan Avrupa Konseyi (AK) de çeşitli tarihlerde almış olduğu kararlarıyla Mahkemeye olan desteğini ifade etmiştir. AK, 26 Mayıs 1999 tarihinde almış olduğu kararda; Statü'nün bir an önce yürürlüğe girmesi gerektiğini, Statü'de

⁵⁸⁹ Koca; a.g.t., s.149.

⁵⁹⁰ 7 Şubat 1992 tarihinde Hollanda'nın Maastricht şehrinde imzalanan AB Anlaşması'nın 2. maddesine göre "Birlik; insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur..." Anlaşmanın metni için bkz. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, ET: 13.06.2021.

⁵⁹¹ Fakat aynı AB, üye devletlerin ABD vatandaşlarıyla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1422 sayılı kararı çerçevesinde anlaşmalar yapabileceğini söylemeyi de ihmal etmemiştir. Bkz. Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.4-74, 4-75. BM Güvenlik Konseyi'nin 1422 sayılı kararı hakkında bkz. s.155.

⁵⁹² Deniz; a.g.t., s.42.

hiçbir değişiklik yapılmamasını ve bu konuda üyelerine önemli görevler düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca Mahkemenin kurulması için gerekli işlemlerin bir an önce tamamlanmasını istemiştir.⁵⁹³

Yukarıda açıklandığı üzere Avrupa ülkeleri, münferit veya AB gibi üyesi oldukları uluslararası kuruluşlar üzerinden toplu olarak Mahkemeye gerekli her türlü desteği vermiştir. Mahkeme, aynı zamanda AB'nin sahip olduğu değerlerin uluslararası alanda bir yansımasıdır. Bu sebeple hem AB hem de Birliğe üye devletler, Mahkemeye uyum içinde çalışabilmek için mevzuatlarında Statü'nün öngördüğü birtakım değişiklikler yapmıştır. Örneğin AB'nin en büyük devleti Almanya, 10 Aralık 1998 tarihinde Statü'yü imzaladıktan sonra meri hukukunda bazı değişiklikler yapmıştır. Bunun için Alman Hükümeti, altı kanunda değişiklik içeren bir torba kanun hazırlayarak Parlamenta göndermiştir. Bu bağlamda ilk değişiklik Almanya Anayasası'nın 16. maddesinde yapılmıştır. Değişiklikle istisnai durumlarda vatandaşın, uluslararası bir mahkemeye iadesinin yasayla düzenleneceği belirtilmiştir. Anayasanın 96/5. fıkrasında yapılan değişiklikle soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi konularda federal bir yasayla verilecek yetkiye istinaden eyalet mahkemelerinin federal yargı yetkisini kullanabileceği ifade edilmiştir. 26 Haziran 2002 tarihinde kabul edilen Devletler Ceza Kanunu ile uluslararası suçların takibi bakımından evrensellik ilkesi kabul edilmiştir. Ayrıca bu kanunda; soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. 21 Haziran 2002 tarihinde Roma Statüsü'nün Hükümlerinin Yerine Getirilmesine Dair Kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla iki ayrı kanun ihdas edilmiş, dokuz kanunda değişiklik yapılmıştır. Yine Almanya Mahkemeler Teşkilatı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilerek Devletler Ceza Kanunu'nda tanımlanan uluslararası suçları soruşturmaya Almanya Federal Başsavcılığı, aynı suçları yargılamaya ise Almanya Federal Yüksek Mahkemesi yetkili kılınmıştır.⁵⁹⁴

Öte yandan insanlık tarihi boyunca büyük zararlara sebep olmuş uluslararası suçların yargılanması amacıyla kurulmuş olan Mahkeme, Avrupa ülkelerine çok da yabancı sayılmaz. Nitekim insan haklarının korunması amacıyla AK'ye bağlı olarak faaliyet

⁵⁹³ Beyazıt; a.g.t., s.60.

⁵⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koca; a.g.t., s.150-153. Almanya Anayasası'nın 16 ve 96. maddelerinin metni için bkz. https://m.bpb.de/system/files/dokument_pdf/Grundgesetz_TR_endg%C3%BCltig.pdf, ET: 17.06.2021.

gösteren AİHM,⁵⁹⁵ bazı farklılıklara sahip olsa da kuruluş amacı yönünden Mahkemeye benzetilmektedir.⁵⁹⁶

10 Nisan 2006 tarihinde AB İle UCM Arasında İş Birliği ve Yardım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, 1 Mayıs 2006 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.⁵⁹⁷

1.3. Afrika Ülkelerinin Mahkemeye Yönelik Tutumu

UCM, uluslararası suçların yargılanmasında bir devrimi ifade ettiğinden kuruluş aşamasında Afrika kıtasında yer alan ülkelerin yoğun ilgisine maruz kalmıştır. Afrika ülkeleri, Statü'nün Roma Konferansı'ndaki müzakerelerinde etkin rol oynamıştır.

UCM'nin kuruluşu sırasında Afrika'nın yapmış olduğu çağrı, kıtada en üst düzeyde destek bulmuştur. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'na (SADC) üye 14 devlet, 1997 yılının Eylül ayında bir araya gelerek Mahkemenin oluşumuna dahil etmek istedikleri 10 temel ilkeyi belirlemiştir. Yine 1998 yılının Şubat ayında Senegal'in başkenti Dakar'da toplanan 25 Afrika devleti, etkin ve bağımsız bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması çağrısında bulunan Dakar Deklarasyonu'nu kabul etmiştir. Toplantıya katılan devletler, uluslararası suçların cezalandırılması hususunda ulusal yargı mercilerinin yeterli kaldığını ve bu sebeple yaklaşan Roma Konferansı'nda görüşülecek UCM Statüsü'nün sonuçlandırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁸ 15 Haziran 1998 tarihinde başlayan Roma Konferansı'na; aralarında adalet bakanları, başsavcılar ve dışişleri bakanlarının bulunduğu Afrika kıtasından birçok hükümet yetkilisi ve bürokrat katılmıştır. Statü'nün taslağını hazırlayan komitenin başkanlığını Mısırlı bir kişi yapmıştır. Konferansı yöneten 31 başkan yardımcısından 8'i Afrika ülkelerine (Gabon, Malavi,

⁵⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan AK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) kabul etmiş ve bu sözleşmede öngörülen hakların etkili şekilde uygulanmasını temin etmek için AİHM ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nu kurmuştur. AİHM, Avrupa'ya özgü olarak kurulmasına rağmen bugün dünyanın en etkili insan hakları uygulama merciidir. AİHS'de yer alan insan hak ve hürriyetlerinin ihlalini yaptırıma bağlayan bu uluslararası mahkemenin merkezi, Fransa'nın Strasbourg kentindedir. 1998 yılında yapılan değişiklikle Komisyon ortadan kaldırılarak Mahkeme, dairelere ayrılmıştır. Şahıslar, uluslararası sivil toplum kuruluşları, tüzel kişiler ve sözleşmeyi imzalamış olan devletlerin AİHS'nin ihlal edildiği iddiasıyla Mahkemeye başvurma hakları bulunmaktadır. Başvurular, ulusal yargı yolları tüketildikten sonra 4 ay içinde yapılmak zorundadır. Mahkemenin insan hakları alanındaki uygulamaları, AK'ye üye devletlerin yanı sıra dünyanın diğer bölgelerindeki devletler açısından da iyi bir misal teşkil etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksar, Yusuf; Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk –II-, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.449-451.

⁵⁹⁶ Koca; a.g.t., s.150.

⁵⁹⁷ Anlaşmanın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/6EB80CC1-D717-4284-9B5C-03CA028E155B/140157/ICCPRES010106_English.pdf, ET: 17.06.2021.

⁵⁹⁸ Cole, Rowland J. V.; 'Africa's Relationship With The International Criminal Court: More Political Than Legal', Melbourne Journal of International Law, Yıl: 2013, C 14, s.4.

Sudan, Kenya, Cezayir, Nijerya, Burkina Faso, Mısır) mensuptur.⁵⁹⁹ Konferansa katılan 47 Afrikalı devletin büyük çoğunluğu; Statü'nün kabul edilmesi yönünde oy kullanmış olup bunların bir kısmı, Statü'nün kendi iç hukuklarında uygulanabilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri yapmıştır.⁶⁰⁰ Bugüne kadar 6 Afrika devleti (OAC, Kenya, Güney Afrika, Burkina Faso, Uganda ve Senegal), mevzuatlarının Statü'ye uyumunu sağlamak için kapsamlı yasal değişiklikler gerçekleştirmiştir.⁶⁰¹

Afrika ülkeleri, Aynı Düşüncedeki Devletler Grubu ile birlikte bağımsız ve tarafsız bir Mahkemenin kurulması için çalışmalar yürütmüştür. Konferanstaki görüşmeler tamamlandıktan sonra 17 Temmuz 1998 tarihinde yapılan oylamada Statü, ezici bir çoğunlukla 120 devlet tarafından kabul edilmiş ve altmışıncı devletin onaylamasının ardından 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AfB⁶⁰² Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi, 10 Temmuz 2000 tarihinde Togo'da düzenlediği 36. olağan toplantısında Afrika kıtasında meydana gelen soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçları kınayarak bu tür suçları yargılayacak uluslararası yargı mercilerini destekleme kararı almıştır.⁶⁰³ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (AİHHK), 1998 yılının Ekim ayında Gambiya'da düzenlediği 24. olağan toplantısında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Anlaşması'na (AİHHA)⁶⁰⁴ taraf olan tüm ülkelere

⁵⁹⁹ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.82.

⁶⁰⁰ Cole; a.g.m., s.5.

⁶⁰¹ Keppler, Elise; 'Managing Setbacks for the International Criminal Court in Africa', Journal of African Law, School of Oriental and African Studies, Yıl:2011, s.12.

⁶⁰² AfB; 25 Mayıs 1963 tarihinde 30 Afrikalı devletin Etiyopya'nın başşehri Addis Ababa'da bir araya gelmesiyle Afrika Birliği Örgütü adıyla kurulmuştur. Fas ve Togo ise daha sonradan örgütü kuran anlaşmayı imzalamıştır. Örgütün ilk hedefi, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı ve Afrika'daki sömürgecilik hareketleriyle mücadele olmuştur. İlerleyen zaman içinde Afrika ülkeleri arasında yeni bir örgüt kurulması fikri ortaya atılmış ve 26 Mayıs 2001 tarihinde Afrika Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Örgüt, 8 Temmuz 2002 tarihinde Güney Afrika'da düzenlenen zirvenin ardından fiilen sona ermiş ve yerini, 9 Temmuz 2002'de faaliyete geçen AfB'ye bırakmıştır. 54 üyesi bulunan AfB'nin; Afrika devletleri arasında iş birliği ve dayanışmayı artırmak, kıtadaki barış ve istikrarı korumak gibi amaçları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İpek, Cemil Doğan; 'Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları', 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2012, C 1, S:3, s.112-115. AfB, birkaç temel karar alma organıyla faaliyetlerini yürütür. Bunlar; Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi, Yürütme Konseyi, Daimi Temsilciler Komitesi, Barış ve Güvenlik Konseyi, Uzman Teknik Komiteler ve Afrika Birliği Komisyonu'dur. Birliğin hukuk alanındaki organları; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Birliği Uluslararası Hukuk Komisyonu, Afrika Birliği Yolsuzluk Danışma Kurulu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://au.int/>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰³ https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/491/2000%20AHG%20Dec%20143-159%20%28XXVI%29%20_E.pdf?sequence=1&isAllowed=y, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁴ Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin (AfBDHBM) 1 Haziran 1981 tarihinde Kenya'da gerçekleştirmiş olduğu 18. olağan toplantısında kabul edilen AİHHA, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Toplam 68 maddeden oluşan anlaşma; Haklar ve Görevler, Koruma Önlemleri ve Genel Hükümler olmak üzere üç bölümden oluşur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Terzi, Mahir/Yenal, Serkan;

çağrıda bulunarak onlardan, Statü'nün imzalanması ve onaylanması için gerekli olan tüm anayasal işlemleri yerine getirmelerini, Statü'ye uyum amacıyla gereken bütün kanuni ve idari düzenlemeleri yapmalarını istemiştir.⁶⁰⁵ AİHHK, 2005 yılında benzer bir çağrıda daha bulunmuştur. Komisyon, 21 Kasım-5 Aralık 2005 tarihleri arasında Gambiya'da düzenlemiş olduğu 38. olağan toplantısında henüz Statü'ye taraf olmamış AfB'ye üye devletleri Statü'yü onaylamaya ve Statü'nün ulusal düzeyde etkin şekilde uygulanması için bir ulusal eylem planını hayata geçirmeye, Afrika Hükümetleri'ni ise Madde 98 Anlaşmalarından çekilmeye ve uluslararası yükümlülükleri doğrultusunda Mahkemenin etkinliğini zayıflatacak eylemlerde bulunmaktan kaçınmaya çağırmıştır.⁶⁰⁶ Senegal, 2 Şubat 1999 tarihinde Statü'yü onaylayarak Afrikalı devletler arasında bir ilki gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁷ Fildişi Sahili, Statü'ye taraf olmadan önce ülkede işlenen birtakım suçların soruşturulması amacıyla 18 Nisan 2003 tarihinde Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden ilk Afrikalı devlet olmuştur.⁶⁰⁸ Günümüzde Statü'yü onaylayan devlet sayısı, 123'e ulaşmış olup bu devletlerin 33'ü Afrika kıtasındandır.⁶⁰⁹

İç çatışmaların yaşanmadığı, istikrarın hakim olduğu ülkelere nazaran Afrika ülkeleri; ulusal kurumlarının da zayıf olması hasebiyle çatışmalara son vermek, ulusal ve uluslararası kamuoyunda itibar kazanmak amacıyla Statü'ye taraf olmuştur. Darbe tehdidinin eksik olmadığı, iç çatışmaların etkisiyle sivil can kayıplarının yaşandığı kırılgan

‘İnsan Haklarının Afrika'da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler)’, Avrasya Etüdleri Dergisi, Yıl:2019/1, S:55, s.50-51. Anlaşmanın metni için bkz. <https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011 - african charter on human and peoples rights e.pdf>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁵ <https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=91>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁶ <https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=221>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁷ <https://asp.dev.icc-cpi.int/fr/states-parties/african-states>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁸ Fildişi Sahili, Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiğine yönelik 18 Nisan 2003 tarihli bildirimini, 14 Aralık 2010 ve 3 Mayıs 2011 tarihlerinde yenilemiştir. Bu bildirimlerinin ardından 15 Şubat 2013 tarihinde Statü'yü onaylayarak Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini 19 Eylül 2002 tarihinden itibaren kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/cdi>, ET: 23.06.2021. Fildişi Sahili'nin 18 Nisan 2003 tarihli bildirimini için bkz. <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude>, ET: 23.06.2021.

⁶⁰⁹ Statü'yü onaylayan Afrikalı devletler şunlardır: Senegal, Mali, Lesoto, Bostwana, Benin, OAC, Uganda, Seyşeller, Sierra Leone, Nijerya, Namibya, Liberya, Cibuti, Gine, Gana, Kenya, Nijer, Çad, Cibuti, Tunus, Madagaskar, Burkina Faso, Tanzanya, Gabon, Komorlar, Zambiya, Güney Afrika, Kabo Verde, KDC, Fildişi Sahili, Kongo, Malavi, Mauritius. Bkz. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/african-states>, ET: 23.06.2021.

devletler, Mahkemeyi bir can simidi olarak görmüştür.⁶¹⁰ Bu bağlamda Afrika ülkelerinde hem halklar hem de sivil toplum örgütleri nezdinde Mahkemeye büyük bir destek olmuştur.⁶¹¹

Mahkeme, 1 Temmuz 2002 tarihinde faaliyete geçmesiyle birlikte hızlı bir şekilde işe koyulmuş ve kendisine ulaşan bilgiler doğrultusunda bugüne kadar birçok soruşturma açmıştır. Fakat burada dikkati çeken husus, Mahkemenin soruşturma açtığı ülkelerin içinde Afrika kıtasındaki ülkelerin çoğunluğu oluşturmasıdır.⁶¹²

2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNDE GÖRÜLEN İLK DAVALAR

2.1. Kongo Demokratik Cumhuriyeti

KDC, toprak bakımından Cezayir'den sonra Afrika kıtasının ikinci büyük devletidir. Tarihte ismi pek çok kez değişen ülke, Orta Afrika'da yer almaktadır. Atlas Okyanusu'na kıyısı olan ülkenin; Ruanda, Burundi, Tanzanya'nın da aralarında bulunduğu 9 devletle sınırı bulunmaktadır. Başşehri Kinşasa olan ülke, 1960 yılında Belçika'dan bağımsızlığını kazanmıştır.⁶¹³

KDC, doğal kaynakları bakımından oldukça zengin olduğundan sömürge döneminde Belçika'nın insanlık dışı uygulamalarına maruz kalmıştır. Bu dönemde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Ülke; 1960 yılında bağımsızlığını kazansa da iç çatışmalar devam etmiş, komşu ülkelerin de karıştığı bu savaşlarda milyonlarca insan ölmüş, bir o kadarı göç etmiştir. İktidar; askeri darbelerle el değiştirmiş, bu da ülkedeki istikrarsızlığı tavan yaptırmıştır. Ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonra seçimle iş başına

⁶¹⁰ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.90. Kırılgan devlet (fragile state) kavramı; iç çatışmalar (etnik, dini veya mezhepsel), etkisiz yönetim veya yetersiz ekonomik kapasite sebebiyle ülkesinin en az bir bölümünde kontrolü kaybetmiş, güvenlik ve adalet gibi temel kamu hizmetlerini yerine getiremeyen devletler için kullanılan bir tabirdir. Amerikan Foreign Policy dergisiyle Fund for Peace'nin (Barış Fonu) 2005 yılından beri ortaklaşa yayınladığı ve dünyanın en zayıf ülkelerini gösteren kırılgan devletler endeksinde göre Afrika kıtasındaki ülkelerin birçoğu kırılgan devlet statüsündedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örmeci, Ozan; 2014 Kırılgan Devletler Endeksi, 25.06.2014, <http://politikaakademisi.org/2014/06/25/2014-kirilgan-devletler-endeksi/>, ET: 27.06.2021.

⁶¹¹ Yazarın Notu: Afrika kıtasında bulunan devletlerin 54 tanesi BM tarafından tanınmakta olup bunların 33'ü Statü'ye taraftır.

⁶¹² Bugüne kadar Mahkeme savcısının soruşturma açtığı 17 durumun 10'u Afrika ülkelerine aittir. Bunlar: KDC (2004), Uganda (2004), Sudan (Darfur-2005), OAC (İlk soruşturma 2007, ikinci soruşturma 2014), Kenya (2010), Libya (2011), Fildişi Sahili (2011), Mali (2013) ve Burundi'dir (2017). Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx>, ET: 27.06.2021. Halihazırda soruşturma açılıp açılmayacağının takdir edilmesi yönünden Mahkeme savcısı tarafından ön incelemeye tabi tutulan 3 durumun 2'si Afrika ülkelerine aittir. Bunlar: Gine (2009) ve Nijerya'dır (2010). Bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/pe.aspx?k=Ongoing>, ET: 27.06.2021.

⁶¹³ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ulke-profil-kongo-demokratik-cumhuriyeti-656544.html>, ET: 03.07.2021.

gelen ilk hükümeti, Genelkurmay Başkanı Mobutu Sese Seko tarafından 1965 yılında yapılan askeri darbeyle devrilmiş ve Mobutu, ülkenin yeni devlet başkanı olmuştur.⁶¹⁴

Yaşanan iç olayların etkisiyle ülkenin ekonomisi zamanla çökmüştür. 1990 yılından itibaren Mobutu, ülkenin demokratikleşmesi için bazı adımlar atmışsa da başarılı olmamıştır. 1994 yılında Ruanda'da yaşanan soykırımın ardından Tutsilerden kaçan yüz binlerce Hutu, KDC'ye sığınmıştır. Bu durum, ülkedeki siyasi ve iktisadi şartları daha da ağırlaştırarak Mobutu yönetimini zor durumda bırakmıştır.⁶¹⁵

Ruanda'da yaşanan soykırımda Hutuları destekleyen Mobutu yönetimi, 1996 yılında KDC'de yaşayan tüm Tutsilerin ülkeyi terk etmemeleri halinde öldürüleceğini açıklamıştır. Yine aynı yıl içerisinde Laurant-Desire Kabila idaresindeki Kongo-Zaire Özgürlüğü İçin Demokratik Güçler İttifakı (AFDL), Mobutu yönetimine karşı bir isyan hareketi başlatmıştır. Uganda ve Ruanda, Kabila'yı destekleyerek ülkenin doğusunu işgal etmiştir. Kabila; ülkenin batısına doğru ilerlerken Uganda, Ruanda ve Burundi, ülkenin doğusunda bulunan doğal kaynakları yağmalamaya başlamıştır. Hükümet kuvvetleriyle Kabila liderliğindeki ayrılıkçı güçler arasında çatışmalar sürerken ülkenin farklı yerlerinde başka isyancı gruplar ortaya çıkmış, bu durum ülkede I. Kongo Savaşı adı verilen şiddetli bir çatışmanın yaşanmasına yol açmıştır. Mobutu'nun 1997 yılında Fas'a kaçması üzerine Kabila, ülkenin yeni devlet başkanı olmuştur. Kabila; ülkenin başına geçtikten sonra I. Kongo Savaşı'nda kendisine destek veren Uganda ve Ruanda ile ilişkileri bozulmuştur. Bunun üzerine aralarında anlaşan Uganda ve Ruanda, Kabila yönetimindeki KDC'ye saldırmıştır. Bu seferki savaşta Sudan, Çad, Angola, Zambiya ve Zimbabve, Kabila yönetimindeki DKC'yi desteklemiştir.⁶¹⁶

1998 yılında Thomas Lubanga Dyilo liderliğindeki UPC'nin Kabila Hükümetine karşı başlattığı isyan, büyüyerek şiddetli bir çatışmaya dönüşmüştür. Afrika'nın Dünya Savaşı olarak adlandırılan bu silahlı çatışmada, yaklaşık olarak 4 milyondan fazla insan

⁶¹⁴ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.250-252. Ayrıca bkz. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/congo-democratic-republic-of-the/#introduction>, ET: 03.07.2021. Yine aynı doğrultuda bkz. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kongo-demokratik-cumhuriyeti/>, ET: 03.07.2021.

⁶¹⁵ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.252. Bkz. <https://www.bri-tannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo/Mobutus-regime>, ET: 03.07.2021.

⁶¹⁶ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.252.

ölmüştür. KDC’de meydana gelen son savaş, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki en kanlı silahlı çatışmalardan biridir.⁶¹⁷

UPC’nin Hükümet güçlerine karşı başlattığı II. Kongo Savaşı’nda; 7’yi aşkın silahlı örgüt ve 9’dan fazla devlet, açık veya örtülü bir şekilde yer almıştır. Ülkenin yer altı madenleri bakımından zengin Doğu bölgesinde yer alan Ituri’de, şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ituri, bir yandan kendi içinde etnik sorunlarla boğuşurken öbür yandan da komşu devletlerin işgal ettiği bir alan olmuştur. Bölgede bulunan Hema ve Lendu kabileleri arasında eskiden beri süregelen çatışma, 1994 yılındaki soykırımdan kaçan yüz binlerce Tutsi’nin bu bölgeye göç etmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu anlamda doğal kaynakları bakımından zengin olan Ituri’de bir de etnik temelli çatışmaların baş göstermesi, II. Kongo Savaşı’nı daha da şiddetlendirerek savaşın etkisinin Afrika’nın büyük bir bölümüne yayılmasını sağlayan unsur olmuştur. Ituri bölgesinde meydana gelen çatışmalarda yaklaşık 60 bin kişi ölmüştür. İkinci Kongo Savaşı’nda toplam 4 milyondan fazla kişi hayatını kaybetmiş, 42 bin kadın cinsel istismara uğramış, 80 hastane yıkılmış, 6.000 köy tahrip edilmiş ve 3 milyonu aşkın insan yerlerinden edilmiştir. Hema ve Lendular arasındaki etnik çatışmadan istifade eden Uganda, Ituri’ye askeri operasyon düzenlemiş ve 2003 yılı Nisan ayına kadar bölgede kalmıştır. Uganda’nın askerlerini çekmesinden sonra bölge, aynı yılın Mayıs ayında Thomas Lubanga Dyilo liderliğindeki UPC’nin kontrolüne girmiştir.⁶¹⁸

KDC Hükümeti ile isyancı güçler arasında 2004 yılında barış anlaşması imzalanmıştır. UPC, 2005 yılında siyasi partiye dönüştürülerek silahlı üyeleri tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilen silahlı militanların büyük çoğunluğu, başka silahlı gruplara katılarak çatışmalarda yer almaya devam etmiştir. Hükümet, 2007 ve 2009 yıllarında da ülkenin farklı yerlerinde bulunan ayrılıkçı gruplarla barış anlaşması imzalamıştır. Anlaşmalara rağmen özellikle ülkenin doğusundaki Ituri, Güney ve Kuzey Kivu bölgelerinde toplu yok etme, küçük çocukların askere alınması, zorla göç ettirme gibi uluslararası suçlar işlenmeye devam etmiştir. Kabila yönetimi, 19 Nisan 2004 tarihinde UCM savcısı Luis Moreno Ocampo’ya bir mektup göndererek ülkede işlenen ve Statü’de yer alan uluslararası suçların soruşturulmasını talep etmiştir.⁶¹⁹

⁶¹⁷ Güngör; a.g.t., s.96.

⁶¹⁸ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Etkisi, s.253-254.

⁶¹⁹ Aksoy, Merve; Küresel Adalette Uluslararası Ceza Mahkemesi, 21.01.2017, s.11, https://www.insa-mer.com/tr/kuresel-adalette-uluslararasi-ceza-mahkemesi_512.html, ET: 04.07.2021.

KDC'nin başvurusu üzerine savcı Ocampo, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren ülkede insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlendiği iddiasıyla 23 Haziran 2004 tarihinde soruşturma başlatmıştır. Statü'de yer alan savaş suçları ve insanlığa karşı suçları işlediği iddia edilen isyancı örgütlerin liderleri Thomas Lubanga Dyilo, Germain Katanga, Bosco Ntaganda, Callixte Mbarushimana ve Mathieu Ngudjolo Chui hakkında dava açılmıştır.⁶²⁰ Mahkeme; bu soruşturmalarda özellikle Ituri, Güney ve Kuzey Kivu bölgelerinde işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Yargılanan sanıklardan Thomas Lubanga Dyilo, Germain Katanga ve Bosco Ntaganda hapis cezası alırken Mathieu Ngudjolo Chui ise beraat etmiştir.⁶²¹ Bu soruşturma, Mahkemenin faaliyete geçtiği tarihten bu yana Statü'ye taraf olan bir devletin yaptığı başvuru üzerine açılan ilk soruşturmadır.

KDC'deki duruma ilişkin olarak Mahkemenin yargıladığı ilk kişi UPC Lideri Thomas Lubanga Dyilo'dur. Mahkeme; 15 yaşından küçük çocukları askere aldığı ve çatışmalarda aktif olarak kullandığı iddiasıyla Lubanga hakkında 10 Şubat 2006 tarihinde tutuklama kararı vermiştir. Lubanga, 16 Mart 2006 tarihinde tutuklanmış ve UCM'nin Lahey'deki Gözaltı Merkezine gönderilmiştir.⁶²² Lubanga, Mahkemenin faaliyete geçtiği günden bu yana tutukladığı ilk kişidir.⁶²³

Lubanga, 15 yaşından küçük çocukları askere almak ve onları 1 Eylül 2002 ila 13 Ağustos 2003 tarihleri arasında meydana gelen çatışmalarda aktif olarak kullanmak gibi savaş suçlarından 14 Mart 2012 tarihinde suçlu bulunmuştur. Mahkeme, 10 Temmuz 2012 tarihinde kararını açıklamış ve işlemiş olduğu suçlardan dolayı Lubanga'yı 14 yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Hapis cezası, Temyiz Dairesi tarafından 1 Aralık 2014 tarihinde onanarak kesinleşmiştir. 19 Aralık 2015 tarihinde KDC'deki bir hapis-haneye gönderilen Lubanga, hapis cezasını çektikten sonra 15 Mart 2020'de tahliye

⁶²⁰ Rahimi; a.g.t., s.82.

⁶²¹ Aksoy; a.g.m., s.11, ET: 04.07.2021.

⁶²² Qasim; a.g.t., s.57-58. Mahkemenin; kendi kabilesi olan Hemadan topladığı çocukları Lendular üzerine düzenlediği saldırılarda kullandığı iddia edilen Lubanga aleyhine vermiş olduğu tutuklama kararı, işlenmiş tüm suçların sorumluluğunun tek bir kişiye yüklendiği gerekçesiyle DKC toplumundaki var olan güvensizliği daha da artırmıştır. Bkz. Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.256.

⁶²³ Ulusoy; a.g.e., s.53.

edilmiştir.⁶²⁴ Mahkemenin çalışmalarına başladıktan sonra yargıladığı ve hakkında ceza tayin ettiği ilk kişi, UPC'yi komuta eden Lubanga olmuştur.⁶²⁵

KDC soruşturmasında tutuklanan ikinci kişi, Ituri Vatansever Direniş Gücü (FRPI) lideri Germain Katanga'dır. Mahkeme, savaş suçu ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla 2 Temmuz 2007 tarihinde Katanga'nın tutuklanmasına karar vermiştir. Katanga, KDC'nin yetkili makamlarınca tutuklandıktan sonra 18 Ekim 2007 tarihinde Mahkemeye teslim edilmiştir.⁶²⁶

Yapılan yargılama neticesinde Katanga, 24 Şubat 2003 tarihinde Ituri bölgesinde bulunan Bogoro köyünde insanlığa karşı suç (öldürme) ve savaş suçu (kasten öldürme, sivil nüfusa karşı kasten saldırı yöneltilmesi, mülke zarar verme ve yağmalama) işlemekten 7 Mart 2014 tarihinde suçlu bulunmuştur. Mahkeme, 23 Mayıs 2014 tarihinde Katanga'yı 12 yıl hapis cezasına mahkum etmiştir. Katanga ve savcı, karara karşı yapmış oldukları temyiz başvurusunu geri çekmiş ve karar, 25 Haziran 2014 tarihinde kesinleşmiştir. Katanga, hapis cezasının kalan kısmını çekmek üzere 19 Aralık 2015 tarihinde KDC'de bulunan bir hapishaneye nakledilmiştir.⁶²⁷

Mahkeme, Mathieu Ngudjolo Chui'nin Ulusal Entegrasyoncu Cephe (FNI) lideriyken 24 Şubat 2003 tarihinde Ituri bölgesinde bulunan Bogoro köyünde insanlığa karşı suç ve savaş suçları işlediği iddiasıyla 6 Temmuz 2007 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶²⁸ Kararın verildiği sırada KDC Ordusu'nda albay olarak görev yapan Ngudjolo, yetkili mercilerce tutuklanarak 7 Şubat 2008 tarihinde Mahkemeye teslim edilmiştir.⁶²⁹ Yargılama sonucunda Ngudjolo, 18 Aralık 2012 tarihinde hakkında isnat

⁶²⁴ <https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga>, ET: 10.07.2021. İnsan hakları örgütleri; Lubanga ve emrindeki silahlı grupların Doğu (Ituri) bölgesinde sivillere yönelik işkence, tecavüz ve öldürme fiillerini işlediğini ileri sürmüştür. Fakat savcı; Lubanga'ya yönelik suçlamaları, 15 yaşından küçük çocukları çatışmalarda kullanmakla sınırlı tutmaya karar vermiştir. UNICEF'e göre 30 binden fazla çocuk, çatışmalarda yer almıştır. Bkz. Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.3-43, dipnot 24. Mahkumiyet kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_07409.PDF, ET: 10.07.2021.

⁶²⁵ Qasim; a.g.t., s.57. Ayrıca bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR776>, ET: 10.07.2021.

⁶²⁶ Ulusoy; a.g.e., s.54.

⁶²⁷ <https://www.icc-cpi.int/drc/katanga>, ET: 11.07.2021. Ayrıca bkz. Tombul; a.g.m., s.143.

⁶²⁸ Ngudjolo'nun işlediği insanlığa karşı suçlar şunlardır: Öldürme, ırza geçme ve cinsel kölelik. Ngudjolo'nun işlediği savaş suçları ise şunlardır: 15 yaşından küçük çocukları çatışmalarda aktif olarak kullanma, sivil nüfusa karşı kasten saldırı yöneltilmesi, çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, mülke zarar verme, yağmalama, ırza geçme ve cinsel köleleştirmedir. Ayrintılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR1089>, ET: 11.07.2021.

⁶²⁹ Ulusoy; a.g.e., s.54.

edilen tüm suçlardan beraat etmiş ve 21 Aralık 2012’de Mahkemece serbest bırakılmıştır. Savcı, beraat kararını 20 Aralık 2012 tarihinde temyize götürmüş olup mezkur karar, 27 Şubat 2015’de Temyiz Dairesi tarafından onanarak kesinleşmiştir.⁶³⁰

Yine Mahkeme, Ruanda’nın Kurtuluşu için Demokratik Güçler’in (FDLR) Genel Sekreteri olan Callixte Mbarushimana’nın Güney ve Kuzey Kivu bölgelerinde 2009 yılında savaş suçu ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla 28 Eylül 2010 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶³¹ Mbarushimana, 15 Ocak 2011 tarihinde tutuklanarak Mahkemeye teslim edilmiştir. Savcının hazırladığı iddianame, Ön Yargılama Dairesince onaylanmadığından Mbarushimana, 23 Aralık 2011 tarihinde tahliye edilmiştir.⁶³² İddianamenin onaylanmamasına yönelik olarak savcının yapmış olduğu temyiz başvurusu ise Temyiz Dairesi tarafından 30 Mayıs 2012 tarihinde reddedilmiştir.⁶³³

Mahkeme, eski Genelkurmay Başkan Yardımcısı Bosco Ntanga’nın, Kongo’nun Kurtuluşu için Yurtsever Güçler’de (FPLC) üst düzey askeri yöneticiyken 2002 ila 2003 yılları arasında KDC’nin Ituri bölgesinde savaş suçu ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla 22 Ağustos 2006 ve 13 Temmuz 2012 tarihlerinde iki kez tutuklanmasına karar vermiştir. Kendi isteğiyle teslim olan Ntanga, Hollandalı ve Amerikalı yetkililerin iş birliğinde 22 Mart 2013 tarihinde Mahkemeye nakledilmiştir. İşlediği suçlardan ötürü 8 Temmuz 2019 tarihinde suçlu bulunan Ntanga, 7 Kasım 2019’da 30 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Temyiz Dairesi, 30 Kasım 2019 tarihinde Ntanga’nın cezasını onamıştır.⁶³⁴

Mahkeme, 2009 ve 2010 yılları arasında ülkenin Güney ve Kuzey Kivu bölgelerinde savaş suçu (kasten öldürme, sakat bırakma, işkence, zalimane muamele, ırza geçme, malların yok edilmesi gibi) işlediği iddiasıyla FDLR’nin askeri kanadının lideri Sylvestre Mudacumura hakkında 13 Temmuz 2012 tarihinde tutuklama kararı vermiştir. Mudacumura, kaçak olup halen yakalanamadığından yargılamasına başlanmamıştır.⁶³⁵

⁶³⁰ <https://www.icc-cpi.int/drc/ngudjolo>, ET: 11.07.2021.

⁶³¹ <https://www.icc-cpi.int/drc/mbarushimana>, ET: 11.07.2021. Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_09015.PDF, ET: 11.07.2021.

⁶³² Tombul; a.g.m., s.143.

⁶³³ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR798>, ET: 11.07.2021.

⁶³⁴ <https://www.icc-cpi.int/drc/ntaganda>, ET: 11.07.2021.

⁶³⁵ <https://www.icc-cpi.int/drc/mudacumura>, ET: 28.07.2021. Mudacumura, 18 Eylül 2019 tarihinde KDC Ordusu’nun düzenlediği bir operasyonla Kuzey Kivu bölgesinde bulunan Rutshuru’da öldürülmüştür. Mudacumura’nın komutanlık yaptığı FDLR; 20 yılı aşkın süredir faaliyette bulunduğu KDC’nin Kuzey ve Güney Kivu bölgelerinde, 1994 yılında Ruanda’da yaşanan soykırımdan kaçan Hu-

Mahkemenin başlatmış olduğu soruşturmanın KDC üzerinde caydırıcı bir etki yaptığını söylemek güçtür. Zira ilk tutuklama kararının verildiği 2006 yılından 2009 yılına kadar ülkede; iç çatışma ve buna bağlı ölümler devam etmiş, ancak bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır. KDC, halen Afrika'nın en sorunlu yerlerinden biri olarak BM'nin de gündemini işgal etmektedir.⁶³⁶

2.2. Uganda

Uganda, Orta Afrika'nın doğusunda bulunmaktadır. Ülke; kuzeyden Güney Sudan, batıdan KDC, güneyden Ruanda ve Tanzanya, doğudan Kenya ile çevrilidir. Başşehri Kampala olan ülkenin nüfusu yaklaşık 42,8 milyondur. Resmi dili, Svahili ve İngilizce'dir. 1894 yılında İngilizler tarafından sömürgeleştirilen Uganda, 9 Ekim 1962 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.⁶³⁷

Ülkede birden fazla etnik grup yaşamaktadır. Bunların en büyükleri; Baganda, Banyankole, Basoga, Bakiga, Iteso, Langi, Bagisu, Acholi ve Lugbara kabileleridir.⁶³⁸ Ülkedeki nüfusun yaklaşık %84,4'ü Hristiyan, %13,7'si Müslüman ve kalanı da diğer dinlere mensuptur.⁶³⁹

Afrika kıtasının paylaşılmasına ilişkin yol haritasının belirlendiği 1885 tarihli Berlin Konferansı'ndan itibaren Avrupalı devletlerin kıtadaki sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmış ve XIX. yüzyıl bitmeden kıtada birçok yer işgal edilmiştir. Nitekim Uganda da bu amaçla İngiltere tarafından 1894 yılında ele geçirilmiştir.⁶⁴⁰

tuların haklarını koruduğunu iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.pusulaha-ber.com.tr/kdcde-ruandali-ayrilikli-lider-olduruldu-1196716h.htm>, ET: 28.07.2021. Yine Mudacumura'nın KDC Ordusu tarafından etkisiz hale getirilmesiyle ilgili bkz. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kongo-demokratik-cumhuriyetinde-306-ruandali-ayrilikli-teslim-oldu-444890.html>, ET: 28.07.2021. KDC Ordusu; UCM tarafından savaş suçu işlediği iddiasıyla aranan 65 yaşındaki Mudacumura'nın, 18 Eylül 2019 tarihinde en yakın teğmenleriyle birlikte ölü olarak ele geçirildiğini açıklamıştır. Mudacumura, 1994 yılındaki soykırım esnasında Ruanda Cumhurbaşkanlığı muhafızlarının komutan yardımcısı iken şu anki Ruanda Cumhurbaşkanı olan Paul Kagame'nin komuta ettiği RPF'ye yenilmiş ve diğer üst düzey yetkililerle birlikte KDC'ye kaçmıştır. Burada Mudacumura'yla beraberindekiler, FDLR adını verdikleri ayrılıkçı örgütü kurarak Ruanda'ya savaş ilan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.aa.com.tr/en/africa/rwanda-rebel-leader-killed-in-dr-congo/1587565>, ET: 28.07.2021.

⁶³⁶ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.259.

⁶³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/place/Uganda>, ET: 12.12.2021.

⁶³⁸ Kabilelerin ülke nüfusuna oranları şu şekildedir: Baganda (% 16,5), Banyankole (%9,6), Basoga (%8,8), Bakiga (%7,1), Iteso (%7), Langi (%6,3), Bagisu (%4,9), Acholi (%4,4), Lugbara (%3,3) ve diğer (%32,1). Bkz. <https://ticaret.gov.tr/data/5f17f26113b87621bc951493/UGANDA.docx.pdf>, ET: 12.12.2021.

⁶³⁹ Bkz. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/uganda/>, ET: 12.12.2021.

⁶⁴⁰ İngiliz işgaline uğrayan Uganda topraklarında bazı krallıklar hüküm sürmekteydi ve bunların en güçlüsü, "Kabaka" ismi verilen bir kral tarafından yönetilen Buganda Krallığı'ydı. İngilizler, sömürgecilik

Uganda, 9 Ekim 1962 tarihinde kabul edilen anayasayla birlikte bağımsızlığını kazanmış olup ülkenin devlet başkanlığına Buganda Kralı II. Mutesa, başbakanlığa da Uganda Halk Kongresi'nin (UPC) Lideri Milton Obote getirilmiştir. İlerleyen zaman içinde Kabaka II. Mutesa ile UPC arasında meydana gelen gerginlik sonucunda Başbakan Obote, ordunun yardımıyla 1966 yılında II. Mutesa'yı devlet başkanlığı görevinden uzaklaştırmıştır.⁶⁴¹ 1967 yılında kabul edilen yeni anayasayla birlikte ülkedeki tüm krallıklar kaldırılmış, UPC haricindeki siyasi partiler kapatılmış ve Obote, devlet başkanı ilan edilmiştir.⁶⁴²

Obote, devlet başkanı olduktan sonra SSCB yanlısı bir siyaset izlemeye başlamış ve kendisinin sosyalist olduğunu açıklamıştır. Bu durum, İngiltere gibi Batılı ülkelere tepkiyle karşılanmış, hem iç hem de uluslararası kamuoyunda Obote'ye karşı bir endişe duyulmasına yol açmıştır. 1971 yılında Obote yurt dışındayken ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Genelkurmay Başkanı İdi Amin, askeri darbe yaparak ülkenin yönetimini ele geçirmiş ve kendisini devlet başkanı ilan etmiştir. Obote ise Tanzanya'ya kaçmak zorunda kalmıştır.⁶⁴³

Aşırı milliyetçi olan Amin, 1972 yılında tüm Asya kökenlileri Uganda'dan çıkarmıştır. Onun bu davranışı, ekonominin bozulmasına sebebiyet vermiştir. ABD ve İngiltere'yle arası açılan Amin Hükümeti, Kenya ve Tanzanya ile çatışmalara girmiştir. Acholi ve Langi kabilelerini ortadan kaldırma emri verdiği ileri süren Amin, kabileler arasında çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir. İktidarda kaldığı süre içinde 300 bine yakın insanın işkence edilerek öldürüldüğü iddia edilmiştir.⁶⁴⁴ Ülkenin içine düştüğü siyasi ve iktisadi sorunlar karşısında Amin, 1978 yılının Ekim ayında orduya, Tanzanya'ya saldırı emrini vererek dikkatleri üzerinden dağıtmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Zira Tanzanya Ordusu'nun direnişiyle karşılaşan Uganda askerleri geri çekilmiştir. Tanzanya birlikleri ve sürgündeki Ugandalı askerlerin başlattığı

politikalarının bir gereği olarak kendileriyle iş birliği yapması karşılığında krala, ülkenin idaresinde söz hakkı tanımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya, Bayram Boran; Tanrı'nın Direnişi Ordusu (LRA) ve Uganda Dış Politikasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s.5-6.

⁶⁴¹ Bkz. <https://www.britannica.com/place/Uganda/The-Republic-of-Uganda>, ET: 14.12.2021.

⁶⁴² Kavas, Ahmet; "Uganda", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, C 42, s.46-50. Uganda'da 1967 tarihinde yürürlüğe giren yeni anayasa, merkezi hükümete özellikle de devlet başkanına çok fazla yetki vermiştir. Ayrıca Krallık olmaktan çıkarılan Buganda, dört bölgeye ayrılmıştır. Bkz. <https://www.gou.go.ug/about-uganda/sector/history>, ET: 14.12.2021.

⁶⁴³ Karakaya; a.g.t., s.8-9.

⁶⁴⁴ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/diktator-idi-amin-oldu-165708>, ET: 15.12.2021.

karşı saldırıda ise Uganda Ordusu (UPDF) yenilmiş, bu gelişmeler üzerine Amin, Nisan 1979'da ülkeyi terkederek Libya'ya gitmiştir.⁶⁴⁵

Amin'in ülkeden ayrılmasından sonra iktidara sırasıyla Yusuf Lule, Godfrey Binaisa ve Paulo Muwanga gelmiştir. Yaklaşık 1,5 yıl süren bu geçiş döneminin ardından 10 Aralık 1980 tarihinde yapılan seçimlerde Obote, ikinci kez devlet başkanı seçilmiştir. Fakat diğer siyasi partiler, seçime hile karıştırıldığını öne sürerek Obote'nin devlet başkanlığını kabul etmemiş ve Ulusal Direniş Ordusu'nun (NRA) Lideri Yoweri Museveni, Obote'ye karşı silahlı mücadeleye girişmiştir. 1981 ila 1985 yılları arasında devam eden bu iç savaşta, Amin döneminden daha fazla insan öldürülmüştür. Acholi kabilesine mensup askerler tarafından 1985 yılında yapılan askeri darbe neticesinde Obote, görevinden ayrılarak Zambiya'ya kaçmış ve Acholi kökenli General Tito Okello iktidarı ele geçirmiştir. Fakat NRA Lideri Museveni, silahlı mücadelesini bırakmayarak Ocak 1986'da başşehir Kampala'yı ele geçirmiş ve ülkenin yeni devlet başkanı olmuştur.⁶⁴⁶ Museveni'nin devlet başkanı olmasıyla birlikte 20'den fazla grup, Hükümete karşı silahlı isyana kalkışmıştır. Bu isyanların en büyüğü ise Museveni'nin, ülkedeki hakimiyetin paylaşıldığı 1985 tarihli Nairobi Anlaşması'na uymaması üzerine Kuzey Uganda'nın Acholi bölgesinde çıkmıştır.⁶⁴⁷

İç savaş sırasında Acholilerin Obote'nin yanında yer alması ve Museveni'nin Acholi kabilesinden olan General Okello'nun iktidarına 1986 yılında son vermesi üzerine Kampala'da bulunan Acholiler, ülkenin kuzeyine çekilmiştir. Obote ve Okello zamanında orduda yer alarak Museveni'ye karşı mücadele eden Acholi kabilesine mensup askerler, ülkenin kuzeyini ve Acholi kabilesini korumak amacıyla Uganda Halkının Demokratik Ordusu'nu (UPDA) kurmuştur. Fakat eski askerlerin giriştiği bu isyanı sulh yoluyla çözmek isteyen Museveni, genel af ilan etmiş ve 1988 yılında UPDA ile Gulu Barış Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma uyarınca 2.000'i aşkın UPDA üyesi, NRA'ya katılmıştır.⁶⁴⁸

⁶⁴⁵ <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2018/02/25/dunya-forum-idi-amin-ingiliz-mali-uganda-kasabi>, ET: 15.12.2021.

⁶⁴⁶ Amin'in devlet başkanlığı sırasında zulüm ve katliamlara maruz kalan Acholi ve Langi kabileleri, bu savaşta Obote'yi desteklemiştir. Fakat savaşın uzaması, Acholi etnik grubundan olan askerler arasında huzursuzluğa yol açmış ve Obote, askeri darbe yoluyla iktidardan uzaklaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya; a.g.t., s.11-12.

⁶⁴⁷ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.240.

⁶⁴⁸ Museveni, iç savaş sırasında kendisine karşı savaşan Acholi kabilesine karşı baskıcı bir siyaset izlemeye başlamıştır. NRA'ya mensup askerler; Acholi kabilesine karşı yağma, ırza geçme ve öldürme

Yine 1986 yılında Alice Auma Lakwena isimli ruh medyumu Hristiyan bir kadın, Tanrı'nın Kutsal Ruhundan ilham aldığını iddia ederek Kutsal Ruh Hareketi (HSM) isimli direniş grubunu kurmuştur. Lakwena; Acholilerin, Tanrı'dan aldığı mesajlarını takip etmeleri halinde Uganda Hükümeti'ni devirebileceklerini vaaz etmiştir.⁶⁴⁹ Acholileri kendi safına toplamayı başaran Lakwena'nın komuta ettiği HSM, 1986 yılında Museveni Hükümeti'ne karşı savaşılmaya başlamıştır. 1987 yılında 7.000 üyesiyle birlikte başşehir Kampala'ya karşı taaruzla geçen HSM, Museveni'ye bağlı NRA tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgi üzerine ülkeyi terkederek Lakwena, Kenya'ya sığınmıştır.⁶⁵⁰

HSM'nin 1987 yılında NRA tarafından bozguna uğratılmasından sonra Lakwena'nın Kenya'ya kaçması üzerine başsız kalması, UPDA'nın ise 1988 yılında Uganda Hükümeti'yle Gulu Barış Anlaşması'nı imzaladıktan sonra dağılması Acholilerin yaşadığı ülkenin kuzeyinde yeni bir silahlı direniş hareketinin doğmasına yol açmıştır. Joseph Kony tarafından kurulan bu hareketin adı, Tanrı'nın Direnişi Ordusu'dur (LRA). HSM'nin mistik anlayışından etkilenen Kony, kendisini bir peygamber olarak etrafa tanıtmıştır.

Eski bir UPDA militanı olan Kony, UPDA'nın silahlı yapısıyla HSM'nin Hristiyanlığa dayanan öğretisini LRA'da birleştirerek merkezi hükümete karşı silahlı mücadele başlatmıştır. Aslında Kony, Museveni Hükümeti'ni yıkararak Uganda'da Hristiyanlık dininin esaslarına dayalı bir düzenin tesisi için LRA'yı kurmuştur. Fakat Museveni Hükümeti'yle ilişkileri iyi olmayan Acholilere karşı LRA'nın; zamanla baskı ve şiddet uygulamaya başlaması, çocuk kaçırma, tecavüz ve öldürme fiillerini işlemesi onların örgüte olan desteğinin azalmasına yol açmıştır. LRA, Uganda'nın yanı sıra KDC, OAC ve Güney Sudan'da da faaliyet yürütmüştür.

LRA, kurulduğu 1987 yılından bu yana 20 yılı aşkın süredir UPDF ile savaşırken bir yandan da sivilleri hedef almıştır. LRA, yapmış olduğu katliamlar ve insanların mallarını tahrip etmenin dışında sistematik olarak çocukları hedef almış, asker ve cinsel köle olmaları için onları zorla kaçırmıştır. Örgüt, 66 bin çocuğu savaşa ve 2 milyon

fiillerini işlemiştir. Bunun üzerine Acholi kabilesi de kendini savunmak amacıyla silahlanmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya; a.g.t., s.26-27.

⁶⁴⁹ Bkz. <https://www.britannica.com/topic/Lords-Resistance-Army>, ET: 15.12.2021.

⁶⁵⁰ Karakaya; a.g.t., s.28.

insanı kamplara sürmesiyle ünlüdür. Yıllar içinde UPDF'nin düzenlemiş olduğu çeşitli askeri hareketler, örgütü zayıflatarak üyelerini KDC ve OAC'ye itmiştir.⁶⁵¹

BM'ye göre ise LRA, bugüne kadar çeşitli ülke ve bölgelerde 100 binden fazla insanı öldürmüş, 60 bin ila 100 bin arasında çocuğu kaçırmış ve bunların çoğunu çocuk asker olarak kullanmıştır. Örgütün düzenlemiş olduğu saldırılar neticesinde 1 milyondan fazla insan yer değiştirmek zorunda kalmıştır.⁶⁵²

Uganda Hükümeti, 16 Aralık 2003 tarihinde Mahkemeye başvurarak 1 Temmuz 2002'den bu yana Joseph Kony'nin lideri olduğu LRA'nın Kuzey Uganda'da işlediği suçların soruşturulmasını istemiştir. Hükümetin başvurusu üzerine savcı Ocampo, 1 Temmuz 2002'den bu yana Kuzey Uganda'da yaşanan duruma ilişkin olarak 29 Temmuz 2004 tarihinde soruşturma başlatmıştır.⁶⁵³

Mahkeme, LRA Lideri Joseph Kony'nin insanlığa karşı suç (Öldürme, cinsel kölelik, ırza geçme, köleleştirme, ciddi bedensel hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçu (Sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, 15 yaşından küçük çocukların askere alınması, ırza geçme, zalimane muamele, bir şehri veya yeri yağmalama, öldürme) işlediği iddiasıyla 8 Temmuz 2005 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶⁵⁴ Kony, kaçak olup halen yakalanamadığından yargılanmasına başlanmamıştır.⁶⁵⁵

Yine Mahkeme, LRA'nın Başkan Yardımcısı ve İkinci Komutanı Vincent Otti'nin savaş suçu (Zalimane muamele, öldürme, sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, 15 yaşından küçük çocukların askere alınması, ırza geçme, bir şehri veya yeri yağmalama) ve insanlığa karşı suç (Öldürme, cinsel kölelik, ırza geçme, ciddi bedensel hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler) işlediği iddiasıyla 8

⁶⁵¹ <https://theconversation.com/ugandan-rebel-joseph-kony-the-latest-us-arrest-bid-raises-questions-177578>, ET: 16.12.2021.

⁶⁵² <https://www.dw.com/en/uganda-lord-resistance-army-final-days/a-60535944>, ET: 16.12.2021.

⁶⁵³ Uganda, 14 Haziran 2002 tarihinde Statü'yü onaylayarak UCM'nin yargı yetkisini kabul etmiştir. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/KonyEtAlEng.pdf>, ET: 16.12.2021.

⁶⁵⁴ Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01096.PDF, ET: 16.12.2021.

⁶⁵⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/uganda/kony>, ET: 16.12.2021.

Temmuz 2005 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶⁵⁶ Otti, halen yakalanamadığından yargılamasına başlanamamıştır.⁶⁵⁷

Mahkeme, LRA'da Ordu Komutanı olan Raska Lukwiya'nın insanlığa karşı suç (Köleleştirme) ve savaş suçu (Zalimane muamele, sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi, bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği iddiasıyla 8 Temmuz 2005 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶⁵⁸ Uganda makamları, Lukwiya'nın 12 Ağustos 2006 tarihinde Kuzey Uganda'nın Kitgum bölgesinde öldüğünü bildirdiğinden Mahkeme, şüpheli hakkındaki cezai takibatın 11 Temmuz 2007 tarihinde sonlandırılmasına karar vermiştir.⁶⁵⁹

Yine Mahkeme, LRA'da Trinkle ve Stockree Tugayları Komutanı olan Okot Odhiambo'nun insanlığa karşı suç (Köleleştirme, öldürme) ve savaş suçu (15 yaşından küçük çocukların askere alınması, her türlü öldürme, sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği iddiasıyla 8 Temmuz 2005 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁶⁶⁰ Ugandalı yetkililer, Odhiambo'nun 27 Ekim 2013 tarihinde OAC'de bulunan Djemah kasabasının 50 km kuzeydoğusunda öldüğünü bildirmiş olup Mahkeme, şüpheli hakkındaki adli işlemlerin 10 Eylül 2015 tarihinde sonlandırılmasına karar vermiştir.⁶⁶¹

Son olarak Mahkeme, LRA'daki Sinia Tugayı'nın Komutanı Dominic Ongwen hakkında insanlığa karşı suç (Ciddi bedensel hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler, köleleştirme, öldürme) ve savaş suçu (Her türlü öldürme, zalimane muamele, sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği iddiasıyla 8 Temmuz 2005 tarihinde tutuklama kararı vermiştir.⁶⁶²

⁶⁵⁶ Tutuklama kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01100.PDF, ET: 16.12.2021.

⁶⁵⁷ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/uganda/kony>, ET: 16.12.2021.

⁶⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=warrant%20of%20arrest%20unsealed%20against%20five%20ira%20commanders>, ET: 16.12.2021. Tutuklama emrinin metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01104.PDF, ET: 16.12.2021.

⁶⁵⁹ Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2007_03469.PDF, ET: 16.12.2021.

⁶⁶⁰ Tutuklama kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01108.PDF, ET: 16.12.2021.

⁶⁶¹ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR1147>, ET: 16.12.2021.

⁶⁶² Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2015_01133.PDF, ET: 17.12.2021.

Ongwen, 6 Ocak 2015'te OAC'de Seleka milislerine teslim olduktan sonra 20 Ocak 2015 tarihinde UCM'nin Gözaltı Merkezine nakledilmiştir.⁶⁶³

Savcılığın Ongwen'e yöneltilmiş olduğu suçlamalar, 23 Mart 2016 tarihinde Mahkeme tarafından kabul edilmiş ve Ongwen'in yargılanmasına başlanmıştır.⁶⁶⁴ Mahkeme, 4 Şubat 2021 tarihinde verdiği kararıyla Ongwen'i, 1 Temmuz 2002 ila 31 Aralık 2005 tarihleri arasında Kuzey Uganda'da işlenen savaş ve insanlığa karşı suçları içerir toplam 61 suçtan 25 yıl hapis cezasına mahkum etmiştir.⁶⁶⁵ Karar, Ongwen tarafından temyiz edilmiş olup henüz kesinleşmemiştir.⁶⁶⁶

Uganda Hükümeti'nin, ülkenin kuzeyinde işlenen suçların soruşturulması için UCM'yi devreye sokması LRA'nın hareket alanını daraltmış ve örgütün ateşkes ilan etmesine neden olmuştur. Taraflar arasında barış görüşmeleri gerçekleştirilmiş, 2006 ve 2007 yıllarında bazı anlaşmalar imzalanmıştır. Uganda Hükümeti ile LRA arasında 14 Temmuz 2006 tarihinde Güney Sudan'ın başkenti Juba'da başlayan görüşmeler, kısa süre içinde sonuca ulaşmış ve taraflar arasında 26 Ağustos 2006 tarihinde Düşmanlıkların Sona Erdirilmesi Anlaşması (Cessation of Hostilities Agreement) imzalanmıştır.⁶⁶⁷ 2007 yılının Haziran ayında ise bu sefer Hesap Verebilirlik ve Uzlaşma Anlaşması (Agreement on Accountability and Reconciliation) imzalanmıştır. Bu anlaşma; 20 yıllık iç savaş sırasında işlenen vahşetin cezasız kalmamasını, geleneksel adalet mekanizmaları aracılığıyla uzlaşma sağlanmasını, çatışmanın neden ve sonuçlarının tarihsel analizinin yapılmasını ihtiva etmektedir.⁶⁶⁸ Nihayet 2008 yılında kalıcı bir barış anlaşmasının imzalanması noktasında Hükümet ile LRA arasında anlaşmaya varılmış ise de örgüt yöneticilerinin imza törenine gelmemesi üzerine bu son girişim

⁶⁶³ <https://tr.euronews.com/2015/01/20/dominic-ongwen-uluslararası-ceza-mahkemesi-ne-gonderildi>, ET: 17.12.2021. Yine aynı doğrultuda bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1084>, ET: 17.12.2021.

⁶⁶⁴ Ongwen hakkındaki suçlamaların onaylandığı kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02331.PDF, ET: 17.12.2021.

⁶⁶⁵ <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1590>, ET: 17.12.2021. Mahkumiyet kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01026.PDF, ET: 17.12.2021.

⁶⁶⁶ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen>, ET: 17.12.2021.

⁶⁶⁷ Öte yandan Mahkemenin Uganda'da meydana gelen şiddet olaylarına yönelik soruşturması, zaman içinde LRA'yı tecrit ederek hem Kony'nin örgütteki hakimiyetini hem de örgüte verilen desteği önemli ölçüde azaltmıştır. Mahkemenin Kony ve LRA'nın diğer üst düzey komutanları hakkında vermiş olduğu tutuklama kararları üzerine ülkedeki Langi, Iteso, Acholi kabilelerinin önde gelenleri, Mahkemenin bu kişileri yakalayamayacağını ve bu kararların ülkenin gerçekleriyle bağdaşmadığını ifade etmiştir. Bkz. Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.242-245.

⁶⁶⁸ Worden, Scott; The Justice Dilemma in Uganda, 01.02.2008, <https://www.usip.org/publications/2008/02/justice-dilemma-uganda>, ET: 19.12.2021.

de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Örgütün barış müzakerelerinden ayrılmasında Mahkemenin, örgüt yöneticileri aleyhine vermiş olduğu tutuklama kararlarının etkisinin olduğu iddia edilmiştir. Mahkemenin Uganda'ya yönelik soruşturmasının Uganda'nın kuzeyinde yaşayan halkı örgütün açık hedefi haline getirdiği, barış görüşmelerini akamete uğrattığı, çatışmaları körükleyerek bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırdığı eleştirileri yapılmıştır.⁶⁶⁹

UCM, Uganda'nın hukuk sisteminin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Mahkemenin de yardımıyla Uganda Yüksek Mahkemesi tarafından Uluslararası Suçlar Dairesi kurulmuştur. Roma Statüsü, 2010 yılında yapılan bir düzenlemeyle Uganda iç hukukunun bir parçası olmuş ve bu durum, yeni kurulan Daireyi daha da önemli hale getirmiştir. Böylece Uganda adli mekanizması, Statü'de bahsi geçen uluslararası suçları yargılayabilecek hale gelmiştir. Öte yandan Mahkemede devam eden soruşturma, ülkedeki çatışmaların dozunu azaltırken UPDF'nin, insan hak ve hürriyetleri konusunda daha dikkatli olmasını sağlamıştır.⁶⁷⁰

2.3. Sudan (Darfur)

Sudan, sahip olduğu geniş topraklarıyla yüz ölçümü bakımından Afrika kıtasının en büyük üçüncü devletidir. Başkenti Hartum'dur.⁶⁷¹ Afrika'nın doğusunda yer alan ülke; Mısır, Libya, Çad, OAC, Güney Sudan, Etiyopya ve Eritre ile sınır komşusudur. Kızıldeniz'e kıyısı bulunan Sudan'ın topraklarından geçen Nil Nehri, ülkeyi Batı ve Doğu Sudan olmak üzere ikiye ayırır. Bu nehrin oluşturduğu Nil Vadisi, ülkenin orta kesiminde yer almaktadır.⁶⁷²

Sudan; dini, etnik ve kültürel açıdan çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Halkın büyük çoğunluğu Müslümandır, çok az bir kısmı ise Hristiyan ve kabile dinlerine mensuptur. Ülkenin resmi dili Arapça'dır. Bunun yanında mahalli diller de konuşulmaktadır.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.246.

⁶⁷⁰ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.247.

⁶⁷¹ Güney Sudan'ın 9 Temmuz 2011 tarihinde yapılan referandumla bağımsızlığını ilan etmesinden önce Sudan, Afrika kıtasının en büyük devletiydi. Bkz. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-sudan>, ET: 21.12.2021.

⁶⁷² <https://www.aksam.com.tr/yasam/sudan-nerede-hangi-ulkelere-komsu-iste-sudan-haritasidaki-yeri/haber-1214001>, ET: 21.12.2021.

⁶⁷³ Arpa, Enver; "Sudan ve Darfur Sorunu", Avrasya Etüdleri Dergisi, Yıl: 2011/2 (Afrika Özel Sayısı), S:40, s.100.

Nüfusun % 50'si Arap olmakla birlikte geriye kalanı Bejalar, Furlar, Fulaniler, Nubalar, Tamalar, Nubiyeler, Dinkalar, Hausalar, Azandeler, Beriler, Masalitler, Takaliler, Tamalar ve diğer küçük etnik gruplardan meydana gelir.⁶⁷⁴

Sudan, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1821 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmış olup Mehmet Ali Paşa ve onun soyundan gelen valiler tarafından İngilizlerin Mısır'ı işgal ettiği 1882 yılına kadar Osmanlı Devleti adına yönetilmiştir. Sudan tarihinde bu dönem, “Türk Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Bu dönem, 1881 yılında Ensar hareketini başlatan Muhammed Ahmed Mehdi tarafından 1885 yılında tümüyle yıkılmıştır. İngiliz kuvvetleriyle yapmış olduğu savaşları da kazanan Muhammed Ahmed Mehdi, Sudan'ı kontrol altına alarak Mehdi Devleti'ni kurmuştur. 1898 yılında Halife Abdullah'ın İngilizlerle yapmış olduğu Omdurman Savaşı'nı kaybetmesi üzerine Mehdi Devleti yıkılmış ve İngiltere, Sudan'ı işgal etmiştir. İngiltere, Sudan'ın işgaline resmiyet kazandırabilmek için Mısır Valiliği'yle 19 Ocak 1899 tarihinde Condominium Anlaşması'nı imzalamış ve Sudan'da İngiliz-Mısır ortak yönetimini kurmuştur. Bu anlaşma, Mısır Valiliği'nin uluslararası bir anlaşmayı imzalama yetkisi olmadığından hukuka aykırıysa da Osmanlı Devleti'nin buna karşı etkili bir çözüm geliştirememesi nedeniyle Sudan'daki Türk hakimiyetini fiilen sonlandırmıştır. İlerleyen zaman içinde İngiltere, Mısır'ı devreden çıkararak Sudan'ın yönetiminde tek söz sahibi olmuştur.⁶⁷⁵ Ülke, ancak 1 Ocak 1956 tarihinde İngiltere'den bağımsızlığını kazanabilmiştir.⁶⁷⁶

Sudan'ın Darfur bölgesinin tarihi geçmişine baktığımızda Dacu, Tunjur ve Keira/Fur adında belli başlı üç hanedanlığın bölgede hüküm sürdüğü görülür. Bu hanedanlar, adlarını bugünkü Darfur'da yaşayan Afrika kökenli kabilelerden almaktadır. Bunlardan Dacu Hanedanlığı, 1200 ila 1400 yılları arasında bölgede hüküm sürmüştür. Bu hanedanlığın etnik kökeninin, Sudan ile Çad sınırında yaşayan halklara dayandığı tahmin edilmektedir. Daculardan sonra bölgeye Tunjurlar hakim olmuştur. Tunjurlar döneminde Darfur'da İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Bugün bile Tunjurlar dinlerine bağlı bir topluluk olarak tanınmaktadır. Tunjur Hanedanlığı 1635 yılında yıkıldıktan sonra Darfur, kısa bir süre Waday Sultanlığı'nın idaresine geçmiştir. 1650 yılında ise

⁶⁷⁴ Ödemiş, Ömer; Sudan'da neler oluyor?, 3 Mayıs 2019, <https://tele1.com.tr/sudanda-neler-oluyor-152437/>, ET: 21.12.2021.

⁶⁷⁵ Şenel, Şennur/Sleman, Rabar; “Sudan'da İngiliz İşgali ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Layihaları”, Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi (AKAF), Yıl: 2019, C 1, S:1, s.73-84.

⁶⁷⁶ Bkz. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-sudan/>, ET: 21.12.2021.

Marra Dağı'nın batısında Keira/Fur Sultanlığı kurulmuştur. Bu Sultanlığın bilinen ilk hükümdarı Süleyman Solong'dur. Keira sultanları, kendi idarelerini ve dinlerini kabul eden siyahi halkı ifade etmek üzere Fur kavramını kullanmıştır. Siyahi kökenlilerin zamanla idareyi ele alması üzerine Sultanlık, Keira yerine Fur Sultanlığı olarak anılmaya başlamış ve Furların yaşadığı yer anlamına gelen Darfur sözcüğü ortaya çıkmıştır. Fur Sultanlığı, XVII. yüzyıldan itibaren topraklarını genişletmeye başlayarak Çad'ın doğusundaki Waday Sultanlığı'na son vermiştir. Daha sonra Darfur'un doğusuna yönelerek El Faşir şehrini ele geçirmiş ve burayı başşehir ilan etmiştir. Fur Sultanlığı, XVIII ila XIX. yüzyıllarda bugünkü Kuzey ve Güney Kordofan eyaletlerinin olduğu bölgeyi alarak gücünün zirvesine ulaşmıştır.⁶⁷⁷

Darfur Sultanlığı, Afrika'daki diğer monarşiler gibi Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmuş ve Osmanlıya bağlılığını bildirmiştir. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ekonomik ve beşeri kaynaklarından faydalanmak amacıyla Sudan'a sefer düzenlemiştir. Sudan'ı aldıktan sonra gözünü Darfur'a diken Mehmet Ali Paşa, birkaç teşebbüsün ardından nihayet 1874 yılında Darfur'u ilhak ederek Mısır'a bağlamıştır. Mısır Valiliği, Sudan ile Darfur'u birleştirerek Osmanlı adına yönetmeye başlamıştır. Darfur'da bu hadiseler olurken Fur Hanedanlığı mensupları ise Marra Dağı yamaçlarında sultanlıklarını gizli bir şekilde sürdürmüştür.⁶⁷⁸

1882 yılında İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesi üzerine Darfur ve Sudan'da yaşayan halk, Mısırlılara ve İngilizlere karşı öfke duymaya başlamıştır. Batı Afrika'da faaliyet gösteren Ticiani tarikatına mensup Muhammed Ahmed, kendisini mehdi ilan ederek İngiliz işgaline karşı isyan başlatmış ve 1885 yılında İngilizlerin üzerine gönderdiği orduyu yenmiştir. Muhammed Ahmed'in kurduğu Mehdi Devleti, 1885 ila 1898 yılları arasında Darfur'un da dahil olduğu Sudan'ı hakimiyeti altında tutmuştur. Darfur sultanları, Mehdi hareketine karşı direniş gösterecekleri başarılı olamamışlardır. 1898 yılında Mehdi Devleti'nin yıkılması üzerine Ali Dinar, Darfur Sultanlığı'nı yeniden kurmuştur.⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ Dalar, Mehmet; *"Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı"*, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi, Nisan 2013, s.5.

⁶⁷⁸ Doğan, Çisem; *İç Dinamikler ve Uluslararası Bağlamda Darfur Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019, s.10.

⁶⁷⁹ Tirab, Tirab Abbkar; *"Tarihi ve Toplumsal Bakış Açısıyla Darfur Sorunu"*, Rusya Araştırmaları Enstitüsü, Ocak 2016, s.6.

İngilizler, yeni kurulan devleti tanımıştır. Sultan Ali Dinar, İngilizlere her yıl vergi vermesine rağmen iç işlerinde bağımsız olarak hükümdarlığını sürdürmüştür. İngilizlerle mücadele eden Ali Dinar'ın idaresinde Darfur Sultanlığı, iktisadi anlamda büyük gelişme göstererek topraklarını büyötmeye yönelik faaliyetler içine girmiştir. Bu durumdan rahatsız olan İngilizler, 1916 yılında Ali Dinar'ı öldürmüş ve Darfur Sultanlığı'nı ortadan kaldırmıştır. 1916 yılında Darfur, İngiliz- Mısır ortak yönetimine bağlanmış ve Sudan'ın bir parçası olmuştur.⁶⁸⁰

İngilizler, Darfur'un da içinde bulunduğu Sudan'ı daha kolay yönetebilmek için yerli yönetim sistemini uygulamıştır. Bu yönetim sistemi, kabilevi soy esasına dayalı hiyerarşik bir yapılanmayı içermektedir. Bu sistemde İngilizler tarafından çıkarılan kanun ve yönetmelikler ile kabile yetkililerinin statüsü belirlenmiştir. Bu kanunlardan biri de kabile şeflerine yargılama yetkisi veren düzenlemedir. Yerli yönetim sistemi, Sudan'da birbirinin içine geçmiş olan etnik kimlikleri ayırtmış ve toplumda, kabileleri esas alan etnik kimlik anlayışının yerleşmesine yol açmıştır.⁶⁸¹ Bu sistemden dolayı birbiriyle entegre olmuş bir toplumsal yapının sağlanamaması, ilerleyen zaman içinde daha büyük sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Örneğin bu sistemde; verimli ve sulak arazilerin adil olmayan bir şekilde paylaşılması, kabilelerin sürekli olarak birbirleriyle çatışmasına yol açmıştır.⁶⁸²

Sudan, 1956 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülkenin yönetimine devamlı olarak Müslüman Araplar gelmiş, bu durum ise birçok etnik unsurun yaşadığı ülkede çeşitli huzursuzluklara sebep olmuştur. Ülkenin güneyinde yaşayan Hristiyan veya kabile dinlerine mensup siyahi Afrikalılar ile kuzeyde yaşayan Müslüman Araplar arasında çatışmalar baş göstermiş ve zamanla bu çatışmalar, uzun yıllar sürecek bir iç savaşa dönüşmüştür. Yer altı kaynaklarından yeterince yararlanamadığını ve ülke yönetiminde etkin olamadığını düşünen güneydeki halkın, dini ve etnik açıdan kuzeyde

⁶⁸⁰ Doğan, Ç.; a.g.t., s.11.

⁶⁸¹ Yerli yönetim sistemi, Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra 1970'li yıllarda ancak kaldırılabilmiştir. Bkz. Tirab; a.g.m., s.7. Bu sistemde kabile reisi, şeyh ve umde (kasabalarda belediye başkanı, büyük köylerde muhtar) gibi mahalli yetkililere hukuk düzenini tesis etme ve asayiş sağlama noktasında muhtariyet tanınmıştır. Fakat bu yönetim şekli, Darfur'un sosyal ve iktisadi açıdan gelişmesine engel olmuştur. Bkz. Bayram, Mürsel; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2013, s.80-81.

⁶⁸² Doğan, Ç.; a.g.t., s.11.

yaşayan Müslüman Araplarla benzerlik göstermemesi de bu iç savaşlarda önemli rol oynamıştır.⁶⁸³

Sudan'da sanayi, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman Arapların bulunduğu kuzey kesiminde toplanmış iken ülkenin güneyinde yaşayan halk ise çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Siyasal gücün başkent Hartum ve çevresinde toplanmasına rağmen petrol gibi yer altı kaynakları ülkenin güneyinde bulunmaktaydı. Dini, etnik ve kültürel farklılıklara ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar da eklenince Sudan'ın bölünmesi kaçınılmaz olmuştur. Kuzeydeki merkezi hükümet ile güneydeki ayrılıkçılar arasında yaşanan iki büyük iç savaşın ardından bölünen ülkenin doğu ve batı kesimleri arasında da çatışmalar meydana gelmiştir.⁶⁸⁴

Darfur, Arapçada "Furların vatanı" manasına gelmekte olup Afrika kökenli Fur kabilesinin yaşadığı bölgeyi ifade eder. Sudan'ın batısında yer alan bölge, 493.180 km²lik yüz ölçümüyle Türkiye'nin yarısından biraz fazla bir alana sahiptir. Bölgenin nüfusunun 7 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Darfur bölgesi, Cebel Marra (Marra Dağı) dışında genellikle platodan oluşmakta olup tarım ve hayvancılık, bölgenin başlıca geçim kaynağıdır.⁶⁸⁵ Nil Nehri ile Çad Gölü havzalarının arasında kalan Darfur bölgesi; Sahra Çölü'nden Doğu Afrika'ya, Akdeniz ve Orta Doğu'dan Afrika'nın içlerine ulaşımı sağlayan bir geçiş noktasıdır.⁶⁸⁶

Darfur bölgesinin batısında Libya, Çad ve OAC bulunmaktadır. Sudan Hükümeti, 1994 yılında yapmış olduğu bir düzenlemeyle Darfur bölgesini 3 ayrı eyalete ayırmıştır. Bunlar; Kuzey Darfur, Batı Darfur ve Güney Darfur eyaletleridir. Bu eyaletlerin idare merkezleri sırasıyla El Faşir, El Cuneyna (Geneina) ve Nyala'dır. Etnik kökeni itibariyle Arap ve Afrikalı olmak üzere ikiye ayrılan Darfur halkının büyük çoğunluğu Müslümandır.⁶⁸⁷

Darfur'un kuzeyi çöllerle kaplı olup tarıma uygun değildir. Burada yaşayan göçebe halk, deve yetiştiriciliğiyle uğraşır ve kuzey bölümünde sadece vadi yataklarında tarım

⁶⁸³ Arpa; a.g.m., s.101.

⁶⁸⁴ Gürkan, Hasan; "Modernleşme Sürecinde Afrika'nın İki Büyük Krizi: Ruanda ve Darfur Meseleleri Üzerine Bir İnceleme", Turkish Studies, Yıl: 2014, C 9, S:4, s.483-484.

⁶⁸⁵ Dalar; "Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı", s.3.

⁶⁸⁶ Bayram; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, s.73.

⁶⁸⁷ Doğan, Ç.; a.g.t., s.5.

yapılabilmektedir. Marra Dağı'nın da bulunduğu Darfur'un orta bölümü, sahip olduğu iklim özelliği nedeniyle yerleşik hayata ve tarım yapmaya uygundur. Darfur'un güney bölümüyse yarı nemli kuşakta yer aldığından bölgenin yaşamaya en uygun yeridir.⁶⁸⁸

Darfur'un kuzeyinde deve yetiştiriciliği yapan Arap asıllı kabileler ve Arap olmayan Zagavalar yaşamaktadır. Batı Darfur eyaletinde Afrika kökenli Fur, Masalit, Dacu, Berti gibi tarımla uğraşan yerleşik hayata geçmiş kabileler bulunmaktadır. Bunlardan Fur kabilesi, Darfur'un en büyük kabilelerinden olup nüfusun çoğunluğunu oluşturur. Furlar, Marra Dağı'nın etrafındaki verimli tarım arazilerinde hayatını sürdürmektedir. Güney Darfur'da ise kendisini Arap olarak nitelendiren, deve ve sığır gibi büyükbaş hayvanları yetiştiren Bagaralar bulunmaktadır.⁶⁸⁹

Güney Darfur, bölgenin en çok yağış alan yeri olup bu bölgede birçok nehir bulunmaktadır. Darfur'un kuzeyi ise kurak olduğundan verimsiz arazilerle kaplıdır. Bu sebeple kuzeyde yaşayan göçebe Arap ve Afrika kökenli kabileler, hayvanlarını otlatabilmek için güneydeki sulak arazilere inmekte ve bu durum, eskiden beri kabileler arasında çatışmalara neden olmaktadır. Bu çatışmalar, etnik ve siyasi olmaktan çok verimli arazilerin ve otlakların paylaşılmasından kaynaklandığı için iktisadi temellidir. Zira tarım arazilerinin, sulak alanların ve otlakların paylaşılması Darfur'da öteden beri gelen bir sorundur. Aynı kabileye mensup insanlar arasında dahi zaman zaman bu sebeplere binaen çatışma yaşanabilmektedir. Geçmişte bu tür sıkıntıların çözümünde kabileler arabulucuk yapmaktaydı. Kabilelerin yetersiz kaldığı durumlarda ise bölgeyi idare eden sultanlıklar devreye girerek sıkıntıların çözümüne yardımcı olmaktaydı. Darfur'da hayvancılık yapan göçebe Araplarla tarımla uğraşan Afrika kökenli Furlar arasındaki bu tür anlaşmazlıklar, kabilelerin ileri gelenleri ya da bölgeye hakim olan sultanlıkların inisiyatif almasıyla çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁹⁰ Geçmişte çözölen bu

⁶⁸⁸ Bayram, Mürsel; Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu, s.177; Dünya Siyasetinde Afrika 1 (Ed. İsmail Ermağan), Nobel Kitap, Ankara, 2014.

⁶⁸⁹ Doğan, Ç.; a.g.t., s.5. Darfur halkı, etnik kökeni itibarıyla Araplar ve Afrikalı siyahiler olmak üzere ikiye ayrılır. Araplar; El Malya, El Habbaniye, Beni Helba, El Teyşa, El Rizeygat ve El Miseriya kabilelerinden oluşur. Afrikalılar ise El Berti, Fur, Midob, El Tama, Zagava ve Masalit kabilelerinden müteşekkildir. Fakat Araplar ve Afrikalılar arasında ırk ve fizyolojik bakımından pek bir farklılık bulunmamaktadır. Zira her iki ırkın da Müslüman olması sebebiyle evlilikler yoluyla kabileler arasında akrabalık bağları kurulmuştur. Kabilelerin yarısı Arapça konuşurken diğer yarısı Fur, Masalit, Daju, Nil-Sahra, Kujarge, Zagava, Fulbe, Tama, Beigo, Fongoro dillerini konuşmakla birlikte ikinci dil olarak yine Arapça konuşur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, s.74-75.

⁶⁹⁰ Dalar; "Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı", s.4.

tür sorunlara ilerleyen dönemlerde çeşitli iç ve dış faktörlerin de eklenmesiyle Darfur'da yaşanan çatışmalar, şiddetini artırarak kontrolden çıkmıştır.

Sudan, 1956 yılında bağımsız olduktan sonra yaşamış olduğu iç savaşlar nedeniyle iktisadi zorluklarla da mücadele etmek zorunda kalmış ve bu sebeple ülkede belirli aralıklarla askeri darbeler meydana gelmiştir. Sudan'da 1969 yılında gerçekleşen askeri darbeye iktidara gelen Numeyri, güneyli ayrılıkçılarla 1972 yılında imzalamış olduğu Addis Ababa Anlaşması ile ülkenin güneyinde cereyan eden iç savaşı sona erdirmiştir. Bu anlaşmayla Güney Sudan'a bazı haklar tanınmıştır. 1979 yılında Sadık El Mehdi'nin başarısız askeri darbe teşebbüsünün ardından Numeyri, sert tedbirler almış ve ülkenin güneyine yönelik daha katı bir tutum sergilemiştir.⁶⁹¹

1970'li yılların başında Güney Sudan'da petrol bulunması ve ABD'li bir şirkete petrol çıkarma imtiyazının tanınması, güneyli milislerle yaşanan çatışmayı daha da derinleştirmiştir. Numeyri, petrol yataklarından merkezi hükümetin daha fazla istifade edebilmesi amacıyla 1980 yılında eyaletlerin idari sınırlarında değişikliğe gitmiştir. 1983 yılına gelindiğinde ise Numeyri, ülkenin yönetiminde bir dizi yenilik gerçekleştirmiştir. Arapça'yı resmi dil ilan etmiş, Müslüman olmayanların çoğunlukta olduğu eyaletler de dahil olmak üzere ülkenin tamamında şeri hukuk sistemini geçerli kılmıştır. Bu gelişmeler üzerine ülkenin güneyinde yeniden ayaklanmalar çıkmış, Güney Sudan'ın bağımsızlığı için savaşan John Garang'ın liderliğini yaptığı Sudan Halkı Özgürlük Hareketi/Ordusu (SPLM/A)⁶⁹² ile hükümet kuvvetleri arasında çatışmalar yeniden başlamıştır. 1983 yılında başlayan ikinci iç savaş, 2002 yılında ilan edilen ateşkese kadar devam etmiştir. 2005 yılında ise Ömer El Beşir⁶⁹³ yönetimindeki Sudan ile SPLM/A arasında Kapsamlı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement) imzalanmıştır.⁶⁹⁴ 1983 ila 2005 yılları arasında devam eden ikinci iç savaşta yaklaşık 2 milyon

⁶⁹¹ Arpa; a.g.m., s.101.

⁶⁹² Sudan Halkı Özgürlük Hareketi/Ordusu (SPLM/A), Güney Sudan'ın bağımsızlığını kazanması için mücadele etmek üzere 1983 yılında Salva Kiir tarafından Güney Sudan'da kurulmuştur. Bkz. Dalar; *“Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı”*, s.8.

⁶⁹³ Ömer El Beşir, 1989 yılında askeri darbe yaparak yönetime el koymuştur. Kurduğu Devrim Komuta Konseyi'nin başkanlığını üstlenerek meclisi dağıtmış, siyasi partileri kapatmış ve ülkede şeriatın uygulanmasına devam edileceğini belirtmiştir. 1993 yılında Konseyi feshederek kendisini devlet başkanı ilan etmiş, 1996 yılında yapılan seçimleri kazanarak devlet başkanı seçilmiştir. 1998 yılında yeni bir anayasa yaparak yürürlüğe koyduktan sonra sınırlı da olsa siyasi partilerin faaliyetine izin vermiştir. Bkz. Tabanlı; a.g.m., s.92. Yazarın Notu: Ömer El Beşir, 2019 yılında yapılan askeri darbe sonucunda görevinden alınmıştır.

⁶⁹⁴ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.228-229. Numeyri; Güney Sudan'a 1972 yılında verilen özerkliği kaldırmış, şeriatı ülke genelinde uygulamaya başlamıştır. Bu

kişi ölmüş, yüz binlerce insan da yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalmıştır. 2005 yılında imzalanan anlaşmanın ardından Güney Sudan, 9 Temmuz 2011 tarihinde Sudan'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur.⁶⁹⁵ Güney Sudan'ın ülkeden ayrılmasıyla birlikte 25 olan eyalet sayısı 15'e düşmüştür.⁶⁹⁶

2005 yılında Sudan Hükümeti ile SPLM/A arasında anlaşma imzalandığında artık ülkeye barışın geleceği ve yeni keşfedilen petrol yataklarıyla birlikte hızlı bir ekonomik kalkınmanın başlayacağı düşünülmüştü. Zira ülkenin tüm iktisadi kaynakları, 20 yılı aşkın bir süredir devam eden ikinci iç savaşa harcılandığından başka problemlerin çözümüne sıra gelmiyordu. Tüm bunlar olurken çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle bu sefer ülkenin batısındaki Darfur bölgesinde silahlı çatışmalar meydana geldi.⁶⁹⁷

1956 yılından sonra Sudan Hükümetleri, ülkenin sahip olduğu geniş toprakları ve sınırları korumak amacıyla kabilelerden yararlanmıştır. Bu anlamda kabilelerle ilişkiler, ülkedeki siyasi hayatın da vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Merkezi hükümetlerle iş birliği yapan kabileler bazı ayrıcalıklara sahip olurken Furların da içinde bulunduğu bir kısım kabileler, böyle bir iş birliğine yanaşmamış ve hükümetlerle ilişkileri hep sıkıntılı olmuştur. Bu olumsuz durumun yaşanmasında devletin, Darfur'daki kabilelerin iç işleyişine müdahale ederek kendisine yakın gördüğü insanları kabilelerin başına geçirmesinin rolü de bulunmaktadır. Halkın güvenliğini sağlamakta aciz duruma düşen merkezi hükümetler, bu amaçla kabilelerden yararlanma yoluna gitmiştir. Öyle ki Güneylilerle barış anlaşması imzalanmadan önce silahlı grupların buradan Darfur bölgesine girmesini engellemek için Arap asıllı kabileleri silahlandırmıştır. Bu durum, kabileler arasında hükümet yanlısı ve karşıtı şeklinde bir ayrışmaya sebebiyet vermiş

durum zaten ülke kaynaklarından yeterince yararlanmayan, etnik ve dini kökeni farklı olan Güney Sudan'ı daha da marjinalleştirmiştir. İkinci iç savaşın başlamasıyla 1985 yılında Sudan'da askeri darbe olmuş ve Numeyri, görevinden alınmıştır. Abdurrahman Swar başkanlığında oluşturulan Geçici Askeri Konsey, ülkenin idaresini devralmış ve 1986 yılında yapılan seçimleri kazanan Sadık El Mehdi başbakan olmuştur. Sadık El Mehdi döneminde de Güney Sudan ile olan iç savaş ve iç savaşın yol açtığı istikrarsızlık artarak devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan; a.g.m., s. 485.

⁶⁹⁵ Doğan, Ç.; a.g.t., s.34.

⁶⁹⁶ İdari açıdan eyaletlere ayrılan ülkede; 15 eyalet kuzeyde, 10 eyalet ise güneyde bulunmaktaydı. Güney'in bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Sudan'ın toplam eyalet sayısı da 15 olmuştur. Kabile yapılarına göre oluşturulan bu idari sistem, merkezi hükümete karşı güçlü bir muhalefetin oluşmasını engellemekteyse de eyaletlerin, ülkenin zenginliklerinden yeterince faydalanamadığını düşünmesine yol açmaktadır. Öte yandan eyalet yönetimlerinde etkin bir şekilde temsil edilmediklerini düşünen kimi kabileler, zaman zaman isyan hareketlerine girişebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arpa; a.g.m., s.103-104.

⁶⁹⁷ Arpa; a.g.m., s.105.

olup Afrika kökenli kabileler, kendilerinin yerine Arap asıllı kabilelerin desteklendiğini düşünmeye başlamıştır. Bunun üzerine bir de Güneylilerin, uzun süren silahlı çatışmalar sonucunda yapılan anlaşmayla hükümet kurmalarına izin verilmesi, Darfur'daki halkın da benzeri taleplerle hükümete karşı isyan başlatmasına neden olmuştur.⁶⁹⁸

Günümüzde Afrika'da yaşanan birçok sorunun temelinde, geçmişteki sömürge idarelerinin miras bıraktığı siyasi, sosyal ve iktisadi uygulamaların başlıca etken olduğu görülmektedir. Zira Avrupalı sömürgeciler, ulus devlet yapısını hiç değiştirmeden Afrika'daki sömürgelerinde fiiliyata geçirmiştir. Halbuki sömürgeciler Afrika'ya gelmeden önce kıtada var olan devlet yapısı ve anlayışı, Avrupa'dakinden çok farklıydı. Afrika'daki devlet yönetimleri, gelirin halk arasında adil dağıtılmasına da çalışmaktaydı. Avrupa'daki tek tip ulus devlet yapısı yerine Afrika'da farklı siyasi yapılar görülmekteydi.⁶⁹⁹

Diğer Afrika ülkeleri gibi Darfur'da da siyasi bakımdan çeşitlilik mevcuttu. Darfur bölgesi, çeşitli etnik unsurların yaşadığı “*darlara* (yer, yurt)” bölünmüştü. İklim şartları veya yağışlardaki azalmaya paralel olarak bir *darda* yaşayan insanlar, diğer *darlara* geçiş yapabiliyordu. Hayvancılıkla uğraşan kabileler, azalan yağışlar nedeniyle daha sulak alanlara, tarımla uğraşan çiftçiler ise kuraklık nedeniyle daha verimli arazilere gidebiliyordu. Bu hareketlilik esnasında bazen düşük yoğunluklu çatışmalar da meydana gelebilmekteydi. 1916 yılında Darfur'un Mısır-İngiliz ortak yönetimine bağlanmasından sonra insanlar, yaşadıkları *darlar* içinde sahip oldukları hakları başkalarıyla paylaşmak zorunda kalmıştır. Çünkü herkes Sudan vatandaşı olmuştu ve *darlar*, yerini Sudan ulus devletine bıraktı.⁷⁰⁰

İngiltere'nin de aralarında olduğu Avrupalı sömürgeci devletler, Afrika'da işgal ettikleri ülkelerdeki toplumsal uyuşmazlıkları çözen mahalli kurumları ortadan kaldırmış ve yerine yenilerini tesis edememiştir. Oysaki Darfur'da; geçmişte kabileler arasındaki çatışmalarda devreye giren, kendine özgü çözüm yöntemleri bulunan ve bunları kullanarak sorunları büyümeden önleyen gelişmiş mahalli kurumlar bulunmaktaydı. Örneğin Darfur bölgesinde bulunan tarikatlar, Kur'an kursları gibi dini yapılar, bölgede

⁶⁹⁸ Arpa; a.g.m., s.107-108.

⁶⁹⁹ Öztürk, Hasan; “*Darfur'da Yaşanan İç Savaşı Anlamak*”, Avrasya Etüdleri Dergisi, Yıl:2011/2 (Afrika Özel Sayısı), S:40, s.132-133.

⁷⁰⁰ Doğan, Ç.; a.g.t., s.26.

yaşayan çeşitli etnik unsurlara mensup insanları bünyesine katarak onlara, farklı kültürleri ve bu kültürlerle saygı duymayı öğretmiştir. Buna ilaveten İngilizler, kendi kurdukları mahkemelerin halk tarafından benimsenmesini sağlamak için kabileler arasında çatışmanın baş gösterdiği durumlarda bölgenin ileri gelen yaşlı, bilge ve sözü geçen insanların hakemliğine gidildiği *Cudiyye* denilen sulh olma usulünü kaldırmıştır. İngilizler, sömürge siyasetlerinin bir gereği olarak Darfur'da, düzenin ve toplumsal hayatın devamını sağlayan yerleşik adli ve idari yapıları tasfiye etmişse de bunların yerine daha etkili olanlarını getiremediğinden bu durumun bir neticesi olarak bağımsızlığın kazanılmasından sonra Darfur'da, farklı etnik unsurlara mensup kabileler arasındaki ilişkiler, eskisi kadar dostane olmamıştır.⁷⁰¹

İngilizler; Sudan'dan çekilirken iktidarı, halkın %5'ine tekabül eden orta ve yüksek öğrenim görmüş, başşehir Hartum'da yaşayan dar bir zümreye bırakmıştır. Bu da çoğunluğu oluşturan fakir halk ile Hartum'daki yönetici zümre arasında sürekli olarak bir sürtüşmeye sebep olmuştur. Merkezi hükümet, Darfur ile idareyi paylaşmadığından fakir olan halk ile sürekli olarak karşı karşıya gelmiştir. Sudan Hükümeti'nin yapmış olduğu reform çalışmaları, bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Hükümet; Darfur'un sosyal ve iktisadi açıdan kalkınması için getirilen önerileri geri çevirmiş, bölgenin Araplaştırılmasına yönelik bir siyaset izlemiştir. Arap milliyetçiliği teşvik edilerek bölgedeki Arap asıllı kabileler, Afrika kökenli kabilelere karşı kullanılmıştır.⁷⁰²

Darfur'da, yerleşik hayata geçmiş kabilelerle göçebe kabileler arasında tarım arazilerinin kullanılması, otlakların ve sulak alanların paylaşılması eskiden beri hep sorun teşkil etmiştir. Göçebe olan Arap asıllı kabileler hayvancılık yaparken yerleşik hayata geçmiş Afrikalı kökenli kabileler, çiftçilikle geçimlerini sağlamıştır. Hayvancılıkla uğraşan göçebe kabileler, iklimin kurak gittiği ve yağmurların azaldığı senelerde daha

⁷⁰¹ Öztürk, H.; a.g.m., s.134-135.

⁷⁰² Dalar; ‘‘Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı’’, s.7-8’’. İngilizler, Sudan'da yaşayan Arapları Afrika kökenlilerden (Zurkalar) üstün gördüklerinden sömürge yönetimleri esnasında yapmış oldukları nüfus sayımlarında halka, Arap veya Afrikalı olup olmadıklarını sormuştur. 1956 yılında yapılan bir nüfus sayımının sonucuna göre Sudanlıların %39'u kendisini Arap olarak belirtirken %55'i ise Afrikalı olduğunu beyan etmiştir. Kendisini Afrikalı olarak ifade eden halkın %25'i ise Darfur'da yaşamaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, H.; a.g.m., s.131.

sulak ve yeşil otlaklar bulma amacıyla yerleşik hayata geçmiş Afrikalı kabilelerin bulunduğu topraklara doğru göç etmiştir.⁷⁰³ Arap asıllı kabilelerin, yerleşik Afrikalı kabilelerin köylerine girip tarım arazilerine zarar vermesi üzerine Afrikalı kabileler de Arap kabilelerin su kaynaklarına erişmesini engellemiş ve otlakları yakarak zarar vermiştir. Bunun sonucu olarak Darfur'da, kısa bir süre içinde şiddet olayları meydana gelmiştir. O sırada Sudan yönetimi, tüm dikkatini Güney Sudan sorununa yönelttiğinden Darfur'da meydana gelen şiddet olaylarına karşı harekete geçmemiş ve bölgenin zamanla bir iç savaşa sürüklenmesine yol açmıştır.⁷⁰⁴

1985 yılında Darfur'un kuzeyinde yaşanan kuraklıktan ötürü hayvanlarını otlatmak için bölgenin güneyine inen göçebe Araplarla güneyde yaşayan Afrika kökenli Fur kabilesi arasında sulak ve otlak alanların kullanılması konusunda ihtilaf yaşanmıştır. Coğrafi ve iktisadi nedenlerle başlayan Arap-Fur anlaşmazlığı, kısa süre içinde siyasi ve etnik bir çatışmaya dönüşmüştür. Belirli bir zaman sonra şiddet olayları meydana gelmiş, oluşturdukları milis güçleri vasıtasıyla Araplar ve Furlar birbirlerinin köylerini basarak katliam yapmıştır. Araplar ve Furlar arasında 1987 ile 1989 yılları arasında devam eden çatışmalar, Ömer El Beşir'in başkanlığındaki Sudan Hükümeti ve bazı devletler tarafından 29 Mayıs-8 Temmuz 1989 tarihleri arasında düzenlenen konferansla sona erdirilmeye çalışılmıştır. Araplar, yaşanan kuraklıktan dolayı herkesin sulak ve otlak alanlardan yararlanmaya hakkı olduğunu fakat Furların kendilerini dışladığını iddia ederken Furlar ise Arap milliyetçiliğinin kurbanı olduklarını ve Arapların, arazilerini ellerinden almaya çalıştığını ifade etmiştir.⁷⁰⁵

1998 ve 1999 yıllarında Darfur'da bu sefer Arap kabilelerle Afrika kökenli Masalitler arasında çatışmalar çıkmıştır. 1998 yılındaki çatışmalarda, bir Arap köyüyle altıdan fazla Masalit köyü yakılmış, Masalit kabilesinden 5.000 kişi topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. 1999 yılında ise 125'den fazla Masalit köyü yakılmış, Masalit kabilesine mensup birçok insan öldürülmüştür.⁷⁰⁶

⁷⁰³ Doğan, Ç.; a.g.t., s.27.

⁷⁰⁴ Gürkan; a.g.m., s.484-485.

⁷⁰⁵ Bayram; Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu, s.179-180; Dünya Siyasetinde Afrika 1 (Ed. İsmail Ermağan).

⁷⁰⁶ Dalar; *“Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı”*, s.12.

Araplarla Masalitler arasında meydana gelen çatışmalar devam ederken Darfur'daki hükümet karşıtı kabileler ile başkent Hartum'daki muhalefet grupları, güçlerini birleştirerek merkezi hükümete karşı ortak hareket etmeye başlamıştır. Bu iş birliğinin sonucunda Darfur'da ilk muhalif örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.⁷⁰⁷

Darfur'daki muhalif örgütlerin en büyüğü 2001 yılında kurulan Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu'dur (SLM/A). Örgüt, Güney Sudan'ın özgürlüğü için kurulmuş SPLM/A'nın Darfur kolu olarak faaliyet göstermiştir. Fur ve Zagava kabilelerine mensup üyelerden oluşmaktadır. Örgütün liderleri, Fur kabilesinden avukat Abdulvahid Muhammed Nur ve Zagavalardan eğitimci Minni Minnawi'dir. SLM/A, eylemde bulunduğu sahanın büyüklüğü ve aktif milis sayısı bakımından Darfur'un en büyük silahlı örgütüdür. Örgüt, Darfur'da birçok saldırı düzenlemiştir.⁷⁰⁸

Darfur'da kurulan ikinci muhali örgüt, Adalet ve Eşitlik Hareketi'dir (JEM). Bu örgüt, Zagava kabilesine mensup doktor Halil İbrahim tarafından 2003 yılında kurulmuştur. Halil İbrahim, siyasi faaliyetlerini 1989 yılından sonra Sudan'ı yönetmiş olan Milli Kongre Partisi'nde yürütmüş ve Darfur'da, bir müddet sağlık bakanı olarak görev yapmıştır. Halil İbrahim, partisiyle yaşadığı görüş ayrılığından sonra JEM'i kurmuştur. Örgüt, görüşlerini ifade ederken tümüyle etnik ve mahalli bir dil kullanmaktadır.⁷⁰⁹ Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir tarafından görevden uzaklaştırılan Sudan Meclis Başkanı Hasan El Turabi tarafından yönlendirildiği iddia edilen örgüt, milislerini çoğunlukla Zagava kabilesinden seçmektedir.⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Bayram; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, s.84-85.

⁷⁰⁸ SLM/A'nın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi, Güney Sudan'ın özgürlüğü için savaştan SPLM/A'nın savunduğu demokratik Sudan'ı desteklemek ve bu minvalde tüm saldırılarını Sudan Hükümeti'ne yöneltmek. İkincisi, Darfur'daki Arap militanlara karşı savaşmak. Örgütün diğer lideri Minni Minavi, askeri tecrübesi olmamasına rağmen örgütün silahlı kanadını yönetmiştir. İlerleyen zaman içinde örgütün iki lideri arasında yaşanan iktidar mücadelesi, Fur-Zagava çekişmesine dönüşmüş ve örgüt ikiye ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, Ç.; a.g.t., s.38.

⁷⁰⁹ Arpa; a.g.m., s.112. Örgüt; Darfur'da iktisadi açıdan adil bir kalkınmanın sağlanmasını, insan haklarının Sudan'da uygulanmasını ve Hükümetin marjinal politikalarından vazgeçmesini talep etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dalar; *“Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı”*, s.9. Halil İbrahim; İngiltere'de yaşamasına rağmen JEM, Batı Darfur eyaletinde kurulmuştur. Bu durum, örgütün dışarıdan desteklendiği ve denetlendiği iddialarına yol açmıştır. Örgütün, 2008 yılında Sudan askerlerine karşı düzenlemiş olduğu saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olayın ardından Libya'ya sürgüne gönderilen Halil İbrahim, Sudan'a geri döndükten sonra 2011 yılının Kasım ayında düzenlenen bir hava saldırısında öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, Ç.; a.g.t., s.39-40.

⁷¹⁰ Acar, İbrahim; Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.39.

Örgütlenmelerin tamamlanmasının ardından Darfur’da, ilk silahlı eylemler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Darfurlu paramiliter güçler, 26 Şubat 2003 tarihinde Golu kasabasında bulunan bir askeri birliğe saldırı düzenlemiş ve 200’e yakın askeri katletmiştir. Bu saldırılar üzerine Sudan Devleti, orduyu ve kendisine bağlı milis kuvvetlerini isyancıların üzerine göndermiştir. Böylece 2003 yılının Mart ayından itibaren Darfur’da, Hükümet ile muhalif örgütler arasında çatışmalar başlamıştır.⁷¹¹

SLM/A ve JEM’in saldırıları, 2003 yılı Mart ayından itibaren artarak devam etmiştir. Darfurlu isyancılar; 25 Mart 2003 tarihinde Çad sınırındaki Tine’de bulunan bir askeri birliğe saldırmış, çok sayıda silah ve mühimmatla birlikte birliği ele geçirmiştir. 25 Nisan 2003 tarihinde ise Darfurlu militanlar, Kuzey Darfur eyaletinin yönetim merkezi olan El Faşir kentindeki bir askeri üsse saldırmıştır. Bu saldırıda savaş uçaklarına ve helikopterlere zarar verilmiş, aralarında pilotların da olduğu 70’den fazla askeri personel öldürülmüş, üs komutanı da dahil olmak üzere 32 asker kaçırılmıştır. El Faşir Askeri Üssü’ne yapılan saldırı, Darfurlu militanların teknik ve askeri kapasitelerinin bir hayli geliştiğini göstermektedir. Zira 1983 yılından bu yana 20 yıldır Güney Sudan’ın bağımsızlığı için savaşan SPLM/A bile bu ölçekte bir saldırıyı gerçekleştirememiştir.⁷¹²

Darfurlu militanların saldırıları, 2004 yılında da devam etmiştir. Yine 25 Nisan 2004 tarihinde El Faşir şehrine baskın düzenleyen militanlar; askeri tesislere, havalimanına, üniversite kampüsüne, polis merkezlerine ve pazar yerlerine saldırmıştır. Bu saldırılarda birçok asker, polis ve sivil öldürülmüştür. Buram ve Şieyriya kentlerine düzenlenen saldırılarda birçoğu Ezaydib kabilesinden olmak üzere onlarca insan katledilmiş, kaçırılmış ve evleri yakılmıştır.⁷¹³

Sudan Devleti, Darfur’da yaşanan çatışmaları başlangıçta fazla önemsememiş fakat El Faşir kentine düzenlenen saldırıyla birlikte durumun ciddiyetini anlayıp bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. O sıralarda Sudan Ordusu, bir yandan Güney Sudan’da bulunan SPLM/A milisleriyle çarpışırken diğer yandan Eritre’nin desteklediği ülkenin doğusundaki isyancıların, petrol boru hattını tehdit eden eylemleriyle uğraşmaktaydı. Öte

⁷¹¹ Doğan, Ç.; a.g.t., s.46.

⁷¹² Bayram; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, s.86-87.

⁷¹³ Bayram; Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu, s.181; Dünya Siyasetinde Afrika 1 (Ed. İsmail Ermağan).

yandan çölde savaşmak için yeterli eğitime sahip olmayan Sudan Ordusu'nun, Darfurlu militanların vurkaç yöntemiyle gerçekleştirdikleri saldırıları önleme konusunda pek bir deneyimi de bulunmamaktaydı. Hal böyle olunca Ordu, öncelikle Darfurlu militanların bulundukları yerleri havadan bombalamıştır. Ardından Hükümet, Darfurlu isyancılara karşı Cancavid⁷¹⁴ adı verilen milis güçleri sahaya sürmüştür.⁷¹⁵

Batılı ülkelerle ilişki içerisine girmiş ayrılıkçı örgütler, Darfur'daki sorunun çözümünü Sudan'dan ayrılma veya bir federasyonda ayrıcalıklı yetkilere sahip olmada gördüklerinden Ömer El Beşir Hükümeti, ordunun zayıf olduğu yerlerde Arap asıllı Cancavid denilen silahlı grupları desteklemiştir. Sudan Devleti'nin desteğini alan Cancavidler, Afrika kökenli kabilelere mensup insanların öldürülmeleri veya topraklarını terk etmeleriyle neticelenecek bir çatışma sürecinin başlamasına neden olmuştur.⁷¹⁶

Darfur'daki çatışmanın giderek büyümesinde büyük pay sahibi olan Cancavidler, bölgede asayiş sağlamaktan ziyade kendi çıkarlarını korumak için uğraşmışlardır. Hükümetin kendilerine vermiş olduğu ayrıcalıklı yetkiyi sustimal ederek illegal eylemlere karışan Cancavidler, uluslararası alanda Sudan Devleti'ni de güç durumda bırakmıştır.⁷¹⁷

Darfur'daki öldürülen insanların sayısının tutulduğu istatistikler; bazı verilerin sadece ölenleri belirtmesi, diğerlerinin ise açlık, hastalık vs. nedenlerle ölenleri de ihtiva etmesi nedeniyle farklılık arz edebilmektedir. Cancavidlerin öldürdüğü insan sayısının 70.000; açlık, hastalık vs. nedenlerle ölenlerin de dahil edilmesiyle ölü sayısının 300.000; çatışmalar nedeniyle komşu ülke Çad'a sığınanların veya Sudan içinde yer

⁷¹⁴ Cancavid, Sudan Hükümeti'nin desteklediği Arap asıllı kabilelerden oluşan silahlı grupları ifade etmek için kullanılır. Arapça "can" ve "cavid" kelimelerinin birleştirilmesinden oluşur. Silahlı ve atlı adam yani ata binen silahlı adam manasına gelmektedir. Bu terim, 2003 yılından önce Darfur'da hayvan hırsızlığı yapan gruplar için kullanılmaktayken bölgede çatışmaların ortaya çıkmasından itibaren farklı anlamlara evrilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tirab; s.11-12.

⁷¹⁵ Cancavidler, 6 ana gruba ayrılmaktadır: 1980 yılından bu yana faaliyet gösteren eşkıya grupları, işsiz gençler, Arap kabileler ile sınır kavgası yapmış bazı Arap kabilelerin gençleri, orduyla ilişkisi kesilenler, cezaevinden çıkan hükümlüler, fanatik Arap milliyetçileri. Cancavid gibi illegal oluşumlar, geçmişte Darfur'da ve Sahra bölgesinde hep var olmuştur. Sudan Hükümeti, Darfur'da çıkan olayları bastırmak için Cancavidlerle iş birliği yapmasına rağmen isyancılarla aynı safta yer alan Arap kabileleri de bulunmaktadır. Diğer yandan Hükümete destek veren bazı Afrikalı kabileler de olmuştur. BM Darfur Komisyonu bazı olaylarda ise saldırıyı gerçekleştirenlerle saldırıya uğrayanların aynı kabileden olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram; Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü, s.88-89.

⁷¹⁶ Arslan, Özgün; Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s.57.

⁷¹⁷ Arpa; a.g.m., s.110.

değiştirenlerin sayısının ise 2.300.000 civarında olduğu varsayılmaktadır.⁷¹⁸ Sudan Hükümeti'ne göre ise Darfur'da iç karışıklığın başladığı 2003 yılından bu yana 1.078 köy yakılmış, 12.248 kişi ölmüş ve 1.290.000 kişi yerlerinden edilmiştir. Yerlerinden olan kişilerin 500.000'i, Sudan'da kurulan kamplarda hayatını sürdürmektedir.⁷¹⁹

Darfurlu isyancılarla merkezi hükümet arasında 8 Nisan 2004 tarihinde Çad'ın başşehri N'Djamena'da ateşkes anlaşması imzalanmıştır.⁷²⁰ Anlaşmanın devamını ve uygulanabilirliğini denetlemek üzere Afrika Birliği Sudan Misyonu (AMIS) kurulmuştur. AMIS, Darfur'da barış ortamını yeniden tesis etmeye ve çatışmadan zarar görenlere yapılan yardımların koordinasyonunu sağlamaya çalışmıştır.⁷²¹

N'Djamena'da mutabakata varılan 45 günlük ateşkes; çatışmanın tarafı olan Sudan Hükümeti'nin, isyancı örgütlerin ve Cancavidlerin saldırılarına devam etmesi üzerine akamete uğramıştır. Böylelikle Darfur'da işlenen cinayetlere, yerinden edilen insanlara, tahrip edilen yerleşim yerlerine her geçen gün yenileri eklenmiştir.⁷²² Darfur'daki şiddet olaylarının hız kesmemesi üzerine konu artık BM'nin gündemine taşınmıştır. BM Güvenlik Konseyi, ilk olarak 11 Haziran 2004 tarihinde almış olduğu 1547 sayılı kararla Darfur'da çatışan tüm tarafların; şiddet eylemlerini, neden olduğu insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerini kınamıştır.⁷²³

Daha sonra BM Güvenlik Konseyi, 18 Eylül 2004 tarihinde almış olduğu 1564 sayılı kararla Darfur'daki olaylara karışmış tüm tarafların uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku ihlalleriyle ilgili raporların araştırılması, soykırım suçunun işlenip

⁷¹⁸ Sudanlı yetkililer ise bu sayıların abartılı olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, Cenap; "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Darfur Krizi'ne Müdahil Olması ve ABD'nin Süpergüç Olarak Limitleri", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Yıl: 2007, C 3, S:10, s.48.

⁷¹⁹ Arpa; a.g.m., s.111. BM yetkililerine göre Darfur'da çıkan olaylarda ölenlerin sayısı 300.000'dir. Bkz. Tirab; a.g.m., s.9. Yine başka bir kaynağa göre Darfur'daki şiddet olaylarında 2.700 civarında köy yok edilmiş, açlık ve hastalıklar nedeniyle 250.000 civarında insan ölmüş, 2.000.000 kişi ise yaşadığı yeri terk etmiştir. Bkz. Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.231.

⁷²⁰ Acar; a.g.t., s.76.

⁷²¹ Doğan, Ç.; a.g.t., s.48. AfB'nin 20 Ekim 2004 tarihinde yapılan toplantısında alınan karar uyarınca Darfur'a geri dönüşleri özendirmek ve yardımların ihtiyaç sahiplerine daha kolay ulaşmasını sağlamak amacıyla AMIS'te görevli asker sayısı 6.171'e, sivil polis sayısı ise 1.560'a yükseltilmiştir. Bkz. Acar; a.g.t., s.77.

⁷²² Acar; a.g.t., s.13.

⁷²³ United Nations Security Council S/RES/1547 (2004). Kararda ayrıca kadınlar, çocuklar, mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler de dahil olmak üzere Sudan'ın sivil nüfusu için uzun süreli çatışmanın sonuçlarından büyük endişe duyulduğu ifade edilmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1547\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1547(2004)), ET: 12.01.2022.

işlenmediğine karar verilmesi ve bu suçu işleyenlerin sorumlu tutulabilmelerine yönelik olarak tespit edilmesi amacıyla bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulması konusunda Genel Sekreteri görevlendirmiştir.⁷²⁴

Genel Sekreter tarafından 5 kişiden oluşan bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulmuş ve İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplanan komisyon, 25 Ekim 2004 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Komisyon, çalıştığı süre boyunca Sudan Hükümeti ile düzenli bir diyalog kurmuştur. Komisyon, 7-21 Kasım 2004 ve 9-16 Ocak tarihlerinde Sudan'a (Kuzey-Güney-Batı Darfur eyaletleri de dahil olmak üzere) iki ziyaret gerçekleştirmiştir. Komisyon; bu ziyaretlerinde Sudan Hükümeti'nin yetkilileri, Kuzey-Güney-Batı Darfur eyaletlerinin valileri, Hartum'daki üst düzey memurlar, eyalet yönetimlerindeki yetkililer, sivil toplum kuruluşları, askerler, polisler, isyancı güçlerin liderleri, kabile şefleri, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, mağdurlar, tanıklar ve BM temsilcileri ile görüşmeler yaptıktan sonra hazırlamış olduğu raporunu 25 Ocak 2005 tarihinde Genel Sekretere sunmuştur.⁷²⁵

Raporda; Darfur'da insan haklarının ve uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiği, bu ihlallerde isyancı örgütlerin de sorumluluğunun bulunduğu fakat Sudan Hükümeti'nin soykırım iradesinin ve kastının bulunmadığı belirtilmiştir. Buna istinaden olaylarda dahli olan devlet yetkililerinin, isyancı örgütlerin liderlerinin ve milis güçlerine mensup kişilerin UCM'de yargılanması BM Güvenlik Konseyi'ne önerilmiştir.⁷²⁶ Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi; 31 Mart 2005 tarihinde aldığı 1593 sayılı kararla Dar-

⁷²⁴ United Nations Security Council S/RES/1564 (2004). Yine aynı kararda, tüm tarafların komisyona destek olması ve Genel Sekreterin, İnsan Hakları Yüksek Komiserliğiyle birlikte Darfur'daki insan hakları gözlemcilerinin sayısının artırılması için gerekli adımları atması istenmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1564\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1564(2004)), ET: 12.01.2022.

⁷²⁵ Bkz. Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu Raporu; s.2, https://www.un.org/ruleoflaw/files/com_inq_darfur.pdf, ET: 12.01.2022.

⁷²⁶ Bayram; Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu, s.184; Dünya Siyasetinde Afrika 1 (Ed. İsmail Ermağan). Raporda, Darfur'da işlenen suçların soykırım değil insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları kapsamında olduğu ifade edilmiştir. 176 sayfadan oluşan raporda yer verilen bazı hususlar şunlardır: 1) Bölgede hükümet kuvvetleri, isyancı örgütler ve hükümetin desteklediği milisler çatışmalarda yer almaktadır. 2) Sudan Hükümeti, soykırım suçunu işlememiş fakat sivillere saldırılarda bulunmuştur. 3) Darfur'daki çatışmalarda yer alan tüm taraflar (hükümet kuvvetleri, isyancı örgütler ve Cancavid denilen milisler) sivillere karşı saldırılar düzenlemiştir. 4) Çatışan her üç taraf da kadınlara tecavüz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Acar; a.g.t., s.62. Komisyon, Sudan Hükümeti'nin Darfurluları yok etme kastıyla hareket etmediği, insan haklarının ihlaline yönelik tüm fiileri ise kamu düzenini sağlamak amacıyla yaptığı sonucuna varmıştır. Bkz. Öztürk, H.; a.g.m., s.140.

fur'da meydana gelen olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini, bu sebeple BM Anlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca 1 Temmuz 2002'den itibaren Darfur'daki durumu, soruşturma açılmak üzere UCM savcısına havale etmiştir.⁷²⁷

BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1593 sayılı karar, Statü'nün 13/b maddesine dayanmaktadır. Bu madde uyarınca BM Anlaşması'nın VII. Bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi, Statü'nün 5. maddesinde yer alan bir ya da birkaç suçun işlendiği durumu savcıya bildirerek UCM'nin harekete geçmesini sağlayabilir. Böylece BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı karar doğrultusunda bir devletin vatandaşlarının, uyruğunda bulundukları o devletin Statü'ye taraf olup olmamasına bakılmaksızın UCM'de yargılanması mümkündür ve bu konuda hukuken hiçbir engel bulunmamaktadır.⁷²⁸

Savcı, 6 Haziran 2005 tarihinde Darfur'da yaşanan şiddet olaylarına ilişkin soruşturmasını başlatmış olup bu soruşturma, BM Güvenlik Konseyi'nin taraf olmayan bir devlet hakkında açtığı ve soykırım suçunun gündeme geldiği ilk soruşturmadır.⁷²⁹ Statü'de yer alan soykırım suçu, savaş ve insanlığa karşı suçları işlediği iddiasıyla Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir, Sudan eski İçişleri Bakanı Ahmed Muhammed Harun, Cancavidlerin Lideri Ali Muhammed Ali Abd-El Rahman (Ali Kushayb), Birleşik Direniş Cephesi (URF) Başkanı Bahr İdriss Ebu Garda, JEM Komutanı Abdallah Banda Abakaer Nourain, Sudan eski Milli Savunma Bakanı Abdel Raheem Muhammed Hüseyin aleyhinde soruşturma açılmıştır.⁷³⁰

UCM, Sudan eski İçişleri Bakanı Ahmed Muhammed Harun'un 2003 ve 2004 yıllarında Darfur bölgesinde insanlığa karşı suç (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya nakli, işkence, ırza geçme, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme vb.) ve savaş suçu (çatışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, savaşın gereklilikleri elkoymayı veya imha etmeyi zorunlu kılmadıkça düşman mallarının imha edilmesi veya bu mallara elkonulması; yaşam hak-

⁷²⁷ United Nations Security Council S/RES/1593 (2005). Kararda, Sudan Hükümeti ile Darfur'daki çatışmanın tüm taraflarının UCM ile tam bir iş birliği yapması ve bu konuda gereken her türlü yardımı sağlaması istenmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1593\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1593(2005)). ET: 12.01.2022.

⁷²⁸ Dalar, Mehmet; *“İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye”*, Ordadoğu Analiz Dergisi, Yıl: 2009, C 1, S:12, s.96-97.

⁷²⁹ Bkz. s 139.

⁷³⁰ <https://www.icc-cpi.int/darfur>, ET: 13.01.2022.

kına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence vb.) işlediği iddiasıyla 27 Nisan 2007 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁷³¹ Ahmed Muhammed Harun, henüz Mahkemeye teslim olmadığından yargılanmasına başlanmamıştır.⁷³²

Mahkemece; Sudan Devleti'nin desteklediği Cancavid adı verilen milis kuvvetlerin Lideri Ali Kushayb'ın, Ağustos 2003 ila Nisan 2004 tarihleri arasında Darfur'da savaş suçu (saldırı sonucu ele geçirilmiş olsa dahi bir kenti veya yeri yağmalama, çatışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi; savaşın gereklilikleri elkoymayı veya imha etmeyi zorunlu kılmadıkça düşman mallarının imha edilmesi veya bu mallara elkonulması vb.) ve insanlığa karşı suç (nüfusun sürgün edilmesi veya nakli, öldürme, ırza geçme vb.) işlediği iddiasıyla 27 Nisan 2007 tarihinde tutuklanmasına karar verilmiştir.⁷³³ Uzun yıllar kaçak olan Ali Kushayb, OAC'de kendi isteğiyle teslim olduktan sonra 9 Haziran 2020 tarihinde Mahkemenin Lahey'deki merkezine nakledilmiştir.⁷³⁴

Ahmed Muhammed Harun ve Ali Kushayb hakkında verilen tutuklama kararlarının ardından Sudan Hükümeti, Mahkemeye iş birliği yapmamış ve şüphelileri teslim etmemiştir. Bunun yerine Hükümet, kuracağı bir mahkemede onları yargılayacağını bildirmiş ve bu amaçla Darfur Özel Ceza Mahkemesi'ni kurmuştur. Bu mahkeme, Ali Kushayb'ın yargılamasını 2007 yılında süresiz olarak tehir etmiştir. Ahmed Muhammed Harun ise gözaltına alındıktan sonra Mahkemece, 2007 yılı Mart ayında delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır.⁷³⁵ Sudan Hükümeti, uluslararası kamuoyunun baskısını azaltmak ve uluslararası ceza yargısının etkinliğini kırmak için Darfur Özel Ceza Mahkemesi'ni kurmuştur. Nitekim bu mahkemede, daha çok alt rütbeli kişiler yargılanmış olup bu kişilere, savaş suçu veya insanlığa karşı suç işledikleri yönünde herhangi bir suçlama yöneltilmemiştir.⁷³⁶

Sudan Hükümeti, uluslararası baskılara rağmen Mahkemeye teslim etmediği Ahmed Muhammed Harun'un 2009 yılına kadar bakan olarak görev yapmasına izin vermiştir.

⁷³¹ Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2007_02902.PDF, ET: 13.01.2022.

⁷³² <https://www.icc-cpi.int/darfur/harun>, ET: 13.01.2022.

⁷³³ Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_04408.PDF, ET: 13.01.2022.

⁷³⁴ <https://www.icc-cpi.int/darfur/abd-al-rahman>, ET: 13.01.2022.

⁷³⁵ Acar; a.g.t., s.63.

⁷³⁶ Tabanlı; a.g.m., s.99.

2013 yılında ise Ömer El Beşir, Ahmed Muhammed Harun’u Kuzey Kordofan eyaletine vali olarak atamıştır.⁷³⁷

Mahkeme, Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir’in⁷³⁸ 2003 ila 2008 yılları arasında insanlığa karşı suç (öldürme, toplu yok etme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, işkence, ırza geçme) ve savaş suçu (çarşımalarda doğrudan yer almayan sivilere karşı kasten saldırı düzenlenmesi, bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği iddiasıyla 4 Mart 2009 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir. Aynı kararda Mahkeme, savcının sunmuş olduğu delillerin Fur, Zagava ve Masalit kabilelerini kısmen veya tamamen yok etmek niyetiyle hareket ettiğini göstermediğini belirterek Ömer El Beşir’in soykırım suçu yönünden tutuklanma talebini ise reddetmiştir.⁷³⁹ Savcının kararı temyiz etmesi üzerine Temyiz Dairesi, soykırım suçu yönünden kararın gözden geçirilmesini istemiştir. Bunun üzerine soykırım suçu açısından yeniden bir değerlendirme yapan Mahkeme, Ömer El Beşir’in 2003 ila 2008 yılları arasında Fur, Zagava ve Masalit kabilelerine yönelik soykırım suçunu (grup mensuplarını öldürme, grup mensuplarına bedensel veya zihinsel zarar verme, grubun fiziki varlığını ortadan kaldıracığını hesaplayarak hayat şartlarını kasten değiştirmek) işlediğini, bu etnik grupları ortadan kaldırmak niyetiyle hareket ettiğini belirterek 12 Temmuz 2010 tarihinde ikinci kez tutuklanmasına karar vermiştir.⁷⁴⁰ Darfur soruşturması, BM Güvenlik Konseyi’nin talebi üzerine başlatılan ilk soruşturma olmakla birlikte görevde bulunan bir devlet başkanının tutuklandığı ilk ve tek soruşturmadır.⁷⁴¹ Ömer El Beşir, henüz Mahkemeye teslim olmadığından yargılamasına başlanmamıştır.⁷⁴²

⁷³⁷ Yekeler, Berkant; Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Zorlayıcı Etkileri: El Beşir Davası Üzerinden Analizi, Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020, s.247.

⁷³⁸ Ömer El Beşir, 1989 yılında askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. 1993 yılında kendisini devlet başkanı ilan ettikten sonra yine bir askeri darbe neticesinde 2019 yılında görevinden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. s.185, dipnot 693.

⁷³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=icc%20issues%20a%20war-rant%20of%20arrest%20for%20omar%20al%20bashir_%20president%20of%20sudan, ET: 16.01.2022.

⁷⁴⁰ İkinci tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_04825.PDF, ET: 16.01.2022. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr557>, ET: 16.01.2022.

⁷⁴¹ Bakla; a.g.t., s.81.

⁷⁴² <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir>, ET: 16.01.2022.

Ömer El Beşir; hakkında 4 Mart 2009 tarihinde verilen ilk tutuklama kararından sonra yaptığı bir açıklamada, tutuklama kararının üzerine yazılan mürekkep kadar değeri olmadığını belirtmiş ve Savcı Ocampo'nun kuklasını yakan taraftarlarının önünde dans etmiştir.⁷⁴³

Savcı, URF Başkanı Bahr İdriss Ebu Garda'nın JEM Başkan Yardımcısı olduğu dönemde savaş suçu (hayat hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence; BM Anlaşması'na uygun bir şekilde barış gücü görevinde bulunan personele, tesislere veya araçlara kasten saldırı düzenlenmesi; bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği konusunda makul temeller olduğuna kanaat getirerek hazırlamış olduğu iddianameyi onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. İddianamede, mezkur suçların 29 Eylül 2007 tarihinde Kuzey Darfur eyaletinin Umm Kadada bölgesinde bulunan AMIS birliklerine düzenlenen saldırıda işlendiği belirtilmiştir.⁷⁴⁴ Mahkeme, 8 Şubat 2010 tarihinde verdiği kararıyla savcının sunduğu delilleri yetersiz görerek Ebu Garda hakkındaki suçlamaları kabul etmemiştir.⁷⁴⁵

Yine Mahkeme, eski Milli Savunma Bakanı Abdel Raheem Muhammed Hüseyin'in 2003 ve 2004 yıllarında insanlığa karşı suç (işkence, ırza geçme, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme gibi) ve savaş suçu (insan onuruna hakaret eden davranışlar, saldırı sonucu bir kenti veya bir yeri yağmalama, çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı kasten saldırı düzenlenmesi gibi) işlediği iddiasıyla 1 Mart 2012 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir. Bu suçlar; Sudan Ordusu ve Cancavidler ile isyancı örgütler arasında meydana gelen çatışmalarda Kodoom, Bindisi, Mukjar, Arawala ve çevresindeki yerleşim yerlerinde yaşayan Furlara karşı işlenmiştir. Hükümetteki etkin konumu nedeniyle Hüseyin'in, ortak bir plan dahilinde hareket ederek ulusal ve mahalli düzeydeki güvenlik birimleri arasında genel koordinasyonu sağla-

⁷⁴³ https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/03/printable/090304_sudan_bashir.shtml, ET: 16.01.2022.

⁷⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr470>, ET: 16.01.2022. Mahkemece Ebu Garda'ya, tutuklama emri yerine duruşmalara katılmasını sağlamak için çağrı kağıdı (celpname) gönderilmiştir. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda#icc-timeline>, ET: 16.01.2022. Savcı, bu karara karşı temyize başvurmuş fakat Temyiz Dairesi, 23 Nisan 2010 tarihinde vermiş olduğu kararıyla temyiz talebini reddetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr516>, ET: 16.01.2022.

⁷⁴⁵ <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr495>, ET: 16.01.2022.

dığı, Cancavidleri silahlandığı ve onlara maddi destekte bulunduğu iddia edilmiştir.⁷⁴⁶ Hüseyin, henüz Mahkemeye teslim olmadığından yargılanmasına başlanmamıştır.⁷⁴⁷

Mahkeme, JEM Kolektif Liderliğinin Başkomutanı Abdallah Banda Abakaer Nourain hakkında savaş suçu (hayat hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence; BM Anlaşması'na uygun bir şekilde barış gücü görevinde bulunan personele, tesislere veya araçlara kasten saldırı düzenlenmesi; bir şehri veya yeri yağmalama) işlediği iddiasıyla 11 Eylül 2014 tarihinde tutuklama kararı vermiştir.⁷⁴⁸ Bu suçların, 29 Eylül 2007 tarihinde Kuzey Darfur eyaletinin Umm Kadada bölgesindeki Haskanita'da bulunan AMIS unsurlarına düzenlenen bir saldırıda işlendiği iddia edilmiştir. Saldırıda 12 asker ölmüş, 8 kişi de ağır yaralanmış olup ayrıca AMIS'e ait birçok mühimmat, askeri malzeme ve 17 araç imha edilmiştir.⁷⁴⁹ Banda, halen kaçak olup bugüne kadar yakalanamadığından yargılamasına başlanmamıştır.⁷⁵⁰

2.4. Orta Afrika Cumhuriyeti

OAC, Afrika'nın orta kesiminde yer almaktadır. Denize kıyısı bulunmayan ülkenin toprakları; KDC, Sudan, Çad, Kamerun, Güney Sudan ve Kongo ile çevrilidir. Başşehri Bangui olan ülkenin nüfusu yaklaşık 4,8 milyondur. Fransızca ve Sango, ülkenin resmi dili olarak kabul edilmiştir.⁷⁵¹ Uzun yıllar Fransa'nın sömürgesi olarak yönetilen ülke, bağımsızlığını ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde kazanabilmiştir.

Ülkede 70'den fazla etnik unsur yaşamaktadır. Bu etnik unsurlardan ülkenin güneyinde yaşayanların en önemlileri Yakoma ve Ubangiyen kabileleridir. Kuzeyde yaşayan Savan topluluklarının en önemlileri ise Sara, Mbum, Gbaya ve Banda olup bu

⁷⁴⁶ Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_03573.PDF, ET: 17.01.2022.

⁷⁴⁷ Hüseyin, aynı zamanda Sudan İçişleri Bakanı ve Ömer El Beşir'in Darfur Özel Temsilcisi olarak da görev yapmıştır. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/darfur/hussein>, ET: 17.01.2022.

⁷⁴⁸ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1039>, ET: 17.01.2022.

⁷⁴⁹ <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr547>, ET: 17.01.2022.

⁷⁵⁰ <https://www.icc-cpi.int/darfur/banda>, ET: 17.01.2022.

⁷⁵¹ <https://www.milliyet.com.tr/tatil/orta-afrika-cumhuriyeti-hakkinda-bilgiler-bayraginin-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6300490>, ET: 29.01.2022.

kabileler, ülkedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır.⁷⁵² Ülkede yaşayanların %50'si Hristiyan, %35'i Animist ve %15'i ise Müslümandır.⁷⁵³

Ülke, XIX. yüzyılda Ubangi Nehri sınır kabul edilerek Fransa ve Belçika arasında paylaşılmıştır. Fransızlar, kendilerine bırakılan bölgeye Ubangi-Şari ismini vermiş ve 1903 yılında burada bir koloni yönetimi kurmuştur. 1910 yılında ise Ubangi-Şari; Gabon, Çad ve Kongo ile birlikte Fransız Ekvator Afrika'sı ismiyle kurulan yeni koloni yönetimine katılmıştır. 1958 yılında Fransa'ya bağlı özerk bir devlet olan Ubangi-Şari, ismini OAC olarak değiştirmiş ve 13 Ağustos 1960 tarihinde Fransa'dan bağımsızlığını kazanmıştır.⁷⁵⁴

Bağımsızlığa rağmen Fransızlar; ülkenin yönetiminde söz sahibi olmaya devam etmiş, ülke, 1962 yılından itibaren sıkça askeri darbe ve iç karışıklıklara sahne olmuştur. Dini gruplar arasında gerginliğin eksik olmadığı OAC'de, kuzey ve güneyde yaşayan etnik unsurlar arasında çatışmalar meydana gelmiştir.⁷⁵⁵

Ülkenin ilk devlet başkanı olan David Dacko, 1966 yılında askeri darbeyle devrilmiş ve yerine Albay Jean-Bedel Bokassa geçmiştir. Devlet başkanlığı ve başbakanlık yetkilerini tek elde toplayan Bokassa, anayasayı yürürlükten kaldırıp meclisi feshettikten sonra 1977 yılında kendisini kral ilan ederek ülkenin ismini Orta Afrika Krallığı olarak değiştirmiştir. 1979 yılında Bokassa'nın yurt dışında olmasından faydalanan Dacko, Fransızların yardımıyla iktidarı ele geçirmiş ve 1981 yılının Mart ayında yeniden devlet başkanı seçilmiştir. Ancak General Andre Kolingba, 1 Eylül 1981'de askeri darbe yaparak kendisini devlet başkanı ilan etmiştir. 1986 yılında yapılan referandumla yeni anayasa kabul edilmiş ve tek partili siyasi bir rejime geçilmiştir. Yine aynı yıl Devlet Başkanı Kolingba'nın görev süresi 6 yıl daha uzatılmıştır. Ancak dış ülkelerin yaptığı baskılar neticesinde Kolingba, 1992 yılında siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir.⁷⁵⁶

⁷⁵² <https://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-kunyesi.tr.mfa>, ET: 29.01.2022.

⁷⁵³ Aksakal, Emrah; Afrika'daki İç Savaşların Temel Dinamikleri: Sudan Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s.52.

⁷⁵⁴ Kavas, Ahmet; "Orta Afrika Cumhuriyeti", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, C 33, s.398.

⁷⁵⁵ 1980 yılından itibaren iyice belirgin hale gelen bu durum, 2010 yılına kadar çeşitli iç savaşların yaşanmasına ve binlerce kişinin ölmesine yol açmıştır. Bkz. Satılmış, Yunus; Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Siyasi ve İnsani Durum, 29.03.2021, s.2, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-orta-afrika-cumhuriyeti-nde-siyasi-ve-insani-durum.pdf>, ET: 29.01.2022.

⁷⁵⁶ Kavas; "Orta Afrika Cumhuriyeti", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 33, s.398.

Ülke tarihindeki ilk özgür seçimler 1993 yılında yapılmış ve Ange-Felix Patasse devlet başkanı seçilmiştir. Patasse'nin iktidara gelmesinden sonra ülke, iktisadi zorluklarla da mücadele etmeye başlamıştır. 1996 yılının başlarında derinleşen ekonomik kriz nedeniyle Hükümet, çalışanların maaşlarını ödeyememiş ve memnuniyetsizliğe yol açan bu durumun neticesi olarak çoğunluğunu güneyli Yakoma kabilesinin oluşturduğu bir askeri birlik, 18 Nisan 1996 tarihinde ayaklanmıştır. Bu sırada hükümetin gösteri yapmayı yasaklamasına rağmen bir kısım sivil, ekonomik sıkıntıları protesto amacıyla başşehir Bangui'ye yürümüştür. Olaylar tam durulmadan bu sefer 18 Mayıs 1996'da başka bir ayaklanma meydana gelmiş ve hükümet, Fransızların da desteğini alarak 20 Mayıs 1996'da bu ayaklanmayı bastırmıştır.⁷⁵⁷

Bu ayaklanmaların ve protesto gösterilerinin ardından Patasse, yeni bir hükümet kurmuştur. 1996 yılının Kasım ayında bir grup asker, Patasse'ye karşı askeri darbe teşebbüsünde bulunmuşsa da Fransız askerlerinin desteğiyle bu girişim, akamete uğratılmıştır. Askerlerin giriştiği bu tür darbe ve ayaklanma girişimleri, zamanla etnik gruplar arasında çatışmalara dönüşmüştür. Zira eski Devlet Başkanı Kolingba orduyu, kendi kabilesi olan güneyli Ngbandili askerlerle doldurmuş; onun halefi olan Patasse ise kuzeyli Gbaya kabilesine mensup askerlerden müteşekkil bir ordu meydana getirmeye çalışmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise eski Devlet Başkanı Kolingba'nın desteklediği bir askeri darbe teşebbüsü yaşanmış fakat başarısızlıkla neticelenmiştir. Patasse, bu darbe teşebbüsünden Genelkurmay Başkanı François Bozize'yi sorumlu tutarak 26 Ekim 2001'de onu görevinden azletmiştir. Bozize ise görevden alınmasına daha fazla direnememiş ve Güney Çad'a kaçmak zorunda kalmıştır. Yaşanan bu olaylar, orduyu Bozize ve Patasse yanlıları şeklinde ikiye bölerek zayıflatmıştır.⁷⁵⁸

Bu arada Patasse, ülkenin kuzey kesiminde otoriteyi tekrar tesis edebilmek için Kongo Kurtuluş Hareketi (MLC) Lideri Jean-Pierre Bemba Gombo'nun göndermiş olduğu askerlerin de yardımıyla operasyon başlatmış ve 2001 yılının Kasım ayından bu yana isyanın merkezi durumundaki Bossangoa şehrini geri almıştır.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ McFarlane, Fiona/Malan, Mark; "Crisis and Response in the Central African Republic: A New Trend in African Peacekeeping?", African Security Review, Yıl: 1998, C 7, S:2, s.49-50, <https://ur.books.google.com/books?id=35242525/b6404c>, ET: 30.01.2022.

⁷⁵⁸ Douglas-Bowers, Devon; Colonialism, Coups, and Conflict: The Violence in the Central African Republic, 06.02.2015, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/02/06/colonialism-coups-and-conflict-the-violence-in-the-central-african-republic/>, ET: 30.01.2022.

⁷⁵⁹ Central African Republic Anatomy of a Phantom State, International Crisis Group Africa Report No: 136, 2007, s.14-15.

Eski Genelkurmay Başkanı Bozize, 15 Mart 2003 tarihinde askeri darbe teşebbüsünde bulunarak iktidarı ele geçirmiştir. Bozize, 2004 yılında yeni bir anayasanın hazırlanmasına öncülük etmiş ve 2005 yılında yapılan seçimlerde devlet başkanı seçilmiştir.⁷⁶⁰ Tüm bunlara rağmen ülkede istikrarsızlık artarak devam etmiştir.

Bu arada, 2001 yılındaki başarısız darbe teşebbüsünün ardından meydana gelen şiddet olaylarında işlenen suçlardan sorumlu oldukları iddiasıyla eski devlet başkanı ve yardımcısı hakkında OAC’de ceza davası açılmıştır. Fakat OAC Hükümeti, söz konusu olayları kovuşturmanın ulusal ceza mahkemesinin eski devlet başkanı ve yardımcısını yargılamada yetersiz kalabileceğini belirterek 22 Aralık 2004 tarihinde UCM savcısından ülkedeki duruma ilişkin bir soruşturma başlatmasını istemiştir.⁷⁶¹ Fakat savcı, tamamlayıcılık ilkesinden hareketle hemen soruşturma başlatmamış ve OAC’de devam eden yargı sürecini izlemeye almıştır. OAC Yüksek Ceza Mahkemesi, ülkede 1 Temmuz 2002’den bu yana işlenen ve Roma Statüsü’nde bahsi geçen suçları yargılama yetkisinin UCM’ye ait olduğuna 11 Nisan 2006 tarihinde karar vererek mahalli mahkemenin bu yöndeki kararını onamıştır. Bu kararla birlikte OAC’nin, ülkede yaşanan olaylarda sorumluluğu bulunanlar hakkında soruşturma veya kovuşturma yapmaya gerçekten muktedir olmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen UCM savcısı, OAC’de meydana gelen çatışmalarda soykırım, ırza geçme ve öldürme suçlarının işlendiği iddiasıyla 2007 yılının Mayıs ayında bir soruşturma başlatmıştır.⁷⁶² Bu soruşturma, Mahkemenin OAC ile ilgili olarak açtığı birinci soruşturmadır.⁷⁶³

OAC ile ilgili bu ilk soruşturmada savcı, Statü’de yer alan savaş suçları ve insanlığa karşı suçları işlemekle itham ettiği MLC Lideri Jean-Pierre Bemba Gombo hakkında

⁷⁶⁰ Kavas; ‘Orta Afrika Cumhuriyeti’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 33, s.398. Yazarın Notu: Bozize, 2013 yılı Mart ayında Seleka örgütü tarafından gerçekleştirilen darbeye kadar iktidarda kalmıştır.

⁷⁶¹ Domaç; Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne İlişkin Roma Statüsü’nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları, s.3-47. OAC Hükümeti’nin soruşturma başlatılmasına ilişkin talebini içeren mektup, 7 Ocak 2005 tarihinde UCM savcısı Luis Moren Ocampo’ya ulaşmıştır. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp+prosecutor+receives+referral+concerning+central+african+republic>, ET: 05.02.2022. OAC Hükümeti tarafından UCM savcısına gönderilen mektupta, işlendiği iddia edilen suçlar ve buna ilişkin olarak ulusal ceza yargısının yapmış olduğu işlemlere ilişkin olarak bilgi de verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/B64950CF-8370-4438-AD7C-0905079D747A/144037/ICCOTPN20070522220_A_EN.pdf, ET: 05.02.2022.

⁷⁶² Erdal; a.g.t., s.72. OAC, Statü’yü 3 Ekim 2001 tarihinde onaylamıştır. Bkz. <https://asp.icc-cpi.int/status-parties/african-states>, ET: 05.02.2022.

⁷⁶³ Yazarın Notu: UCM, tamamlayıcılık ilkesini ilk kez bu soruşturmada uygulamıştır.

soruşturma başlatmıştır. UCM; 25 Ekim 2002 ila 15 Mart 2003 yılları arasında o zamanki devlet başkanı Patasse'ye bağlı ordu kuvvetleriyle eski Genelkurmay Başkanı Bozize'ye bağlı isyancı güçler arasında meydana gelen çatışmalarda, orduya yardım eden Bemba'nın komutasındaki MLC'ye bağlı askerlerin Mongoumba, Bossongoa ve Point Kilometre 12 adlı yerleşim yerlerine düzenledikleri saldırılarda işledikleri birtakım fiillerden dolayı sorumlu tuttuğu Bemba'nın, savaş suçu (bir şehri veya yeri yağmalama, ırza geçme, işkence, insan onuruna hakaret eden özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü davranışlar) ve insanlığa karşı suç (ırza geçme, işkence) işlediği iddiasıyla 23 Mayıs 2008 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁷⁶⁴

Bemba, 24 Mayıs 2008'de Belçika makamlarınca tutuklanmış ve 3 Temmuz 2008 tarihinde Mahkemeye teslim edilmiştir.⁷⁶⁵ Savcının Bemba hakkında hazırlamış olduğu iddianame, 15 Haziran 2009 tarihinde Mahkeme tarafından kabul edilmiş ve Bemba'nın yargılanmasına başlanmıştır.⁷⁶⁶ Yapılan yargılama sonucunda Bemba, insanlığa karşı suç (ırza geçme, öldürme) ve savaş suçu (işkence; bir şehri veya yeri yağmalama; ırza geçme, fahişeliğe zorlama, kısırlaştırmaya zorlama, cinsel köleleştirme, hamileliğe zorlama veya Cenevre Anlaşmaları'nı ciddi şekilde ihlal eden diğer cinsel şiddet çeşitlerine başvurulması) işlemekten 21 Mart 2016 tarihinde suçlu bulunmuştur.⁷⁶⁷ Mahkeme, 2002 ila 2003 yıllarında OAC'de işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan ötürü Bemba'yı, 21 Haziran 2016 tarihinde 18 yıl hapis cezasına

⁷⁶⁴ Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2008_03303.PDF, ET: 06.02.2022. Ayrıca bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=jean-pierre%20bemba%20gombo%20arrested%20for%20crimes%20allegedly%20committed%20in%20the%20cent>, ET: 06.02.2022.

⁷⁶⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/car/bemba>, ET: 06.02.2022. Mahkeme, 23 Mayıs 2008 tarihli tutuklama kararını kaldırarak Bemba hakkında 10 Haziran 2008'de yeni bir tutuklama kararı vermiştir. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-15-teng>, ET: 06.02.2022. Hem savaş suçu hem insanlığa karşı suç teşkil eden öldürme fiili, yeni tutuklama kararında Bemba'nın işlediği suçlar arasına dahil edilmiştir. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/bembaEng.pdf>, ET: 06.02.2022.

⁷⁶⁶ İddianamenin kabulü kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2009_04528.PDF, ET: 06.02.2022.

⁷⁶⁷ Karara göre bu suçlar, 26 Ekim 2002 ila 15 Mart 2003 tarihleri arasında MLC'ye bağlı askerler tarafından OAC'de işlenmiştir. Bemba, bu suçları işleyen MLC güçleri üzerinde etkili bir yönetim ve kontrole sahip komutan olarak hareket etmiştir. O zamanki Devlet Başkanı Patasse'nin talebi üzerine Bemba, eski Genelkurmay Başkanı Bozize'nin komuta ettiği isyancılara karşı koymak için MLC'ye bağlı 1.500 askerden oluşan 3 taburu OAC'ye göndermiştir. Çıkan çatışmalarda MLC'ye bağlı askerler Bangui, Point Kilometre 12, Point Kilometre 22, Bozoum, Damara, Sibut, Bossangoa, Bossembele, Dekoa, Kaga Bandoro, Bossemptele, Boali, Yaloke ve Mongoumba'da sivillere karşı birçok yağmalama, öldürme ve ırza geçme fiillerini işlemiştir. Bemba, Statü'nün 28. maddesinin 1-a bendi uyarınca yönetimi ve denetimi altındaki MLC güçlerinin bu suçları işlediğini bilen bir komutan olarak hareket eden etkili bir kişidir. Bemba'nın yeterli kontrolü sağlayamaması neticesinde MLC güçleri bu suçları işlemiştir. Ayrıca Bemba, MLC'ye bağlı askerlerin bu suçları işlemesini önlemek veya durdurmak için

çarpıtmıştır.⁷⁶⁸ Temyiz Dairesi, Bemba'ya verilen mahkumiyet kararını 8 Haziran 2018 tarihinde oy çokluğuyla kaldırarak üzerine atılı tüm suçlardan beraatine karar vermiştir.⁷⁶⁹

OAC ile ilgili bu ilk soruşturmada MLC Lideri Jean-Pierre Bemba Gombo hakkında ikinci dava açılmıştır. Mahkeme; Bemba'nın, baş danışmanı Aime Kilolo Musamba, savunma ekibinde yer alan dava dosyalarının yönetiminden sorumlu üye Jean-Jacques Mangenda Kabongo, KDC'li siyasetçi ve MLC Genel Sekreter Yardımcısı Fidele Babala Wandu ve savunma tarafından çağrılan tanık Narcisse Arido ile birlikte Statü'nün 70. maddesindeki adaletin yürütülmesine yönelik suçları (sahte veya tahrif edilmiş olduğunu bilerek delil sunma, maddi menfaat karşılığı bir tanığı etkilemek) işlediği iddiasıyla 20 Kasım 2013 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir. Bu karar, ilk davadan dolayı 3 Temmuz 2008'den bu yana UCM Gözaltı Merkezinde tutuklu bulunan Bemba'ya tebliğ edilmiştir. Diğer şüphelilerden Kilolo Belçika, Mangenda Hollanda, Arido Fransa, Babala ise KDC makamları tarafından tutuklanarak Mahkemeye teslim edilmiştir.⁷⁷⁰

Savcının Bemba ve diğer şüpheliler hakkında hazırlamış olduğu iddianame, Mahkeme tarafından 11 Kasım 2014 tarihinde kabul edilmiş ve yargılama aşamasına geçilmiştir.⁷⁷¹ Yapılan yargılama neticesinde Bemba ve diğer sanıklar, Statü'nün 70. maddesindeki adaletin yürütülmesine yönelik bazı suçları (sahte delil sunmak, tanıkların yalan beyanda bulunmasını sağlamak) işlemekten 19 Ekim 2016 tarihinde suçlu bulunmuştur.⁷⁷² Mahkeme, sanıklara hapis ve para cezası vermiştir.⁷⁷³

gerekli tedbirleri almamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1200>, ET: 06.02.2022.

⁷⁶⁸ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=PR1223>, ET: 06.02.2022.

⁷⁶⁹ Bemba, yargılandığı başka bir davadan dolayı tutuklu bulunduğundan tahliye edilememiştir. Bkz. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1390>, ET: 06.02.2022.

⁷⁷⁰ Şüphelilerin, Bemba davasında; sahte veya tahrif edilmiş belgeler üretmek, bazı kişilerin yalan beyanda bulunmasını temin için rüşvet vermek amacıyla bir ağ kurdukları iddia edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/fr/news/affaire-bemba-arrestation-de-quatre-suspects-pour-subornation-de-temoins-jean-pierre-bemba>, ET: 06.02.2022. Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2013_09564.PDF, ET: 06.02.2022.

⁷⁷¹ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/bemba-kilolo-et-al-case-pre-trial-chamber-ii-commits-five-suspects-trial>, ET: 06.02.2022.

⁷⁷² Bemba, Kilolo ve Mangenda, 14 savunma tanığına kasten rüşvet verme ve Mahkeme önünde kasten sahte delil üretme suçlarını birlikte işlemekten suçlu bulunmuştur. Babala, iki savunma tanığına rüşvet vermekten mahkum olmuştur. Arido ise dört savunma tanığına rüşvet vermekten hüküm giymiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/bemba-et-al-case-icc-trial-chamber-vii-finds-five-accused-guilty-offences-against>, ET: 06.02.2022.

⁷⁷³ Yargılama Dairesi; Babala'ya 6 ay hapis cezası, Arido'ya 11 ay hapis cezası, Mangenda'ya 2 yıl hapis cezası, Kilolo'ya 2 yıl 6 ay hapis ve 30 bin avro para cezası, Bemba'ya ise 1 yıl hapis ve 300 bin

François Bozize'nin 2003 yılında askeri darbeyle iktidarı ele geçirmesi, ilerleyen yıllarda OAC'de iç karışıklıklara yol açmıştır. 2004 yılında OAC Ordusu'yla isyancı güçler arasında ülkenin kuzeydoğusunda başlayan iç savaş, 2007 yılına kadar devam etmiştir. Hükümet ile silahlı gruplar arasında 2008 yılında Gabon'da yapılan müzakereler sonucunda Orta Afrika Genel Barış Anlaşması imzalanmıştır. Böylece 2008-2011 yılları arasında ülkeye sükunet hakim olmuştur. Ancak Hükümetin anlaşmaya uymadığını belirten isyancı güçler, Michel Djotodia'nın önderliğinde bir araya gelerek yeniden saldırıya geçmiştir.⁷⁷⁴

2012 yılının Ağustos ayında ülkenin kuzeydoğusunda Bozize Hükümeti'ne muhalif Seleka adı verilen silahlı bir örgüt ortaya çıkmıştır. Liderliğini Djotodia'nın yaptığı örgüt, çoğunluğu Müslüman siyasi ve silahlı gruplardan oluşan bir koalisyondur. Seleka'nın, Hükümet kuvvetlerine karşı başlattığı saldırılara zamanla Çadlı ve Sudanlı savaşçılar da katılmıştır. Seleka, 2012 yılının sonundan 2013'ün başlarına kadar güneye, başkent Bangui'ye doğru Bozize'nin destekçilerini hedef alarak ilerlemiştir. Bu saldırılarda polis merkezlerini, askeri üsleri, bazı şehirleri ve bölgesel başkentleri ele geçirmiştir. Taraflar arasında 11 Ocak 2013 tarihinde Gabon'da ateşkes anlaşması imzalanmasına rağmen örgüt, Bangui'ye doğru ilerlemesini sürdürmüş ve 24 Mart 2013 tarihinde başkenti ele geçirmiştir. Başkentin düşmesinin ardından Djotodia, kendisini ülkenin yeni devlet başkanı ilan ederek Bozize'yi Kamerun'a sürgüne göndermiştir.⁷⁷⁵ Djotodia, ülkenin ilk Müslüman devlet başkanı olmuştur.

avro para cezası vermiştir. Yargılama Dairesinin kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_01420.PDF, ET: 06.02.2022. Temyiz Dairesi, 8 Mart 2018 tarihinde vermiş olduğu kararıyla Arido ve Babala'nın cezalarını onamış; Kilolo, Mangenda ve Bemba'ya verilen cezaları ise kaldırmıştır. Temyiz Dairesinin kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2018_01639.PDF, ET: 06.02.2022. Temyiz Dairesi'nin kısmen onama kısmen bozma kararı üzerine yeniden ceza tayini yoluna giden Yargılama Dairesi; 17 Eylül 2018 tarihinde Bemba'yı 1 yıl hapis ve 300 bin avro para cezasına, Kilolo'yu 11 ay hapis ve 30 bin avro para cezasına, Mangenda'yı ise 11 ay hapis cezasına çarptırmıştır. Bkz. <https://www.legal-tools.org/doc/1a7f80/pdf>, ET: 06.02.2022. Bu karara karşı yapılan temyiz başvurusu ise Temyiz Dairesi'nin 27 Kasım 2019 tarihli kararıyla reddedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_07226.PDF, ET: 06.02.2022.

⁷⁷⁴ Sıradağ, Abdurrahim; “Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Siyasal Kriz: Sebepler ve Dinamikler”, Orta-doğu Analiz Dergisi, Yıl: 2014, C 6, S:64, s.60. Bozize, çeşitli bahanelerle 2010 yılında yapılacak seçimleri iptal etmiş ve ülkeyi kaosa sürüklemiştir. 2011 yılında yapılan seçimleri Fransızların desteğiyle ve şaibeli bir şekilde kazanan Bozize'nin, yılın son aylarında özellikle Müslüman halka karşı baskıyı artırması üzerine ülkede çatışmalar yeniden patlak vermiş ve mevcut siyasi ortam daha da kötüleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Satılmış; a.g.m., s.4, ET: 12.02.2022. Aynı doğrultuda bkz. Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.262.

⁷⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01345.PDF, ET: 13.02.2022. Seleka, Sango dilinde ittifak anlamına gelmektedir. Bkz. https://www.icc-cpi.int/icc-docs/otp/art_53_1_report_car_ii_24sep14.pdf, ET: 13.02.2022.

Seleka Lideri Djotodia'nın 24 Mart 2013 tarihinde Bozize'yi devirerek iktidara gelmesi, pek çok insanda ülkenin istikrara kavuşacağı ve geçmişte çekilen acıların sona ereceği yönünde bir sevince yol açmışsa da bu umutlu bekleyiş fazla uzun sürmemiştir. Djotodia'ya destek için Çad ve Sudan'dan gelen milislerin işlemiş olduğu bazı fiiller; OAC'de dini, ırki ve kabileler arası çatışmaları körüklemiştir. Seleka milislerinin Hristiyanları hedef alması, bu çatışmaları bir din savaşı haline getirmiştir. Seleka'nın, OAC'de Hükümeti kurmasından sonra ülkede yaşanan şiddet olaylarında bir artış görülmüş ve on binlerce kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu süreç içinde Hristiyanlar da kaybettikleri iktidarı geri alabilmek için marjinalleşmiş ve ülkedeki Müslüman halka saldırmaya başlamıştır.⁷⁷⁶

Askeri darbenin ardından Seleka Örgütü, OAC'de kontrol altında tuttuğu alanı genişletmek için özellikle eski Devlet Başkanı Bozize'yi destekleyenlerin ve onun mensubu olduğu Gbaya kabilesinin yaşadığı bölgelerdeki direnişi bastırmaya çalışmıştır. Seleka milisleri, bu bölgelerde yaşayan sivillere karşı sık sık öldürme, ırza geçme ve yaralama fiillerini işlemiş; buralarda yaşayan halkın mallarını yağmalamış ve mülklerini yok etmiştir. Seleka milislerinin işlemiş olduğu bu fiiller için yapılan eleştiriler üzerine devlet başkanı Djotodia, 2013 yılı Eylül ayında Seleka'yı feshettiğini ve birkaç bin eski üyesinin OAC Ordusu'na katılacağını açıklamış fakat buna rağmen Seleka, saldırılarına devam ederek fiilen varlığını sürdürmüştür. Bunun sonucunda Seleka'nın yönetimine karşı direniş gösteren Anti-Balaka adlı bir örgüt ortaya çıkmıştır.⁷⁷⁷

Seleka'nın ülkede daha fazla alanı kontrol etmesini engellemek için Bozize tarafından kurulan Anti-Balaka⁷⁷⁸ Örgütü, Müslümanlara karşı şiddet hareketlerine başlamıştır.⁷⁷⁹ Bozize; iktidarı tekrar ele geçirmek için Orta Afrika Silahlı Kuvvetleri'nden (FACA) eski askerler, eski jandarmalar, siyasetçiler ve yakın çevresindekilerle birlikte Haziran 2013 tarihinde Kamerun'da bir araya gelmiştir. Çoğunluğu Bozize'nin kabilesine (Gbaya) mensup kişilerin katıldığı bu toplantıda, 5 Aralık 2013'te Bangui'ye

⁷⁷⁶ Doğan, Melisa; Orta Afrika Cumhuriyeti: 2013 İç Savaşı (Seleka ve Anti-Balaka Çatışmaları), 29.06.2020, <https://www.akem.org.tr/post/makale-orta-afrika-cumhuriyeti-2013-i-%C3%A7-sava%C5%9F%C4%B1-s%C3%A9l%C3%A9ka-ve-anti-balaka-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fma-lar%C4%B1>, ET: 13.02.2022.

⁷⁷⁷ Bkz. https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/art_53_1_report_car_ii_24sep14.pdf, ET: 13.02.2022.

⁷⁷⁸ Anti-Balaka, mahalli dilde “pala/balta karşıtı” manasına gelmektedir. Bkz. Doğan, M.; a.g.m., ET: 13.02.2022.

⁷⁷⁹ Sıradağ; a.g.m., s.61.

saldırma ve halihazırda ülkenin batısında mevcut bulunan Bozize destekçileriyle birleşme kararı alınmıştır.⁷⁸⁰

Anti-Balaka, 5 Aralık 2013 tarihinde başkent Bangui'ye saldırmıştır. Saldırıların başlamasıyla birlikte Bangui'de yaşayan Müslümanların çoğu, komşu ülkelere ve ülke içindeki güvenli alanlara (Bangui Havalimanı, camiler, uluslararası kuvvetlerin üsleri gibi) sığınmıştır. Seleka milisleri ise büyük oranda ülkenin doğusuna çekilmiştir. Bangui'de ve ülkenin batısında kalan Müslümanlar, Anti-Balaka güçlerinin ırza geçme, öldürme ve insanlık dışı eylemlerine maruz kalmıştır. Bu olaylar sonucunda ülke, geniş çapta ikiye bölünmüş ve bazı Seleka taraftarları, ülkenin kalıcı olarak bölünmesi çağrısında bulunmuştur. Öte yandan bazı Anti-Balaka üyelerinin Müslümanlara karşı nefret söyleminde bulunduğu ve bunun bir etnik temizlik olduğu dile getirilmiştir.⁷⁸¹ BM'ye göre Bangui'ye yapılan bu saldırıda en az 1.000 insan hayatını kaybetmiş ve onlarca kişi ise yaralanmıştır.⁷⁸²

Djotodia, ülkede meydana gelen şiddet olaylarına ve başta Fransa olmak üzere uluslararası toplumdan gelen baskılara daha fazla dayanamayarak 2014 yılının Ocak ayında Çad'da düzenlenen bir toplantıda istifa ettiğini açıklamış ve ülkeden ayrılmıştır. Onun yerine 23 Ocak 2014 tarihinde Bangui Belediye Başkanı Catherine Samba-Panza, geçici devlet başkanı olarak atanmıştır. Onun başkanlığı döneminde de Anti-Balaka güçlerinin Müslümanlara yönelik saldırıları durmamış, aksine daha büyük bir alana yayılmıştır.⁷⁸³

Ülkede yaşanan iç savaş sebebiyle binlerce Müslüman, Çad ve Kamerun'a sığınmıştır. BM'ye göre 2013 yılının Aralık ayından 2014'ün sonuna kadar yaklaşık 800.000 kişi ülke içinde yer değiştirmiş, 200.000 Müslüman da komşu ülkelere kaçmıştır.⁷⁸⁴

Yaşanan bu gelişmeler üzerine BM Güvenlik Konseyi, 5 Aralık 2013 tarihinde almış olduğu 2127 sayılı kararla OAC'deki uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hu-

⁷⁸⁰ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.264-265.

⁷⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/art_53_1_report_car_ii_24sep14.pdf, ET: 13.02.2022.

⁷⁸² Doğan, M.; a.g.m., ET: 13.02.2022.

⁷⁸³ Satılmış; a.g.m., s.8, ET: 13.02.2022.

⁷⁸⁴ Satılmış; a.g.m., s.9, ET: 13.02.2022. 2014 yılı Şubat ayından itibaren yaklaşık 100.000 Müslüman; can güvenliği olmadığından komşu ülkelere sığınmış, ülke içinde 1 milyona yakın kişi yerlerinden edilmiş ve nüfusun yarısından fazlası yardıma muhtaç hale gelmiştir. Bkz. Doğan, M.; a.g.m., ET: 13.02.2022.

kuku ihlallerini araştırmak üzere Genel Sekreterden bir uluslararası soruşturma komisyonu kurmasını istemiştir. Ayrıca Genel Sekreter, bu kararın kabulünden altı ay ve bir yıl sonra soruşturma komisyonun tespitleri hakkında BM Güvenlik Konseyi'ne rapor verecektir.⁷⁸⁵

Genel Sekreter tarafından seçilen Fatimata M'Baye, Philip Alston ve Bernard A. Muna'nın oluşturduğu Uluslararası Soruşturma Komisyonu, Nisan 2014'te çalışmalarına başlamıştır. Komisyon, büyük ölçüde Bangui ve ülkenin batısında meydana gelen ihlaller ve suistimallerle ilgili olarak inceleme yürütmüştür. Soruşturmacılar; fail olduğu iddia edilen kişiler, tanıklar, mağdurlar ve akrabalarıyla görüşmek için 15 şehri ve Bangui çevresindeki köyleri ziyaret etmiştir. Soruşturma ekipleri, yüksek güvenlik riskleri nedeniyle ülkenin iç kısmına geçememiştir. Komisyon; devlet başkanı, Ulusal Geçiş Hükümetinin üyeleri, Bangui'deki diplomatik temsilciler, BM organları, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri, OAC'nin yargılama ve soruşturma birimleriyle görüşmeler yapmış ve hazırladığı raporunu 22 Aralık 2014 tarihinde Genel Sekretere sunmuştur.⁷⁸⁶ Raporda, katledilen insan sayısının tam olarak bilinmediği; Müslümanların ölümlerini hemen defnetmesi, çatışmalar devam ederken köyler ve ormanlardaki toplu mezarlara erişilememesi gibi nedenlerin bu konuda bilgi toplamayı güçleştirdiği ifade edilmiştir. Sadece kimlikleri tespit edilebilen ve tanıkların bulunduğu olaylara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.⁷⁸⁷

OAC Hükümeti, 30 Mayıs 2014 tarihinde UCM'ye başvurarak 1 Ağustos 2012'den bu yana ülkesinde meydana gelen şiddet olaylarının soruşturulmasını istemiştir. Hükümetin başvurusu üzerine harekete geçen UCM savcısı, 1 Ağustos 2012'den bu yana OAC'de işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili olarak 23 Eylül 2014 tarihinde soruşturma

⁷⁸⁵ United Nations Security Council S/RES/2127 (2013). Yine aynı kararda, 1 Ocak 2013'ten beri tüm tarafların OAC'deki uluslararası insancıl hukuk ihllalleri, uluslararası insan hakları hukuku ve insan hakları suistimallerinin raporlarını hemen incelemek, bilgi toplamak, bu gibi ihlallerin ve suistimallerin faillerini belirlemeye yardım etmek, onların muhtemel cezai sorumluluğuna işaret etmek ve sorumlu tutulmasını sağlamaya yardım etmek maksadıyla Genel Sekreterin, bir yılın ilk başlangıç dönemi için uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunda uzmanların dahil olduğu bir uluslararası soruşturma komisyonunu süratle kurması istenmiş olup tüm taraflar, böyle bir komisyonla tam iş birliği yapmaya çağırılmıştır. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/2127\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2127(2013)), ET: 26.02.2022.

⁷⁸⁶ Bkz. OAC Uluslararası Soruşturma Komisyonu Final Raporu; s.6, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_928.pdf, ET: 26.02.2022.

⁷⁸⁷ Doğan, M.; a.g.m., ET: 26.02.2022.

başlatmıştır.⁷⁸⁸ Savcı Fatou Bensouda, eldeki bilgilerin hem Seleka hem de Anti-Balaka örgütlerinin öldürme, ırza geçme, yağmalama, insani yardım misyonlarına saldırılar, 15 yaşından küçük çocukları çatışmalarda kullanma, nüfusun zorla yerinden edilmesi gibi savaş suçları ve insanlığa karşı suçları işlediğine ilişkin makul bir temel oluşturduğunu açıklamıştır.⁷⁸⁹ Bu soruşturma, Mahkemenin OAC ile ilgili açtığı ikinci soruşturmadır.

OAC ile ilgili açılan ikinci soruşturmada tutuklanan ilk kişi, FACA'da eski usta onbaşı olarak görev yapmış ve parlamentoda milletvekili olan Alfred Yekatom'dur. Mahkeme, Anti-Balaka örgütü içinde faaliyet gösteren 200'ü eski FACA üyesi yaklaşık 3.000 kişilik bir gruba komuta eden Yekatom'un, 5 Aralık 2013 ila Ağustos 2014 tarihleri arasında Bangui ve Lobaye'de insanlığa karşı suçlar (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlüklerden başka biçimlerde mahrum etme, işkence, zulüm, kişilerin zorla kaybedilmesi ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçları (öldürme, zalimane muamele, işkence ve sakat bırakma; sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi; dini amaçlarla kullanılan binalara saldırı düzenlenmesi; 15 yaşından küçük çocukların çatışmalarda aktif olarak kullanılması; askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi ve düşman mallarının imha edilmesi) işlediği iddiasıyla 11 Kasım 2018 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁷⁹⁰ Yekatom, 17 Kasım 2018 tarihinde OAC makamları tarafından Mahkemeye teslim edilmiştir.⁷⁹¹

Savcı, Yekatom hakkındaki iddianameyi hazırladıktan sonra onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme; 11 Aralık 2019 tarihinde verdiği kararıyla Yekatom'a yöneltilen suçlamaları kısmen onaylamış, iddianamede gösterilen delillerle desteklenmeyen suçlamaları ise onaylamayı reddetmiştir.⁷⁹² Savcının, kararın yeniden

⁷⁸⁸ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/yekatom-nga%C3%AFssoEn.pdf>, ET: 26.02.2022.

⁷⁸⁹ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII>, ET: 26.02.2022.

⁷⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssoEn>, ET: 27.02.2022. Ayrıca tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2018_05412.PDF, ET: 27.02.2022.

⁷⁹¹ <https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-alfred-yekatom-surrendered-icc-crimes-against-humanity>, ET: 27.02.2022.

⁷⁹² Kararda; Yekatom'un, insanlığa karşı suçları (öldürme, nüfusun zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, işkence, zulüm ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçlarını (sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi; askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi; dini amaçlarla kullanılan binalara saldırı düzenlenmesi; 15 yaşından küçük çocukların çatışmalarda aktif olarak kullanılması; zalimane muamele, işkence ve öldürme) OAC'nin çeşitli yerlerinde (Cattin de dahil olmak

gözden geçirilmesi veya alternatif olarak temyize götürülmesine ilişkin talebi, Mahkeme tarafından 11 Mart 2020 tarihinde reddedilmiş ve Yekatom'un yargılanmasına başlanmıştır. Yekatom hakkında açılan davanın ilk duruşması 16 Şubat 2021 tarihinde yapılmış olup Mahkemece henüz nihai bir karar verilmemiştir.⁷⁹³

OAC ile ilgili açılan ikinci soruşturmada tutuklanan ikinci kişi, Anti-Balaka'nın en kıdemli Lideri ve Ulusal Genel Koordinatörü olan Patrice-Edouard Ngaïssona'dır. Mahkeme; Ngaïssona'nın 5 Aralık 2013 ila Aralık 2014 tarihleri arasında Bangui, Bos-sango, Lobaye, Yaloke, Gaga, Boda, Carnot, Berberati ve Bossemptele dahil olmak üzere OAC'nin muhtelif yerlerinde insanlığa karşı suçlar (öldürme, toplu yok etme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, işkence, zulüm, kişilerin zorla kaybedilmesi ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçlarını (öldürme, zalimane muamele, işkence ve sakat bırakma; sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi; insani yardımda bulunan personele, araçlara, tesislere, malzemeye ve birimlere karşı kasten saldırı düzenlenmesi; düşman mallarının imha edilmesi veya bu mallara elkonulması; dini amaçla kullanılan binalara bilerek saldırı düzenlenmesi; yağmalama; 15 yaşından küçük çocukların çatışmalarda aktif olarak kullanılması; askeri nedenler gerektirmedikçe sivililerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi) işlediği iddiasıyla 7 Aralık 2018 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁷⁹⁴ Fransa tarafından 12 Aralık 2018 tarihinde tutuklanan Ngaïssona, yasal işlemlerin tamamlanmasını müteakiben 23 Ocak 2019 tarihinde UCM'nin Gözaltı Merkezine nakledilmiştir.⁷⁹⁵

Savcı, Ngaïssona hakkındaki iddianameyi hazırladıktan sonra onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 11 Aralık 2019 tarihinde verdiği kararıyla Ngaïssona'ya yöneltilen suçlamaları kısmen onaylamış, savcı tarafından sunulan delillerle

üzere Bangui; Boeing; Yamwara Okulu; Sekia, Ndangala, Bimon, Kapou, Bossongo, Pissa, Mbaiki'yi içeren Point Kilometre 9-Mbaiki çevresi) başkalarıyla birlikte veya başkaları aracılığıyla işlediğine yahut işlenmesini emrettiğine inanmak için önemli sebepler bulunduğu tespit edildiği yazılıdır. Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_01948.PDF, ET: 27.02.2022.

⁷⁹³ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona>, ET: 27.02.2022. Savcının talebi hakkında bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_00763.PDF, ET: 27.02.2022. Savcının talebini reddeden Mahkemenin kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00953.PDF, ET: 27.02.2022.

⁷⁹⁴ Tutuklama kararı için bkz. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_05929.PDF, ET: 27.02.2022. Ayrıca bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-patrice-edouard-ngaissona-arrested-crimes-against>, ET: 27.02.2022.

⁷⁹⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona>, ET: 27.02.2022.

desteklenmeyen suçlamaları ise onaylamayı reddetmiştir.⁷⁹⁶ Savcının, kararın yeniden gözden geçirilmesi veya alternatif olarak temyize götürülmesine ilişkin talebi, Mahkeme tarafından 11 Mart 2020 tarihinde reddedilmiş ve Ngaïssona'nın yargılanmasına başlanmıştır. Ngaïssona hakkında açılan davanın ilk duruşması 16 Şubat 2021 tarihinde yapılmış olup Mahkemece henüz nihai bir karar verilmemiştir.⁷⁹⁷

OAC ile ilgili açılan ikinci soruşturmada tutuklanan üçüncü kişi, Seleka Örgütünün üst düzey bir üyesi olan Mahamat Said Abdel Kani'dir.⁷⁹⁸ Mahkeme, Seleka Komutanı olan Said'in 12 Nisan 2013 ile 27 Kasım 2013 tarihleri arasında Bangui'deki Eşkiyalığın Bastırılması Merkez Ofisi (OCRB) ve Demokratik Başarıları Savunma Olağanüstü Komitesi (CEDAD) gözaltı merkezlerinde, insanlığa karşı suçlar (uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, işkence, zulüm, kişilerin zorla kaybedilmesi ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçları (işkence ve zalimane muamele) işlediği iddiasıyla 7 Ocak 2019 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir. Mahkemeye göre Said; 12 Nisan ile 22 Ağustos 2013 arasında OCRB'de, 22 Ağustos ile 27 Kasım 2013 tarihleri arasında CEDAD'da görevliyken başkalarıyla birlikte veya onlar aracılığıyla savaş suçları ve insanlığa karşı suçları işlemekten sorumludur. Bu konuda emir vermiş veya istekte bulunmuş ya da teşvik etmiştir. Suç işlenmesine yardım etmiş veya başka bir

⁷⁹⁶ Kararda; Ngaïssona'nın, insanlığa karşı suçların (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, işkence, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, ırza geçme, zulüm ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçlarının (yağmalama; ırza geçme; düşman mallarının imha edilmesi; zalimane muamele, işkence ve öldürme; sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi; askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi ve dini amaçla kullanılan binalara bilerek saldırı düzenlenmesi) OAC'nin çeşitli yerlerinde (Cattin de dahil olmak üzere Bangui, Boeing, Bossangoa, Yamwara Okulu; Sekia, Ndangala, Bimon, Kapou, Bossongo, Pissa, Mbaiki'yi içeren Point Kilometre 9-Mbaiki çevresi) işlenmesine yardım, yataklık veya başka bir şekilde yardım etmekten ya da Statü'nün 25. maddesinin 3-d bendi uyarınca ortak bir amaçla hareket eden bir grup kişi tarafından bu suçların işlenmesine bir şekilde katkıda bulunmaktan sorumlu olduğuna inanmak için önemli sebeplerin var olduğunun tespit edildiği belirtilmiştir. Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_01948.PDF, ET: 27.02.2022.

⁷⁹⁷ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona>, ET: 27.02.2022.

⁷⁹⁸ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/saidENG.pdf>, ET: 27.02.2022.

şekilde katkıda bulunmuş ya da suç işlenmesini kışkırtmıştır.⁷⁹⁹ Said, OAC makamları tarafından 24 Ocak 2021 tarihinde Mahkemeye teslim edilmiştir.⁸⁰⁰

Savcı, Said'e isnat etmiş olduğu suçların yer aldığı iddianameyi hazırladıktan sonra onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 9 Aralık 2021 tarihinde verdiği kararıyla Said'e yöneltilen suçlamaların bir kısmını onaylamış, geriye kalanını ise onaylamamıştır.⁸⁰¹ Mahkemece, Said'in yargılanacağı ilk duruşmanın 26 Eylül 2022 tarihinde yapılması planlanmaktadır.⁸⁰²

OAC ile ilgili açılan ikinci soruşturmada tutuklanan üçüncü kişi, Anti-Balaka'nın Ulusal Operasyon Koordinatörü olan Maxime Jeoffroy Eli Mokom Gawaka'dır. Mahkeme; Mokom'un 5 Aralık 2013 ila Aralık 2014 tarihleri arasında Bangui, Bossangoa, Lobaye, Yaloke, Gaga, Boda, Carnot, Berberati ve Bossemptele dahil olmak üzere OAC'nin muhtelif yerlerinde insanlığa karşı suçlar (öldürme, toplu yok etme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, işkence, zulüm, kişilerin zorla kaybedilmesi ve diğer insanlık dışı eylemler) ve savaş suçlarını (öldürme, zalimane muamele, işkence ve sakat bırakma; sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi; insani yardımda bulunan personele, araçlara, tesislere, malzemeye ve

⁷⁹⁹ Eşkiyalığın Bastırılması Merkez Ofisi (OCRB), OAC ulusal polis teşkilatının önceden var olan bir birimidir. Profesyonel polis memurları orada görev yaparken Seleka, tüm kompleksin güvenliğinden sorumluydu. Demokratik Başarıları Savunma Olağanüstü Komitesi (CEDAD), Djotodia'nın yeni Hükümeti'ne bir istihbarat bürosu olarak hizmet etmek için 25 Mayıs 2013 tarihinde devlet başkanlığı kararnamesiyle oluşturulmuştur. CEDAD, bir Seleka üssü ve gizli bir gözaltı mahalli olarak kullanılmıştır. OCRB'ye benzer bir şekilde örgütlenmiş olup Seleka'nın aksine silahlara sahip değildi. Bozize'nin şüpheli destekçileri; tutuklanmış veya kaçırılmış, bunların bazıları daha sonradan öldürülmüş, OCRB ve CEDAD gibi gözaltı yerlerinde hapsedilmiş ve işkence görmüştür. Said, 12 Nisan 2013'ten OCRB'nin kapandığı 22 Ağustos 2013 tarihine kadar komutan ve en üst düzey Seleka üyesi olarak OCRB'de, daha sonra ise operasyon komutanı olarak CEDAD'da görev yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01345.PDF, ET: 02.03.2022.

⁸⁰⁰ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/icc-concludes-confirmation-charges-hearing-said-case>, ET: 03.03.2022.

⁸⁰¹ Savcı; Bangui'deki CEDAD yerleşkesinde işlendiği iddia edilen işkence, zalimane muamele, diğer insanlık dışı eylemler, insan onuruna hakaret, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, zulüm suçlarından Said'in sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Savcılığa göre Eylül ortası ile 8 Kasım 2013 arasında 1'i kadın 33 Bozize destekçisi, sorgulandığı ve çoğu kez ciddi şekilde kötü muamele gördüğü CEDAD yerleşkesinde gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. Savcılık, CEDAD yerleşkesinde işlendiği iddia edilen suçlarla irtibatlı 15 olayı özet halinde listelemiştir. Mahkeme ise Eylül ortası ile 8 Kasım 2013 arasında Bangui'deki CEDAD yerleşkesinde işlendiği iddia edilen suçlarla Said arasında bir bağlantının olduğunu Savcılığın ispatlayamadığını belirterek iddianamenin bu kısmı yönünden şüpheliye yöneltilen suçlamaları kabul etmemiştir. Mahkeme; isnat edilen suçlardan Said'in cezai sorumluluğunun bulunduğuna inanmak için Savcılığın önemli gerekçeler bulamadığı sonucuna varmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.icc-cpi.int/Pages/record.aspx?docNo=ICC-01/14-01/21-218-Red#_blank, ET: 04.03.2022.

⁸⁰² Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/said>, ET: 04.03.2022.

birimlere karşı kasten saldırı düzenlenmesi; düşman mallarının imha edilmesi veya bu mallara elkonulması; dini amaçla kullanılan binalara bilerek saldırı düzenlenmesi; yağmalama; 15 yaşından küçük çocukların çatışmalarda aktif olarak kullanılması; askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi) işlediği iddiasıyla 10 Aralık 2018 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir.⁸⁰³ Mokom, Çad'ın yetkili mercileri tarafından 14 Mart 2022 tarihinde Mahkemeye teslim edilmiştir.⁸⁰⁴ Savcılığın Mokom'a yönelttiği suçlamaların onaylanmasına ilişkin duruşmanın Mahkemece, 31 Ocak 2023'te yapılması planlanmaktadır.⁸⁰⁵

Ülkede yaşanan şiddet olaylarında ölenlerin sayısı 2012 yılına kadar düşük bir seviyede kalmış, bu tarihten sonra etnik ve dini saiklerin de işin içine dahil olmasıyla çatışma ve çatışmaya bağlı ölümlerde bir artış görülmüştür. Bu da Mahkemenin, ülke üzerinde caydırıcı bir etki meydana getirmediğini bize göstermektedir.⁸⁰⁶

2.5. Kenya

Kenya, Doğu Afrika'da yer almaktadır. Hint Okyanusu'na 500 km'yi aşan bir kıyısı bulunan ülke; kuzeyden Etiyopya, kuzeybatıdan Güney Sudan, batıdan Uganda, güneybatıdan Tanzanya ve doğudan Somali'yle sınır komşusudur. Başkenti Nairobi olan ülkede, Svahili ve İngilizce resmi dil olarak kabul edilmiştir. 1895 yılında İngiltere tarafından sömürge yapılan Kenya, 12 Aralık 1963 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır.⁸⁰⁷

Ülkenin nüfusu 54,6 milyondur. Kikuyu, Kalenjin, Luo gibi birçok etnik grubu bünyesinde barındıran ülkedeki nüfusun çoğunluğu Hristiyan, kalanı ise Müslüman ve diğer dinlere mensuptur.⁸⁰⁸

⁸⁰³ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/carII/mokom>, ET: 22.03.2022. Tutuklama kararının metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2022_02267.PDF, ET: 22.03.2022.

⁸⁰⁴ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-maxime-jeoffroy-eli-mokom-gawaka-surrendered-icc-crimes>, ET: 22.03.2022.

⁸⁰⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/maxime-jeoffroy-eli-mokom-gawaka-makes-first-appearance-icc-confirmation-charges-hearing>, ET: 22.03.2022.

⁸⁰⁶ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.263.

⁸⁰⁷ Kavas, Ahmet; "Kenya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2002, C 25, s.256-257.

⁸⁰⁸ Nüfusu oluşturan etnik gruplar şunlardır: Kikuyu (%17,1), Kisii (%5,7), Maasai (%2,5), Turkana (%2,1), Meru (%4,2), Kamba (%9,8), Luhya (%14,3), Kalenjin (%13,4), Luo (%10,7), Mijikenda (%5,2) ve diğerleri (%8,2). Kenya halkının %85,5'i Hristiyan, %10,9'u Müslüman ve %1,8'i ise diğer dinlere mensuptur. Bkz. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kenya/#people-and-society>, ET: 20.03.2022.

Kenya bağımsız olduktan sonra 1964 yılında Jomo Kenyatta, devlet başkanlığı görevine seçilmiştir. Kenyatta, 1969 ve 1974 yıllarında yapılan seçimleri de kazanmış ve 1978'e kadar ülkeyi idare etmiştir. Kenyatta'nın 1978 yılında ölmesi üzerine Daniel Arap Moi, ülkenin yeni devlet başkanı olmuştur.⁸⁰⁹

Kenyatta; iktidarda kaldığı süre boyunca devletin önemli kademelerine kendi kabilesi olan Kikuyulardan yönetici atamış ve bu durum, ülkede hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Moi, devlet başkanı olunca ülkenin en kalabalık kabilelerinden olan Luoları destekleyerek Kikuyuların devletteki etkisini kırmaya çalışmıştır.⁸¹⁰

Moi, 1982 yılında anayasayı değiştirerek iktidardaki Kenya Afrika Ulusal Birliği'ni (KANU) ülkenin tek yasal partisi haline getirmiştir. Fakat Batılı ülkelere mali yardım alabilmek için onların siyasi reform taleplerine daha fazla direnemeyen Moi, 1991 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle Kenya'nın çok partili siyasi hayata geçmesini sağlamıştır. 1992 ve 1997 yıllarında yapılan seçimleri kazanarak devlet başkanı olmuşsa da 2002 yılında yapılan seçimlerde aday olmamıştır.⁸¹¹

Bir dönem Moi'nin yardımcılığını yapan Mwai Kibaki, muhalefet partilerinin bir araya gelerek oluşturduğu Ulusal Gökkuşuğu Koalisyonu'nun (NARC) adayı olarak girdiği 2002 seçimlerini kazanmış ve ülkenin yeni devlet başkanı olmuştur. Yolsuzluklarla mücadele edeceğini söyleyerek iktidara gelen Kibaki, bu vaadinde pek başarılı olamamıştır. Zira ilerleyen zaman içinde Kibaki'nin yakın çevresinin ve üst düzey devlet yetkililerinin yolsuzluğa karıştığına ilişkin iddialar ortaya atılmıştır. Öte yandan Hükümetin hazırlamış olduğu yeni anayasa taslağında devlet başkanının yetkileri tartışmalara sebep olmuş, daha önceden tavsiye edilmesine rağmen taslakta başbakanlığa yer verilmemiştir. Bunun üzerine NARC'nin kurucularından Raila Odinga, hem Kibaki'ye hem de bu anayasa taslağına karşı Turuncu Demokrasi Hareketi'ni (ODM) başlatmıştır. Yeni anayasa taslağı, 2005 yılının Kasım ayında yapılan referandumda halkın %58'inin oyuyla reddedilince Kibaki, kendisine muhalefet eden bakanların da yer aldığı hükümeti feshetmiş ve yeni bir hükümet kurmuştur.⁸¹²

⁸⁰⁹ Kavas; "Kenya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s.257.

⁸¹⁰ Öztürk, Hasan; Kenya'da Neler Oluyor?, 8.01.2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/752/kenyada_neler_oluyor, ET: 20.03.2022.

⁸¹¹ Bkz. <https://www.britannica.com/place/Kenya/Mois-rule>, ET: 20.03.2022.

⁸¹² Öztürk, H.; a.g.m., ET: 20.03.2022. 2005 yılında yapılan anayasa referandumuyla birlikte Kibaki Hükümeti'yle ilişkileri bozulan NARC'nin üyeleri, Odinga'nın liderliğinde çoğunlukla Luo, Luhya,

Kibaki, 2007 yılının Aralık ayında yapılan devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerine, daha önce NARC koalisyonuna katılmış bazı siyasi partilerin yer aldığı Ulusal Birlik Partisi (PNU) adında yeni bir koalisyon kurarak hazırlanmıştır. Bu seçimlerde Kibaki'nin en büyük rakibi ise ODM'nin Lideri Odinga olmuştur. Rekord sayıda seçmenin oy kullandığı seçimlerde, Kenya'nın tarihindeki birbirine en yakın sonuçlar elde edilmiştir.⁸¹³ Geçici sonuçlar, Odinga'nın seçimi kazandığını gösterirken seçime ilişkin nihai sonuçlar gecikmeli olarak açıklanmış ve Kibaki'nin az bir farkla seçimi kazandığı ilan edilmiştir.⁸¹⁴ 27 Aralık 2007 tarihinde yapılan seçimlerden iki gün sonra ODM, zaferini ilan etmişse de Kenya Seçim Komisyonu, 30 Aralık'ta bir açıklama yaparak Kibaki'nin 230 bin farkla seçimi kazandığını bildirmiştir.⁸¹⁵

Ana muhalefetteki ODM'nin Lideri Odinga, 1 milyon oy farkıyla seçimi açık ara önde götürürken oy sayımının bitmesine birkaç saat kala PNU Lideri mevcut başkan Kibaki için birdenbire oylar ortaya çıkmaya başlamış ve seçime hile karıştırıldığına yönelik iddialar, geniş çaplı şiddet olaylarına yol açmıştır. Seçimi kaybeden Odinga taraftarları; Kikuyulara ve PNU'yu desteklediği anlaşılan kişilere saldırmış, Kibaki'nin destekçileri ise misilleme olarak muhalefet partisi ODM'nin taraftarları olarak görülen Kalenjin, Luo ve Luhya kabilelerinin mensuplarını hedef almıştır. Aralık 2007'den Şubat 2008'e kadar devam eden şiddet olaylarında 1.133 ila 1.220 arasında insan öldürülmüş, 300 binden fazla kişi ise yaşadığı yeri terketmek zorunda kalmıştır.⁸¹⁶

Kalenjin kabileleriyle Kenya'nın sahil kesimi tarafından desteklenen çok etnik yapılı bir ittifak kurmuştur. NARC'nin kalan üyeleri ve diğer partiler ise Kibaki'nin önderliğinde, Kikuyuların ve Kenya'nın iç bölgelerinin desteklediği PNU'yu kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Khadiagala, Gilbert M.; *'Regionalism and conflict resolution: Lessons from the Kenyan crisis'*, Journal of Contemporary African Studies, Yıl: 2009, C 27, S:3, s.435.

⁸¹³ Bkz. <https://www.britannica.com/place/Kenya/Kenya-in-the-21st-century>, ET: 21.03.2022.

⁸¹⁴ Odinga; seçim sonuçlarına hemen itiraz etmiş ve uluslararası gözlemciler, nihai sonuçların geçerliliğini sorgulamaya başlamıştır. Ülke genelinde başlayan protestolar, Kenya'nın birçok etnik grubu arasında korkunç şiddet olaylarına dönüşmüştür. Bu grupların en dikkat çekenleri Kikuyu (Kibaki'nin kabilesi), Luo (Odinga'nın kabilesi) ve Kalenjindir. Çıkan olaylarda her üç etnik grup da hem mağdur hem faildir. Kibaki ve Odinga arasında başlayan siyasi kriz, hemen çözüme kavuşturulmadığı için seçimlerden sonra 1.000'den fazla insan ölmüş, 600 binden fazla kişi ise yerinden edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/place/Kenya/Kenya-in-the-21st-century>, ET: 21.03.2022.

⁸¹⁵ Bkz. <https://www.aljazeera.com/features/2013/3/3/kenya-what-went-wrong-in-2007>, ET: 21.03.2022.

⁸¹⁶ Koenig, Alexa/Stover, Eric/Smith Cody, Stephen; *The Victims' Court: A Study of 622 Victim Participants at the International Criminal Court*, UC Berkeley School of Law Human Rights Center, Berkeley, 2015, s.472.

Seçim sonrası çıkan halk ayaklanması, ülkenin tamamına yayılırken gençlerden oluşan eteler, Kenya'daki birçok gecekondlu mahallesini dolaşarak evleri ateşe vermiştir. Yaşanan kaos sırasında elinde silah olmayan birçok protestocunun, polis tarafından vurulduğuna ilişkin haberler ortaya atılmıştır. 1 Ocak 2008 tarihinde Kuzey Eldoret bölgesinde, çoğunluğu Kikuyu kabilesine mensup kadın ve çocukların bulunduğu bir kilise yakılmıştır.⁸¹⁷ ülkenin batısındaki Elgon Dağı'nın bulunduğu bölgede meydana gelen olaylarda kadınlara yönelik yoğun cinsel saldırı fiili işlenmiş, evleri yakılan halk göç etmek zorunda kalmıştır.⁸¹⁸

AfB, seçimlerden sonra yaşanan kaotik duruma müdahil olmuş ve BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan başkanlığında bir heyeti Kenya'ya göndermiştir. Annan, atışmanın taraflarıyla görüşmeler yaparak Kenya'daki siyasi krizi sona erdirmiştir. Görüşmeler sonucunda Kibaki, rakibi Odinga'nın başbakan olmasını kabul etmiştir. Öte yandan seçim sonrasında ülkede yaşanan olayları araştırmak için bir komisyon kurulmuştur.⁸¹⁹ Kenya Hükümeti tarafından kurulan bu komisyonun resmi adı, Seçim Sonrası şiddete İlişkin Uluslararası Soruştırma Komisyonu'dur (CIPEV). Kenya Temyiz Mahkemesi hakimi Philip Waki'nin başkanlığını yaptėı komisyon, daha çok Waki Komisyonu olarak tanınmıştır. Waki Komisyonu; seçimden sonra meydana gelen şiddetin faillerini soruştırmak ve kovuştırmak amacıyla özel bir mahkeme kurulması gerektiğini savunan bir rapor hazırlamış, böyle bir mahkemenin kurulamaması halinde ise toplanan tüm delillerin, st düzey fail olduğundan şüphelenilen kişilerin isimleriyle birlikte UCM'ye iletileceğini açıklamıştır.⁸²⁰

Waki Komisyonu, şiddet olaylarından birinci derecede sorumlu görülen kişilerin isimlerini gizli bir zarf içinde Hkmete bildirmiş ve soruşturmanın genişletilmesini tavsiye etmiştir. Komisyon ayrıca, seçim sonrasında yaşanan şiddeti soruştırmak için

⁸¹⁷ 2007 yılı itibariyle halkın elinde az sayında silah bulunduğundan seçimlerin akabinde meydana gelen şiddet olaylarında pek çok insan, pala kullanılarak ldrlmştir. Bkz. <https://www.aljazeera.com/features/2013/3/3/kenya-what-went-wrong-in-2007>, ET: 22.03.2022. Eldoret şehrinin kırsal Kiambaa bölgesinde bulunan kilisede, biri engelli kadın olmak üzere toplam 30 kişi diri diri yakılmıştır. Bkz. <https://www.hrw.org/report/2008/03/16/ballots-bullets/organized-political-violence-and-kenyas-crisis-governance>, ET: 22.03.2022.

⁸¹⁸ Aksoy; a.g.m., s.12, ET: 22.03.2022.

⁸¹⁹ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi, s.268-269.

⁸²⁰ özel mahkemenin kurulmasına ilişkin kanun teklifinin, Kenya Meclisi tarafından  kez reddedilmesi üzerine komisyonun topladığı geniş çaplı belgeler UCM savcısına gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koenig/Stover/Smith Cody; a.g.e., s.47.

Kenya Hükümeti'nin özel bir ulusal mekanizma kurmasını, bunun gerçekleştirilememesi halinde ise Kenya'daki durumun UCM'ye havale edilmesinin düşünülmesini önermiştir. Kenya Meclisi, 2009 yılının Şubat ayında özel bir mahkeme kurulmasını içeren yasa tasarısını reddetmiş ve koalisyon Hükümeti, bu konuda başka bir eylemde bulunmamıştır.⁸²¹ Bunun üzerine Waki Komisyonu, 2007 yılının Aralık ayında yapılan seçimlerden sonra Kenya genelinde çıkan şiddet olaylarına ilişkin olarak elde ettiği delilleri ve olaylarda sorumluluğu bulunanların isimlerini 16 Temmuz 2009 tarihinde UCM'ye bildirmiştir.⁸²²

Savcı Ocampo, 27 Aralık 2007 tarihinde Kenya'da yapılan milletvekilliği ve devlet başkanlığı seçimlerinden sonra yaşanan şiddet olaylarıyla ilgili olarak 5 Kasım 2009 tarihinde Statü'nün 15. maddesi uyarınca re'sen (*proprio motu*) soruşturma başlatmıştır. Savcı, yaptığı ön inceleme neticesinde 27 Aralık 2007 ila 28 Şubat 2008 tarihleri arasında Kenya'da 1.220'ye yakın insanın öldürüldüğünü, 3.561 kişinin yaralandığını, 350 bini aşkın kişinin yerinden edildiğini, kayıt altına alınmış 900'den fazla ırza geçme ve cinsel şiddet vakasının yaşandığını, bu olayların özellikle 6 eyaletteki (Nairobi, Sahil, Batı, Nyanza, Rift Vadisi, Merkez) 136 seçim bölgesini etkilediğini tespit ederek soruşturmanın derinleştirilmesi için makul temeller olduğuna karar vermiş ve 26 Kasım 2009 tarihinde Ön Yargılama Dairesinden soruşturma yetkisi talebinde bulunmuştur. Ön Yargılama Dairesi, 31 Mart 2010 tarihli kararıyla Savcının talebini kabul ederek 1 Haziran 2005 ile 29 Kasım 2009 tarihleri arasında Kenya topraklarında işlenen insanlığa karşı suçların soruşturulmasına izin vermiştir.⁸²³

Bu soruşturma, Mahkemenin faaliyete geçtiği tarihten bu yana savcının re'sen başlattığı ilk soruşturma olup toplamda 9 kişiyi (William Samoei Ruto, Joshua Arap Sang, Henry Kiprono Kosgey, Uhuru Muigai Kenyatta, Francis Kirimi Muthaura, Paul Gicheru, Mohammed Hussein Ali, Philip Kipkoech Bett ve Walter Osapiri Barasa) kapsamaktadır.⁸²⁴

⁸²¹ Kegoro, George; "On the Brink: Kenya and the International Criminal Court", Perspectives, Heinrich Böll Foundation Southern Africa, Cape Town, 2012, s.18.

⁸²² Aksoy; a.g.m., s.12, ET: 24.03.2022.

⁸²³ Mahkemeye göre 2007 seçimleri sonrasında yaşanan şiddet olayları, takriben Kenya'nın 8 eyaletinden 6'sındaki (Nairobi, Sahil, Batı, Nyanza, Rift Vadisi, Merkez) 136 seçim bölgesini etkilemiştir. Kenya, Statü'yü 15 Mart 2005 tarihinde onayladığından Statü, Kenya bakımından 1 Haziran 2005 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_02409.PDF, ET: 25.03.2022.

⁸²⁴ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya>, ET: 25.03.2022.

Mahkeme; Kenya Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji Bakanı ve aynı zamanda Kenya Meclisinde Kuzey Eldoret Milletvekili olan William Samoei Ruto hakkında, 2007 yılında Kenya’da yapılan seçimlerden sonra meydana gelen şiddet olayları sırasında işlenen insanlığa karşı suçlardan (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, zulüm) sorumlu olduğu iddiasıyla 8 Mart 2011 tarihinde celpname (çağrı kağıdı) çıkartılmasına karar vermiştir. Ruto, celpnameyi tebliğ aldıktan sonra 7 Nisan 2011 tarihinde gönüllü olarak Mahkemenin huzuruna çıkmıştır.⁸²⁵

Savcı, Ruto aleyhindeki suçlamaları içeren iddianameyi hazırladıktan sonra onaylamak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 23 Ocak 2012 tarihinde iddianameyi kabul etmiş ve böylece Ruto’nun yargılanmasına başlanmıştır.⁸²⁶ Yapılan yargılama sonucunda Mahkeme, 5 Nisan 2016 tarihinde Ruto’nun beraatine karar vermiştir.⁸²⁷

Yine Mahkeme, 2007 yılında yapılan seçimlerin ardından Kenya’da meydana gelen iç karışıklıklarda işlenen insanlığa karşı suçlarda (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, zulüm) sorumluluğu bulunduğu iddiasıyla Nairobi’de bulunan Kass FM isimli radyoda yönetici (yaşanan bu iç karışıklıklar sırasında radyo programcısı) olarak görev yapan Joshua Arap Sang için 8 Mart 2011 tarihinde celpname çıkartılmasına karar vermiştir. Celpname üzerine Sang, 7 Nisan 2011 tarihinde kendi isteğiyle Mahkemeye çıkmıştır.⁸²⁸

Savcılığın Sang’a isnat ettiği suçların yer aldığı iddianame, Mahkeme tarafından 23 Ocak 2012 tarihinde kabul edilmiş ve Sang’ın yargılanmasına başlanmıştır.⁸²⁹ Yargılama sonucunda Sang, 5 Nisan 2016 tarihinde üzerine atılı tüm suçlardan beraat etmiştir.⁸³⁰

⁸²⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang>, ET: 25.03.2022. Ruto’nun Joshua Arap Sang ve Henry Kiprono Kosgey ile birlikte bir suç organizasyonu kurduğu ve bu organizasyonun PNU destekçilerini öldürdüğü, yaşadıkları yerlerden zorla çıkardığı ve onlara işkence ettiği iddia edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tombul; a.g.m., s.155. Yazarın Notu: Ruto, Mahkemede yargılanması sürerken Kenya devlet başkan yardımcısı olmuştur.

⁸²⁶ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/RutoSangEng.pdf>, ET: 25.03.2022.

⁸²⁷ <https://www.icc-cpi.int/news/ruto-and-sang-case-icc-trial-chamber-va-terminates-case-without-pre-judice-re-prosecution>, ET: 25.03.2022.

⁸²⁸ <https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang?ln=fr>, ET: 25.03.2022. Sang’ın, program yaptığı radyoda Ruto ve Kosgey ile birlikte kurdukları suç organizasyonundan sıkça bahsederek nefret söylemlerinde bulunduğu iddia edilmiştir. Bkz. Tombul; a.g.m., s.155.

⁸²⁹ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/RutoSangEng.pdf>, ET: 25.03.2022.

⁸³⁰ Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_04384.PDF, ET: 25.03.2022.

Mahkeme; 2007 yılında Kenya’da yapılan seçimlerden sonra meydana gelen şiddet olaylarında bir grup insan tarafından Eldoret bölgesi (Huruma, Kiambaa, Kimumu, Langas ve Yamumbi’nin dahil olduğu), Kapsabet, Turbo ve Nandi Hills kasabalarında işlenen insanlığa karşı suçlardan (öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, zulüm) sorumlu olduğu iddiasıyla Kenya Sanayileşme Bakanı ve ODM Başkanı olan Henry Kiprono Kosgey (seçim sonrası şiddet sırasında Kenya Meclisinde Tinderet Milletvekili) hakkında 8 Mart 2011 tarihinde celpname çıkartılmasına karar vermiştir. Kosgey, celpnameyi tebellüğ ettikten sonra 7 Nisan 2011 tarihinde kendi isteğiyle Mahkemeye gelmiştir.⁸³¹

Savcının Kosgey’e yönelttiği suçlamalar, Mahkeme tarafından 23 Ocak 2012 tarihinde cezai sorumluluk açısından hukuken yeterli görülmeyle onaylanmamıştır. Böylece Kosgey’in Mahkemede yargılanması mümkün olmamıştır.⁸³²

Yine Mahkeme, Kenya Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı Uhuru Muigai Kenyatta için 2007 yılında yapılan seçimlerin ardından Kenya’da meydana gelen iç olaylarda insanlığa karşı suç (ırza geçme, zulüm, öldürme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli ve diğer insanlık dışı eylemler) işlediği iddiasıyla 8 Mart 2011 tarihinde celpname çıkartılmasına karar verilmiştir. Kenyatta, celpnameyi tebliğ aldıktan sonra 8 Nisan 2011 tarihinde gönüllü olarak Mahkemeye gelmiştir.⁸³³

Savcılık, Kenyatta hakkında hazırlanan iddianameyi onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 23 Ocak 2012 tarihinde iddianameyi kabul etmiş ve Kenyatta’yı yargılamaya başlamıştır.⁸³⁴ Tanıkların ifadelerini geri çekmesi üzerine savcı Bensouda, 4 Aralık 2014 tarihinde Mahkemeye başvurarak duruşmanın ertelenmesini

⁸³¹ Celpnamenin metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2011_02585.PDF, ET: 26.03.2022.

⁸³² Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_01004.PDF, ET: 26.03.2022.

⁸³³ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, ET: 26.03.2022. Kenyatta’nın, 2007’deki seçimlerin ardından Kikuyulardan oluşan bir suç çetesi olan Mungiki’yi harekete geçirdiği ve ODM taraftarlarına karşı düzenlediği saldırıları finanse ettiği iddia edilmiştir. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Uhuru-Kenyatta>, ET: 26.03.2022. Yazarın Notu: Kenyatta, Mahkemede yargılanması devam ederken Kenya devlet başkanı seçilmiştir.

⁸³⁴ 24 Ocak ila 28 Ocak 2008 tarihleri arasında Kenyatta’nın bağlantılı olduğu Mungiki suç örgütü, ODM’yi desteklediği düşünülen Kikuyu olmayan nüfusa (çoğunlukla Luo, Luhya ve Kalenjin etnik grupları) karşı Nakuru ve Naivasha’da yaygın ve sistematik bir saldırı düzenlemiştir. Saldırılarda çok sayıda insan öldürülmüş, ağır yaralanmış, tecavüze uğramış, binlerce kişi yerlerinden edilmiş ve bu kişilerin mülkleri yok edilmiştir. En azından Kasım 2007 ve Şubat 2008 arasında Kenyatta ve Mungiki suç örgütünün üyeleri, bu saldırıları gerçekleştirmek için müşterek bir plan hazırlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/KenyattaEng.pdf>, ET: 26.03.2022.

talep etmişse de bu talebi reddedilmiştir. Mahkeme, savcıya gönderdiği talimatta ya duruşmalara devam etmesini ya da suçlamaları geri çekmesini istemiştir. Bunun üzerine savcı, delillerin mevcut durumunu dikkate alarak 5 Aralık 2014 tarihinde Kenyatta aleyhindeki suçlamaları geri çektiğini bildirmiştir.⁸³⁵ Bunun üzerine Mahkeme, 13 Mart 2015 tarihinde Kenyatta hakkında yürütülen yargılama faaliyetinin sona erdirilmesine karar vermiştir.⁸³⁶

Mahkeme; Kenya Bakanlar Kurulu Sekreteri, Kamu Hizmeti Başkanı, Ulusal Güvenlik Danışma Komitesi Başkanı Francis Kirimi Muthaura hakkında 2007 yılında yapılan seçimlerin ardından Kenya’da meydana gelen şiddet olaylarında insanlığa karşı suç (nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, ırza geçme, zulüm, öldürme ve diğer insanlık dışı eylemler) işlediği iddiasıyla 8 Mart 2011 tarihinde celpname çıkartılmasına karar verilmiştir. Muthaura, celpnameyi tebliğ aldıktan sonra 8 Nisan 2011 tarihinde kendi isteğiyle Mahkemenin huzuruna çıkmıştır.⁸³⁷

Savcı, Muthaura’ya yönelttiği suçlamaların yer aldığı iddianameyi hazırladıktan sonra onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 23 Ocak 2012 tarihinde iddianameyi kabul etmiş ve Muthaura’yı yargılamaya başlamıştır.⁸³⁸ Savcı Bensouda, 11 Mart 2013 tarihinde Muthaura aleyhindeki suçlamaları geri çektiğini bildirmiştir.⁸³⁹ Bunun üzerine Mahkeme, 13 Mart 2015 tarihinde Muthaura aleyhine yürütülen kovuşturmanın sona erdirilmesine karar vermiştir.⁸⁴⁰

⁸³⁵ Bildirinin metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2014_09939.PDF, ET: 26.03.2022. Ayrıca bkz. <https://tr.euronews.com/2014/12/05/kenya-devlet-baskani-hakkindaki-dava-dustu>, ET: 26.03.2022.

⁸³⁶ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/kenyatta-case-trial-chamber-vb-terminates-proceedings>, ET: 26.03.2022.

⁸³⁷ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, ET: 27.03.2022.

⁸³⁸ Mahkeme; ODM taraftarlarına karşı 24 ve 28 Ocak 2008 tarihleri arasında Nakuru ve Naivasha’da veya çevresinde işlenen öldürme, nüfusun zorla yerinden edilmesi, ırza geçme, zulüm ve diğer insanlık dışı eylemlerde Muthaura’nın cezai sorumluluğuna inanmak için makul gerekçeler olduğuna karar vermiştir. Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_01006.PDF, ET: 27.03.2022.

⁸³⁹ Savcı Bensouda; Muthaura’nın eylemleri hakkında önemli deliller sağlayabilecek birkaç kişinin ölmesi, diğerlerinin tanıklık yapamayacak kadar korkmuş olması, Kenya Hükümeti’nin UCM Savcılığına önemli deliller sağlayamaması ve davaya ışık tutabilecek kilit tanıklarla Savcılığın temas kurmasına yardımcı olmaması, davadaki ana tanığın ifadesini geri çekmesi ve rüşvet aldığını itiraf etmesi üzerine Muthaura’ya isnat edilen suçlamaları geri çekmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-notice-withdraw-charges-against-mr-muthaura>, ET: 27.03.2022. Bildirinin metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2013_01871.PDF, ET: 27.03.2022.

⁸⁴⁰ Kararın metni için bkz. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2015_02842.PDF, ET: 27.03.2022.

Yine Mahkeme; Kenya Posta Kurumu Genel Müdürü (seçim sonrası şiddet sırasında Kenya Polis Müdürü) Mohammed Hussein Ali için 2007 yılında yapılan seçimlerin ardından Kenya’da meydana gelen şiddet olaylarında insanlığa karşı suç (nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, ırza geçme, zulüm, öldürme ve diğer insanlık dışı eylemler) işlediği iddiasıyla 8 Mart 2011 tarihinde celpname çıkartılmasına karar verilmiştir. Ali, celpnameyi tebliğ aldıktan sonra 8 Nisan 2011 tarihinde gönüllü olarak Mahkemeye gelmiştir. Savcının Ali’ye isnat ettiği suçlamalar, Mahkeme tarafından 23 Ocak 2012 tarihinde onaylanmadığından kovuşturma evresine geçilememiştir.⁸⁴¹

Mahkeme; Kenya vatandaşı avukat Paul Gicheru’nun, Kenya’daki duruma ilişkin olarak Statü’nün 70. maddesinde yer alan adaletin yürütülmesine yönelik suçları (bir tanığı maddi menfaat karşılığında etkilemek, bir tanığın hazır bulunmasına veya ifade vermesine engel olmak ya da müdahale etmek, bir tanığa ifade vermesi halinde gözdağı vermek veya delilleri karartmak ya da toplanmasına müdahil olmak) işlediği iddiasıyla 10 Mart 2015 tarihinde tutuklanmasına karar vermiştir. Gicheru, 2 Kasım 2020 tarihinde Hollanda makamlarına teslim olmuş ve gerekli yasal işlemlerin tamamlanmasının ardından 3 Kasım 2020’de UCM Gözaltı Merkezine nakledilmiştir.⁸⁴²

Savcı, Gicheru’ya yönettiği suçlamaların yer aldığı iddianameyi onaylanmak üzere Mahkemeye göndermiştir. Mahkeme, 1 Şubat 2021 tarihinde Gicheru’yu özgürlüğü kısıtlayan belirli koşullarla tahliye etmiştir.⁸⁴³ Mahkeme, Nisan 2013 ila 10 Eylül 2015 tarihleri arasında Gicheru’nun, Statü’nün 70/1-c maddesindeki suçları işlediğine inanmak için makul gerekçeler bulunduğu karar vererek iddianameyi kabul etmiş ve Gicheru’nun yargılanmasına başlanmıştır. Davaya ilişkin ilk duruşma, 15 Şubat 2022 tarihinde yapılmış olup yargılama halen devam etmektedir.⁸⁴⁴

⁸⁴¹ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, ET: 27.03.2022.

⁸⁴² Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/gicheru>, ET: 27.03.2022.

⁸⁴³ Gicheru; 1 milyon Kenya Şilini teminat vermek, Hollanda’da bulunmadığı zaman Kenya’da göstereceği bir adreste ikamet etmek, kendisiyle iletişim kurulacak telefon numaralarını Mahkemeye bildirmek ve en az bir numarayı iletişime açık tutmak, haftada bir kez Mahkemeye rapor vermek vb. koşullarla tahliye edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/fr/news/paul-gicheru-en-liberte-provisoire-sous-conditions-au-kenya>, ET: 27.03.2022.

⁸⁴⁴ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/gicheru>, ET: 27.03.2022. Gicheru’nun da aralarında bulunduğu bir grup kişi tarafından uygulanan müşterek bir plan dahilinde Ruto ve Sang’ın yargılandığı davanın etkisiz kılınması amacıyla bu suçların işlendiği iddia edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/gicheruEng.pdf>, ET: 27.03.2022.

Yine Mahkeme, Kenya'daki durumla bağlantılı olarak Statü'nün 70. maddesinde yer alan adaletin yürütülmesine yönelik suçları (bir tanığı maddi menfaat karşılığında etkilemek, bir tanığın hazır bulunmasına veya ifade vermesine engel olmak ya da müdahale etmek, bir tanığa ifade vermesi halinde gözdağı vermek veya delilleri karartmak ya da toplanmasına müdahil olmak) işlediği iddiasıyla Kenya vatandaşı Philip Kipkoech Bett hakkında, 10 Mart 2015 tarihinde tutuklama emri çıkarmıştır. Bett, halen kaçak olup yargılanmasına başlanamamıştır.⁸⁴⁵

Mahkeme; Kenya vatandaşı Walter Osapiri Barasa hakkında, Kenya'daki duruma ilişkin olarak Statü'nün 70. maddesinde yer alan adaletin yürütülmesine yönelik suçları (bir tanığı maddi menfaat karşılığında etkilemek, bir tanığın hazır bulunmasına veya ifade vermesine engel olmak ya da müdahale etmek, bir tanığa ifade vermesi halinde gözdağı vermek veya delilleri karartmak ya da toplanmasına müdahil olmak) işlediği iddiasıyla 2 Ekim 2013 tarihinde tutuklama kararı vermiştir. Üç tanığı etkilemeye çalışmakla itham edilen Barasa, henüz yakalanamadığından yargılanmasına başlanamamıştır.⁸⁴⁶

3. İNCELENEN DAVALAR ÜZERİNDEN ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Roma Statüsü'nün 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmesi üzerine resmen faaliyete geçen UCM ile birlikte insan haklarının ve temel insani değerlerin uluslararası düzeyde korunması mümkün hale gelmiştir.⁸⁴⁷ Geçmişte insanlığa çok acılar çektiren, milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan uluslararası suçların faillerinin yargılanması, istisnai olarak kurulan birtakım *ad hoc* mahkemeler dışında pek mümkün olmamıştır. Bunun üzerine uluslararası toplumda, ceza yargılaması yaparak uluslararası adaleti tesis edecek bir uluslararası mahkemenin kurulması yönünde arayışlar başlamıştır. BM'nin öncülük ettiği bu arayışlar neticesinde bir daha böyle olayların yaşanmaması, uluslararası suçlar konusunda günümüze kadar gelen cezasızlık kültürünün son bulması ve uluslararası adaletin sağlanması amacıyla bu yüzyılın başında UCM

⁸⁴⁵ Bkz. <https://www.icc-cpi.int/kenya/bett>, ET: 27.03.2022.

⁸⁴⁶ <https://www.icc-cpi.int/kenya/barasa>, ET: 27.03.2022. Mahkemeye göre Barasa, Kenya'daki durumla bağlantılı olarak tanıkları rüşvet yoluyla etkilemeye çalışmış veya buna teşebbüs etmiştir. Tüm bunları Kenya yönetimindeki bir grup yetkilinin tertiplediği bir plan dahilinde yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/news/arrest-warrant-unsealed-kenya-situation-walter-barasa-suspected-corruptly-influencing>, ET: 27.03.2022.

⁸⁴⁷ Karakehya; a.g.m., s.135.

kurulmuştur. Bu alt bölümde, UCM'nin uluslararası adalete katkısı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Uluslararası adaletin objesi, UCM'nin kurulmasıyla birlikte devlet ve birey çizgisinde yeniden tarif edilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca vahim sonuçlar doğurmuş uluslararası suçlar, artık Mahkemenin yargı yetkisi içindedir. Mahkeme; her ne kadar devletlerin sorumluluğu yoluna gidemese de bu suçları işleyen şahısları yargılayıp, onları işlemiş oldukları fiillerden dolayı cezalandırarak uluslararası adaletin sağlanması noktasında çok önemli bir vazifeyi icra etmektedir.⁸⁴⁸ Zaten uluslararası toplumun beklentisi de uluslararası suçları işleyen faillerin cezalandırılması gerektiği yönündedir.⁸⁴⁹

Uluslararası ceza adaleti sisteminin en önemli ayağını teşkil eden Mahkeme, kurulduğu 2002 yılından bu yana kendisine iletilen bilgi ve belgeler sayesinde birçok soruşturmayla imza atarak uluslararası suçların faillerinin cezasız kalmasına engel olmuştur. Mahkeme, daha kuruluş aşamasında Güney Amerika ve Avrupa kıtalarına ilaveten Afrika'dan da güçlü bir destek almıştır. Nitekim Afrika'da bulunan 54 devletin 33 tanesi yani %60'ından fazlası, Statü'yü imzalayarak Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiştir.⁸⁵⁰

Ancak ABD, Rusya ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan büyük devletlerin Statü'ye taraf olmaması, Mahkemenin başarısını da menfi yönde etkilemektedir. Nitekim bu devletler, gerektiğinde BM Güvenlik Konseyi üzerinden Mahkemeyi harekete çevirerek Statü'ye taraf olmayan ülkeler hakkında soruşturma açtırabilmektedir. Avrupa ülkelerinin tamamına yakını Statü'ye taraf olmakla birlikte bu ülkelerin, ABD ve İsrail gibi devletlerin işlediği belirtilen uluslararası suçlarla ilgili olarak UCM nezdinde bir girişimde bulunmaması, sömürge döneminden kalma bir anlayışla Afrika ülkelerine müdahale etmek için Mahkemeyi vasıta olarak kullandıkları intibainı uyandırmaktadır.⁸⁵¹

⁸⁴⁸ Ovalı, Ali Şevket; *“Westfalyan Adaletten İnsan Merkezli Adalet: Uluslararası Adalet ve Adaletsizliğin Gündemi”*, Ege Akademik Bakış (Ege Academic Review) Dergisi, Yıl: 2010, C 10, S:3, s.921.

⁸⁴⁹ Poyraz/Önen; a.g.m., s.194.

⁸⁵⁰ Bkz. s.166, dipnot 611. Statü'yü onaylayan Afrikalı devletlerin isimleri için bkz. s.165, dipnot 609. Statü'yü onaylayan bütün devletlerin listesi için bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=en, ET: 28.03.2022.

⁸⁵¹ Dalar, Mehmet; *“Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi”*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2017, C 17, S:2, s.156.

UCM'nin, faaliyete geçtiği 2002 yılından bu yana çoğunlukla Afrika ülkelerine yönelik çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Mahkemenin bugüne kadar başlattığı 17 soruşturmanın 10'u Afrika ülkelerine yöneliktir. Bunlar: KDC (2004), Uganda (2004), Sudan (Darfur-2005), OAC (İlk soruşturma 2007, ikinci soruşturma 2014), Kenya (2010), Libya (2011), Fildişi Sahili (2011), Mali (2013) ve Burundi (2017) soruşturmalarıdır. Burundi aleyhine açılan soruşturmalar haricinde kalan 9 soruşturma, tarihsel sıraya göre aynı zamanda Mahkemenin ilk yargısal faaliyetleridir.⁸⁵² Ayrıca Mahkemenin halihazırda elinde bulunan 3 ön incelemeden 2'si Afrika ülkeleriyle ilgilidir (Gine-2009, Nijerya-2010).⁸⁵³

Mahkeme, 2004 yılında başlattığı KDC ve Uganda soruşturmalarıyla Afrika kıtasının genelinde adından söz ettirmeye başlamıştır.⁸⁵⁴ Daha sonra 2007 yılının Mayıs ayında OAC ile ilgili birinci soruşturmayı açmıştır.⁸⁵⁵ Hakkında soruşturma başlatılan ülkelere Sudan ve Libya, Statü'ye taraf değildir. BM Güvenlik Konseyi, almış olduğu kararlar⁸⁵⁶ ile her iki ülkede Statü'de yer alan suçların işlendiğini belirterek bu suçların soruşturulmasını Mahkemeden talep etmiştir. Bunun üzerine Mahkeme, 2005 yılında Sudan ve 2011 yılında Libya hakkında soruşturma başlatmıştır.⁸⁵⁷

Kenya'da 2007 yılındaki seçimlerin ardından meydana gelen şiddet olayları üzerine UCM savcısı harekete geçerek 2010 yılında re'sen soruşturma başlatmıştır.⁸⁵⁸ Fildişi Sahili'nde; 2010 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra çıkan iç çatışmalarda sivil halka karşı işlenen suçlar yönünden savcı, 2011 yılında re'sen soruşturma açmıştır.⁸⁵⁹ Mahkeme, Ocak 2012'den bu yana Mali'de meydana gelen şiddet olaylarında işlenen suçlara yönelik olarak 2013 yılında soruşturma

⁸⁵² <https://www.icc-cpi.int/situations-under-investigations>, ET: 28.03.2022.

⁸⁵³ <https://www.icc-cpi.int/situations-preliminary-examinations>, ET: 28.03.2022.

⁸⁵⁴ Bkz. Çınar; a.g.m., s.10-12.

⁸⁵⁵ Bkz. s.202.

⁸⁵⁶ United Nations Security Council S/RES/1593(2005). BM Güvenlik Konseyi, 31 Mart 2005 tarihinde aldığı 1593 sayılı kararla Sudan'ın Darfur bölgesinde meydana gelen olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirterek 1 Temmuz 2002'den itibaren Darfur'daki duruma ilişkin olarak UCM'den soruşturma açılmasını istemiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1593\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1593(2005)), ET: 28.03.2022. United Nations Security Council S/RES/1970(2011). BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011'de almış olduğu 1970 sayılı kararla 15 Şubat 2011 tarihinden itibaren Libya'da oluşan durumu soruşturulmak üzere UCM'ye havale etmiştir. Kararın metni için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1970\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1970(2011)), ET: 28.03.2022.

⁸⁵⁷ Bkz. s.139.

⁸⁵⁸ Bkz. s. 217.

⁸⁵⁹ Ön Yargılama Dairesi, Kasım 2010'da Fildişi Sahili'nde yapılan devlet başkanlığı seçiminden sonra çıkan olaylar hakkında savcıya, 3 Ekim 2011 tarihinde soruşturma başlatma yetkisi vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/cdi>, ET: 28.03.2022.

başlatmıştır.⁸⁶⁰ 2014 yılının Eylül ayında, OAC ile alakalı ikinci soruşturma başlatılmıştır.⁸⁶¹ Yine savcı, Burundi’de 26 Nisan 2015 ila 26 Ekim 2017 tarihleri arasında işlenen suçlar yönünden 2017 yılında re’sen soruşturma başlatmıştır.⁸⁶²

Bu soruşturmalarda Fildişi Sahili, Sudan ve Libya eski devlet başkanları; KDC eski devlet başkan yardımcısı; Kenya devlet başkanı ve yardımcısı gibi çoğu devlet başkanı ve yardımcısı, devlet başkanının yakını, bakan, örgüt üyesi, üst düzey sivil veya askeri yönetici şüpheli olarak yer almış ve bir kısmı hakkında tutuklama kararı verilmiştir.⁸⁶³

UCM’nin Afrika ülkelerine yönelik birbirini takip eden soruşturmaları üzerine kıtada yaşayan insanların Mahkeme hakkındaki düşünceleri, zaman içinde şekillenmeye başlamıştır. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalardan biri, Mahkeme tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. UCM Bilgilendirme Biriminin yaptığı bir araştırmaya göre 2009 yılında Uganda’da halk, Mahkemeye yönelik hep aynı soruları sormuştur. Halk; BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinden Rusya, ABD ve Çin’in niçin Statü’ye taraf olmadığını, Mahkemenin yürüttüğü soruşturmaların neden Afrika ülkelerini hedef aldığını, Batılı ülkelerin Afrika’yı yeniden sömürmek için Mahkemeden istifade edip etmediğini sormuştur. BM Güvenlik Konseyi’nin, Sudan ve Libya’da çıkan olaylarda gösterdiği hassasiyeti Filistin ve Suriye’ye karşı göstermemesi ve burada devam eden iç çatışmalarda işlenen suçları soruşturulmak üzere UCM’ye havale etmemesi, Afrika genelinde endişeyle karşılanmış ve Mahkemeye karşı birtakım eleştirilerin yöneltilmesine neden olmuştur.⁸⁶⁴

Afrikalılara göre BM Güvenlik Konseyi, Statü’nün 16. maddesi uyarınca soruşturmalara veya davaların ertelenmesini Mahkemeden talep etmeyerek Afrika’nın barışa yönelik çağrılarını dikkate almamakta, kıtadaki barış ve istikrara yönelik çabalara zarar vermektedir. Aynı BM Güvenlik Konseyi, Sudan’da yaşanan olayların soruşturulmasını Mahkemeden isterken benzer suçların işlendiği Filistin gibi dünyanın diğer ülkeleri

⁸⁶⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mali-icin-savas-sucu-sorusturmasi/284803>, ET: 28.03.2022.

⁸⁶¹ Bkz. s.209.

⁸⁶² Ön Yargılama Dairesi, 2015 yılında Burundi’de meydana gelen şiddet olaylarında işlenen suçlar nedeniyle savcıya, 25 Ekim 2017 tarihinde soruşturma açma izni vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/burundi>, ET: 28.03.2022. Burundi, Statü’yü 21 Eylül 2004 tarihinde onaylamıştır. UCM savcısının, 2015 yılında ülkede yaşanan olaylarla ilgili olarak re’sen soruşturma başlatması üzerine Statü’den çekildiğini bildirmiş ve bu çekilme, 27 Ekim 2017’de yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icc-cpi.int/cases>, ET: 28.03.2022.

⁸⁶³ <https://www.icc-cpi.int/cases>, ET: 28.03.2022. Yazarın Notu: 2013 yılında Kenya’da yapılan seçimleri kazanan Uhuru M. Kenyatta, devlet başkanı; Ruto ise devlet başkan yardımcısı olmuştur.

⁸⁶⁴ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Etkisi, s.313-314.

için harekete geçmemekte, bu konuda çifte standart uygulamaktadır. Afrika ülkelerinin şikayetleri, özellikle devlet başkanlarının dokunulmazlığına ilişkin Statü'nün 27 ve 98. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Mahkeme; uluslararası hukuktan dolayı devlet başkanlarına, bakanlara, üst düzey sivil ve askeri yöneticilere tanınmış olan dokunulmazlık ve muafiyetleri göz önüne almamakta, bu kişilerin görevde olup olmamasına bakmaksızın tutuklu yargılanmasına karar verebilmektedir.⁸⁶⁵

Uluslararası adaleti sağlama amacıyla yola çıkan Mahkemenin, soruşturmalarını ve ön incelemelerini özellikle Afrika ülkelerine yoğunlaştırması hem Afrikalılar hem de uluslararası toplum nezdinde dikkati çeken bir husustur. Afrikalılar; Mahkemenin, dünyanın diğer yerlerindeki ağır insan hakları ihlalleriyle ilgilenmediğini fakat özellikle Afrika ülkelerine ve liderlerine yönelik soruşturmalar açtığını öne sürerek bu durumu endişeyle karşılamıştır.

Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi'nin de çoğunlukla Afrika ülkelerinde meydana gelen olaylar için Mahkemeden soruşturma açılmasını talep ettiği görülmektedir. Uluslararası suçların soruşturulması için BM Güvenlik Konseyi'nin Mahkemeyi harekete geçirmesi önemli olmakla birlikte bu durumda Mahkemenin, yetkilerini sadece iç olaylar yaşayan ve güvenlik riskleri barındıran ülkelerle ilgili olarak kullanması, siyasi ve iktisadi açısından güçlü olan devletlere hizmet eden bir yargı organı olarak algılanmasına yol açmaktadır.⁸⁶⁶

Savcının, 14 Temmuz 2008 tarihinde Mahkemeye başvurarak Ömer El Beşir hakkında tutuklama kararı talep etmesinin ardından Afrika'da, Mahkemeye karşı açıktan tepki gösterilmeye başlanmıştır. Nitekim Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi (AfBBGK); 21 Temmuz 2008 tarihinde Addis Ababa'da düzenlemiş olduğu 142. toplantısında, Darfur'daki olayları kınamakla birlikte savcının, Ömer El Beşir hakkında tutuklama talebinde bulunmasına tepki göstermiş ve BM Güvenlik Konseyi'nden, Mahkeme tarafından başlatılan soruşturmanın devam eden barış sürecine zarar vermesi için Statü'nün 16. maddesi uyarınca ertelenmesini talep etmiştir.⁸⁶⁷

⁸⁶⁵ Du Plessis, Max; The International Criminal Court that Africa wants, Institute for Security Studies, Pretoria, 2010, s.14.

⁸⁶⁶ Tabanlı; a.g.m., s.88.

⁸⁶⁷ Kararın metni için bkz. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/RO%20PSC%20MIN%20Comm_CXLII.pdf, ET: 29.03.2022.

Afrika Birliği Meclisi'nin (AfBM); 2009 yılının Şubat ayında Addis Ababa'da yapmış olduğu 12. olağan toplantısında savcının, Ömer El Beşir hakkında düzenlemiş olduğu iddianameden dolayı derin bir endişe duyulduğu ve bu durumun Darfur'daki çatışmayı sona erdirmeye yönelik devam eden çabalara ciddi şekilde zarar vereceği ifade edile- rek AfBBGK'nin 142. olağan toplantısında Sudan'a ilişkin soruşturmanın ertelenme- sine yönelik BM Güvenlik Konseyi'ne yapmış olduğu çağrı tekrar edilmiştir. Ayrıca Afrika Birliği Komisyonu'ndan (AfBK), Statü'ye taraf olan Birlik üyesi devletlerin de katılımıyla Mahkemenin Afrika ile ilgili faaliyetleri hakkında görüş alışverişinde bu- lunulacağı bir toplantı düzenlemesi istenmiştir.⁸⁶⁸ Toplantıda konuşan AfBK Başkanı Jean Ping; Birliğin, Ömer El Beşir hakkındaki soruşturmanın Statü'nün 16. maddesi uyarınca 12 ay boyunca ertelenmesini BM Güvenlik Konseyi'nden talep ettiğini ve Sudan'la ilgili konularda bu devletle iletişim kurulmasını tüm tarafların kabul ettiğini belirtmiştir. Bu toplantıda, Muammer Kaddafi'nin birliğin dönem başkanı olmasıyla AfB'nin Mahkemeye olan eleştirilerinin dozu da artmıştır. Nitekim Kaddafi, “İsrail gibi yabancı ülkelerin sebep olduğu Darfur krizinden neden Ömer El Beşir'i sorumlu tutalım” diyerek Darfur'daki asıl suçlunun Ömer El Beşir değil Sudan'ı karıştıran ya- bancı güçler olduğunu ifade etmiştir. Senegal Devlet Başkanı Abdoulaye Wade ile Birliğin Komisyon Başkanı Jean Ping ise Mahkemenin, sadece Afrika ülkelerini so- ruşturduğunu ve dünyanın başka yerlerinde (Irak, Filistin gibi) herhangi bir sıkıntı yokmuş gibi davrandığını belirtmiştir. Yine Kaddafi, Batılı devletlerin Afrika'yı yeni- den kolonize etmek için Mahkemeyi araç olarak gördüğünü söylemiştir.⁸⁶⁹

Ömer El Beşir hakkında 4 Mart 2009 tarihinde ilk kez tutuklama kararı verilmesinin ardından Haziran 2009'da Statü'ye taraf 30 Afrika ülkesi, bir açıklama yaparak Mah- kemenin gücünün sadece Afrika'ya yettiğini belirtmiş ve bu durumu tepki göstermek maksadıyla Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden tüm Afrikalı devletlere Statü'den çekilmeleri çağrısında bulunmuştur. Bununla bağlantılı olarak ABD ve müttefikleri- nin, Irak'ın işgali sırasında işlediği iddia edilen uluslararası suçlara Mahkemenin ka- yıtsız kalması yoğun bir biçimde eleştirilmiştir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁸ Bkz. <https://reliefweb.int/report/sudan/au-general-assembly-decision-application-icc-prosecutor-in-dictment-president-republic>, ET: 29.03.2022.

⁸⁶⁹ Dalar; “Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi”, s.156-157.

⁸⁷⁰ Kurşun, Günel; 101 Soruda Uluslar Arası Ceza Mahkemesi, İnsan Hakları Gündemi Derneği, An- kara, 2011, s.49.

AfBM; 1-3 Temmuz 2009 tarihinde Libya’da düzenlemiş olduğu 13. olağan toplantısında, Mahkeme tarafından Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir aleyhine başlatılan soruşturmanın Statü’nün 16. maddesi uyarınca ertelenmesi için daha önceden Birlik tarafından BM Güvenlik Konseyi’ne yapılan talebin işleme konulmamasından ötürü derin bir üzüntü duyulduğunu belirterek Birliğin, bu yönde Konsey’e yapmış olduğu talebi yenilemiştir. Yine aynı toplantıda Meclis, Birliğe üye hiçbir devletin Statü’nün 98. maddesi uyarınca Ömer El Beşir’in tutuklanması ve teslim edilmesine yönelik Mahkemeye iş birliği yapmayacağını belirtmiştir.⁸⁷¹

Ömer El Beşir hakkında 2009 yılında tutuklama kararı çıkarılmasına bazı Afrika ülkeleri tepki göstererek bu durumun Sudan’daki barış görüşmelerini sekteye uğratacağını ileri sürmüştür. Güney Afrika eski devlet başkanı; Sudan’da yapılması gerekenin görüşmeler yoluyla daha fazla can kaybının önüne geçilmesi olduğunu, Ömer El Beşir hakkında verilen tutuklama kararının barış sürecinin inşasına zarar vereceğini ifade etmiştir.⁸⁷²

Ömer El Beşir, Mahkemenin almış olduğu tutuklama kararlarını tanımadığını ifade ederek Mahkeme kanalıyla Batı dünyasının, Sudan’ı ele geçirmeye çalıştığını ve bunu da ülkesinin sahip olduğu petrolü için yaptığını belirtmiştir. Hakkındaki tutuklama kararının açıklanmasının hemen akabinde Darfur’u iki defa ziyaret eden Ömer El Beşir, Hükümetle çatışan ayrılıkçı örgütlerin derhal silah bırakmasını ve barış görüşmelerine devam etmesini istemiştir. Öte yandan Darfur sorununun çözümü için kalkınma projelerine başlanacağını, fakirlere yardım edileceğini, tarım ve endüstriye ağırlık verileceğini belirtmiştir. Mahkemeye bilgi sızdırdığından şüphelenilen bazı uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Sudan’daki faaliyetleri ise sonlandırılmıştır. Sudan Hükümeti, Mahkemenin almış olduğu tutuklama kararlarının ertelenmesi için BM’ye başvurmuş fakat bu talebi reddedilmiştir.⁸⁷³

UCM, Ömer El Beşir’in tutuklanmasına yönelik kararı Statü’ye taraf olan ülkeler ile BM’ye üye tüm devletlere göndermiştir. AfB, bu tutuklama kararına itiraz etmiş ve üyesi olduğu tüm devletlerden bu kararı uygulamamasını istemiştir. Ömer El Beşir; Mahkemenin hakkında tutuklama kararı vermiş olmasına rağmen Çad, Malavi, Güney

⁸⁷¹ <https://reliefweb.int/report/sudan/decision-meeting-african-states-parties-rome-statute-international-criminal-court-icc>, ET: 30.03.2022.

⁸⁷² Tombul; a.g.m., s.157.

⁸⁷³ Acar; a.g.t., s.65.

Afrika, Ürdün gibi Statü'ye taraf olan bazı ülkelere yapmış olduğu ziyaretlerde, bu ülkelerin yetkilileri tarafından tutuklanarak Mahkemeye teslim edilmemiştir. Bunun üzerine Mahkeme, konuyla ilgili olarak çeşitli tarihlerde vermiş olduğu kararlarında, sözü edilen ülkelerin Statü'den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar vermiştir.⁸⁷⁴

Devletlerden ziyade bireylerin cezai sorumluluğuna önem atfeden UCM, Ömer El Beşir davasında olduğu gibi uluslararası hukukun bir operasyon vasıtası olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Ceza yargılamalarının ön planda tutulması, barış ve istikrarın korunmasına yönelik atılan adımları baltalayabilmektedir.⁸⁷⁵

İlerleyen süreçte UCM'nin, Kenya Devlet Başkanı Uhuru M. Kenyatta ve Yardımcısı William S. Ruto aleyhine soruşturma başlatmasıyla birlikte AfB, Mahkemeye olan eleştirilerini daha da artırmıştır. Birlik, soruşturmayı başlatan savcı Luis Moreno Ocampo'nun bu konudaki tavrını eleştirmiş, Mahkemenin politik bir organ haline geldiğini, Batılı devletler tarafından köleleştirmenin aparatı olarak kullanıldığını ve soruşturmaların Afrika kıtasına yönelik olduğunu ifade etmiştir. Çad Devlet Başkanı Idriss Deby; dünyanın diğer yerlerinde meydana gelen insan hakları ihlalleriyle ilgilenilmediğini, daha çok Afrikalı liderler üzerinde durulduğunu belirterek UCM'nin başlatmış olduğu soruşturmaya tepki göstermiştir.⁸⁷⁶

AfB, Mahkemenin Kenyatta ile ilgili olarak hazırlamış olduğu iddianameye tepki göstermiştir. AfB Konseyi; 23 Ekim 2013 tarihinde almış olduğu kararında, görevdeki bir devlet başkanı olan Kenyatta hakkında düzenlenen iddianamenin Kenya ve Birliğe üye diğer ülkelerdeki barış ve istikrarı bozabileceğini, devlet başkanının anayasadan kaynaklanan yükümlülüklerini ifa etmesini engelleyebileceğini belirtmiştir. Buna ilaveten

⁸⁷⁴ Ömer El Beşir; Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı Zirvesi'ne katılmak için 14 Ekim 2011 tarihinde Malavi'ye, 25. Afrika Birliği Zirvesi'ne katılmak için 2015 yılı Mayıs ayında Güney Afrika'ya, 29 Mart 2017 tarihinde Ürdün'e ziyarette bulunmuştur. Bu 3 ülke de Statü'ye taraf olmasına rağmen Statü'nün 98. maddesi uyarınca Mahkemeyle iş birliği yapmamış ve El Beşir'i tutuklayarak teslim etmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çırak, Mine Ezgi; Uluslararası Ceza Mahkemesi Perspektifinden Devlet Başkanlarının Yargı Bağışıklığı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s.89-91. Yine Ömer El Beşir, 22 Temmuz 2010 tarihinde Statü'ye taraf bir ülke olan Çad'ı ziyaret etmiştir. Çad Hükümeti, yapmış olduğu açıklamada El Beşir'i tutuklamalarının söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100722_chad_bashir, ET: 30.03.2022.

⁸⁷⁵ Dalar; *“Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi”*, s.155.

⁸⁷⁶ Tombul; a.g.m., s.158.

Birlik; Sudan'ın Darfur bölgesindeki sorunun çözümü için Kenya Hükümeti'nin büyük bir çaba gösterdiğini, Kenyatta ve Ruto hakkında çıkarılan celpnamelerin bu çabaları boşa çıkaracağını ifade etmiştir.⁸⁷⁷

Mahkemenin, Kenya Devlet Başkanı Kenyatta ve Yardımcısı Ruto aleyhinde soruşturma başlatması Kenya'da tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Kenya Hükümeti, aralarında devlet yetkililerinin de bulunduğu vatandaşları aleyhine Mahkemede soruşturma açılmasına çok sert bir reaksiyon göstermiştir. Kenya Parlamentosu ise ülkenin Statü'den çekilmesini onaylayan bir karar çıkartmıştır. Hükümet, AfB ve BM Güvenlik Konseyi üyeleri olan Gabon, Nijerya ve Güney Afrika nezdinde girişimlerde bulunarak Mahkemenin başlatmış olduğu soruşturmanın 12 ay süreyle ertelenmesini talep etmiş fakat bu girişimlerinden olumlu bir netice elde edememiştir.⁸⁷⁸ Bu arada Kenya'da, Parlamentosu oluşturan Senatonun ve Ulusal Meclisin Statü'den çekilmeye yönelik almış olduğu kararlar, Kenya Hükümeti tarafından Statü'nün 127. maddesi uyarınca BM Genel Sekreterine bildirilmediğinden akim kalmıştır.⁸⁷⁹

Afrika ülkelerine başlatılan soruşturmalar ve Afrikalı liderler aleyhine verilen tutuklama kararları üzerine UCM'yle AfB arasında başlayan çekişme sürerken 2013 yılının Mayıs ayında bir araya gelen Afrikalı bir kısım hukuk uzmanı, daha çok Afrika İnsan Hakları Mahkemesi olarak bilinen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin (AİHHM)⁸⁸⁰ yetki alanını genişletmenin yollarını tartışmıştır. Buradaki düşünce, açıkça UCM'yi gereksiz kılmak amacıyla Mahkemeye bir uluslararası adalet bölümü eklemektir. Bundan bir hafta sonra ise hukuk uzmanlarının tavsiyelerini AİHHM ile Afrika Birliği Adalet Mahkemesi'ni (AfBAM) birleştiren bir protokol taslağına dahil eden adalet bakanları toplantısı yapılmıştır. Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi

⁸⁷⁷ Çırak; a.g.t., s.94.

⁸⁷⁸ Chapman, Terrence L./Chaudoin, Stephen; "Ratification Patterns and the International Criminal Court", International Studies Quarterly, Yıl: 2012, s.6.

⁸⁷⁹ Dalar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", s.159. Kenya'da yasama organı, Senato ve Ulusal Meclisten oluşmaktadır. Senatonun 67 üyesi, Ulusal Meclisin ise 349 üyesi bulunmaktadır. Bkz. <https://www.mfa.gov.tr/kenya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, ET: 30.03.2022.

⁸⁸⁰ AİHHM, hukuki dayanağını 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin Kurulması Hakkında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Anlaşması'na Yönelik Protokol oluşturmaktadır. Protokol, Mahkemenin kuruluş ve yargılama yetkisini düzenleyen 35 maddeden müteşekkildir. Mahkeme, AİHHK'nin koruyucu görevini tamamlamak amacıyla kurulmuştur. 11 üyesi bulunan Mahkemenin kararları çoğunlukla alınır. Kararlar; davanın tarafı olan devlete, AfB'ye ve Komisyona bildirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Terzi, Mahir/Yenal, Serkan; a.g.m., s.63-64.

olarak adlandırılacak bu yeni mahkeme, en geniş yargı yetkisine sahip olacak ve bireysel savaş suçlarından insan hakları ihlallerinde devletlerin sorumluluğuna kadar her şeyi denetleyecektir. AfB'nin bu protokol taslağı, UCM'ye alternatif olacak yerli bir mahkemeyi öngörmektedir. Fakat mali sıkıntılar nedeniyle Afrika ülkeleri, bu taslak protokolü kabul etmemeye karar vermiş ve konu rafa kaldırılmıştır.⁸⁸¹ UCM'nin gördüğü işlevin, kıta düzeyinde oluşturulacak benzer kurumlar üzerinden elde edilmesine yönelik çabalar, Afrika ülkeleri nezdinde beklenen ilgiyi görmemiştir.

AfBM'nin 26-27 Mayıs 2013 tarihleri arasında Addis Ababa'da yapılan 21. olağan toplantısında, Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir ile Kenya Devlet Başkanı Uhuru M. Kenyatta ve Yardımcısı William S. Ruto aleyhine yürütülen soruşturmaların BM Güvenlik Konseyi tarafından Statü'nün 16. maddesi uyarınca ertelenmemesinin derin bir esefle karşılandığı belirtilerek kalıcı barışı teşvik etmeyi amaçlayan çabaların tehlikeye düşmesinden ve Afrikalı liderler hakkında hazırlanan iddianamelerin suistimal edilmesinden duyulan endişe ifade edilmiştir. Yine aynı toplantıda 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarında Mahkemeye yapılan benzer nitelikteki çağrılar tekrarlanarak Kenya Devlet Başkanı Kenyatta ve Yardımcısı Ruto aleyhinde devam eden soruşturmanın; Kenya ve aynı zamanda bölgede devam eden barışın teşvikine yönelik çabalara, ulusal uzlaşma ve iyileşmeye, hukukun üstünlüğü ve istikrara tehdit teşkil ettiği belirtilmiştir.⁸⁸²

Zirvenin ardından konuyla alakalı olarak dönemin AfB Başkanı ve Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desaleng; "Niyet her türlü cezasızlıktan kaçınmaktı, ancak süreç bir tür ırk avına dönüştü. Yani buna itiraz ediyoruz." şeklinde açıklama yapmıştır. Birliğin Barış ve Güvenlik Başkanı Ramtane Lamamra ise "UCM'nin, güneyli liderleri yargılayacak kuzeyin bir mahkemesi olmadığını" ifade etmiştir. Ayrıca Lamamra, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden üçü (ABD, Çin, Rusya) Statü'yü onaylamamışken BM'nin, Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'i UCM'ye havale etmesinin mantıksız olduğunu söylemiştir.⁸⁸³

⁸⁸¹ Allison, Simon; Is there an African alternative to the International Criminal Court?, 16.10.2013, <https://www.ru.ac.za/perspective/2013archive/isthereanafricanalternativetotheinternationalcriminalcourt.html>, ET: 30.03.2022.

⁸⁸² Kararın metni için bkz. https://au.int/sites/default/files/decisions/9654-assembly_au_dec_474-489_xxi_e.pdf, ET: 30.03.2022.

⁸⁸³ <https://www.reuters.com/article/us-africa-icc-idUSBRE94Q0F620130527>, ET: 30.03.2022.

Afrika’da Mahkemeye eleştiri yöneltenler arasında bazı siyasi aktörler de bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanı, 1994 yılında büyük bir soykırımın yaşandığı Ruanda’nın Devlet Başkanı Paul Kagame’dir. O; Mahkemeyi, “yoksul Afrikalı devletleri kontrol etmeyi amaçlayan bir emperyalizm ve sömürgecilik biçimi olarak yaratılmış sahtekar bir kurum” olarak tarif etmiştir.⁸⁸⁴ Özellikle Statü’ye taraf olmayan Kuzey Afrika ülkelerinden bir grup lider, Mahkemenin emperyalizmin yeni bir formu olarak takdim edildiğini ve buna karşı çıkılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda Libya ve Cezayir, belirgin bir çaba göstermiştir.⁸⁸⁵ Yine AfBK’nin eski başkanlarından Jean Ping; yapmış olduğu bir açıklamada Mahkemeye karşı olmadıklarını, karşı oldukları şeyin Ocampo’nun⁸⁸⁶ adaleti olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁷

AfB ile Mahkeme arasında meydana gelen tartışmaların temelinde, BM Güvenlik Konseyi’nin kıtada cereyan eden çatışmalar hakkında UCM’den soruşturma açılmasını talep etmesi yatmaktadır. Birliğin; Sudan’ın Darfur bölgesinde meydana gelen olaylarla ilgili olarak Mahkeme savcısının başlattığı soruşturmanın ertelenmesi talebinin BM Güvenlik Konseyi tarafından reddedilmesi, Afrika ülkeleriyle Mahkeme arasındaki ilişkinin zarar görmesine yol açmıştır.⁸⁸⁸

Afrikalılar; Mahkemeyi, Batı ülkelerinin Afrika kıtasındaki halklara karşı kullanmış olduğu bir sömürü aracı olarak görmektedir. Onlara göre Mahkeme, yalnızca Afrika’yı hedef alan veya Afrika’ya karşı ayrımcılık uygulayan bir kurumdur. Öte yandan Afrika ülkelerine karşı yürütülen soruşturmalar, iç çatışmaların yaşandığı bu ülkelerdeki barışı sağlamaya yönelik girişimleri olumsuz etkilemektedir. Mahkemenin sadece Afrika’ya odaklanması, kıtada var olan sorunları çözmekten ziyade onları daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmektedir. Bu eleştiri, genellikle BM Güvenlik Konseyi’nin Sudan’daki durumu UCM’ye havale etmesiyle başlamış ve Mahkemenin, anlaşmazlıkların çözümüne yönelik süreçleri baltaladığı ifade edilmiştir. Afrika ülkeleri, AfB üzerinden BM Güvenlik Konseyi’ne çağrıda bulunarak Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir hakkında başlatılan soruşturmanın Statü’nün 16. maddesi uyarınca ertelenmesini talep etmiştir.⁸⁸⁹

⁸⁸⁴ Cole; a.g.m., s.15.

⁸⁸⁵ Keppler; a.g.m., s.6.

⁸⁸⁶ Yazarın Notu: UCM’nin, 2003-2012 yılları arasında görev yapmış ilk savcısıdır.

⁸⁸⁷ <https://www.bbc.com/news/world-africa-16029121>, ET: 31.03.2022.

⁸⁸⁸ Domaç; Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Etkisi, s.305.

⁸⁸⁹ Du Plessis; a.g.e., s.13-14.

AfBM; 12 Ekim 2013 tarihinde Addis Ababa’da yapmış olduğu olağanüstü toplantısında, üye devletlerin bir olayı UCM’ye taşımadan önce Birliği bilgilendirerek görüş almasını istemiştir.⁸⁹⁰ Yine AfBM, 30-31 Ocak 2014 tarihleri arasında Addis Ababa’da düzenlediği 22. olağan toplantısında, devlet başkanlarına karşı yürütülen soruşturmalara karşı ortak hareket edilmesi çağrısında bulunmuştur.⁸⁹¹

Bütün bunların yanında, Suriye’deki vahşetten sorumlu olan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad, halen bir soruşturma ile karşı karşıya değildir. Mahkeme, ABD ve müttefiklerinin Irak’ta işlediği insan hakları ihlallerinin yer aldığı raporlarla ilgili olarak harekete geçmediği için eleştirilmiştir. Mahkemenin eski savcısı, Amerika’nın Irak’ta neden olduğu hak ihlallerinin kovuşturma için yeterli sayıya ulaşmadığını açıklamıştır. Suriye’de katledilen insanların sayısının bu eşiği aşp aşmadığı ise sorulabilir.⁸⁹² Suriye’de işlenen uluslararası suçların Mahkemeye havale edilmesi için Türkiye’nin de içlerinde bulunduğu 65 ülke tarafından hazırlanarak BM Güvenlik Konseyi’ne sunulan 22 Mayıs 2014 tarihli karar taslağı, daimi üyeler Rusya ve Çin’in vetosuyla karşılaşmış ve reddedilmiştir. Yine Suriye’de kimyasal silah kullanan Beşşar Esad Hükümetine karşı bir dizi yaptırım uygulanmasını öngören 28 Şubat 2017 tarihli karar taslağı, Rusya ve Çin’in karşı oylarıyla reddedilmiştir.⁸⁹³

11 Eylül 2001’den sonra ABD’nin, işgal ettiği Irak ve Afganistan’da işlediği uluslararası suçlara ilişkin olarak halen Mahkemeye bir başvuru yapılmamıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin bir diğer daimi üyesi Çin’in, II. Dünya Savaşı’ndan sonra işgal ettiği Doğu Türkistan’da işlediği suçlarla ilgili olarak Mahkeme henüz harekete geçmemiştir. Öte yandan Mahkeme, Irak’ın işgali sırasında İngiliz vatandaşlarının işlediği iddia edilen uluslararası suçlarla ilgili olarak soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Yine Mahkeme; İsraili askerler tarafından Mavi Marmara gemisine yapılan ve 10 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırının, soruşturma açmak için yeterli ağırlıkta olmadığına karar vermiştir. Görüldüğü üzere Mahkeme gerek İsrail gerek BM’nin daimi üyelerinin (ABD, İngiltere, Çin vs.) karıştığı ve uluslararası suçların işlendiği olaylarda herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

⁸⁹⁰ Kararın metni için bkz. https://au.int/sites/default/files/decisions/9655-ext_assembly_au_dec_decl_e_0.pdf, ET: 31.03.2022.

⁸⁹¹ Kararın metni için bkz. https://au.int/sites/default/files/decisions/9659-assembly_au_dec_490-516_xxii_e.pdf, ET: 31.03.2022.

⁸⁹² Cole; a.g.m., s.22.

⁸⁹³ Iğdır Akaras; a.g.t., s.182. Yine aynı meyanda bkz. Poyraz/Önen; a.g.m., s.212-213.

UCM'nin Devlet Başkanı Kenyatta ve Yardımcısı Ruto aleyhine açtığı soruşturma üzerine Kenya Hükümeti, Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden Afrikalı devletlere Statü'den çekilmeleri yönünde çağrıda bulunmuş ve konuyu, 12 Ekim 2013 tarihinde yapılan AfBM toplantısında gündeme getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine bazı Afrika ülkeleri; Mahkemenin, Afrikanın siyahi insanlarına karşı ayrımcılık yaptığını ve Batılı devletlerin bir aparatı olduğunu ileri sürerek Statü'den çekileceklerini belirtmiştir. Yine AfB, 1 Şubat 2017 tarihinde Addis Ababa'da düzenlemiş olduğu toplantısında Statü'ye taraf Afrikalı devletlere, Statü'den çekilmeleri konusunda tavsiyede bulunmuştur. Yine aynı toplantıda, UCM ile ilişkilerin gözden geçirilmesi için BM Güvenlik Konseyi ile görüşmeler yapılacağı da belirtilmiştir. Birliğin bu şekilde bir karar almasında Kenya'nın girişimleri etkili olmuştur.⁸⁹⁴

Afrikalı devletler arasında bugüne kadar Statü'den çekilen ilk ve tek devlet, Burundi olmuştur.⁸⁹⁵ Burundi, 2015 yılında ülkede yaşanan olaylarla ilgili olarak Mahkemenin soruşturma başlatması üzerine ülke Meclisinin 2016 yılında aldığı karar doğrultusunda Statü'den çekilmiştir.⁸⁹⁶ Burundi Meclisi, yabancı devletlerin Afrika'da söz geçiremedikleri rejimleri ortadan kaldırmak için Mahkemeyi bir vasıta olarak kullandığını öne sürmüştür.⁸⁹⁷ Burundi'nin Statü'den çekilmesiyle ilgili olarak UCM sözcüsü yaptığı açıklamada, çekilme tarihine kadar işlenen uluslararası suçlarla ilgili olarak Mahkemenin Burundi hakkında soruşturma açabileceğini belirtmiştir. Burundi'den sonra Güney Afrika ve Gambiya da Statü'den çekildiklerini yine aynı yıl içinde BM Genel Sekreterine bildirmiştir. Fakat Gambiya'da 2016 yılının Aralık ayında yapılan seçimlerin ardından iktidara gelen yeni Hükümet, çekilme bildirimini geri almıştır. Güney Afrika'da Anayasa Mahkemesi, çekilme kararının geçersiz olduğuna karar vermiş ve Hükümet, çekilme bildirimini geri almak zorunda kalmıştır. Uganda ise daha önceden Statü'den ayrılacağını açıklamışsa da bu yönde bir girişimi olmamıştır.⁸⁹⁸

⁸⁹⁴ Dalar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", s.158.

⁸⁹⁵ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=en#2, ET: 01.04.2022.

⁸⁹⁶ Burundi'nin Statüden çekilmesiyle ilgili bkz. s.225, dipnot 862.

⁸⁹⁷ Dalar; "Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", s.158.

⁸⁹⁸ Tombul; a.g.m., s.158-159. Güney Afrika, Burundi ve Gambiya'nın çekilme başvurularıyla ilgili bkz. <https://tr.sputniknews.com/20161031/afrika-ucm-birer-birer-terk-ediyor-1025555885.html>, ET: 01.04.2022. Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, çekilme kararının Mecliste onaylanmadığını ve bu durumun anayasaya aykırı olduğunu belirterek mezkur kararı iptal etmiştir. İptal kararı üzerine Hükümet, 2017 yılında BM'ye başvurarak çekilme bildirimini geri almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-afrika-ucmden-cekilmekten-vazgecti-302950.html>, ET: 01.04.2022. Yine aynı meyanda bkz. <https://tr.sputniknews.com/afrika/201702231027351231-guney->

5. SONUÇ

Uluslararası toplumu ciddi şekilde etkileyen savaş suçu, soykırım, saldırı suçu ve insanlığa karşı suçların faillerinin yargılanması düşüncesi, yüzyıllar boyunca sıklıkla dile getirilmesine rağmen cılız birkaç teşebbüs dışında bu yüzyılın başına kadar hayata geçirilememiştir. Böyle bir gecikmenin yaşanmasında, ulus devletlerin hükümlerlik haklarından olan yargılama yetkisini kurulacak bir uluslararası yargı organıyla paylaşmak istememesinin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Zira uluslararası toplumun bu konudaki çabaları ve baskısı olmasaydı hiçbir devlet, kendi egemenliğinin üzerinde bir otoriteyi kabul etmeyeceğinden ülkesinde yaşayan vatandaşlarını böyle bir mahkemeye teslim etmeye yanaşmazdı.

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşında; milyonlarca insan ölmüş, insan hakları ağır bir şekilde ihlal edilmiş, çoğu yerleşim yeri üzerindekiyle birlikte haritadan silinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uygulamalar (Leipzig yargılamaları); hayal kırıklığı meydana getirse de II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insanın ölmesi üzerine yaşanan ağır insani bunalım, bir daha böyle acıların yaşanmaması için savaştan sonra uluslararası toplum tarafından yargısal bazı adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim savaş suçu işleyenlerin ve insan haklarını ağır şekilde ihlal edenlerin cezalandırılması amacıyla savaş sonrası *ad hoc* mahkemeler (Nürnberg-NUACM ve Tokyo-TUACM Mahkemeleri) kurulmuştur.

İlk olarak müttefik devletler tarafından 1945 yılında imzalanan Londra Sözleşmesi'yle mağlup mihver devletlere mensup savaş suçlularının yargılanması için Almanya'nın Nürnberg şehrinde bir uluslararası mahkeme (NUACM) kurulmuştur. İkinci olarak 1946 yılında, bir diğer mağlup devlet olan Japonya'nın Güneydoğu Asya'da işlemiş olduğu savaş suçlarını soruşturmak için Tokyo'da uluslararası mahkeme (TUACM) kurulmuştur. Bu mahkemeler, bazı fiilleri uluslararası suç olarak tanımlamış ve onları; insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı işlenen suçlar şeklinde bir tasnife tabi tutmuştur. Uluslararası suçların bu şekilde ortaya çıkması ve uygulanması, ilerleyen yıllarda kurulacak olan UCM için de bir nevi yol gösterici olmuştur. Öte yandan

[afrika-ucmden-cekilemedi/](https://www.tuicakademi.org/gambiya-ucmden-ayrilma-kararini-geri-cekti/), ET: 01.04.2022. Gambiya'da 2016 yılı Aralık ayında yapılan seçimi kazarak cumhurbaşkanı seçilen Adama Barrow, 2017 yılı Şubat ayı içinde BM Genel Sekreterine bir mektup göndererek ülkesinin UCM'den çekilme kararını geri almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, Halit; Gambiya, UCM'den Ayrılma Kararını Geri Çekti., 23.02.2017, <https://www.tuicakademi.org/gambiya-ucmden-ayrilma-kararini-geri-cekti/>, ET: 01.04.2022.

Nürnberg yargılamaları sırasında Mahkemenin kabul ettiği ilkeler, savaşın hemen akabinde kurulan BM tarafından da aynen benimsenmiştir. Uluslararası hukukun gelişmesine büyük fayda sağlayan bu ilkeler, çok sayıda ülke tarafından kanunlaştırılarak iç hukuka aktarılmıştır. Sadece mağlup mihver devletlerin yetkililerini yargıladıkları, savaşın galiplerinin istekleri doğrultusunda hareket ettikleri ve onların adaletini sağlamaya çalıştıkları şeklinde eleştiriler yapılsa da NUACM ve TUACM, uluslararası suçların kovuşturulduğu ilk örnekler olmuştur.

1945 yılında BM'nin kurulmasıyla birlikte bu yönde bazı kısırdanmalar olsa da uluslararası suçların faillerinin yargılanması fikri, doksanlı yıllarda kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda gibi *ad hoc* mahkemeler dışında 2002 yılına kadar hayata geçirilememiştir. Doksanlı yıllara gelindiğinde önce Yugoslavya, daha sonra ise Ruanda'da patlak veren olaylar uluslararası toplum nazarında derin yaralar bırakmıştır. Eski Yugoslavya ülkesinde 1991 ila 1995 yılları arasında çıkan çatışmalarda binlerce insan, uğradıkları soykırım neticesinde katledilmiş; ağır insani trajediler yaşanmıştır. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, sorumluların cezalandırılması amacıyla 1993 yılında *ad hoc* nitelikteki EYUCM'yi kurmuştur. Mahkeme; soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçları işleyen birçok suçluyu yargılamış, binlerce Müslümanın öldürüldüğü Srebrenitsa'daki katliamı soykırım olarak nitelendirmiştir. 1994 yılında ise bu sefer Ruanda karışmış ve çıkan olaylarda 800 bini aşkın insan öldürülmüştür. BM Güvenlik Konseyi, bir kez daha harekete geçmiş ve aynı yıl içinde *ad hoc* vasıflı RUCM'yi kurmuştur. Mahkeme; soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi çok vahim suçları işleyen failleri yargılamış, tarihte ilk kez soykırım (Kambanda, Nyiramasuhuko) ve cinsel saldırı (Akayesu) suçundan dolayı ceza vermiştir. Her iki mahkeme de BM çatısı altında kurulduğundan bu yönüyle Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nden farklıdır. Şahsi ceza sorumluluğunu esas alan Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, aynı zamanda yeni suç tiplerini ihdas ettiklerinden uluslararası ceza hukukuna katkıda bulunmuş fakat belirli bir coğrafyada, belirli bir zaman diliminde işlenen belirli suçları kovuşturduklarından uluslararası adaletin sağlanması noktasında pek bir fayda sağlamamıştır. Ayrıca bu mahkemeler, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi ile tabii hakim ilkesine aykırı olarak kurulmuş ve faaliyetlerini yürütmüştür. Bunlara ilaveten BM Güvenlik Konseyi, daha sonradan da uygun gördüğü ülkelerde *ad hoc* mahkemeler kurma yoluna gitmiştir.

2002 yılında bir uluslararası genel nitelikli ceza mahkemesinin (UCM) kurulmasının uluslararası toplum açısından etkisi büyük olmuştur. Özellikle son yüzyılda, daha öncekilerle kıyaslanamayacak seviyede artarak zirve noktasına ulaşan insan hakları ihlallerinin, soykırım ve savaş suçlarının, insan haysiyetine aykırı fiillerin faillerinin cezazsız kalmayacak olması uluslararası hukuk ve insan hakları açısından bir devrim olarak da nitelendirilebilir. He ne kadar Mahkemenin yargı yetkisi, tamamlayıcı nitelikte olsa da devletlerin hükümrancılık haklarından ötürü yaşadığı bazı çekinceler, Mahkemenin kuruluşunu bu yüzyılın başına kadar geciktirmiştir. Nihayet uzun tartışmalardan sonra çekincelerin en aza indirildiği ve devletlerin çoğunluğu tarafından kabul gören Roma Statüsü ortaya çıkmış, altmışıncı devletin onayının ardından 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla UCM faaliyetlerine başlamıştır. Yüzyıllar boyunca bir hayal olarak görülen uluslararası suçların faillerinin cezalandırılması fikri, Mahkemenin kurulmasıyla birlikte artık gerçeğe dönüşmüştür.

1989 yılında Trinidad ve Tobago'nun girişimiyle başlayan çalışmalar neticesinde UHK tarafından hazırlanan UCM Statü taslağı, BM'ye gönderilmiştir. BM bünyesinde oluşturulan Hazırlık Komitesi tarafından son şekli verilen taslak Statü; 1998 yılında Roma'da düzenlenen Diplomatik Konferans'ta 120 devletin kabul, 7 devletin (ABD, Çin gibi) ret ve 21 devletin çekimser oyuyla kabul edilmiştir. Günümüzde, UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne 123 devlet taraftır.

UCM, daimi olarak faaliyette bulunmakta olup Statü'nün yürürlük tarihi olan 1 Temmuz 2002'den sonra meydana gelen ve uluslararası hukuku ağır şekilde ihlal eden soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçları yargılamakla yetkilidir. Saldırı suçu bakımından ise Mahkemenin yargı yetkisi, 17 Temmuz 2018 tarihinden itibaren başlar. Bir devlet, Statü'yü onayladığı zaman yapacağı bildirimle Statü'nün kendisi için yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 7 yıl boyunca, ülkesinde veya vatandaşları tarafından işlenecek savaş suçları yönünden Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmeyebilir.

İnsan haklarını çiğneyen, ağır şekilde ihlal eden, insani trajedilerin yaşanmasına yol açan uluslararası suçların faillerinin, bu suçların işlenmesine yardım edenlerin ve suç ortaklarının, bu suçların işlenmesi için emir ve talimat verenlerin, azmettirenlerin, teşvik edenlerin işlemiş oldukları suçlardan dolayı yargılanıp ceza almaları insanlık tarihi ve medeniyet açısından eşine az rastlanılır bir olaydır. Bu sebeple tarihi bir görevi icra edecek UCM'nin; faaliyetini yürütürken bağımsız ve tarafsız olması, hiçbir kurum

veya kuruluşun etkisi ya da baskısı altında kalmaması, büyük devletlerin uluslararası alanda yürüttüğü siyasete malzeme olmaması ve hukuka uygun bir şekilde hareket ederek adil kararlar vermesi gerekir.

Bu suçların işlendiği bir durumun Mahkemenin önüne getirilebilmesi için mezkur suçların; Statü'ye taraf bir devletin topraklarında, uçak veya gemilerinde işlenmesi ya da o taraf devletin vatandaşı tarafından işlenmesi gerekir. Fakat saldırı suçunun, taraf devletin ülkesinde taraf olmayan bir devletin vatandaşı tarafından işlenmesi halinde Mahkemenin yargı yetkisi bulunmamaktadır. Uluslararası suçların işlenmiş görüldüğü bir durumun BM Güvenlik Konseyi tarafından savcıya bildirilmesi halinde ise Mahkeme, taraf olmayan devlet vatandaşlarınca veya taraf olmayan devletlerde işlenen bu tür suçları dahi yargılamakla yetkilidir. Şahsi ceza sorumluluğunu esas alan Mahkemenin yargı yetkisi, ulus devletlerin mahkemelerini tamamlayıcı niteliktedir.

Statü; Rusya, ABD ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri tarafından onaylanmamıştır. ABD, BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde bir Mahkemenin kurulmasını sağlayamadığı için Statü'yle getirilen uluslararası ceza adaleti sistemine karşı çıkmıştır. Bu konuda kanun (ASPA) çıkarmış ve çeşitli ülkelerle ikili muafiyet anlaşmaları (BIA) imzalamıştır. ABD'nin aksine Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu, tam tersi bir tutum takınarak başından beri Statü'ye destek olmuştur.

Afrika ülkeleri, UCM'yi büyük bir heyecanla karşılamış ve Mahkemenin kurulması için 15 Haziran 1998 tarihinde toplanan Roma Konferansı'na aktif olarak katılmıştır. Görüşmeler esnasında Afrikalı birçok yetkili hazır bulunmuş ve Statü'nün kabul edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim Afrika kıtasında bulunan devletlerin yaklaşık %60'ından fazlası (33 tanesi), UCM'nin yargı yetkisini kabul etmiştir. ABD, Rusya ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan büyük devletlerin bir takım bahaneler ileri sürerek Statü'yü onaylamamasına karşın sömürgeci geçmişlerinin de etkisiyle Afrika ülkeleri, Statü'yü daha kolay benimsemiştir. Bunda; sosyal ve siyasi koşulların, ülke içinde yaşanan çatışmaların büyük etkisi bulunmaktadır. Afrika kıtası genelindeki ülkelerin yarısından fazlası, Statü'ye taraf olmuştur. Bunlardan Senegal, Statü'yü onaylayan ilk devlettir. AfB gibi örgütler ve bağlı kurumlar, çeşitli tarihlerde almış oldukları kararlar ile Mahkemenin önemine vurgu yapmıştır. Fakat UCM'nin çalışmaya başlamasından itibaren özellikle ilk soruşturmalarını (KDC,

Uganda, Sudan, OAC ve Kenya) Afrika ülkelerine yapması; bu soruşturmalar neticesinde örgüt liderleri ve üyelerinin yanı sıra devlet başkanlarını (Ömer El Beşir, Kenyatta gibi) ve yardımcılarını (Ruto, Bemba), askerleri (Ntanga gibi), hükümet üyelerini (Ahmed Muhammed Harun vb.) yargılaması ve bazıları hakkında tutuklama emri çıkarması üzerine Afrikalı devletlerin Mahkemeye olan ilişkileri birden tersine dönmüştür. Mahkeme; kurulduğu tarihten bugüne kadar geçen 20 yıllık süreçte toplam 17 soruşturma açmış olup bu soruşturmaların 10'u, Afrika ülkelerine yöneliktir. Yine Mahkemenin elinde ön inceleme aşamasında bulunan 3 durumun 2'si, Afrika devletleriyle ilgilidir. Bundan dolayıdır ki Afrikalı halklar ve sivil toplum örgütlerinin Mahkemeye olan güvenleri sarsılmış, inançları zayıflamaya başlamıştır.

Nitekim Afrika'daki halk; ABD, Çin, Rusya gibi büyük devletlerin niçin Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmediğini, soruşturmaların neden hep Afrika kıtasına yönelik olduğunu sorgulamaya başlamıştır. Özellikle UCM'nin, Sudan eski Lideri Ömer El Beşir'in tutuklanmasına karar vermesinden sonra başlayan eleştiriler, zaman içinde dozu artarak devam etmiştir. Bunun yanı sıra BM Güvenlik Konseyi; Sudan ve Libya için takındığı tavrı Beşşar Esad'ın zulmüyle inleyen Suriye, İsrail'in işgali altında bulunan Gazze ve yine Çin'in işgalci olduğu Doğu Türkistan için göstermemiştir. Kimi Afrikalılar nezdinde Mahkeme, Batı ülkelerinin kıtayı sömürme ve yeniden dizayn etme aracı haline gelmiştir. Mesela AfB'nin, Mahkemenin Sudan (Darfur) soruşturmasının ertelenmesine yönelik BM Güvenlik Konseyi'ne yapmış olduğu talepler dikkate dahi alınmamıştır. ABD, İsrail ve Çin'in işgal ettikleri coğrafyalarda işledikleri uluslararası suçlar için harekete geçmeyen BM Güvenlik Konseyi'nin, Afrika ülkeleri söz konusu olunca uluslararası hukuku hatırlaması oldukça düşündürücüdür.

İlerleyen süreç içerisinde Afrika ülkeleri, bireysel veya toplu olarak Statü'den çekilmeyi tartışmaya başlamıştır. Kenya, Gambiya, Güney Afrika ve Burundi'nin bu yönde girişimleri olmuşsa da bu konuda somut netice alan tek ülke Burundi olmuştur. Nitekim Burundi, 2017 yılının Ekim ayında aldığı kararla Statü'den çekilmiş ve bunu BM'ye bildirmiştir.

UCM'nin yargı yetkisinin tamamlayıcı nitelikte olması nedeniyle önüne gelen bir başvuruda genellikle Mahkemeden beklenen, işlendiği iddia edilen uluslararası suçlarla ilgili olarak öncelikle o ülkedeki ulusal yargı sürecinin etkin bir şekilde işleyip işlemediğini belirleyerek bu sürecin kontrol ve takibini yapmaktır. Aksi takdirde ülkelerin

iç işlerine karışmakla suçlanacak olan Mahkeme, aynı zamanda soruşturmalarını da otoritesi zayıf, fakir ve az gelişmiş ülkelere yöneltecektir. Nitekim bugüne kadar Mahkemenin önüne gelen olaylara bakıldığında, çoğunluğun az gelişmiş Afrikalı devletlere ilişkin olduğu görülecektir.

Statü’de tamamlayıcılık ilkesinin net bir biçimde uygulanabilmesi için çeşitli kriterler konulmuştur. Bunlar; ulusal yargı mercilerinin uluslararası suçları yargılamada isteksiz davranması veya yetersiz olması ya da ulusal yargı mercileri tarafından yapılan bu tür yargılamaların sanıkları koruma amacına matuf olduğunun ortaya çıkmasıdır. Fakat bu kriterlerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin takdiri Mahkemeye aittir. Mahkeme; bu takdirini kullanırken çok dikkatli olmalı, ülke içinde ağır aksak da olsa işleyen bir yargı mekanizmasının bulunması halinde o ülke aleyhine hemen soruşturma başlatmamalıdır. Bu arada Mahkeme, bir soruşturma başlatmak için ülkeler arasında gelişmiş veya az gelişmiş şeklinde bir ayrıma gitmemelidir. Zira kırılğan devlet sayısının fazla olduğu Afrika gibi az gelişmiş yerlerde bir de Mahkemenin olaylara müdahil olması, o ülkelerdeki mevcut ortamı daha da kaotik hale getirmektedir. Mahkemenin, ilgili ülkelere adaleti getirmek için çıktığı yolda onları adaletten yoksun bırakması oldukça yüksek bir ihtimaldir.

UCM’nin bugüne kadar başlattığı 17 soruşturmanın 10’unun Afrika ülkelerine yönelik olması; dünyanın diğer yerlerinden farklı olarak Afrika’nın, Mahkemenin özel olarak ilgilendiği bir coğrafya haline geldiğini bize göstermektedir. Bu soruşturmalardan 2’si (Libya ve Sudan) BM Güvenlik Konseyi kararıyla, 5’i (Uganda, KDC, OAC ve Mali) ilgili taraf devletin başvurusuyla, 3’ü (Fildişi Sahili, Kenya ve Burundi) ise savcının re’sen (*proprio motu*) harekete geçmesi üzerine başlatılmıştır. Mahkemenin başlattığı tüm soruşturmalar, kronolojik sıra itibarıyla incelendiğinde ilk 9 tanesinin Afrika ülkelerine yönelik olduğu görülmektedir. Yine Mahkemenin halihazırda devam eden ön incelemelerinden 2’si (Gine ve Nijerya) Afrikalı devletlere aittir. Görüldüğü üzere Mahkeme huzurunda görülen veya henüz ön inceleme aşaması tamamlanmamış durumların %60’ından fazlası Afrika ülkelerine aittir.

Bu soruşturmalarda; örgüt liderleri ve üyelerinden tutun da devlet başkanları, devlet başkan yardımcıları, bakanlar, milletvekilleri, askerler başta olmak üzere üst düzey yöneticilere varıncaya kadar birçok insan yargılanmış veya halen yargılanmayı beklemektedir. UCM; UPC’nin Lideri Thomas Lubanga Dyilo, LRA’nın Lideri Joseph

Kony, KDC eski Devlet Başkan Yardımcısı Jean-Pierre Bemba Gombo, Libya eski Devlet Başkanı Muammer Kaddafi ve oğlu Seyfülislam Kaddafi, Kenya Devlet Başkanı Uhuru Muigai Kenyatta ve Yardımcısı William Samoei Ruto, Fildişi Sahili eski Devlet Başkanı Laurent Gbagbo ve eşi Simone Gbagbo, Sudan eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir, KDC eski Genelkurmay Başkan Yardımcısı Bosco Ntaganda, Sudan eski İçişleri Bakanı Ahmed Muhammed Harun, Sudan eski Milli Savunma Bakanı Abdel Raheem Muhammed Hüseyin gibi çoğu üst düzey örgüt üyesi veya lideri, devlet yöneticisi ya da yakını hakkında soruşturma başlatmış, hatta bunlardan bazılarını tutuklamıştır.

UCM'nin soruşturma açtığı ülkeler arasında Afrika ülkelerinin sayıca fazla olması; Mahkemenin, bu ülkeler üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olmak istediğini bize göstermektedir. Yani Mahkeme, az gelişmiş ülkeler üzerinde bir nevi güç gösterisinde bulunmaktadır. Zira kurumsal yapıları zayıf ve ekonomik olarak güçsüz olan Afrika ülkeleri, bu haliyle iç ve dış müdahalelere açık hale gelmektedir. UCM'nin bu şekilde Afrika ülkelerine yönelmesi; zaman içinde Afrikalı halklar, örgütler, devlet ve hükümet başkanları nezdinde Mahkemeye karşı sert eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.

ABD, Çin, Rusya gibi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin Statü'ye taraf olmaması da Mahkeme açısından ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Statü'nün verdiği yetkiyle bu ülkelerin daimi üyesi olduğu BM Güvenlik Konseyi, önüne gelen Sudan ve Libya meselelerini UCM'ye havale ederek Mahkemeyi de müşkül vaziyete düşürmüştür. Zira Mahkeme, bu soruşturmalarda da görüldüğü üzere neredeyse BM Güvenlik Konseyi'nin dünya siyasetini dizayn etmede kullandığı bir araç haline dönüşmüştür. Bu da sıklıkla eleştirilen bir husustur. Libya ve Sudan'da yaşanan iç hadiselerle ilgili olarak Mahkemece soruşturma başlatılırken bundan daha vahim olayların yaşandığı, insanların vahşice katledildiği Suriye, Filistin ve Doğu Türkistan gibi dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan katliamlara ilişkin olarak Mahkemenin neden bir şey yapmadığı uluslararası toplum tarafından sorgulanmalıdır. İnsan haklarını ağır şekilde ihlal edenler karşısında uluslararası ceza adaletini sağlamakla görevli olan Mahkemenin, üzerindeki ölü toprağını dağıtarak bir an önce harekete geçmesi, bu hususta BM gibi uluslararası örgütlere de çağrıda bulunması artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Mahkeme-

den beklenen, uygulamalarıyla uluslararası alanda hukukun üstünlüğünü tesis etmesidir. Bu ve benzeri sorular; Afrikalı yetkililer ve sivil toplum örgütleri tarafından da sorulmakta, kıtada sömürgeciliğin yeni versiyonunun Mahkeme üzerinden tekrar canlandırılmak istendiği ifade edilmektedir.

Öte yandan Afrika'daki gibi taraf devletlerin başvurusu üzerine soruşturma başlatılan durumlarda (Uganda, OAC, Mali ve KDC gibi) her ne kadar soruşturma talebi ilgili ülkeden gelse de UCM'nin; bir soruşturmayı başlatmadan önce o ülkenin tarihi, siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarını göz önünde bulundurması gerekmektedir. Zira Afrika ülkeleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ortalarına kadar Batılı hegomonik güçlerin sömürgesi altında yaşadıklarından toplumsal yapıları ciddi oranda tahrip edilmiş, etnik ve dini unsurları her türlü kışkırtmaya maruz bırakılarak aralarına fitne tohumları ekilmiştir. Kıtadaki çoğu ülkede; sömürge öncesi dönemde etnik unsurları bir arada tutan zengin kültürel ve sosyal hayat ile toplumsal uyumsuzlukları çözüme kavuşturan mahalli arabuluculuk mekanizmaları Batılı sömürgeciler tarafından ortadan kaldırıldığından haliyle bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra daha kırılgan ve dış etkilere maruz bir hale gelmiştir. Mahkemenin, soruşturulmasını istediği ülkelerle ilgili olarak öncelikle o ülkelerin yargı sistemlerini güçlendirici adımları atmalarını bekledikten veya sağladıktan sonra tamamlayıcılık ilkesinden hareketle uluslararası suçların faillerinin ülke içindeki ulusal mahkemelerde yargılanmasını teşvik etmesi, bu hususta o ülkenin mevzuat eksikliğinin giderilmesine yardımcı olması gerekir.

UCM'nin 2004 yılında Uganda'ya yönelik soruşturma başlatmasından sonra 2008 yılında Hükümet ile LRA arasında varılan mutabakat, son anda örgüt tarafından bozulmuştur. Örgütün masadan kalkmasına, yöneticileri hakkında o dönemde Mahkemenin çıkarmış olduğu tutuklama emirlerinin neden olduğu iddia edilmiştir.

UCM, aynı yıl KDC'de meydana gelen çatışmaları soruşturmaya başlamıştır. Fakat soruşturmaya rağmen ülke içinde şiddet olayları hızını kesmemiş, 2011 yılından itibaren iç çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Mahkeme, her ne kadar KDC ve OAC Hükümetleri'nin talebi üzerine soruşturma açmış ise de her iki ülke üzerinde caydırıcılık sağlayamamış, şiddet ve şiddete bağlı can kayıplarının önüne geçememiştir.

Özellikle UCM, BM Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 2005 yılında başlattığı Sudan (Darfur) soruşturmasıyla birlikte eleştirilerin merkezi haline gelmiştir. Mahkeme, Sudan'ın Darfur bölgesinde çıkan şiddet olaylarından sorumlu tuttuğu Sudan eski Lideri Ömer El Beşir hakkında 2009 ve 2010 yıllarında iki kez tutuklama emri çıkarmıştır. Hatta Mahkemenin 2010 yılında vermiş olduğu tutuklama kararında, Ömer El Beşir'in Darfur'da yaşayan bazı kabilelere soykırım uyguladığı ifade edilmiştir. Bu soruşturma ile birlikte Mahkemenin gerçekten uluslararası adaleti sağlamaya mı çalıştığı yoksa başta BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olmak üzere Batılı devletlerin taşeronluğunu mu yaptığı Afrikalılar tarafından yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

AfB ve Birliğe bağlı organlar, Sudan eski Lideri Ömer El Beşir hakkında ilk tutuklama kararının verildiği 2009 yılından itibaren ortalama her yıl bu duruma tepki gösteren açıklamalar yapmış, soruşturmanın Statü'nün 16. maddesi uyarınca ertelenmesini BM Güvenlik Konseyi'nden talep eden kararlar almıştır. Ayrıca bu kararlarda; Birliğe üye hiçbir devletin, Ömer El Beşir'i Mahkemeye teslim etmeyeceği ve Statü uyarınca Mahkemeye iş birliği yapmayacağı önemle vurgulanmıştır.

BM Güvenlik Konseyi; soruşturmanın ertelenmesine yönelik Birliğin taleplerini dikkate almadığından bu durumun meydana getirdiği hayal kırıklığı ile Afrikalıların zihinlerinde, Batılı devletler tarafından yeniden sömürülmeye çalışıldıkları algısı oluşmaya başlamıştır. Afrikalı liderler içinde Libya eski Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, Darfur sorununa dış güçlerin neden olduğunu açık yüreklilikle söylerken Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame ise Mahkemeyi, Afrika'yı denetim altına almak isteyen sömürgeci bir kurum olarak nitelendirmiştir. Mahkemeye gösterilen tepkilerin temelinde; Ömer El Beşir'in, aktif görevdeyken tutuklanmasına hükmedilen ilk devlet başkanı olmasının yanında halkına soykırım uygulamakla suçlanması da yatmaktadır. Özellikle 1994 yılında Ruanda'da yaşananlar, Afrika'daki halklar ve yönetimlerin hafızalarındaki yerini korurken bunun üzerinden 20 yıl bile geçmeden bu sefer bir Afrikalı devlet başkanının, ülkesinde meydana gelen iç çatışmalarda yaşanan can kayıplarından sorumlu tutulması, üstelik soykırım gibi uluslararası suçların en ağırlıyla suçlanması Afrikalılar için bardağı taşıran son damla olmuştur. Sudan eski Lideri Ömer

El Beşir, tarihi geçmişi eskiye dayanan Darfur'daki çatışmaları sona erdirmeye çalışırken bir anlamda Mahkeme tarafından bölgedeki kaosu en büyük müsebbibi olarak gösterilmiştir.

UCM'nin Darfur soruşturmasının zamanlaması da manidardır. Soruşturmanın başladığı 2005 yılında Sudan Hükümeti, 1983 yılından beri devam eden Güney Sudan problemini barış anlaşması imzalayarak çözüme kavuşturmuş iken bu sefer Mahkeme ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Nitekim Sudan Hükümeti için hem Darfur'daki şiddet olaylarını bastırmak hem Mahkemeye irtibatı devam ettirmek sanıldığı kadar kolay bir iş olmasa gerektir.

2010 yılına gelindiğinde ise bu sefer UCM savcısı, bir başka Afrika ülkesi olan Kenya'da 2007 yılında yapılan seçimlerden sonra çıkan olaylarla ilgili olarak re'sen soruşturma başlatmıştır. Soruşturma sonucunda Kenya Devlet Başkanı Uhuru Muigai Kenyatta ve Yardımcısı William Samoei Ruto aleyhine Mahkemede dava açılmış ve duruşmaya katılmaları için kendilerine celpname gönderilmiştir. Ömer El Beşir'den sonra tekrar bir Afrikalı devlet başkanı ve yardımcısının Mahkemede yargılanmaya başlaması; Kenya yönetiminde soğuk düş etkisi yapmış, Afrikalı devlet ve hükümet başkanları da bu duruma tepki göstermiştir. Nitekim Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desaleng, Mahkemeyi ırkçılık yapmakla suçlamıştır.

Kenya soruşturması, AfB'nin Mahkeme ile olan ilişkilerini koparma noktasına getirmiştir. Birlik, soruşturmanın BM Güvenlik Konseyi tarafından ertelenmesini talep ederken Darfur soruşturmasıyla ilgili daha önceden almış olduğu kararların içeriğini aynen tekrarlamıştır. AfB'nin her iki soruşturma için aldığı kararlarda üstüne basarak vurguladığı husus, soruşturmaların devam eden barış çabalarını sekteye uğratmaması ve bölgedeki istikrara zarar vermemesidir. Ortalık toz duman olmuşken bu sefer Kenya'nın girişimleriyle AfB, 1 Şubat 2017 tarihinde üyelerinin Statü'den çekilebileceklerine dair karar almıştır. Birliğin bu kararı bağlayıcı nitelikte değildir. Fakat aynı yıl Ekim ayında Burundi, Mahkemenin ülke aleyhine re'sen başlattığı soruşturmayı gerekçe göstererek Statü'den çekilmiştir. Burundililer, savcının başlattığı soruşturmayı onur kırıcı olarak görmüş olacaklar ki ülkenin alelacele Statü'den çekilmesini sağlamışlardır. Zira savcının re'sen soruşturmayı başlatması ile Burundi'nin Statü'den çekilmesi arasında sadece iki gün vardır.

UCM'yi kuran Roma Statüsü'nün Giriş kısmında; uluslararası toplumu yakından ilgilendiren ağır suçların geçtiğimiz yüzyıl boyunca milyonlarca insanın ölümüne yol açtığı, Statü'ye göre ihdas edilen Mahkemenin yetkisinin ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcısı olduğu ve Mahkemenin, uluslararası adaletin sağlanması noktasında sonsuz bir güven tesis edeceği ifade edilmiştir. Esasen bu çalışmamızda da Mahkemenin, uluslararası adaletin sağlanmasındaki rolü irdelenmiş ve bu hususta gerçekten işlevsel bir etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için 2002 yılından bu yana Mahkemenin gerçekleştirdiği ilk soruşturmalar (6 tanesi) örnek olarak incelenmiş ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada UCM'nin; geçmiş yüzyıllarda insanlığa kan ve gözyaşından başka bir şey vermemiş olan çok ciddi suçların yargılamasını çoğunlukla Afrikalı devletlerle sınırlı tuttuğu ve bundan dolayı uluslararası adaletin sağlanması hususunda yeterli olamadığı, kendisinden beklenen etkiyi gösteremediği ve uluslararası toplumun güvenini boşa çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

İnsanlığa büyük acılar yaşatmış uluslararası suçların cezalandırılması amacıyla yola çıkan uluslararası toplumun gayretleriyle bu yüzyılın başında faaliyete geçen UCM, bugüne kadar yapmış olduğu uygulamalarıyla uluslararası adaleti sağlama konusunda ne yazık ki pek de faydalı olamamıştır. Oysaki uluslararası adalet, ayırım yapmaksızın tüm uluslararası toplum için gereklidir.

XXI. yüzyılın başında hayata geçen uluslararası suçların cezalandırılması fikri, UCM ile birlikte fiilen uygulanmaya başlamıştır. Fakat Mahkemenin kurulduğu 2002 yılından bu yana geçen zaman diliminde incelediği durumlara bakıldığında, az gelişmiş ülkelerin bulunduğu Afrika kıtasına yoğunlaştığı görülmektedir. Mahkemenin kuruluşunun uluslararası toplum açısından bir zaferi ifade ettiği tartışmasızdır. Fakat geline noktada Mahkeme, uluslararası adaleti sağlayacağına olan uluslararası toplumun güvenini boşa çıkararak hayal kırıklığına yol açmıştır. Maalesef Mahkeme; BM Güvenlik Konseyi ve Batılı devletlerin uluslararası ilişkilerdeki çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Sonuçta, uluslararası adaletin terazisi şaşmış ve başta Afrika ülkeleri olmak üzere uluslararası toplumun vicdanında UCM'nin meşruiyeti tartışılmaya başlanmıştır.

KAYNAKLAR

KİTAP, MAKALE VE TEZLER

- Acar, İ. (2010). *Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Sorunu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Akdoğan, C. (2009). *Uluslararası Ceza Divanı Statüsünde Savaş Suçları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Aksakal, E. (2016). *Afrika'daki İç Savaşların Temel Dinamikleri: Sudan Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Aksar, Y. (2021). *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksar, Y. (2021). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II-*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksar, Y. (2003). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri ABD). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 125-139.
- Aksoy, M. (21.01.2017). *Küresel Adalette Uluslararası Ceza Mahkemesi*. İnsamer. https://www.insamer.com/tr/kuresel-adalette-uluslararasi-ceza-mahkemesi_512.html
- Alibaba, A. (2000). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1), 181-207.
- Allison, S. (16.10.2013). *Is there an African alternative to the International Criminal Court?*. Rhodes University. <https://www.ru.ac.za/perspective/2013archive/isthereanalternativetotheinternationalcriminalcourt.html>
- Alpkaya, G. (2002). *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Altun, O. (2004). *Uluslararası Ceza Divanı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Arpa, E. (2011). Sudan ve Darfur Sorunu. *Avrasya Etüdleri Dergisi*, (40), 97-122.
- Arslan, E. (2020). *Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Arslan, Ö. (2011). *Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Aslan, M. Y. (2007). Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (73), 239-255.

- Avcı, G. (2012). *Uluslararası Ceza Mahkemesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aybay, R. (2013). *Uluslararası Yargı*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Azarkan, E. (2003). *Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Bakla, G. (2016). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Sudan* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Başak, C. (2003). *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Batur Yamaner, M., E. Öktem, B. R. Kurt darcan ve M. C. Uzun. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Bayıllıoğlu, U. (2006). *Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisine Giren Suçlar (Soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, saldırı suçu, dar anlamda savaş suçu)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bayram, M. (2013). *Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ahi Evran Üniversitesi.
- Bayram, M. (2014). Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu. İsmail Ermağan Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika 1* içinde (175-200). Ankara: Nobel Kitap.
- Beşiri, A. (2013). Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (108), 179-210.
- Beyazıt, Ö. (2008). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargı Yetkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Bozkurt, M. Uğur (2010). Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), s.73-91.
- Booth, C. (2016). Uluslararası Ceza Divanı'ndan Beklenenler ve Muhtemel Sorunlar: Yugoslavya ve Ruanda'dan Çıkarılan Dersler. (Çev.: Hazal Ungan Çalışkan). Philippe Sands (Ed.). *Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği Nürnberg'ten Lahey'e* içinde (127-150). İstanbul: Alfa Kitap.
- Can, Ü. (2014). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Terör Suçları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harp Akademileri.
- Chapman, T. L. ve S. Chaudoin (2012). Ratification Patterns and the International Criminal Court'', *International Studies Quarterly*, s.1-10.

- Civelek, J. (1993). Cenevre Hukuku Açısından Barışa İnsanlığa Karşı Suçlar ve Savaş Suçları: Bosna-Hersek'e Uygulanması. *Argumentum*, (30), 531-540.
- Cole, R. J. V. (2013). Africa's Relationship With The International Criminal Court: More Political Than Legal. *Melbourne Journal of International Law*, 1-29.
- Çağırın, M. E. (2011). Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(25), 60-67.
- Çakmak, C. (2007). ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM). *Liberal Düşünce Dergisi*, (48), 87-108.
- Çakmak, C. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Darfur Krizi'ne Müdahil Olması ve ABD'nin Süpergüç Olarak Limitleri. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3(10), 43-74.
- Çelik, C. (2006). Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda. *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi (KHUKA)*, 9(1), 29-43.
- Çetin, M. (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(3), 335-360.
- Çınar, M. F. (2008). Uluslararası Ceza Divanı, Olaylar ve Gelişmeler. *Askeri Adalet Dergisi*, (128), 9-19.
- Çoban, E. (2007). *Modern Devlet ve Irk Söylemi Çerçevesinde Ruanda Soykırımı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Dabanlıoğlu Alanur, N. (2019). Roma Statüsüne Göre BM Güvenlik Konseyinin Bir Durumu Uluslararası Ceza Mahkemesine Sevk etme ve Soruşturma ile Davaları (Yargılamayı) Erteleme Yetkisi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIII(1-2), 53-85.
- Dalar, M. (2017). Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 153-165.
- Dalar, M. (2009). İnsanlık Suçu ve Soykırım Tartışmaları Bağlamında Darfur Sorunu ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(12), 93-101.
- Dalar, M. (2013). Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı. *Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi*, 3-32.
- Değirmenci, O. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (70), 50-111.
- Demirel, N. (2016). Birleşmiş Milletler Güvenli Bölge uygulaması. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (8), 111-132.

- Deniz, B. Ç. (2019). *Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Doğan, Ç. (2019). *İç Dinamikler ve Uluslararası Bağlamda Darfur Sorunu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Doğan, M. (29.06.2020). *Orta Afrika Cumhuriyeti: 2013 İç Savaşı (Seleka ve Anti-Balaka Çatışmaları)*. Akem. <https://www.akem.org.tr/post/makale-orta-afrika-cumhuriyeti-2013-i-%C3%A7-sava%C5%9F%C4%B1-s%C3%A9l%C3%A9ka-ve-anti-balaka-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fma-lar%C4%B1>
- Domaç, B. (2016). *Afrika Siyasetinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Domaç, B. (2009). *Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İlişkin Roma Statüsü'nün Türkiye Tarafından Kabulünün Olası Siyasi ve Hukuki Sonuçları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harp Akademileri.
- Dost, S. (2019). *Temel Kavramlar, Metinler ve Kararlar Bağlamında Uluslararası Hukukta Adalet*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Douglas-Bowers, D. (2015, February 6). *Colonialism, Coups, and Conflict: The Violence in the Central African Republic*. Foreign Policy Journal. <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/02/06/colonialism-coups-and-conflict-the-violence-in-the-central-african-republic/>
- Du Plessis, M. (2010). *The International Criminal Court that Africa wants*. Pretoria: Institute for Security Studies.
- Duran, B. (2007). *Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanununda Düzenlenişi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Düzler, G. (2020). *Ruanda Soykırımının Ekonomi Politikası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Emir, N. (2015). *Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Bakımından Saldırı Suçu*. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 118-143.
- Erdal, S. (2010). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Ulus-Devlet Egemenliğine Etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Ertuğrul, Ü. E. (2007). *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*. *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi (KHUKA)*, 10(2), 126-149.
- Eser, A. (2007). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri*. (Çev.: Faruk Turhan). Feridun Yenisey (Ed.). *Uluslararası Ceza Divanı* içinde (3-69). İstanbul: Arıkan Basım Yayımları.

- Faulhaber, L. V. (2003). American Servicemembers' Protection Act of 2002, *Georgetown University Law Center*, 40, 537-557.
- Gökdemir, M. (2018). *Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Soruşturma Usulü* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Galatasaray Üniversitesi.
- Güller, N. ve H. Zafer. (2006). *Uluslararası Ceza Mahkemesi El Kitabı*. Bonn: Gustav-Stresemann-Institut (GSI) e.V.
- Gümüş, İ. (2020). Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 25-37.
- Güneysu, G. (2019). Uluslararası Ceza Hukuku Tarihi Açısından Peter Von Hagenbach'ın Yargılanmasının Önemi ve Anlamı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 833-849.
- Güngör, G. (2016). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devlet Egemenliği İle İlişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Gürkan, H. (2014). Modernleşme Sürecinde Afrika'nın İki Büyük Krizi: Ruanda ve Darfur Meseleleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 9(4), 469-491.
- İğdır Akaras, A. (2017). *Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi İlişkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- International Crisis Group (2007). *Central African Republic Anatomy of a Phantom State*. Nairobi: International Crisis Group Africa Report No: 136.
- İşık, A. (2017). Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukunda Hastanelerin, Tıbbi Personelin ve Tedavi Görenlerin Korunması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 159-193.
- İlbeği, H. (2004). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Görevine Giren Suçlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- İpek, C. D. (2012). Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 111-130.
- Jescheck, H-H. (2006). Ulusal, Avrupa ve Uluslararası Ceza Hukukunda Yeni Gelişmeler. (Çev.: Zeynel T. Kangal). *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, III(1), 15-32.
- Karakaya, B. B. (2018). *Tanrı'nın Direnişi Ordusu (LRA) ve Uganda Dış Politikasına Etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Karakehya, H. (2008). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2), 133-163.

- Kavas, A. (2012). Uganda. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C 42, 46-50). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kavas, A. (2007). Orta Afrika Cumhuriyeti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C 33, 397-399). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kavas, A. (2002). Kenya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C 25, 256-258). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kaya, B. (2020). Ceza Hukuku'nda Evrensellik İlkesi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 46-60.
- Kegoro, G. (2012). On the Brink: Kenya and the International Criminal Court. *Perspectives*, 4-9.
- Keppler, E. (2011). Managing Setbacks for the International Criminal Court in Africa. *Journal of African Law*, 1-14.
- Khadiagala, G. M. (2009). Regionalism and conflict resolution: Lessons from the Kenyan crisis. *Journal of Contemporary African Studies*, 27(3), 431-444.
- Kılıç, A. Ş. (2009). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(3), 615-657.
- Koca, Z. (2013). *İnsanlık Suçunun Önlenmesi ve Mağdurun Korunmasında Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Önemi ve Etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Koç, C. (2015). *Roma Statüsü Bağlamında İnsanlığa Karşı Suçlarda Devlet Politikası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Koenig, A., E. Stover, S. Smith Cody (2015). *The Victims' Court: A Study of 622 Victim Participants at the International Criminal Court*. Berkeley: UC Berkeley School of Law Human Rights Center.
- Köchler, H. (2005). *Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?*. (Çev. Funda Keskin-Erdem Denk). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Kul, M. C. (2016). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Tecavüz (Saldırı) Suçu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kurşun, G. (2011). *101 Soruda Uluslar Arası Ceza Mahkemesi*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Kurt, S. L. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 99-127.

- Mavuş, A. (2015). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisine Giren Bir Suç Olarak Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Harp Akademileri.
- Mert, H. (2017). Ceza Kanununun Yer Bakımından Uygulanmasında Esas Alınan İlkeler. *Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Hukuk Bülteni*, (12), 2-3.
- Mutua, M. (11 Ocak 2004). *America and the International Criminal Court*. Daily Nation. <https://archive.globalpolicy.org/intljustice/icc/2004/0111america.htm>
- Oellers- Frahm, K. (1994). Das Statut des Internationalen Strafgerichtshofs zur Verfolgung von Kriegsverbrechen im ehemaligen Jugoslawien. *ZaöRV*, 54, s.416-445.
- Odman, T. (1996). Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1), 131-151.
- Oral, E. (2008). Lübnan Özel Mahkemesi. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2), 73-94.
- Orhan, Z. C. (2016). Nüremberg Askeri Ceza Mahkemesi ile Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi Üzerine Bir İnceleme. *Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Hukuk Bülteni*, (7), 17-18.
- Ödemiş, Ö. (3 Mayıs 2019). *Sudan’da neler oluyor?*. Tele1. <https://tele1.com.tr/su-danda-neler-oluyor-152437/>
- Önder, O. (2006). *Birleşmiş Milletler Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (United Nations International Criminal Court for Rwanda)*. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Önok, R. M. (2003). *Tarihi perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Örmeci, O. (25.06.2014). *2014 Kırılğan Devletler Endeksi*. Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2014/06/25/2014-kirilgan-devletler-endeksi/>
- Özkol, H., G. Arslan ve D. Aydın (2006). *Uluslararası Ceza Mahkemesi Temel Belgeler Derlemesi*. Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği.
- Öztemiz, A. A. (2019). *Hollywood ve Simülasyon: Din ve Tarih Aksında Yahudi Sürgün, Göç ve Holokostun İnşası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Öztürk, H. (2011). Darfur’da Yaşanan İç Savaşı Anlamak. *Avrasya Etüdleri Dergisi*, (40), 123-144.
- Öztürk, H. (8 Ocak 2008). *Kenya’da Neler Oluyor?*. Tasam. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/752/kenyada_neler_oluyor

- Parlak, T. M. (2015). *Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri*. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, (37), 137-153.
- Poyraz, Y. ve V. Önen. (2019). *Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü*. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, (1), 187-222.
- Qasim, S. O. (2014). *Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Rahimi, K. (2017). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Afganistan* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Rudy, L. K. (2016). *Devlet Başkanlarının Cezai Sorumluluğu: Charles Taylor Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Rutledge, K. D. (2004). Stumbling Toward Justice: Crime and Punishment Within International Criminal Law. *Environmental Law Reporter*, s.10615-10631.
- Satılmış, Y. (29.03.2021). *Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Siyasi ve İnsani Durum*. İnsamer. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-orta-afrika-cumhuriyeti-nde-siyasi-ve-insani-durum.pdf>
- Sav, Ö. (2015). *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Schabas, W. A. (2007). *Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş*. (Çev.: Gülay Arslan). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Seymen Çakar, A. (2012). İnsanlığa Karşı Suçlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (103), 169-198.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası Hukuk*. (Çev.: Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Sıradağ, A. (2014). Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Siyasal Kriz: Sebepler ve Dinamikler. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 6(64), 60-61.
- Slaughter, A-M. (20 Ekim 2004). *The Partial Rule of Law: America's opposition to the ICC is self-defeating and hypocritical*. The American Prospect. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/slaughter/files/prospect1004_0.pdf
- Sole, S. (16 Aralık 2016). *Yugoslavya'nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu*. Stratejikortak. <https://www.stratejikortak.com/2016/12/yugoslavyanın-dagilisi-2.html>
- Sönmez, U. (2014). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Şahin, C. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü Çerçevesinde İstinaf ve Yargılamanın Yenilenmesi. Feridun Yenisey (Ed.). *Uluslararası Ceza Divanı* içinde (311-325). İstanbul: Arıkan Basım Yayımları.

- Şen, E. (2009). *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şenel, Ş. ve R. Sleman (2019). Sudan’da İngiliz İşgali ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın Layihaları. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi (AKAF)*, 1(1), 72-86.
- Şimşek, M. (2016). Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 509-518.
- Tabanlı, F. (2017). Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (3), 79-104.
- Terzi, M. ve S. Yenal (2019). İnsan Haklarının Afrika’da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler). *Avrasya Etüdları Dergisi*, (55), 47-82.
- Terzioğlu, S. S. (2018). Uluslararası Hukuk Açısından Kosova Uzman Daireleri. *Ankara Barosu Dergisi*, 76(1), 147-189.
- Tezcan, D., M. R. Erdem ve R. M. Önok (2009). *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tirab, T. A. (2016). Tarihi ve Toplumsal Bakış Açısıyla Darfur Sorunu. *Rusya Araştırmaları Enstitüsü*, 3-18.
- Tombul, D. (2018). Roma Statüsü’nün 20. Yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi. *Ceza Hukuku Dergisi*, (4), 129-167.
- Töngür, A. R. (2004). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Trautwein, T. (1995). Das Internationale Jugoslavien-Tribunal und das Völkerrecht. *ZRP*, s.87-88.
- Turhan, F. (2000). Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi. *Prof.Dr. Seyfullah Edis’e Armağan (Dokuzeylül Üniversitesi Yayını)*, 333-365.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu (2010). *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Mağdur Hakları El Kitabı*. Ankara: Ece Matbaası.
- Ulusoy, O. (2008). *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Utku Kılınç (Ed.). İzmir: Etki Matbaacılık Yayıncılık.
- Uygun, S. (2016). *Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Uysal, H. (23.02.2017). *Gambiya, UCM’den Ayrılma Kararını Geri Çekti*. Tüic Akademi. <https://www.tuicakademi.org/gambiya-ucmden-ayrilma-kararini-geri->

[cekti/](#)

Worden, S. (2008, February 1). *The Justice Dilemma in Uganda*. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2008/02/justice-dilemma-uganda>

Yekeler, B. (2020). Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Zorlayıcı Etkileri: El Beşir Davası Üzerinden Analizi [Yayımlanmış doktora tezi]. Beykent Üniversitesi.

Yılmaz, E. (1996). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.

Yılmaz, E. M. (2011). *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu* [Yayımlanmış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Zenginkuzucu, D. M. (2018). Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, (19), 17-48.

Zorlu, S. E. (2016). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(2), 111-150.

BM GÜVENLİK KONSEYİ KARARLARI

United Nations Security Council S/RES/727 (1992).

United Nations Security Council S/RES/808 (1993).

United Nations Security Council S/RES/827 (1993).

United Nations Security Council S/RES/918 (1994).

United Nations Security Council S/RES/935 (1994).

United Nations Security Council S/RES/955 (1994).

United Nations Security Council S/RES/1315 (2000).

United Nations Security Council S/RES/1422 (2002).

United Nations Security Council S/RES/1487 (2003).

United Nations Security Council S/RES/1547 (2004).

United Nations Security Council S/RES/1564 (2004).

United Nations Security Council S/RES/1593 (2005).

United Nations Security Council S/RES/1595 (2005).

United Nations Security Council S/RES/1644 (2005).

United Nations Security Council S/RES/1757 (2007).

United Nations Security Council S/RES/1970 (2011).

United Nations Security Council S/RES/2127 (2013).

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://antlasmalar.com/wp-content/uploads/2017/07/versay.pdf>, ET: 07.01.2021.

<https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>, ET: 15.01.2021.

<https://legal.un.org/ilc/>, ET: 17.01.2021.

<https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, ET: 19.01.2021.

<https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years>, ET: 19.01.2021.

<http://www.radikal.com.tr/dunya/bosnadaki-toplu-mezarlar-kayitlara-gecti-999185>, ET: 20.01.2021.

https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, ET: 22.01.2021.

https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev49_en.pdf, ET: 24.01.2021.

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711221031103128-mladic-suclu-omurboyu-hapis/>, ET: 25.01.2021.

<https://www.icty.org/en/press/drazen-erdemovic-sentenced-5-years-imprisonment>, ET: 25.01.2021.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47643059>, ET: 25.01.2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savas-suclusu-eski-hirvat-general-praljak-oldu/984865>, ET: 26.01.2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/icty-kapaniyor-eski-yugoslavyada-islenen-suclar-cezasiz-kalmadi/994396>, ET: 26.01.2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/soykirimdan-yukselise-ruanda/818485>, ET: 26.01.2021.

<https://www.britannica.com/place/Rwanda>, ET: 26.01.2021.

https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf, ET: 03.02.2021.

<https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>, ET: 05.02.2021.

<https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/50/Akayesu/>, ET: 05.02.2021.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/rwanda-the-first-conviction-for-genocide>, ET: 05.02.2021.

<https://ijrcenter.org/international-criminal-law/ictr/case-summaries/nyiramasuhuko/>, ET: 07.02.2021.

<https://www.dunyabulteni.net/afrika/soykirim-komutanina-30-yil-hapis-h160133.html>, ET: 07.02.2021.

<https://m.bianet.org/bianet/dunya/111435-ruanda-da-soykirimdan-uc-subaya-muebet-hapis-cezasi>, ET: 07.02.2021.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110624_rwanda, ET: 07.02.2021.

<https://unictr.irmct.org/en/tribunal>, ET: 08.02.2021.

<http://www.rscsl.org/Documents/AnRpt11.pdf>, ET: 09.02.2021.

<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>, ET: 09.02.2021.

<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>, ET: 09.02.2021.

<https://www.dw.com/tr/taylora-50-y%C4%B1l-hapis/a-15986982>, ET: 10.02.2021.

<http://www.rscsl.org/>, ET: 10.02.2021.

<https://www.stl-tsl.org/en/documents/legal-documents/statute-of-the-tribunal>, ET: 11.02.2021.

<https://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl>, ET: 11.02.2021.

<https://tr.euronews.com/2020/12/11/bm-lubnan-mahkemesi-hariri-suikast-failini-5-kez-omur-boyu-hapse-mahkum-etti>, ET: 12.02.2021.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53815585>, ET: 12.02.2021.

<http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/141-uluslararasi-adalet-divani-statue-sue>, ET: 15.02.2021.

<https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, ET: 17.02.2021.

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/99A82721-ED93-4088-B84D-7B8ADA4DD062/280775/ICCBD040108ENG1.pdf>, ET: 27.02.2021.

https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, ET: 07.03.2021.

<https://www.icc-cpi.int/about>, ET: 07.03.2021.

<https://www.icc-cpi.int/about/presidency>, ET: 08.03.2021.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/916FC6A2-7846-4177-A5EA-5AA9B6D1E96C/0/ICCASP3Res1_English.pdf, ET: 08.03.2021.

<https://www.icc-cpi.int/about/registry>, ET: 13.03.2021.

<https://www.icc-cpi.int/asp>, ET: 13.03.2021.

<https://asp.icc-cpi.int/fr/press-releases/press-releases-2009/assembly-of-states-parties-concludes-its-eighth-session>, ET: 14.03.2021.

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>, ET: 03.05.2021.

<https://www.icc-cpi.int/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>, ET: 06.05.2021.

https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/crime%20of%20aggression/Pages/default.aspx, ET: 07.05.2021.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10-a&chapter=18&clang=_en#EndDec, ET: 07.05.2021.

<https://hukukbook.com/koleligin-yasaklanmasina-dair-ek-sozlesme/>, ET: 17.05.2021.

<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-iskence-ve-diger-zalimane-gayri-insani-veya-kucultucu-muamele-veya-cezaya-karsi-sozlesme.pdf>, ET: 18.05.2021.

<https://www.ihd.org.tr/her-tlirk-ayrimcilinin-ortadan-kaldirilmasina-k-uluslararası-slee/>, ET:19.05.2021.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidence-Eng.pdf>, ET: 21.05.2021

<https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen>, ET: 23.05.2021.

<https://www.haberler.com/dominic-ongwen-14-yasinda-asker-yapilan-ve-uganda-13907895-haberi/>, ET: 23.05.2021.

<https://www.icc-cpi.int/Publications/Regulations-of-the-Court.pdf>, ET: 26.05.2021.

<https://www.icc-cpi.int/pages/victims-info-page.aspx?for=%27ukraine%27>, ET: 28.05.2021.

<https://www.icc-cpi.int/ukraine>, ET: 28.05.2021.

<https://www.anayasa.gen.tr/andlasma.htm>, ET: 02.06.2021.

<https://2001-2009.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/23425.htm>, ET: 09.06.2021.

<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/TIF-2020-Full-website-view.pdf>,
ET: 09.06.2021.

<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasma-lar%20Hukuku%2069.pdf>, ET: 10.06.2021.

https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, ET: 13.06.2021.

<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, ET: 13.06.2021.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/6EB80CC1-D717-4284-9B5C-03CA028E155B/140157/ICCPRES010106_English.pdf, ET:
17.06.2021.

https://m.bpb.de/system/files/dokument_pdf/Grundgesetz_TR_endg%C3%BCltig.pdf, ET: 17.06.2021.

<https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011 - african charter on human and peoples rights e.pdf>, ET: 23.06.2021.

https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/491/2000%20AHG%20Dec%20143-159%20%28XXXVI%29%20_E.pdf?sequence=1&isAllowed=y, ET:
23.06.2021.

<https://au.int/>, ET: 23.06.2021.

<https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=91>, ET: 23.06.2021.

<https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=221>, ET: 23.06.2021.

<https://asp.dev.icc-cpi.int/fr/states-parties/african-states>, ET: 23.06.2021.

<https://www.icc-cpi.int/cdi>, ET: 23.06.2021.

<https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude>, ET: 23.06.2021.

<https://www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx>, ET: 27.06.2021.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/pe.aspx?k=Ongoing>, ET: 27.06.2021.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/ulke-profil-kongo-demokratik-cumhuriyeti-656544.html>, ET: 03.07.2021.

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/congo-democratic-republic-of-the/#introduction>, ET: 03.07.2021.

<https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kongo-demokratik-cumhuriyeti/>, ET:
03.07.2021.

<https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo/Mobutus-regime>, ET: 03.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga>, ET: 10.07.2021.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_07409.PDF, ET: 10.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR776>, ET: 10.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/katanga>, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR1089>, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/ngudjolo>, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/mbarushimana>, ET: 11.07.2021.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_09015.PDF, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR798>, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/ntaganda>, ET: 11.07.2021.

<https://www.icc-cpi.int/drc/mudacumura>, ET: 28.07.2021.

<https://www.pusulahaber.com.tr/kdcde-ruandali-ayrilikli-lider-olduruldu-1196716h.htm>, ET: 28.07.2021.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kongo-demokratik-cumhuriyetinde-306-ruandali-ayrilikli-teslim-oldu-444890.html>, ET: 28.07.2021.

<https://www.aa.com.tr/en/africa/rwandan-rebel-leader-killed-in-dr-congo/1587565>, ET: 28.07.2021.

<https://www.britannica.com/place/Uganda>, ET: 12.12.2021.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-sudan>, ET: 12.12.2021.

<https://www.aksam.com.tr/yasam/sudan-nerede-hangi-ulkelere-komsu-iste-sudan-haritada-yeri/haber-1214001>, ET: 12.12.2021.

<https://ticaret.gov.tr/data/5f17f26113b87621bc951493/UGANDA.docx.pdf>, ET: 12.12.2021.

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/uganda/>, ET: 12.12.2021.

<https://www.britannica.com/place/Uganda>, ET: 12.12.2021.

<https://www.insamer.com.tr/ulke-profil-sudan/>, ET: 15.12.2021.

https://www.un.org/ruleoflaw/files/com_inq_darfur.pdf, ET: 12.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur>, ET: 13.01.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2007_02902.PDF, ET: 13.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/harun>, ET: 13.01.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_04408.PDF, ET: 13.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/abd-al-rahman>, ET: 13.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=icc%20issues%20a%20war-rant%20of%20arrest%20for%20omar%20al%20bashir%20presi-dent%20of%20sudan>, ET: 16.01.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_04825.PDF, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr557>, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir>, ET: 16.01.2022.

https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/03/printable/090304_sudan_bas-hir.shtml, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr470>, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/abugarda#icc-timeline>, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr516>, ET: 16.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr495>, ET: 16.01.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_03573.PDF, ET: 17.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/hussein>, ET: 17.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1039>, ET: 17.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr547>, ET: 17.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/banda>, ET: 17.01.2022.

<https://www.milliyet.com.tr/tatil/orta-afrika-cumhuriyeti-hakkinda-bilgiler-bayragi-nin-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6300490>, ET: 29.01.2022.

<https://www.mfa.gov.tr/orta-afrika-kunyesi.tr.mfa>, ET: 29.01.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp+prosecutor+receives+refer-ral+concerning+central+african+republic>, ET: 05.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/B64950CF-8370-4438-AD7C-0905079D747A/144037/ICCOTPNB20070522220_A_EN.pdf, ET: 05.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2008_03303.PDF, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=jean_pierre%20bemba%20gombo%20arrested%20for%20crimes%20allegedly%20committed%20in%20the%20cent, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/car/bemba>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-15-teng>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/bembaEng.pdf>, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2009_04528.PDF, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1200>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=PR1223>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1390>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/fr/news/affaire-bemba-arrestation-de-quatre-suspects-pour-subornation-de-temoins-jean-pierre-bemba>, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2013_09564.PDF, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/bemba-kilolo-et-al-case-pre-trial-chamber-ii-commits-five-suspects-trial>, ET: 06.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/bemba-et-al-case-icc-trial-chamber-vii-finds-five-accused-guilty-offences-against>, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_01420.PDF, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2018_01639.PDF, ET: 06.02.2022.

<https://www.legal-tools.org/doc/1a7f80/pdf>, ET: 06.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_07226.PDF, ET: 06.02.2022

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01345.PDF, ET: 13.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/art_53_1_report_car_ii_24sep14.pdf, ET: 13.02.2022.

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_928.pdf, ET: 26.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/yekatom-nga%C3%AFssonaEn.pdf>, ET: 26.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/carII>, ET: 26.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona>, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2018_05412.PDF, ET: 27.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-alfred-yekatom-surrendered-icc-crimes-against-humanity>, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_01948.PDF, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2020_00763.PDF, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00953.PDF, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_05929.PDF, ET: 27.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-patrice-edouard-ngaissona-arrested-crimes-against>, ET: 27.02.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/saidENG.pdf>, ET: 27.02.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01345.PDF, ET: 02.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/icc-concludes-confirmation-charges-hearing-said-case>, ET: 03.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/Pages/record.aspx?docNo=ICC-01/14-01/21-218-Red#_blank, ET: 04.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/carII/said>, ET: 04.03.2022.

<https://www.britannica.com/place/Uganda/The-Republic-of-Uganda>, ET: 12.03.2022.

<https://www.gou.go.ug/about-uganda/sector/history>, ET: 12.03.2022.

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/diktator-idi-amin-oldu-165708>, ET: 12.03.2022.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2018/02/25/dunya-forum-idi-amin-in-giliz-mali-uganda-kasabi>, ET: 12.03.2022.

<https://www.britannica.com/topic/Lords-Resistance-Army>, ET: 13.03.2022.

<https://theconversation.com/ugandan-rebel-joseph-kony-the-latest-us-arrest-bid-raises-questions-177578>, ET: 13.03.2022.

<https://www.dw.com/en/uganda-lord-resistance-army-final-days/a-60535944>, ET: 13.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/KonyEtAlEng.pdf>, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01096.PDF, ET: 13.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/uganda/kony>, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01100.PDF, ET: 13.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=warrant%20of%20arrest%20unsealed%20against%20five%20ira%20commanders>, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01104.PDF, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2007_03469.PDF, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01108.PDF, ET: 13.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=PR1147>, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2015_01133.PDF, ET: 13.03.2022.

<https://tr.euronews.com/2015/01/20/dominic-ongwen-uluslararası-ceza-mahkemesine-gonderildi>, ET: 13.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1084>, ET: 13.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02331.PDF, ET: 15.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1590>, ET: 15.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_01026.PDF, ET: 15.03.2022.

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kenya/#people-and-society>, ET: 20.03.2022.

<https://www.britannica.com/place/Kenya/Mois-rule>, ET: 20.03.2022.

<https://www.britannica.com/place/Kenya/Kenya-in-the-21st-century>, ET: 21.03.2022.

<https://www.aljazeera.com/features/2013/3/3/kenya-what-went-wrong-in-2007>, ET: 21.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/carII/mokom>, ET: 22.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2022_02267.PDF, ET: 22.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/situation-central-african-republic-ii-maxime-jeoffroy-eli-mokom-gawaka-surrendered-icc-crimes>, ET: 22.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/maxime-jeoffroy-eli-mokom-gawaka-makes-first-appearance-icc-confirmation-charges-hearing>, ET: 22.03.2022.

<https://www.hrw.org/report/2008/03/16/ballots-bullets/organized-political-violence-and-kenyas-crisis-governance>, ET: 22.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2010_02409.PDF, ET: 25.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya>, ET: 25.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang>, ET: 25.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/RutoSangEng.pdf>, ET: 25.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/ruto-and-sang-case-icc-trial-chamber-va-terminates-case-without-prejudice-re-prosecution>, ET: 25.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/rutosang?ln=fr>, ET: 25.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_04384.PDF, ET: 25.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2011_02585.PDF, ET: 26.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_01004.PDF, ET: 26.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, ET: 26.03.2022.

<https://www.britannica.com/biography/Uhuru-Kenyatta>, ET: 26.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/KenyattaEng.pdf>, ET: 26.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2014_09939.PDF, ET: 26.03.2022.

<https://tr.euronews.com/2014/12/05/kenya-devlet-baskani-hakkindaki-dava-dustu>, ET: 26.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/kenyatta-case-trial-chamber-vb-terminates-proceedings>, ET: 26.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, ET: 27.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_01006.PDF, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-notice-withdraw-charges-against-mr-muthaura>, ET: 27.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2013_01871.PDF, ET: 27.03.2022.

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2015_02842.PDF, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/fr/news/paul-gicheru-en-liberte-provisoire-sous-conditions-au-kenya>, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/gicheru>, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/gicheruEng.pdf>, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/bett>, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/kenya/barasa>, ET: 27.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/news/arrest-warrant-unsealed-kenya-situation-walter-barasa-suspected-corruptly-influencing>, ET: 27.03.2022.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=en, ET: 28.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/situations-under-investigations>, ET: 28.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/situations-preliminary-examinations>, ET: 28.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/cdi>, ET: 28.03.2022.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mali-icin-savas-sucu-sorusturmasi/284803>, ET: 28.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/burundi>, ET: 28.03.2022.

<https://www.icc-cpi.int/cases>, ET: 28.03.2022.

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/RO%20PSC%20MIN%20Comm_CXLII.pdf, ET: 29.03.2022.

<https://reliefweb.int/report/sudan/au-general-assembly-decision-application-icc-prosecutor-indictment-president-republic>, ET: 29.03.2022.

<https://reliefweb.int/report/sudan/decision-meeting-african-states-parties-rome-statute-international-criminal-court-icc>, ET: 30.03.2022.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100722_chad_bashir, ET: 30.03.2022.

<https://www.mfa.gov.tr/kenya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, ET: 30.03.2022.

https://au.int/sites/default/files/decisions/9654-assembly_au_dec_474-489_xxi_e.pdf, ET: 30.03.2022.

<https://www.reuters.com/article/us-africa-icc-idUSBRE94Q0F620130527>, ET: 30.03.2022.

<https://www.bbc.com/news/world-africa-16029121>, ET: 31.03.2022.

https://au.int/sites/default/files/decisions/9655-ext_assembly_au_dec_decl_e_0.pdf, ET: 31.03.2022.

https://au.int/sites/default/files/decisions/9659-assembly_au_dec_490-516_xxii_e.pdf, ET: 31.03.2022.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=_en#2, ET: 01.04.2022.

<https://tr.sputniknews.com/20161031/afrika-ucm-birer-birer-terk-ediyor-1025555885.html>, ET: 01.04.2022.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-afrika-ucmden-cekilmekten-vazgecti-302950.html>, ET: 01.04.2022.

<https://tr.sputniknews.com/afrika/201702231027351231-guney-afrika-ucmden-cekilemedi/>, ET: 01.04.2022.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Kocaeli’de tamamladı. 1999 yılında girdiği Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bölümünden 2003 yılında mezun oldu. 2006 yılından bu yana Hazine ve Maliye Bakanlığı’nda hazine avukatı olarak görev yapmaktadır.

